

Názvy spišských obcí a miest – ich pôvod a význam

Autor: Anton Marec

ABRAHÁMOVCE	1286 Abraham
Počet obyvateľov: 263	Rozloha chotára: 665 ha
Nemecký názov: Abrahamsdorf	713 m n. m.

Názov obce je vraj odvodený od jej zakladateľa a prvého majiteľa Abraháma. Ten však nie je doložený v žiadnej s obcou súvisiacou listinou. Okrem toho, ako ukáže rozbor ďalších starých názvov spišských obcí, tieto nezvykli byť odvodené od osobných mien, ba prebiehal proces presne opačný – ich neskorší majitelia pochádzajúci z prostredia veľmi civilizovanej uhorskej šľachty preberali, pravdepodobne ako svoje nové predikáty, názvy obcí, ktoré vlastnili. A pretože Abrahámovce sú doslova obkolesené obcami, ktorých staré názvy majú banícke pozadie (Levkovce, Vlkovce, Pikovce), zdá sa oprávnenou otázkou, či stredoveký pisár nezapísal ich názov v uvedenej podobe len preto, že nerozumel skutočnému, ktorý bol zrejme odvodený od nemeckého výrazu *a b r a u m* – lom. Nebol by to, vzhľadom na prípady, s ktorými sa stretáme v súvislosti s inými obcami, prípad ojedinelý. Ale ešte aj dnes spišskí historici tvrdia, že názov neďalekých Levkoviec súvisí s akýmsi Laurenciom..

Okrem toho, v Šariši existujú dve obce s takmer rovnakým stredovekým názvom, pričom obidve ležia v oblastiach kedysi, podobne ako Abrahámovce spišské, tiež poznačených dávnou baníckou činnosťou. Sú to – Abranovce v okrese Prešov (neďaleko leží obec dodnes nazývaná Zlatá Baňa) a Abrahámovce v okrese Bardejov (neďaleko obcí Koprivnica, čo je názov súvisiaci s nemeckým výrazom *k o p e r* – meď a Stulňany, kde názov súvisí so slovom *s t o l l e* – štôľňa). Najstarší zápis názvu obidvoch má podobu *Abran*. A to je tvar, ktorý sa opäť skôr ako od Abraháma – zakladateľa zdá byť odvodený práve od v stredoveku bežne používaného výrazu *a b r a u m* označujúceho odkryté ložiská rudy („*Abraum oder der Lagerstätte*“). Tento názor posilňuje aj podoba názvu spišských Abrahámoviec z roku 1367 v tvare *Abrahe*. Ten sa zasa zdá byť odvodený od starého nemeckého slovesa *a b r e c h a n*, *a b r a c h e n* - lámať, dobývať. Názov, v ktorom sa evidentne spomína uvedené krstné

meno, sa totiž prvýraz zjavuje až o päťdesiat rokov neskôr, keď tradícia už neuchovávala spomienku na pôvod názvu...

Avšak roku 1786 sa názov obce opäť zjavuje v tvare Abranowcze, pričom jeho koreň Abran je veľmi podobný koreňu v názve Abroncsúcs, ktorý patrí starej baníckej obci Obručné, ležiacej na rozhraní Spiša a Šariša! Tá, podobne ako Abrahámovce na úpätí baníckych Levočských vrchov, bola zasa založená na úpätí pohoria s príznačným názvom Čergov, ktorého názov je odvodený od iného starého nemeckého slovesa *c h i r c h e n, c h e r c h e n* – kopať, hľadať rudu! Mimochodom, lokalita s názvom Abramova sa nachádza aj v chotári Spišskej Teplice, kde svojho času tiež prebiehala intenzívna banská činnosť, a tam už hádam ďalší Abrahám nezablúdil...

Súčasťou obce je aj pôvodne samostaná osada Pikovce, ktorej najstarší názov mal podoby Pyuk, resp. Pik súvisiace so starogermánskym výrazom *p e k, p i k* - špic, hrot, ale aj čakan – krompáč! Hoci aj tento považujú historici odvodený od osobného mena, v skutočnosti vznikol ako odraz povrchovej ťažby na úpätí Levočských vrchov. Tú dodnes pripomína aj názov neďalekého kopca Vtáčí vrch, ktorý sa do tejto podoby dostal cez podoba Adelsteyn – Agelsberg – Vogelsberg. A iste nie je bez zaujímavosti ani zistenie, že počas minulých storočí väčšina obyvateľov údolia žila práve v Pikovciach, a to napriek tomu, že v úzkom údolí neboli až tak vhodné podmienky na poľné hospodárstvo. Ktovie teda, či pôvodný názov Abrahámoviec neoznačoval len lokalitu, kde sa nachádzala baňa.

Oficiálny názov obce v tvare Abrahámovce bol zavedený až po vzniku Československej republiky roku 1918.

O tom, že Abrahámovce a Pikovce boli obývané prevažne baníkmi, svedčí ostatne aj skutočnosť, že už od včasného stredoveku patrili do spoločenstva privilegovaných spišských obcí nazývaného „Sedes decem lanceatorum“, čo sa dnes prekladá ako Stolica desiatich kopijníkov. Podľa názoru historikov ich obyvatelia – l a n c e á t i, partikulárni šľachtici, vykupovali svoj status povinnosťou stavať v prípade vojny do kráľovského vojska určitý počet kopijami ozbrojených bojovníkov, ktorý sa vzhľadom na rozlohu pôdy, ktorú lanceáti vlastnili, ustáli na čísle desať. Ak však boli takíto bojovníci v dobových správach označovaní latinským výrazom „pixidarius“, prípadne „hastatus“ (nemčina používala výraz „gliveninc“, ekvivalentom výrazu lancea bol „glevic“), a boli to zväčša v narábaní s kopijou špeciálne vycvičení muži najmä z radov Sikulov, treba sa zamyslieť nad tým, či sa za označením šľachticov neskrýval iný, vtedajšej realite bližší význam. Áno, slovo l a n c e a pri doslovnom preklade z latinčiny označuje kopiju, počas stredoveku však bolo

používané najmä na označenie najmenej taktickej jednotky kráľovského vojska, ktorá svojím rozhodným náporom rozrážala (podobne ako kopija nejakú hmotu) protistojace nepriateľské šíky! Tvoril ju obrnený rytier – spravidla šľachtic, jeho zbrojnoš a niekoľko väčšieho manévrovania schopných ozbrojencov, ktorí rytiera bránili, keďže pohyblivosť stredovekého obrnenca bola obmedzená. Práve o takomto rytierovi ostatne hovorilo aj nariadenie panovníka, ktoré nariadovalo spišským kopijníkom postaviť muža „decentur armatum“, teda primerane k danej úlohe vyzbrojeného!

Postaviť určený počet kopijí, pravdaže, nebola záležitosť lacná – výnosy z území, ktoré majitelia spišských kopijníckych obcí každoročne získavali, dokázali však zrejme túto povinnosť pokryť. Nuž a jediný zdroj, ktorý v tom období mohol na Spiši spoľahlivo zabezpečiť prostriedky na splnenie uvedenej povinnosti, bolo relatívne výnosné baníctvo. To, ostatne, potvrdzuje aj pôvodný význam názvov ďalších kopijníckych obcí Arnutovce, Betlanovce, Curia Tybe, Čenčice, Čepanovce, Hôrka, Jánovce, Kišovce, Komarovce, Levkovce, Lieskovany, Svätý Ondrej, Pikovce, ale aj zaniknuté Horanské či Pokoy...

Iným faktom poukazujúci na takýto pôvod spišských kopijníkov - lanceátov je rozsah a vzhľadom na miestne pomery jedinečnosť ich privilégií, ktoré dostali možno už pri prvom etablovaní uhorského štátu na Spiši („quam ad antiquo haberunt“, píše panovník v listine, ktorou ich roku 1243 potvrdzoval). Tie ich stavali do pozície na miestnej politickej moci prakticky nezávislých ľudí, čo predstavovalo v tom období status prisudzovaný vlastne len baníkom. Nuž a pravidlá určujúce vzťahy vo vnútri tejto komunity sa zdajú byť odvodené azda ešte od zvykového práva, čo naznačuje, že mohlo ísť o osadníkov žijúcich v tomto kraji už na samom prahu ustanovenia uhorského štátu. A pretože najstaršie názvy ich obcí svojim pôvodom často siahajú až do starogermánskej slovnej zásoby, dá sa predpokladať, že išlo o potomkov práve týchto dávnych obyvateľov Spiša.

A prečo je názov Stolica desiatich kopijníkov nesprávnym prekladom spojenia Sedes decem lanceatorum? Z dvoch dôvodov. Prvým je nepresný preklad posledného slova, ktorý navodzuje zdanie, že do boja vysielaní bojovníci pochádzali z miestnych obyvateľov, druhým výraz stolica navodzujúci zdanie, že ide o pomenovanie centrálne organizovaného spolku. Prirodzenejším sa zdá použiť ďalší význam slova sedes a pripustiť, že názov vznikol s významom „Územie tých, čo posielajú do kráľovského vojska desať kopijí“, pričom každému bolo jasné, že výraz kopija označuje uvedený bojový útvar...

ARNUTOVCE	1340 Kystamasi, Arnoltfalva
Počet obyvateľov: 744	Rozloha chotára: 223 ha
Nemecký názov: Emaus, Hoefchen, Habchen	518 m n. m.

Podľa všeobecne prijímaného vysvetlenia má najstarší názov obce súvisieť s krstným menom jej majiteľa Arnolda, ktorému pri povýšení do šľachtického stavu panovník daroval k pôvodnému chotáru osady ešte aj susedné územie, čím vznikla „terra magna Arnoldi“ (Arnoldova scelená zem). Na nej potom vraj vznikla obec roku 1340 zaznačená ako Arnoltfalva...

Pozornejšie ako doteraz si však treba všimnúť názov obce z roku 1435 v podobe Kysdoman, ktorého základ tvorí starý nemecký výraz *t o m* - diel zeme (korene v starogermánskom tvare *t o m o s*), pričom tú prvú časť za nepresne zapísané maďarské prídavné meno *kiss* - malý. Označenie Malý diel zeme je totiž významovo identické s tým, ktorého základ mohlo tvoriť staré nemecké podstatné meno *a r n* - špic, resp. malý výbežok a ktoré, pretože táto časť naozaj tvorila výbežok územia nazývaného v 13. storočí Thome (vznikli na ňom aj Spišské Tomášovce), zrejme tvorilo základ súbežne používaného názvu Arnut. Jeho druhú časť tvorila stará nemecká príslovka *u t* - von vybiehajúci, trčiaci. Ten sa objavil roku 1786 v podobe Harnutowce. Úradný názov obce v tvare Arnutovce sa používa od roku 1920.

BALDOVCE	1317 villa Henrici et Eckhardi
Počet obyvateľov: 184	Rozloha chotára: 220 ha
Nemecký názov: Eckersdorf, Belsdorf	540 m n. m.

Najstarší zapísaný názov obce vychádza z mien jej vtedajších vlastníkov, mešťanov zo Spišského Podhradia, ten dnešný mala, podľa najrozšírenejšej verzie, obec nadobudnúť podľa spišského župana Balda, ktorý Spiš riadil na samom konci 13. storočia. Bald ale ukončil svoje pôsobenie na Spiši roku 1301 a názov Baldfalva sa prvý raz zjavuje až roku

1344! Okrem toho, páni uvedení v najstaršom názve obce, kúpili územie od nejakého Jána, a nie spomenutého župana!

Naopak, tvar Balddorf nás s ohľadom na spišskými Nemcami používaný názov Belsdorf núti prijať možnosť, že základom názvu sa stalo ešte starogermánske sloveso *b h a l d*, ktoré sa cez tvary *b e l a* podobné neskôr transformovalo aaj do podoby *baltan*. Zvlášť ak sa v jednej starej listine územie, kde obec vznikla, charakterizuje ako „Zeek prope Suburbium Castri“ - „neďaleko Podhradía ležiacu osada, pri ktorej sa kope“ (staré germánske sloveso *s e k*)!

Názov Baldfalva pochádza z roku 1344, názov v tvare Baldowcze sa prvý raz použil roku 1808. Dnešný platí od roku 1920.

BATIZOVCE

1286 Batizfalva, 1308 Botiz

Počet obyvateľov: 2318

Rozloha chotára: 1435 ha

Nemecký názov: Batizau, Botsdorf

440 m n. m.

Batizovce založil na rozsiahlom, roku 1264 darovanom území (v starých zápisoch zaznačenom ako „Zenthene, územie opustené, zanedbané a bez hocakého obyvateľstva“) rytier Batiz zo šľachtického rodu Máriašsy za účelom vytvoriť správne i cirkevné centrum svojho budúceho podtatranského panstva. Tak znie najrozšírenejšia verzia o pôvode názvu obce.

Detaily tohto založenia sú však zložitejšie. Spomínaný šľachtic obec osobne nezakladal a aj neskôr mu nepatrila celá. Už krátko po donácii, roku 1279, totiž uzavrel dohodu s lokátormi Fröhlingom z Veľkej a Gottšalkom z Matejoviec, aby túto obec založili oni! Neexistoval teda nijaký dôvod nazývať obec podľa majiteľa územia - zvlášť, ak roku 1286 polovicu dediny a k nej patriace pozemky kúpil iný lokátor banských obcí Menhardt.

Preto vyvstáva otázka, či tu už predtým neexistovala osada s názvom (a dôkazom môže byť v minulosti síce len občas sa vyskytujúci, no spišskými Nemcami až donedávna zachovaný

názov Botsdorf), čo súvisel so starým nemeckým výrazom *b a t e* - nájom, v podstate synonymom označenia *Zethene* – územie, z ktorého sa odvádza desiatok.

Spišskými Nemcami používaný tvar Botsdorf a tiež skutočnosť, že rovnaký či veľmi názov sa vyskytuje aj v baníkmi exploatovaných Orlických horách, Jeseníkoch, ale aj na poľskej strane Tatier zasa indikuje názor, že staré pomenovanie obce môže mať základ v starom nemeckom slovese *b o e t e n*, *b o t e n* (základ v starogermánskom *bhedh*) – kopať. Na Slovensku sa stalo toto sloveso aj základom názvov iných baníckych obcí Boca či Bacúch.

Názov Batizovce sa v písomnej podobe prvý raz uvádza roku 1808.

BEHAROVCE

1297 Superiori Sygura

Počet obyvateľov: 164

Rozloha chotára: 264 ha

Nemecký názov: Beharz

459 m n. m.

Slovné spojenie Superiori Sygura označovalo územie na hornom toku potoka dnes nazývaného Branisko. Základ výrazu Sygura zrejme tvorilo starogermánske sloveso *s e i k* - *scedzovať*, *preciedzať*, *čistiť* (tentokrát prostredníctvom vody, teda ryžovaním získavať drahé kovy), ktoré sa spojilo s výrazom *u r* - voda. Názov Superiori Sygura môžeme teda preložiť ako Horné Ryžovisko.

Predchodca dnešného názvu obce Beharovce, ktorá vznikla v jednej z mnohých lokalít územia Superiori Sygura, sa prvý raz zjavuje roku 1338 v podobe Beherowch a môže mať korene v stredovekom nemeckom podstatnom mene *b e h a r r i*, používanom, okrem iných, aj vo význame horský kotol či horami obkolesené územie, pričom treba predpokladať, že názov pomenúval polohu obce pod masívom Braniska. Iný, možno pravdepodobnejší pôvod názvu naznačuje staré nemecké sloveso *b e h e r e n* - *vládnuť nad niečím, ovládať*. Názov totiž mohol vzniknúť aj vo význame podriadená obec - zvlášť ak zápis v jednej zo starých listín miestnych obyvateľov charakterizuje ako „*iobagones castri*“, teda osoby v podriadenom postavení voči hradu.

Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že korene názvu siahajú až k starogermánskej predložke b h e h - mimo (owch – skomolenina výrazu au, osada) a najstarší názov, podobne ako latinské prídavné meno superiori, označoval značnú odľahlosť osady.

Podobu Beharowcze nájdeme už v súpise obcí z roku 1773, po roku 1920 sa začala používať v dnešná podoba Beharovce.

BETLANOVCE

1311 villa Bethleem

Počet obyvateľov: 695

Rozloha chotára: 1012 ha

Nemecký názov: Betelsdorf

546 m n. m.

Obec vraj bola nazvaná podľa svojho zakladateľa a prvého majiteľa, kopijníka Bethleema, čo má byť vtedajší prepis mena Bertold resp. Bertalam. Toto tvrdenie treba však považovať za málo dôveryhodné. Nezdá sa totiž veľmi pravdepodobné, že by, aj keď v maďarskom jazykovom prostredí, z pomenovania počas relatívne krátkeho obdobia vypadla taká kľúčová spoluhláska, akou je v spomínaných menách R. Rovnako nepravdepodobným vo vzťahu k tomuto menu sa zdá tvar Bethleem. Zvlášť, ak ho nezachoval ani názov používaný počas stáročí spišskými Nemcami, ktorí príležitosť zachovať meno prípadného zakladateľa zvykli využívať.

Naopak, mnohé nasvedčuje tomu, že tvar Bethleem bol vytvorený ako odraz v lokalite vykonávanej činnosti, pričom jeho prvá časť je odvodená od starého nemeckého slovesa b o e t e n, kopat' (starogermánsky tvar b h e i d, b h e d h), ku ktorému bol pripojený rovnako starý tvar l e e m – hlina. Ten sa zvykol v starej banickej nemčine niekedy používať aj na označenie menej kvalitnej rudy.

Na podporu tejto verzie je možné uviesť niekoľko faktov.

V tom istom období ako názov B e t h l e e m sa v historických dokumentoch zjavuje názov B e t h l e r pre dnešný Betliar, kde je ťažba zlata a iných drahých kovov bezpečne doložená. Bez povšimnutia nie je možné ponechať ani skutočnosť, že stará nemčina bežne

označovala banský sekáč výrazom *b e t e l*. Sloveso *b o e t e n*, *b e t e n* však stojí aj v pozadí tvaru Betlen označujúceho už zaniknutú osadu pri Pozdišovciach, kde sa v stredoveku kopáním dolovala hrnčiarska hlina a rovnaký názov mala osada dnes tvoriaca súčasť Michaloviec, ktorých názov súvisí zasa so spracovaním rudy. A to isté sloveso bolo použité aj v názve Betlersdorf, ktorý pomenúval jednu z osád starobylého Nitrianskeho Pravna, v stredoveku osídleného vnemeckými baníkmi. V Belianskych Tatrách, kde v masíve Bujačieho vrchu prebiehala ťažba výnosnej rudy zvlášť intenzívne, sa zasa stretieme s názvom Rotheleem pre lokalitu Červená hlina. Ten zasa dokladá používanie slova *l e m*, resp. *l e e m* vo vyššie spomenutom význame....

O tom, že starý názov Betlanoviec vznikol vo význame Územie, kde sa ťaží, svedčí však aj skutočnosť, že v jej histórii sa stretávame aj s vlastným menom zapísaným v podobe Both. To tiež súviselo s najstarším tvarom tohto slovesa *b o e t e n*!

O baníckej minulosti Betlanoviec ale svedčí aj fakt, že susedná, už zaniknutá osada, ktorej názov je akoby tiež odvodený od krstného mena, Istvanfalva, mala v skutočnosti názov *S c e e k f a l v a* – Dedina, kde kope (staré germánske sloveso *s e k*) a do spomínaného tvaru bola zapísaná, keď prvú časť názvu nahradil modernejší tvar onoho slovesa *s t e u p*, resp. *s t e u p k*. To však neinformovaný pisár ho pochopil ako krstné meno Štefan, ktoré zapísal v maďarskej podobe ! Rovnakým dôkazom sú názov blízkeho potoka v podobe Olšovec, odvodený od starého spišskonemeckého výrazu *a l z*, *o l z*, v miestnom baníckom dialekte označujúcom rudu a rovnakým dôkazom a tiež názov inej blízkej zaniknutej blízkej osady, interpretovaný dnes v podobe Ždiar, v minulosti však Scyar, odvodený od slova *s c h a a r* - banský diel.

Pri hľadaní dôkazov o baníckej minulosti tohto kúta Spiša však nemožno zabudnúť na inú zaniknutú osadu v tesnom susedstve Betlanoviec, uvádzanú ako villa Thron, čo je nepochybne zápis nárečovej podoby pôvodného názvu Thurau, ktorý má korene v slovese *t h u y r k*, slovese v podstate s rovnakým významom ako sloveso *b o e t a n*!

Dnešný názov obce v podobe Betlanovce sa začal úradne používať od roku 1920.

Rozbory niekoľkých vyššie uvedených názvov obcí či zaniknutých osád ukázali, že doterajšia prax odvodzovať staré názvy spišských obcí od osobných mien ich údajných vlastníkov či zakladateľov zrejme nemá oporu v reálnej situácii a táto nemôže slúžiť ani pre fundovaný výklad najstarších názvov Spiša. Fakty totiž nasvedčujú, že v skutočnosti dávali

názvy obciam nie majitelia svojimi menami, ale vlastníci obcí práve od nich svoje mená odvodzovali – zrejme ako šľachtické prídomky! (Najlepším dôkazom je často používané prímene Hermanna Berzeviczyho – Polan, ktoré nevzniklo na základe jeho dobrých vzťahov s Poľskom, ako sa nazdávajú historici, ale práve na základe vlastníctva obce, ktorá v tom období niesla takýto názov. Iný Berzeviczy, nazývaný Farkas, zasa používal skomolený tvar starého názvu dnešných Vlkoviec - Falksau...) Takýto vývoj ostatne vylučuje aj právne normy, ktorými sa riadili kopijnícke osady (a Betlanovce medzi ne patrili!) – komunitu v nich predsa od začiatku tvorili navzájom úplne rovnocenní členovia. Bolo teda nepredstaviteľné, aby niektorý člen komunity bol označený za zakladateľa, nebodaj vlastníka! Nepravdepodobnosť spomínaného oficiálneho tvrdenia dokážu aj ďalšie rozbery podobných názov spišských obcí. Na tomto mieste si však dovoľíme uviesť názvy niekoľkých spišských osád, ktoré sa spojili so susednými väčšími obcami alebo zanikli, a preto sa o nich nezmienime, názvy, ktoré tiež podporujú vyslovené tvrdenie o pôvode názov.

O osade *I s z a a k* – Čepanovce, dnes súčasť Markušoviec, sa napríklad tvrdí, že súvisí s dávnyim miestnym patrocíniom sv. Izáka. V skutočnosti je však len dôkazom vývoja názvu zloženého z výrazu označujúceho ložisko železnej rudy časťou výrazu *i s e n, i s e r n* - železo a tvaru *z e e k* (pôvodne *s e k* – rúbať, dobývať). Neskôr ale v ňom totiž začalo dominovať sloveso *s t e u p* – ťažiť a postupne sa vyvinul názov v podobe *Steupa, Zeupa* a nakoniec *Č e p a n*.

Názov osady *G y u r k h a z a* sa zasa oficiálne spája s akýmsi Ďurko. Predpokladať takýto tvar vlastného mena v názvosloví z 13. storočia však nemá oporu vo vtedajšej realite, preto za oveľa pravdepodobnejšiu treba pokladať verziu, že tvar *gyurk* má základ v starom nemeckom výraze *g w e r k* – baník. (Gweru bol starogermánsky výraz na označenie baníckej štangy, pomocou ktorej sa vylamovala ruda.) Na podporu tohto tvrdenia sa dá uviesť, že v Dobšinej sa na konci stredoveku vyskytovalo priezvisko *Gywrksteller* – predpokladať v čisto nemeckej Dobšinej človeka s príméním, do ktorého bolo zakomponované krstné meno Ďurko by bolo, každý uzná, naozaj priodvážnym počínom, prímene s významom banský kopáč je však pravdepodobné. Názov dnes uvádzaný v podobe *Ďurkovec* teda v skutočnosti zrejme označoval lokalitu, kde stáli banícke domy...

A na záver dve osady dnes patriace do obce Hôrka. Osada *K a m a r* - Komárovce nezískala svoj názov tak, že ju založil nejaký šľachtic Komár, ako sa nazdávajú historici, skôr ho vari treba hľadať so slovom *k a m e r*, v starom nemeckom jazyku označujúcim banskú budovu. *M a h a l* bol zase výraz označujúci v starej nemčine súd. Je teda veľmi

pravdepodobné, že obec uvádzaná kedysi ako M a c h a l, dnes Machalovce, bola v spoločenstve kopijníckych osád pôvodne sídlom práve tejto inštitúcie a od tejto skutočnosti bolo odvodené i jej meno. Potvrďuje to, ostatne, aj existencia šibenice na samom okraji jej chotára – spomína ju ešte aj historik Vencko...

BIJACOVCE

1260 terra Beech, villa Omnis sanctorum

Počet obyvateľov: 958

Rozloha chotára: 1660 ha

Nemecký názov: Bethndorf

520 m n. m.

Názov tejto obce vysvetľujú slovenskí jazykovedci naozaj nevšedným spôsobom: Na úsvite uhorských dejín vraj sídlili v tejto obci strážcovia hraníc – Kumáni, ktorí pravidelne podnikali nájazdy na okolité slovenské obce, pričom jej obyvateľov z neznámych dôvodov bili. Úbohí Slovania začali preto Kumánov nazývať Bijaci. Kumáni, našťastie, odišli, Slovania prežili a pomstili sa svojim utlačovateľom obzvlášť kruto: Nazvali ich obec Bijacovce...

Ale vráťme sa z chodieb jazykovedného ústavu do reality, v ktorej existujú dve pravdepodobnejšie verzie.

Prvá hovorí, že Bijacovce vznikli splynutím pôvodnej valónskej obce nazývanej Dedina pri kostole Všetkých svätých so zemou „Beeche“, ktorú získal šľachtic rovnakého mena. Vtedy mal vzniknúť názov Beechau, ktorý sa postupne vyvíjal, až nadobudol dnešnú podobu. Pravdepodobnejším vysvetlením sa ale zdá, že spojenie dvoch osád bolo zachytené starým nemeckým výrazom b é t h e a (neskôr beide, starogermánsky tvar b h e i d) - spojený, resp. zložený z dvoch častí. Práve ono môže stať aj za názvom, ktorý sa uvádza roku 1537 v podobe Bethania a ktorá sa dá vnímať vo význame „Obec tvorená obidvomi osadami“. Neskôr ale druhú časť názvu pravdepodobne nahradil výraz a c h (skomolenina výrazu a u), vznikol názov Bethach, Beitach, Bijach alebo podobný (nikde však nezaznamenaný), ktorý v miestnom, stále viac slovanskom jazykovom prostredí, postupne došiel k tvaru Bijacovce. Vyskytol sa však aj tvar Becejovce...

Ak však vychádzame polohy obce pod Levočskými vrchmi, v stredoveku známym banickým územím, nemožno vylúčiť, že korene názvu terra Beech siahajú k starému nemeckému slovesu *b a k a n*, *b ä k a n* – raziť, rúbať, dolovať (základ v starogermánskom *b h e i e*, ktoré však nadobúdalo aj podobu *b i c k!*) a mal označiť osadu baníkov. Naznačuje to, ostatne, aj ich spišskými Nemcami používaný názov, ktorý má rovnaký základ ako názvy Batizoviec či Betlanoviec.

Pokiaľ ide o označenie villa Omnis sanctorum, ten vychádzal z patrocínia miestneho kostola.

Prvá podoba dnešného názvu Bijaczovce sa uvádza roku 1773, úradny tvar sa používa od roku 1920.

BUGLOVCE

1335 Schreiberfalva, 1364 Gebulfalva

Počet obyvateľov: 273

Rozloha chotára: 303 ha

Nemecký názov: Schreibersdorf, Büglsdorf 465 m n . m.

Obec vznikla na území, ktoré kráľ roku 1258 daroval dvom mešťanom z Levoče Gublinovi a Ternanovi, z ktorých prvý bol zároveň mestským pisárom v Levoči. V tejto jeho profesii korení prvý z názvov obce. V druhom je zasa zachytené mierne skomolené meno onoho pisára a je to zároveň tvar, z ktorého mal prešmyčkou vzniknúť názov Buglovce...

Nuž, možno sa všetko naozaj udialo práve takýmto spôsobom, pravdou však ostáva, že názov so základom *b u g* sa prvý raz zjavuje až roku 1639 v podobe Buglioc. A v jeho pozadí môže stáť vtedy bežne používané nemecké prídavné meno *b u g a n* – krivý, pomenúvajúci jej polohu v ohybe miestneho potoka, veď medzi Vojkovcami a Kaľavou (no nielen tam!) nájdeme výrazne zahnutý potok dodnes nazývaný Buglovec...

V starej nemčine však nachádzame aj výraz *b ü g* označujúci kopaním zničené lúky! Nesúvisí teda názov obce Buglioc – Buglovce (spišskí Nemci používali tvar Büglsdorf až donedávna), s činnosťou spomenutou aj v súvislosti so susednými Baldovcami? Názov však môže siahať až k starogermánskeму výrazu *b h u g o s* - koza...

V oficiálnych dokumentoch sa tvar Buglowcze prvý raz uvádza roku 1773, dnešný oficiálny tvar platí od roku 1920.

BUŠOVCE	1345 Bussundorph
Počet obyvateľov: 309	Rozloha chotára: 903 ha
Nemecký názov: Bussen, Bauschendorf	595 m n. m.

Pri hľadaní pôvodu tohto názvu sa javia určujúcimi dve skutočnosti: že obec stojí na úpätí v stredoveku výrazne exploatovaného masívu Gola, súvisiaceho so starogermánskym výrazom *g o l* - ložisko rudy alebo drahých kovov a zároveň, že sa baníčko aj v niektorých častiach jej chotára – pripomeňme dodnes zachované názvy *Steinkäule*, pôvodne *Steynkeile* (Rudný porub), *Nohgang* (Slabá žila) či *Hunnenhügel*, pôvodne *Hunzenhügel* – Banský vršok. Nezabudnime však ani na nezvyčajné miestne patrocínium, veď sv. Vavrinec bol v stredoveku hojne uctievaný ako patrón hutníkov. Ďalšou podstatnou skutočnosťou je zhoda vo význame dvoch starých nemeckých slovies *b e i s s a n*, *b u s a n a s t r e g*, *s t r e g e n* - obidve totiž majú význam, ktorý sa dá zjednodušene preložiť ako odkrývať niečo skryté v zemi, teda dobývať. Vzhľadom na podobu najstaršieho názvu obce i skutočnosť, že v tom istom období sa v súvislosti s ňou spomína i názov *Stragar* súvisiaci s druhým slovesom, sa teda zdá vysoko pravdepodobné, že Bušovce existovali v prvých desaťročiach ako predovšetkým banícka obec a od tejto skutočnosti sa odvíjali aj ich najstaršie názvy.

Toto zistenie však zásadne mení doteraz platný pohľad na názov lokality *Stragar*, ktorá podľa historikov údajne ležala na východ od Bušoviec a mala v nej stáť osada uhorských pohraničných strážcov strážiach tzv. *Krajinskú bránu*. Na pozadí rozboru vyššie uvedených názvov sa totiž zdá vysoko pravdepodobné, že v tomto prípade išlo o osadu baníkov a názov sa zachoval ako jeden z tých, ktorý sa v istom období používal popri názve *Bussundorf*, prípadne označoval k obci patriacu banícku lokalitu. Veď starogermánsky výraz *s t r e i g* označoval povrchovú baňu a stredoveký nemecký výraz *s t r a g e l* zasa nástroj, ktorým sa niečo zoškrabuje - presne taký sa používal pri povrchovej ťažbe! Zabudnúť však nesmieme ani na stredovekú banícku osadu *Stríž* (pôvodne

zrejme Strig) neďaleko mesta Poprad, ktorej názov mal nepochybne rovnaký základ! A príznačné je aj označenie t e r r a Stragar, ktoré by sa ako označenie strážnej stanice iste nepoužilo. Mimochodom, dnešné Dolné Strháre, obec v okrese Veľký Krtíš, označené roku 1260 takmer zhodným názvom Strogar, považujú historici zasa za obec dvorníkov, teda správcov feudálnych hospodárstiev...

Okrem toho: aký zmysel by malo udržiavať strážnu a kontrolnú službu v mieste, ktoré sa pri príchode od Podolínca dalo pohodlne obísť smerom na vtedy už jestvujúce Vojňany? Iným protiargumentom je význam názvu Maldur pre dnešné, východnejšie ležiace Podharany. Tento totiž označoval osadu pri mlyne a stavať mlyn mimo hraníc krajiny, každý uzná, nie je veľmi prezieravé riešenie...

Toto zistenie, spolu s objasnením skutočného pôvodu starých názvov ďalších údajne tiež strážnych osád - Capost (Hrabušice), Mons speculationis (Kláštorská), Ewer (predchodca Jarabiny), Eur (Strážky či Stráže pri Poprade), ale aj Chrásť či Dlhé Stráže ostávajú faktami, ktoré nemožno nevziať do úvahy a na ich základe nehľadať úplne inú interpretáciu celej jednej kapitoly stredovekých dejín Spiša postavenej doteraz na údajnej existenci práve týchto osád.

Dnešný názov obce sa prvý raz uvádza v tvare Bussowce roku 1808, v podobe Bušovce ho úradne začali používať po roku 1920.

BYSTRANY

1268 Eulenbach

Počet obyvateľov: 3270

Rozloha chotára: 1782 ha

Nemecký názov: Wallbach

410 m n. m.

Najstarší zapísaný názov obce vytvára predstavu, že ten bol spätý s názvom potoka, ktorý z nevysvetliteľných príčin niesol pre stredovekých kolonistov úplne atypický názov Soví potok. Ako tento ale v skutočnosti vznikol?

Prvým vysvetlením by mohla byť pisárova neznalosť miestneho dialektu a posunutie pôvodného názvu obce Wallenbach, Wellenbach do veľmi podobného tvaru Eulenbach. V takom prípade by názov vystihoval skutočnosť, že jej zakladateľmi obce boli kolonisti

valónskeho pôvodu. Tvarom *W a l l e n* sa totiž v starej nemčine označovali Valóni. Či však títo naozaj kolonizovali v stredoveku Spiš, ostáva otvorenou otázkou...

Pravdepodobnejším vysvetlením sa preto zdá, že názov obce bol odvodený od názvu miestneho mocného, až divokého potoka, ktorého súčasťou bolo starogermánske prídavné meno *b e l*, resp. *w e l*. Toto sa totiž vyskytovalo aj v podobe *e u l!*

Po roku 1773 sa ako úradný názov obce používal spišskonemecký názov *Wellbach*, od ustanovenia Československej republiky platila jeho poslovenčená podoba *Veľbachy*.

Dnešný názov *Bystrany* akoby potvrdzoval, že starý názov obce *predsa len* súvisí s charakterom miestneho potoka, platí od roku 1948.

BRUTOVCE

1319 *Brotonech*

Počet obyvateľov: 196

Rozloha chotára: 1404 ha

Nemecký názov: *Stenzlau*

882 m.n.m.

Vraj boli miestni obyvatelia chýrnymi pekármi chleba, v nemčine označovanom slovom *b r o t*, hovorí povest', a práve v tomto fakte treba hľadať pôvod názvu *Brotonech*, *Brotenech* *Brutovce* teda mali byť *Dedina chleba...*

V akademickej verzii o vzniku najstaršieho pomenovania sa zasa hovorí, že obec vznikla v rohu (*e c k e*), ktorý v Levočských vrchoch dodnes vytvárajú hranice spišskej a šarišskej župy. Pretože išlo o územie pomerne rozľahlé – široké, bolo v názve použité aj nemecké prídavné meno *b r e i t e n*, ktoré vraj vo vtedajšej spišskonemeckej vyslovnosti malo podobu *b r o t o n*. *Brotonech*, tak mal pôvodne zniet' názov lokality, kde neskôr vznikla osada *Brotenech*.

Spišskonemecká banícka tradícia ale poznala sloveso *b r a t a n*, *b r o t a n* a používala ho vo význame pražiť, taviť rudu (dodnes používaný nárečový výraz *brotvanka* – plech na pečenie). Nesúvisel teda najstarší názov *Brutoviec*, ležiacich v údolí hornej *Torysy*, kedysi nazývanej *Syben* (od slovesa *sieben*, *syben* – ryžovať) skôr s existenciou huty? Pri hľadaní odpovede na túto otázku si treba zvlášť dobre všimnúť názov obce používaný spišskými Nemcami. Jeho pozadie tvorí sloveso *s t a n z e n*, *s t e n z e n*, ktoré malo v starej nemčine

význam dobývať. A že sa tu ruda či drahé kovy v minulosti naozaj ťažili, dokazujú v chotári Brutoviec sa nachádzajúce názvy Strieborná hora či Orlovec, ktorý vznikol otrockým prekladom názvu Edel-, Adelberg – Rudná baňa. Nuž a kde pôsobili baníci, tam zákonite museli stáť huty a žiť hutníci! Ich prítomnosť v tejto lokalite, ostatne, dosvedčuje aj miestny po architektonickej stránke zvlášť hodnotný kostol opäť zasvätený sv. Vavrincovi, patrónovi hutníckeho remesla, čo je ďalší dôvod vnímať pôvodný názov Brutoviec vo význame Huta, Hutisko. A že obec zakladali nemeckí baníci, dosvedčuje miestne vari najrozšírenejšie priezvisko Hockicko. Vyvinuli sa totiž z označenia človeka, ktorý v hute (v starej nemčine h o t) vykonával činnosť označovanú slovesom k i k e n, k i c k e n - držať dozor. V ňom má korene aj iné v Brutovciach rozšírené priezvisko Kicko...

Dnešný názov obce, ktorého predchodcom bol maďarský tvar Bruttoecz, prvý raz použili roku 1773 v tvare Brutowcze. Podoba Brutovce sa oficiálne používa od roku 1920.

ČIERNA HORA

koniec 17. st. Čierna Hora

Počet obyvateľov: 1662

Rozloha chotára: 985 ha

Nemecký názov: Schwarzberg

854 m n. m.

Obec leží v takzvanom poľskom Spiši, teda území, ktoré po ustanovení Československa a Poľska roku 1918 pripadlo severnému susedovi Slovenska. Jej chotár, ktorý sa skladá z dvoch pôvodne nezávislých častí – Čiernej Hory a Za Horou, nebol dlho trvale osídlený, desaťročia predtým tu však existovali početné folvarky – navzájom izolované usadlosti sezónnych baníkov. Stálymi obyvateľmi týchto horských lúk a nesúvislých lesných porastov sa stali až pastieri, ktorých tu majitelia územia Horváthovci usadili v druhej polovici 17. storočia. Strediskom osídľovania sa vtedy stala osada Šoltýstvo, sídlo šoltýsa, teda človeka, ktorý osídľovanie riadil. Stála a dodnes stojí v najvyššie položenej lokalite územia, na ktorom obec vznikla. Podľa názvu pôvodne husto zalesneného vrchu, ktorý sa dvíha práve nad Šoltýstvom, mala vtedy časť inklinujúca k Jurgowu dostať názov Čierna Hora, pričom časť inklinujúca k Tribšu zasa názov Za Horou. Do jednej politickej obce boli spojené až po druhej svetovej vojne, vtedy aj obec prijala názov Čierna Hora.

Ten viedol v posledných rokoch však aj k teórii, že korení v období, keď toto územie mali osídliť valasi až z balkánskej Čiernej Hory. Dokonca sa robil antropologický výskum,

ktorý to mal dokázať! Táto verzia sa však zdá naozaj málo pravdepodobná, a to tým viac, že tradícia zachovala ako najstaršie rody s priezviskami Milon – Milan (pôvod zrejme v slove m i l l a – uhliarska míľa) či Miškovič (pravdepodobne od s m i s s a - kováčska dielňa) a podobnými, ktoré naznačujú, že ich nositelia boli baníci, ktorí už nepochybne používali výraz a l z. Aj preto stojí za úvahu iná verzia, ktorá tvrdí, že pomenovanie obce síce je odvodené od názvu spomínaného vrchu Čierna hora, ten však k dnešnej podobe dospel cez názov A l z e n b e r g - Schwarzenberg, veď nie náhodou sa dnes nazýva Olczanski wierch! A nie náhodou sa v chotári obce niekoľkokrát stretne aj s pomenovaním lokality v podobe Grapa súvisiacim so slovesom g r a b e n či názvom vršku v podobe Kozinec, ktorého základ tvorí sloveso k i r k e n, c h i r c h e n, t s c h i r g e n - dolovať. Názov Tschirgenberg sa tu totiž posunul do podoby Ziegenberg – Kozinec.

Inú, dosť podobnú verziu ponúka fakt, že už stredovekí baníci poznali rudy, ktoré označovali názvami „swarten eysensteyn“ (dnes mangánová ruda) či „swarters“ (dnes tetradrit). Je celkom možné, že niektorú z nich ťažili práve v masíve spomínaného vrchu a táto skutočnosť sa potom odrazila aj v jeho pomenovaní. Nuž a z názvu, v ktorom nechýbalo prídavné meno s w a r t, s c h w a r z – čierny sa potom názov rozšíril aj na obec, čo pod ním od polovice 17. storočia z pôvodných baníckych osád pričinením takzvaného valaského obyvateľstva vznikla.

ČERVENÝ KLÁŠTOR

1873 Nižné Šváby

Počet obyvateľov: 230

Rozloha chotára: 304 ha

Nemecký názov: Niedere Schwaben

465 m n. m.

Jadro obce vzniklo roku 1786. Vtedy sa, po prevzatí miestneho kláštorného majetku štátom, do majera nazývaného Sublechnicz (Nižná Lechnica) prisťahovali kolonisti zo Švábska (Schwaben) a založili tu osadu. Práve osídlenie lokality ľuďmi tohto pôvodu sa stalo základom názvu v jeho počiatkovej podobe a neskôr i názvu slovenského.

Dnešná obec Červený Kláštor vznikla roku 1948, keď boli k Nižným Švábom pričlenené územie, kde sa nachádza budova bývalého kláštora kartuziánov a kamaldulov, ľudovo nazývaného Červený kláštor i povyššie neho stojaca kúpeľná osada Smerdžonka. Odvtedy sa používa aj jej dnešný úradný názov.

DANIŠOVCE

1317 villa Dionysi

Počet obyvateľov: 544

Rozloha chotára: 430 ha

Nemecký názov: Dennsdorf

460 m n. m.

Pôvod názvu obce siaha k jej zakladateľovi. Spomína ho zápis z roku 1287, kde sa Danišovce, pôvodne osada uhliarov, uvádza ako “villa Nicolai filii Dionysi“, teda obec Mikulášovho syna Dionýza, šľachtica z rodu Szigrayovcov. Že názov obce naozaj korení v tomto mene, dosvedčuje aj pôvodné zasvätenie miestneho kostola sv. Dionýzovi. Tento šíriteľ kresťanstva na území dnešného Paríža, v tamojšom dialekte nazývaný Denis, však zrejme nebol novým, už prevažne slovanským obyvateľom obce zvlášť blízky, a tak ho v 18. storočí nahradila sv. Mária Magdaléna – kajúcnica.

Dnešný názov prvý raz publikovali roku 1773 v tvare Danissowcze. Jeho základom sa zrejme stal maďarský tvar Danusfalva, spomínaný už roku 1333, v ktorom bola použitá pomadžarčená podoba francúzskej verzie mena Dionýz - Denis. Úradný názov Danišovce sa používa od roku 1920.

DLHÉ STRÁŽE

1317 Landwart

Počet obyvateľov: 613

Rozloha chotára: 337 ha

Nemecký názov: Lengwart

613 m n. m.

Najstarší názov tejto obce je odvodený od mena levočského mešťana Lenharta – Landwarta, teda Leonarda, ktorý v tejto lokalite vybudoval majer, hovorí verzia považovaná za najvieryhodnejšiu. Vzhľadom na blízkosť výnosnej baníckej lokality Bicere by však bolo vhodné doplniť toto tvrdenie informáciou, že spomínaný Leonard, ak by jestvoval, by sa zrejme skôr ako na založenie majera zameral na vybudovanie huty, ktorá by spracovávala v tejto lokalite vyťaženú rudu. Názov neďalekej lokality Bicere totiž súvisí s už spomenutým slovesom *b e i s s a n, b e i t a n* – dobývať, ktoré sa v názve spojilo s výrazom *e r s* - ruda a označilo banskú lokalitu. Nasvedčuje tomu aj na začiatku 15. storočia spomínaný názov lokality v podobe Pecher, súvisiaci so starým nemeckým slovesom *p o c h e n, p o e c h e n* – kopať.

Z tohto hľadiska sa existencia spomínaného Leonarda javí ako nereálna a preto si treba viac všímať skutočnosť, že stará nemčina poznala výrazy, z ktorých sa dá vyskladať názov zapísaný roku 1407. Prvý výraz *l e n g, l a n g* bol používaný vo význame zastrčený, druhý, *v a r t*, vo význame prejazd, prechod. Neoznačoval teda onen názov Lengvarth, ale aj ten, ktorý iste nie náhodou donedávna používali spišskí Nemci, pôvodne na samom okraji levočského feudálneho panstva ležiaci prechod na druhú stranu pohoria Scemene, dnešných Levočských vrchov? Naznačuje to aj názov z roku 1317 označujúci prejazd z jedného kraja (land) do druhého.

DOĽANY

1319 Clara vallis

Počet obyvateľov: 523

Rozloha chotára: 367 ha

Nemecký názov: Lichtau

580 m n. m.

Obec vznikla na území pôvodne patriacom obci Klčov, keď tu roku 1297 hrhovský ťažiar Ladan usadil prvých osadníkov. Jej najstarší názov sa dá preložiť dvojako: ako Jasná dolina, ale aj ako Dolina, nad ktorou sa vznáša žiara. Zdá sa, že situáciu spred stáročí lepšie vystihuje druhá podoba: v údolí totiž vtedy s veľkou pravdepodobnosťou stáli huty, z ktorých k oblohe stúpala odraz plápolajúceho ohňa, teda žiara. Naznačuje to aj skutočnosť, že okrem starých nemeckých slov *c l a r - jasný a v a l - údolie* sa na označenie obce začal používať aj spišskonemecký názov, v ktorom sa už vyskytovalo sloveso *l e u c h t e n – žiariť*. Práve od neho je odvodený názov, ktorý potom v mierne upravenej podobe používali spišskí Nemci.

A akú rudu huty v Clara vallis spracovávali? Miestnu. Vytáženú v okolitých baniach a potom rozdrvenú v banskom mlyne, čo stál v nižšie položenom Klčove, kde miestny potok mal predsa len silnejší prúd. Veď napríklad v najstaršom názve Dolian z roku 1355 *D o l y n* sa dá vystopovať staré nemecké slovo *d o l*, ktoré označovalo „stabeisen“, čiže odliate kusy železa používané na výrobu podkov či reťazí. Takýto pôvod potvrdzuje aj názov v tvare *D o l a n* z roku 1773 - je totiž s veľkou pravdepodobnosťou len zlým zápisom tvaru Dolau.

Iným dôkazom, že sa v tejto lokalite ťažila ruda je dodnes zachovaný názov neďalekého kopca Jazerec. Ten sa totiž zdá byť odvodený od tvaru *J a s e r n e c k*, teda Rudný kút (*j o s, j a s* – nárečové stredoveké výrazy na pomenovanie rudy pochádzajúce ešte zo starogermánskeho *a i o s - železo*.) Zabudnúť však netreba ani na názov Peklisko, pôvodne *h ö l e - diera*, čiže štôlna.

V dnešnej podobe sa názov „údolia, nad ktorým sa vznáša žiara“ prvý raz uvádza roku 1808 a to v tvare Dolany. Tvar Doľany sa úradne používa od roku 1920.

DOMAŇOVCE

1258 Daman

Počet obyvateľov: 929

Rozloha chotára 1283 ha

Nemecký názov: Domansdorf

437 m n. m.

Archeologické nálezy vraj dokazujú osídlenie slovanským obyvateľstvom už od 9. storočia. V jeho slovnej zásobe však nenachádzame slovo, ktoré by prijateľným spôsobom vysvetľovalo najstarší názov. Preto je možné predpokladať, že jeho základom sa stal starý nemecký výraz *d a m* – vyvýšenina a názov pomenúval pôvodnú polohu prvej osady založenej západoeurópskymi kolonistami. Zároveň však treba vzhľadom na polohu obce pri vodnom toku vziať do úvahy, že názov môže byť ešte staršieho pôvodu a jeho základ tvorí starými Germánmi používaný výraz *d a m o* označujúci mokrinu.

Názov v podobe Domanowcze sa prvý raz uvádza roku 1773, dnešný tvar platí od roku 1920.

DRAVCE

1263 Drauch

Počet obyvateľov: 780

Rozloha chotára: 1296 ha

Nemecký názov: Dreuz, Autz

648 m n. m.

Táto obec je historikmi považovaná za jednu zo služobníckych obcí Spišského hradu. Vraj jej obyvatelia chovali pre Spišský hrad poľovné vtáky, teda dravce. Preto jej dnešný názov. Reálne fakty však naznačujú, že zaradenie tejto obce do spomínanej kategórie predstavuje len ďalšie rozvíjanie naozaj málo pravdepodobnej verzie....

Jedným nich je ten, že obec od svojho vzniku viac ako ku hradu inklinovala k Spišskému Štvrtku a Spišskému klášturu pri Štiavniku. Iným, že zemepisné názvy v jej okolí, ako Heuberg, Haneberg či Bicare (názov vysvetlený v súvislosti s obcou Dlhé Stráže) naznačujú,

že miestne obyvateľstvo sa v stredoveku venovalo skôr baníctvu ako činnosti, ktorá mohla užiť dve, snád' tri rodiny. Koniec-koncov, aj mnísi, ktorí sem boli podľa tradície Görgeyovcami presídlení z Údolia sv. Antona pri Dunajci, asi neprišli do tejto lokality, aby pomohli s chovom dravých vtákov. Ich úplne samozrejmom úlohou bolo uplatniť skúsenosti z baníckej činnosti, ktorú ich bývalý kláštor – depozitúra cisterciatského kláštora v Scyrzycy – vykonával do svojho zániku . Okrem toho, latinčina slovo so základom d r a u vôbec nepozná, vo význame dravec používa výraz bestia. Označenie „draucari“ z listu panovníka, na ktoré sa historici odvolávajú, treba chápať ako latinizovaný tvar pôvodného označenia obyvateľov obce, ktoré súviselo buď s ešte starogermánskymi slovesami d r a - oddeľovať, resp. d h r e u - lámať alebo starým nemeckým výrazom d r a c h - výnosný. (V nej má zrejme korene aj názov Dračej doliny vo Vysokých Tatrách.) Teda s výrazmi opäť naznačujúcimi súvis s banskou činnosťou. A rovnako je to s latinským prepisom jej názvu v podobe „villa Draucariorum“...

Ako ďalší argument musíme vziať do úvahy tiež skutočnosť, že okrem Draviec spišských existujú napríklad aj Dravce Šarišské, a že tie sa tiež vyskytujú v regióne, kde sa kedysi dolovala ruda. Ich najstarší názov má takmer zhodnú podobu D o r a u c h, pričom centrálny hrad tohto kúta Šariša zasa nazývali v tom období T h o r k u, čo je tvar s koreňmi v starom nemeckom výraze t h ü r k – baníčiť. Najstarší názov ďalšej obce s názvom Dravce, a to v okrese Lučenec, má takmer podobnú podobu - Doroch. A že aj tento súvisí s baníctvom, potvrdzuje ich poloha v tesnej blízkosti známeho baníckeho mestečka Ožďany. Navyše, neďaleko leží dedinka s komickým názvom Panické Dravce, pôvodne ale Pani Dorocz, čo je názov, v ktorom prvá časť opäť naznačuje dávnu ťažbu drahých kovov, tentokrát ryžovaním, keďže slovo p a n v starej nemčine označovalo ryžovaciu panvicu...

Aký je teda na pozadí týchto zistení skutočný význam najstaršieho tvaru Drauch, ktorým bola označená obec Dravce v polovici 13. storočia? Rovnaký, aký skrývajú názvy Dorach, Dorocz či Doroch - pomenúval obec, v okolí ktorej a najmä v už spomínanej lokalite Bicere) sa tiež vykonávala banícka činnosť!

Názov Drawcze sa prvý raz uvádza roku 1773. Jeho dnešná podoba platí od roku 1920.

DÚBRAVA

1293 Dobra, Dubra

Počet obyvateľov: 347

Rozloha chotára: 960 ha

Nemecký názov: Dubravetz

615 m n. m.

Tvary najstaršieho názvu obce ponúkajú niekoľko verzií o jeho vzniku. Najmenej pravdepodobná je tá, že vznikol ako odraz dávnej skutočnosti, keď v okolí rástli duby. Toto konštatovanie vychádza z odborného fytocenologického výskumu pracovníkov Vysokej školy lesníckej vo Zvolene, podľa ktorého v 13. storočí sa listnaté lesy v tatranskom podhorí v podstate nevyskytovali.

Ako iný, no tiež málo pravdepodobný sa ponúka predpoklad, že názov mal pôvodne základ v starom nemeckom výraze *d u w a* – prázdny, jalový, v tomto prípade vo vzťahu k výskytu rudy, a práve tento bol roku 1293 zapísaný v podobe Dubra, resp. Dobra, pretože v ňom prebehlo spodobovanie *W* do podoby *B*. Druhú časť tvorí tvar *r a* známy z pomenovaní typu Tatra, či Matra - masív.

Za väčšiu pozornosť iste stojí skutočnosť, že úplne zhodný názov z roku 1363 v tvare Dobra pomenúval obec Dobrá nad Ondavou, v okolí ktorej sa, rovnako ako v okolí Dúbravy, tiež vyskytujú názvy typu Jasenov, čo je názov odvodený od slova *j a s* – ruda. V okrese Trebišov, kde zrejme nie náhodou od 13. storočia dominovali v baníctve zbehlí premonštráti usídlení v Leleši, dokonca nájdeme obec, ktorá si svoj názov Dobra z roku 1323 zachovala dodnes, pričom v jej okolí leží niekoľko obcí s názvami odvíjajúcimi sa od baníckej minulosti. A podobne je to aj v prípade nemeckými kolonistami osídlenej Dobrej Nivy na strednom Slovensku, roku 1254 spomínanej pod názvom Dobruna, ktorej panovník o šesť rokov neskôr udelil právo „zbierať kamene“, čo je nepochybne povolenie ťažiť rudu! Pri obci dnes nazývanej Dobročná, ležiacej v blízkosti baníckeho Nitrianskeho Pravna, zasa dokázateľne existovala baňa na zlato...

Tieto skutočnosti naznačujú, že aj najstaršie pomenovanie Dúbravy treba vnímať najmä v súvislosti s polohou obce pod masívom Branisko, kedysi preukázateľne bohatom na rudu. a zvážiť, či základ tvarov Dubra, Dobra netreba hľadať v slovese *d o b a n*, ktoré v starej nemčine malo význam dobývať, ťažiť, prípadne v ešte starogermánskej podobe tohto slovesa *d h a u b* (existoval však aj výraz *d h u b* – hlbina, jama, teda povrchová baňa).

A kde sa táto baňa mohla nachádzať? To nám zasa naznačuje názov vrchu nachádzajúceho sa priamo v chotári, ktorý znie Rajtopíky. Ten sa totiž vyvinul zo starogermánskeho slovesa r i k - ryt', ktoré sa neskôr transformovalo až do podoby r e i c h (rovnako sa vyvíjal aj názov Slovenského raja) a výrazu t o p - výbežok, vrchol.

Dnešný názov Dubrawa sa prvá raz uvádza roku 1773, úradný tvar Dúbrava zaviedli po roku 1920.

DURŠTÍN

1463 Dursteyn

Počet obyvateľov: 509

Rozloha chotára: 409 ha

Nemecký názov: Duyrenstein

417 m n. m.

Ako najpravdepodobnejšie vysvetlenie názvu sa javí skutočnosť, že označoval existenciu osady pod obtiažnym prechodom cez skaly do susedného chotára. Prvá časť názvu je totiž zhodná so starým tvarom nemeckej predložky d u r c h - cez, teda d u r.

Vzhľadom na pôvod názvov okolitých obcí (Krempachy, Falštín, Nedeca - všetky spojené s baníckou činnosťou) treba však zvážiť aj možnosť, či pôvodný názov nemal podobu Duyrnsteyn. Spojenie prídavného mena d u y r - vzácny a podstatného mena s t e y n totiž v minulosti označovalo hodnotnejšiu rudu a názov pôvodne baníckej osady mohol označovať jej polohu pri miestnom nálezisku.

Iný pohľad na pôvod názvu vrhá existencia slovesa d ü r s c h e n, ktoré v starej nemčine označovalo trepanie ľanu, teda jeho čistenie a zjemňovanie, ktoré sa v minulosti vykonávalo pomocou zvláštnych nožov a hrebeňov. Ľan sa v okolí obce vzhľadom na jej polohu pri potoku pretekajúcom lúčnatým údolím, navyše s mnohými prítokmi, mohol naozaj spracovávať v množstve, vďaka ktorému tu najskôr vznikol názov lokality a tento sa neskôr preniesol aj na prvú osadu.

FALŠTÍN

16. storočie Falksteyn

Počet obyvateľov: 334

Rozloha chatára: 530 ha

Nemecký názov: Falkenstein

409 m n. m.

Ak názov neďalekého vrchu znie Hombark – Hauwerk, teda Vrch, kde sa kope a nájdeme tu napríklad aj názov Zlatné, nemôžeme prehliadnúť, že do ich stará nemčina poznala aj sloveso *v a l e n*, *f a l e n* - rúbať resp. dobývať rudu a od toho odvodené podstatné meno *f a l*, *f e l* ba niekedy aj *f o l* - baňa. Slovo, ktoré, ako to dokazuje starý názov osád Biele Vody v podobe Felkwasser či Felka - Veľka, sa niekedy prechýľovalo aj do podoby *f e l k*, *f o l k* (Folkmar - Folkmár) či *f a l k*. A práve tá posledná mohla v spojení so slovom *s t e y n* (v miestnych pomeroch zrejme zvlášť používaným na označenie rudy, vid' názov Durštýn!), vytvoriť názov lokality v podobe Falensteyn – Falkensteyn, a to vo význame Rudný porub – Poruba. Názov, ktorý noví osídlenci slovanského pôvodu neskôr upravili do zjednodušenej podoby Falštín.

Nepochybne treba však vziať do úvahy aj slovo *f a l k e* – sokol a pripustiť, že obec vznikla pod skalami, ktoré pri love pomocou sokola využívali vtedajší falkneri – sokoliari. Jednou z nich mohla byť dnešná Długa skala...

FRIDMAN

1320 Fredmangasa

Počet obyvateľov: 1622

Veľkosť chatára: 731 ha

Nemecký názov: Fridman

364 m n. m

Názov centrálnej obce poľského Spiša je odvodený od mena jej zakladateľa Fridricha z rodu Berzeviczy, ktorý toto územie začiatkom 14. storočia kolonizoval. Jeho názov Fredman - Fridovo, čiže Fridrichovo územie sa stal základom pre názov centrálnej obce, ktorý však uhorský pisár upravil do podoby Fredmangasa. Tak znie jedna verzia o pôvode názvu.

Úplne inú ale otvára fakt, že stará nemčina poznala podstatné meno *f r e d u m* – ochrana, ktoré stará nemčina bežne používala pri vytváraní práve zemepisných názvov. Preto treba považovať za dosť pravdepodobné, že názov Fredmangasa vznikol ako výraz označujúci „obec, ktorá poskytuje ochranu“, teda bezpečné miesto pre putujúcich kupcov a iných cestujúcich. Práve táto skutočnosť zrejme spôsobila, že sa Fridman (názov, ktorý sa objavuje až o dve storočia po prvej zmienke o obci) vyvinul na obchodné centrum kraja. Podobná genéza názvu existuje napríklad v prípade pôvodného názvu moravskosliezskeho mesta Frýdek (Fredeck) či mesta Frýdlant (Friedland, Fredland) v severných Čechách.

Uvedenú funkciu mohol Fridman plniť aj vzhľadom na skutočnosť, že táto obec, ktorej centrum svojim usporiadaním pripomína mestečko, je zrejme vôbec najstaršou v oblasti - schématizmus Spišskej diécezy uvádza, že fara tu existovala už roku 1072.

FORBASY

1311 Fyrbaz

Počet obyvateľov: 394

Rozloha chotára: 450 ha

Nemecký názov: Fernbach

534 m n. m.

Prvá verzia o vzniku názvu hovorí, že jeho najstaršia podoba sa skladá z dvoch slov a to *f y r*, ktoré je nárečovou podobou slova *f u r t h* – brod a *b a z*, čo je zasa tvar nárečového výrazu *b a s a - w a s s e r*, teda voda. Názov obce v podobe Osada pri vodnom brode mal označovať polohu pri mieste, na ktorom obyvatelia Hniezdneho prechádzali na druhú stranu rieky Poprad, kde ležali Bargen, teda Banské vršky. Aj skutočnosť, že v pôvodnej

osade už od 13. storočia stála kaplnka sv. Doroty, patrónky baníkov, vraj potvrdzuje, že v tomto období nejaké bane nma Bargoch v prevádzke naozaj boli, veď dodnes sa tam zachovali názvy ako Stefansgrube a Schreibersgrube, pričom výraz g r u b e v stredoveku označoval hlbšiu povrchovú baňu.

Iné verzie zasa tvrdí, že najstarší názov obce mohol vzniknúť zo spojenia f u r i b a s a, f y r i b a s a - fyrbaz označuje lokalitu ležiacu pred vodou a vznikol zo slovného spojenia F o r s c h w a s s e r, Mocná voda, ktoré sa neskôr transformovalo do podoby Forschbas a potom Forbas, resp. Fyrbaz. Takýto názov mal označovať miesto, kde stálo v histórii kraja často spomínané prístavisko, z ktorého vzhľadom na dostatok vody už bolo možné transportovať tovar po rieke Poprad do Poľska.

Popri týchto verziach sa ale najpravdepodobnejším základom názvu z roku 1311 predsa len zdá výraz, ktorý mal v starogermánskom jazyku podobu f u r d u, neskôr f u r d u z či f u r d a z a označoval brod.

Názov obce v podobe Forbasy bol prvý raz v dokumentoch použitý roku 1808 a odvtedy sa ako úradný nepretržite používa až dodnes.

GÁNOVCE

1317 villa Gaan

Počet obyvateľov: 1309

Rozloha chotára: 784 ha

Nemecký názov: Gansdorf, Gehansdorf

651 m n. m.

Názov obce je údajne odvodený od nepresne zaznačeného krstného mena Jean, ktoré v tvare Gean nájdeme v zozname príslušníkov šľachtickej rodiny vlastniacej obec. Je to však názov, v ktorom chýba pre Spiš typický výraz označujúci dedinu, teda a u prípadne d o r f či f a l v a, čo značne oslabuje možnosť identifikovať ho v podobe „Gaanovi patriaca dedina“. A pretože, na rozdiel od inej, dnes už zaniknutej osady ležiacej len pár

kilometrov od Gánoviec a v tom období jasne pomenovanej Geanfalva, bol v tomto prípade použitý tvar g a a n, natíska sa otázka, či základom najstaršieho zaznamenaného názvu Gánoviec sa nestal starý banický výraz g a n s - rudná žila, ktorý mal v starogermánskom jazyku podobu g e n . Takáto úvaha sa zdá byť prijateľná jednak vzhľadom na polohu obce v starom rudnom revíre, jednak vzhľadom na spišskými Nemcami používané názvy.

Omnoho pravdepodobnejší sa však, s ohľadom na existenciu všeobecne známeho vápencového krátera, javí ako základ názvu staré germánske slovo g a n – rúra. Práve takýmto v podstate prvoplánovým názvom mohol byť tento prírodný útvar označený už počas prítomnosti starých germánskych kmeňov a od neho mohla svoj názov odvodiť iste mnoho storočí pred narodením onoho Jeana(?) založená osada.

Názov obce v podobe Gánovce sa prvý raz zjavil roku 1808 a odvtedy sa ako úradný používal prakticky bez prerušenia.

GELNICA

1239 Gylnitz

Počet obyvateľov: 6210

Rozloha chotára: 5766 ha

Nemecký názov: Göllnitz

373 m n. m.

Podľa viac-menej oficiálnej verzie vznikol názov mesta v procese ponemčenia pôvodného slovanského názvu miestnej rieky, ktorý mal podobu Gnilec. Ten vraj označoval pomalú, lenivú, „hnilo“ sa vlečúcu rieku, čo sa poniže Gelnice vlieva do Hornádu. Názov to však musel byť svojim spôsobom dosť bizarný, najmä ak si uvedomíme, že tok rieky od prameňa po ústie prekonáva približne päťstometrové prevýšenie a na väčšine toku pripomína ešte aj dnes Hnilec skôr bystrinu...

Existujú však aj iné názory: Napríklad ten, že názov súvisí so starým názvom masívu, pod ktorým rieka pramení, teda Kráľovou hoľou, ktorú v metácii Spišského opátstva z roku 1260 pomenúvajú Golicha. Ten má korene v starom germánskom výraze g o l - ložisko rudy resp. drahých kovov. Práve od neho bol vraj odvodený názov rieky v podobe G o l n i t z , ktorý pôsobením nárečia nadobudol podobu Gylnitz a prešiel aj na jediné mesto

ležiace pri rieke. Mali ho tu ustáliť už prví západoeurópski kolonisti najneskôr v polovici 12. storočia a v ich ponímaní pomenúval riekku prinášajúcu drahocenné zrnká zlata a medi. Ved' iste nie náhodou miestni osadníci v tom období vzťahovali názov Golicha aj na hory klesajúce z Kráľovej hole popri rieke až k ich mestu a nie náhodou sa dodnes traduje legenda, že Benátky, európske stredisko obchodu s drahými kovmi, kupovali gelnickú meď práve preto, že z nej tajným hutníckym procesom získavali zlato...

Verzia tých, čo sa považujú za priamych potomkov zakladateľov mesta, teda tzv. gruyndlerov zasa pripomína, že v rieke nikdy ťažba zlata či medi nedominovala a že pôvodný názov toku i mesta znel Goelenz a jeho základom je staré nemecké slovo g o e l. Toto však v starej nemčine označovalo močiar...

Za podstatne pravdepodobnejšie základy starého názvu Gelnice treba preto považovať starogermánske sloveso g h e l - ťažiť, dolovať, podstatné meno g h e l e d - meď či staré nemecké prídavné meno g u y l s významom výnosný.

Názov v tvare Gelnicza poznáme od roku 1773, (tvar Gelnice sa síce uvádza už roku 1276, považuje sa však len za nepresný zápis), dnešný tvar sa začal ako úradný používať po roku 1920.

GERLACHOV

1326 Gerlahfalva

Počet obyvateľov: 817

Rozloha chotára: 527 ha

Nemecký názov: Gerlsdorf

791 m n. m.

Názov dediny je podľa historikov odvodený od mena jej zakladateľa Gerlacha zo Spišskej Soboty. Mal ju založiť spolu so svojimi piatimi synmi a túto skutočnosť údajne potvrdzuje tak názov zapísaný roku 1326 ako i názov z roku 1344, tiež zapísaný v podobe Gerlahfalva.

Tradícia však zachovala spomienku, že už predtým, okolo roku 1200, tu existovala osada baníkov, ktorú noví obyvatelia na popud Máriássyovcov ako napoly vyľudnenú len doosídlili

a nanovo tu zorganizovali ťažbu drahých. Ako dôkaz sa spomína výrazne románsko-gotická architektúra miestneho kostola, dnes už v ruinách, a tiež tradíciou zachovávané povedomie, že názov tejto osady bol odvodený od slova *g e r o e l – g e r l*, označujúceho dnes štrk, no kedysi používaného aj na označenie naplavenej rudy.

Okrem tejto treba však pripomenúť aj možnosť, že názov vznikol zo slovesa, ktorého základ tvoril ešte starogermánsky tvar *g e r – kopat’* v spojení s výrazom *l a c h - diel zeme*.

Dvom posledným verziám dáva za pravdu jednak podoba názvu, ktorý donedávna používali spišskí Nemci a v ktorej meno Gerlach vôbec nespomínali, jednak najstaršie názvy obcí ako sú Giraltovce alebo Hrčel’ pri Trebišove (Geralt, resp. Gertschol, pričom susedné obce sa nie náhodou nazývajú Železník či Kysta, čo je názov súvisiaci s výrazom *kýz*). Pripomenúť však treba aj názvy Gersheim, Gerolstein a podobné vyskytujúce sa na území za riekou Rýn, odkiaľ pod Tatry predovšetkým zavítali kolonisti – baníci...

Názov Gerlachov sa použil v oficiálnych dokumentoch prvý raz roku 1773, za úradný názov bol však ustanovený až po vzniku Československej republiky.

GRANČ – PETROVCE

1294 Petrouchsegra, 1344 Granch

Počet obyvateľov: 593

Rozloha chotára: 317 ha

Nemecký názov: Grentsch – Petersdorf

450 m n. m.

Prvá časť najstaršieho názvu obce Petrovce sa údajne odvíja od krstného mena prvého majiteľa územia, druhú tvorí slovo, ktorého pôvod sme podrobnejšie rozobrali v kapitole o susedných Beharovciach. Najstarší názov Petrovec by sme teda mohli preložiť ako „Petrovi patriaca časť územia Sygra - Segra“, pričom Peter mal byť podľa ničím nepodloženej verzie veliteľ maďarskej strážnej jednotky, ktorá sa tu usadila v období formovania uhorského štátu.

Nuž, možno že taký existoval, patrí sa však pripomenúť, že v starom germánskom jazyku výraz *p e t e r* označoval otca, pričom sa nedá vylúčiť že názov *Petrouchsegra* označoval územie vyčlenené delením rodinného majetku.

Pokiaľ ide o názov druhej časti obce, ktorý bol prvý raz spomenutý roku 1344 ako najpravdepodobnejší základ sa javí staré nemecké sloveso *g r a n s c h e n* - hľadať, čo je názov súvisiaci s baníckou činnosťou vyvíjanou v pôvodnej osade a potvrdzujúci pomenovanie územia už vysvetleným názvom *Superiori Sygura*.

Názov Granč – Petrovce platí od roku 1920.

HALIGOVCE

1323 *Scenpetur*, 1334 *Heluigvagassa*

Počet obyvateľov: 669

Rozloha chotára: 1135 ha

Nemecký názov: *Helbingau*

531 m n. m.

V druhej polovici 13. storočia stála v chotári dnešných Haligoviec neveliká banícka osada, ktorej názov *Scenpetur* sa prekladá ako Svätý Peter, no mohol ju tiež tvoriť staré germánske slová *p e t* - divoký a *u r* - voda (prvú časť názvu tvorí staré nemecké prídavné meno s významom *zväčšujúci sa, mohutnejúci*). Išlo teda o osadu ležiacu pri potoku dnes nazývanom *Lipník*, ktorý mal zrejme kedysi takýto názov. Toto vysvetlenie podporuje skutočnosť, že názov *Haligovce*, ktorý sa síce v písomnej podobe zjavuje až o niekoľko storočí neskôr, má základ v starom nemeckom prídavnom mene *h a l* - hlučný.

Približne o desať rokov neskôr sa objavil nový, tiež rôznymi spôsobmi interpretovaný názov *Heluigvagasa*. Blízko k realite môže byť ten, ktorý za jeho základ považuje starý nemecký výraz *h e l v e c h* - verejná cesta (zápis *Heluig* treba čítať *helvig, helvich*) a tvrdí, že nový názov už za určujúcu považoval polohu osady nie pri potoku, ale pri čoraz dôležitejšej obchodnej ceste. Za rovnako podnetný však treba považovať názor, čo upozorňuje na starý nemecký výraz *h a l l i k* - priehlbina a názov vysvetľuje polohou pôvodnej osady v údolí

klesajúcom k Červenému kláštoru. Obidva tieto výrazy sa totiž za istých okolností mohli transformovať do neskôr používanej podoby Helbing.

Vagasa je maďarský výraz označujúci čistinu, ktorý zrejme nahradil v pôvodnom názve nemecký výraz *au* - osada.

HARAKOVCE	1272 Rudna, 1284 Sygra que Rudna appellatur
Počet obyvateľov: 64	Rozloha chotára: 528
Nemecký názov: Harachsdorf	503 m n. m.

Najstarší názovy obce charakterizuje lokalitu ako cíp zeme do červena sfarbenej zeme (taký bol význam starého nemeckého výrazu *rud*, ktorý mal základ v starogermánskom tvare *rudhi*), resp. ako oblasť, kde prebieha spracovanie rudy v hutách (*ruden* - čistiť, zbavovať nánosu). Aj v tomto prípade, podobne ako pri Behárovcich, v ktorých názve sa tiež spomína označenie Sygra, ide totiž o časť územia ležiaceho na úpätí pôvodne banského masívu Branisko, ktorú panovník už pred rokom 1270 vyčlenil pre rytiera Jána, zakladateľa šľachtického rodu Sigrayovcov.

Prvá podoba dnešného názvu obce Herkowich z roku 1321 môže byť skomolenou podobou názvu Herichau, ktorej základ tvorilo staré nemecké prídavné meno *herich* - ovládaný pánom, panský. Vyplývala zrejme z faktu, že od svojho vzniku patrila miestnemu zemepánom, resp. Spišskému hradu. Ale čo ak sa aj v tomto názve zachovala ešte stále vykonávaná jednoduchá povrchová ťažba rudy, označovaná v starej nemčine aj výrazom *harken*, *herken* - hrabať, prehrabávať? Nie ďaleko od obce sa totiž nachádza lokalita Rajtopíky a základ tohto názvu tvorí staré germánske sloveso *rik* naznačujúce jednoduchú povrchovú ťažbu...

Dnešný názov bol v úradných listinách prvý raz uvedený roku 1773 v tvare Harakowcze, teraz platný tvar sa používa od roku 1920.

HARICHOVCE

1268 Baldmar

Počet obyvateľov: 1826

Rozloha chotára: 1080 ha

Nemecký názov: Palmsdorf

450 m n. m.

Waldemar je meno pruskonemeckého až litovského pôvodu, to však nebráni tomu, aby v miestnych pomeroch bol za zakladateľa Harichoviec, pretože tieto sa kedysi nazývali Baldmar, považovaný muž s takýmto menom. Odkiaľ a kvôli čomu mal na Spiš privandrovať, to už v obci dodnes živá tradícia neuvádza, stačí jej, podobne ako aj v niektorých iných prípadoch, že toto meno sa najviac podobá na najstarší zaznačený názov.

Prijateľnejším sa zdá vysvetlenie, že názov mohol vzniknúť v línii na začiatku ktorej stojí staré nemecké podstatné meno **b a l d** - vládca, pán a na konci vyššie spomenuté sloveso **h e r i c h** – panský. Práve takýto právny vzťah totiž odrážal aj nový názov obce z roku 1553 v tvare Harykocz, čo by mohlo predstavovať mierne skomolený zápis tvaru Herichau – pánovi patriaci, pánom ovládaný. Ibaže...

Ibaže táto stará obec v období, z ktorého pochádza názov Baldmar patrila do provincie dvadsiatich štyroch najvyspelejších spišských obcí a jej obyvatelia už niekoľko desaťročí užívali práva slobodných občanov - saxonov, medzi ktoré patrilo aj právo hľadať drahé kovy! Vyššie uvedený výklad teda neprichádza do úvahy a pravdepodobnejším vysvetlením sa javí možnosť, že v najstaršom názve tvorí prvú časť skrátený tvar starého nemeckého slovesa **v a l t e n**, **b a l t e n** - ťažiť, ba možno ešte strogermánsky tvar slovesa **b h a l d** a druhú výraz **m a r** - územie. V súvislosti s banskou ťažbou sa zrejme vyvinul aj názov na hranici chotára ležiaceho vrchu: dnešný Blaumont sa totiž pôvodne nazýval Bleimont – Baňa na olovo.

Takéto korene názvu potvrdzujú aj názvy z nasledujúcich storočí v podobe Palmary, Palmesdorf a villa Palmarum. **P a l m** predstavoval totiž v starej nemčine výraz označujúci dĺžkovú mieru. Od neho odvodené názvy teda označovali obec ako takú, ktorá mala od začiatku presne vytýčené hranice A to bol jav typický pre územia, na ktorých sa otvárala banská ťažba.

Názov Harichovce sa začal používať až od roku 1927. Pochádza z tvaru Harykowcze, ktorý sa prvý raz zjavil roku 1628. Ten má zrejme základ v slove h a u e r - baník a predstavuje ďalší dôkaz v naznačenej línii vývoja názvu.

HAVKA

1337 Haffka, 1344 Wyugas

Počet obyvateľov: 45

Rozloha chotára: 601 ha

Nemecký názov: Haffke

631 m n. m.

Stará nemčina používala na zaznačenie dnešného výrazu der Hof tvar Hav, resp. Haf a zdá sa vysoko pravdepodobné, že toto bolo použité aj v najstaršom zaznačenom názve, aby označilo majer – hospodársky dvor miestneho kartuziánskeho kláštora.

Vzhľadom na existenciu jeho predchodcu kláštora sv. Antona, ktorý v údolí vyvíjal aj bankú činnosť, nie je však možné vylúčiť, že základom sa stal stredoveký nemecký výraz h a u f f e - uhliar, aby označil osadu ľudí, čo pripravovali drevené uhlie pre miestne huty. Ved' bankú činnosť v dávnych storočiach tu naznačuje označenie miestneho vrchu názvom Rígel' (základ rigelan – ryť) či nezvyčajný názov potoka Jordanec, ktorý zrejme vznikol skomolením pôvodného názvu Isarn-, neskôr Josernnitz, teda Rudný potok

Názov Havka sa oficiálne používa od roku 1920.

HELCMANOVCE

1326 Kunchfalva, 1374 villa Henchmani

Počet obyvateľov: 1456

Rozloha chotára: 1258 ha

Nemecký názov: Hensdorf

435 m n. m.

Obec založili v pôvodnom rozľahlom chotári mesta Gelnica. Jej najstarší názov je vraj odvodený od mena šoltýsa, ktorý priviedol prvých osadníkov. Niektoré pramene udávajú jeho meno v podobe Kunch – Kunz, iné v podobe Hench. Tu sa patrí poznamenať, že uvedené

výrazy nie sú vlastnými menami v pravom zmysle slova, ale označovali človeka, ktorý mal blízko k baníckej či hutníckej profesii, pričom v stredoveku tieto viac – menej splývali. Výraz k u n z v terminológii stredovekých baníkov označoval takého, ktorý sa zaoberal ťažbou a spracovaním suroviny nazývanej k ü n i, k ü n i r o d, resp. k ü n i s t e y n, teda rudy, výrazom h u n z, h e n z či h i n z bol zasa označovaný človek využívajúci h u n t, čiže vytýčené banské pole. A že sa obidve činnosti v týchto miestach naozaj rozvinuli, dokazuje niekoľko dodnes zachovaných názvov v chotári obce (Banský vrch, Hutný potok) či dodnes zachované bane pod Hutným vrchom. Rozvinula sa tu však, ako sa dá zistiť z písomných správ o obci, aj s hutníctvom súvisiaca výroba dreveného uhlia.

Koncom 15. storočia, po tom, čo kvôli klesajúcej prosperite i politickému rozvratu v krajine mnohí baníci obec opustili, bola obec doosídlená Rusínmi. Tí posunuli názov obce do podoby Helcman.

V oficiálnom zápise sa dnešný názov prvý raz použil roku 1773 (Helczmanowcze), úradný názov v dnešnom tvare ustanovili v roku 1920.

Spišskými Nemcami používaný názov vychádza z pôvodného mena zakladateľa obce.

HINCOVCE

1320 Hench - duo Nadosth

Počet obyvateľov: 222

Rozloha chotára: 648 ha

Nemecký názov: Hinsdorf, Hangendorf

440 m n. m.

Pôvodná osada bola založená na území nazývanom duo Nadosth. Tento názov sa dáva do súvisu s výrazom n á d a s s, čo po maďarsky znamená trstina, preto sa jedna časť dnešnej obce nazýva Trst'any. Osudy tejto lokality však nasvedčujú, že názov je zrejme oveľa

staršieho pôvodu, vznikol ešte počas starogermánskeho osídlenia kraja, a to spojením starogermánskeho slovesa *n a d, n e d* (neskôr *neidan, sneidan*) – oddeľovať, ťažiť a výrazu *o s t h* - vetva (v tomto prípade banská žila).

Dnešný názov obce súvisí s označením druhej časti lokality tvarom *Hench*. Na jeho vysvetlenie sa spomína brat jedného z vtedajších spišských prepoštov *Hench*, ktorý mal toto územie odkúpiť od istého *Arnolda*. Ťažbu tu dokazujú zachované správy, že práve v okolí *Hencoviec* sa ťažila jedna z najkvalitnejších medených rúd na celom Spiši, pripomína ju aj pôvodný názov miestneho potoka v podobe *Jezuinec*, čo je názov so základom v stredovekom výraze *j a s*, resp. *e i s* - železná ruda pôvodne *Eisnitz*). Rovnaké pozadie má však aj dnešný jeho názov *Peklisko*, v pozadí ktorého stojí tvar *Holen-*, *Hölenbach* (*hol, höl* – stredoveký nemecký tvar označujúci dieru, resp. jednoduchú baňu).

Dnešný názov obce mal najprv podobu *Henczfalva* či *Hentzowtze*. Roku 1786 dochádza však k posunu do podoby *Hincovce*.

Tvar *Hincovce* bol ustanovený po roku 1920.

HNIEZDNE

1286 Gnezna, Knysen

Počet obyvateľov: 1450

Rozloha chotára: 1798 ha

Nemecký názov: *Knysen*

539 m n. m.

Korene najstarších zaznamenaných názvov obce oscilujú medzi starogermánskym slovesom *g h n e d* - zoškrabovať a jeho starou nemeckou podobou *k n e i d a n*, neskôr *k n i e s s e n* – dobývať, ťažiť. Prvé naznačuje povrchovú ťažbu rudy, druhé jej získavanie v jednoduchých baniach, a to už v súvislosti s neďalekou obcou *Forbasy* spomínaných „*bargoch*“, ale pravdepodobne aj v iných častiach chotára, ktoré hraničili s pôvodne baníckou osadou *Lapidis* (dnes *Kamienka*). Ba ktovie, či územie tejto osady pôvodne celé nepatrilo *Hniezdnemu*. Dnešné *Hniezdne* teda pôvodne nebolo „obcou *hniezd*“, ako bez zjavného dôvodu tvrdí najrozšírenejšia verzia, ale obcou *baníkov*...

Dnešný úradný názov obce v podobe *Hniezdne* bol ustanovený roku 1948.

HNILČÍK

1290 silva parva Guylnitz

Počet obyvateľov: 595

Rozloha chotára: 2223 ha

Nemecký názov: Kleine Göllnitz, Eisenbach 650 m n. m.

Obec s názvom Hnilčik vznikla vlastne až roku 1960 spojením dvoch dovtedy navzájom nezávislých častí. V tej dolnej sa nachádzali osady Jerohuta, Domky a Bindt, ktoré stáročia patrili Máriássyovcom, hornú tvorilo niekoľko ďalších osád patriacich však počas stáročí Spišskej Novej Vsi. Názov novovzniknutej obce bol odvodený od zle preloženého pomenovania, ktorým bolo roku 1315 označené územie na hornom toku miestneho potoka, a to *p a r v a G u y l n i t z* - Malý Hnilec, teda Hnilčik. Ako už totiž vieme, tvar Guylnitz nepredstavuje ponemčený názov Hnilá, ale Výnosná rieka.

Že miestna riečka naozaj pretekala výnosným a veľmi dávno exploatovaným územím, dokazuje skutočnosť, že v 13. storočí bol miestny banský diel označený „locus, qui Kryg vocatur“, teda lokalita (oddávna) nazývaná Baňa, ale aj samotný názov údolia Eisenbach, kde druhá časť názvu s veľkou pravdepodobnosťou pôvodne neoznačovala potok, ale ju tvoril starý nemecký výraz *b a k* – baňa a názov, zahŕňajúci všetky miestne ložiská, vznikol vo význame Baňa na železnú rudu. Takýto predpoklad podporuje aj fakt, že už na začiatku 15. storočia sa považovali za veľmi staré a v podstate nezrozumiteľné miestne názvy Altenberg (pôvodne zrejme Olzen-, Alzenwerk – Rudná baňa), Rostoka (Rostchenau – Osada pri taviacich peciach), Stangenberg (pôvodný základ tvorilo starogermánske sloveso *steng* – ryt') či Kaltengrund (pôvodne zrejme Koilengrund - Diel, kde sa kope). A až do starogermánskych čias zrejme siaha aj názov Jerohuta so základom v slovese *u e r* - čistiť pomocou ohňa...

Banické pozadie však majú aj niektoré ďalšie dodnes zachované miestne názvy.

Ten, ktorý má dnes podobu Grajnar bol zrejme odvodený od starého nemeckého banického výrazu *g r a n*, ktorý označoval zvlášť hodnotnú zrnitú rudu a pomenúval lokalitu vo význame Baňa s kvalitnou rudou. V inej, neďaleko ležiacej lokalite, zasa miestni baníci získavali rudu prostredníctvom povrchovej ťažby. Takýto typ bane bol v minulosti nemeckými baníkmi nazývaný *r i n*, neskôr *r i n n e*, preto sa názov lokality vyvinul do tvaru Rinnegang, ktorý je možné preložiť ako Banská žila. Označenie Gezwäng vzniklo z výrazu označujúceho nepravidelnú rudnú žilu (staré nemecké sloveso *z w a n g o n* –

trhať, prerušovať), názov Stollwerk mal zrejme pôvodne podobu Stolwerk a označoval baňu otvorenú pomocou štôlne...

V prípade názvu Cechy ide zasa zrejme o názov so základom vo veľmi starom názve S c e e k , resp. Z e c h , v pozadí ktorého stojí sloveso zachen, zechen – kopať (dodnes ho pripomína výraz čakán), základ názvu Schuferland tvorí sloveso s c h a u f e l n s veľmi podobným významom (doslova „lopatovať“) a základ názvu lokality Ždiar mal pôvodne, podobne ako v mnohých iných prípadoch na Spiši, podobu s c h a a r , čo bol výraz označujúci vytýčený banský diel. A podobne je to s dnešným názvom vrchu Trubačovec. Z jeho vrchola naozaj nikto netrúbil, skôr sa tam ťažko lopotilo v miestnej bani. Názov totiž pôvodne znel Turberg, Turbark, možno aj Turbach - Banský vrch (t u r – baňa), neskôr, po zániku baníckej tradície už ale Turbač - Trubač, až sa podoba názvu postupne posunula do dnešnej. (Analogická situácia sa vyvinula v poľskom pohorí Gorce, ktorého najvyšší vrchol, tiež pôvodne nazývaný Turbak, sa dnes nazýva Turbacz.) Ani názov názov Koenigseifen nie je možné chápať vo význame Kráľovské potoky: Jeho pôvodná podoba totiž bola K y n i s e u p e n , teda Rudné potoky a do spomínanej podoby sa dostal v procese, počas ktorého starý nemecký výraz označujúci rudu - k u y n i , sa v miestnom jazykovom prostredí postupne posunul do podoby könig...

A záhadný názov Karb nad osadou Bindt? Nedá sa vylúčiť, že jeho pôvodná podoba bola Skarbberg a jeho prvú časť tvorilo ešte starogermánske sloveso s k a r – kopať. Nuž a keď je reč o Bindte, treba pripomenúť, že popri možnom základe v starom nemeckom slovese winden (Windnitz – Krivý potok) sa najpravdepodobnejším základom tohto názvu javí starý nemecký výraz b i n d e , b i n t - zväzok, malá skupinka. Ten mohol vyplynúť z podoby tejto pôvodne z niekoľkých baníckych domkov pozostávajúcej osady.

Tvar Hnilczek bol v úradnej listine prvý raz spomenutý roku 1828, no označoval ešte len hornú časť obce patriacu Spišskej Novej Vsi. V podobe Hnilčík sa prvý raz uvádza roku 1920.

HNILEC

1315 Gylnitz

Počet obyvateľov: 457

Rozloha chotára: 2708 ha

Nemecký názov: Gylnitz

423 m n. m.

Najstarší názov starej baníckej obce je odvodený od starého názvu rieky Hnilec v podobe Gylnitz – Gylnitz. Na jej brehoch stála však donedávna jednak časť obce patriaca do chotára Spišskej Novej Vsi, jednak časť, ktorá patrila Andrassyovcom z Krásnej Hôrky, pričom ani u jednej sa tento názov počas storočí vôbec nemenil. V oficiálnych záznamoch sa pre obidve používala podoba Gylnitz. Slovenské obyvateľstvo používalo odvodené názvy. Pozoruhodným z tohto hľadiska ostáva fakt, že ešte po roku 1920 sa v slovenských textoch miestna rieka, teda Hnilec, označuje ako Gelnica! Neskôr však, vďaka jazykovedcom, ktorí rieku s prevýšením päťsto metrov, rieku, čo poháňala desiatky hámrov, označili za „hnilú, lenivo sa valiacu“, dospel názov rieky i obce k úradnému tvaru Hnilec.

Oveľa pravdepodobnejší pôvod názvu súvisiaci s výskytom drahých kovov sme vysvetlili v kapitolke o Gelnici.

Tvar Hnilec sa ako názov novovytvorenej obce začal úradne používať roku 1926, keď boli osady na obidvoch stranách rieky zjednotené do jednej politickej obce.

Tak trochu tajomným i fascinujúcim ostáva názov administratívne dnes už k Hnilcu (predtým k Hnilčíku, ale i Nálepku) patriacej osady Delava – u mnohých totiž vyvoláva asociácie na názov jedného zo štátov tvoriacich USA, teda Delaware. V skutočnosti má ale toto pomenovanie pôvod v starom nemeckom slovese *d e l v e n* - sekať, deliť, rozdeľovať na časti (diely). Pôvodný názov mal zrejme podobu Delvenau a označoval osadu pri banských dieloch, ktoré boli kedysi vytýčené poniže spišskej časti obce Hnilec.

HOLUMNICA

1293 nova Lompnicha

Počet obyvateľov: 895

Rozloha chotára: 895 ha

Nemecký názov: Holumnitz

594 m n. m.

Potok, podľa ktorého táto obec dostala svoje najstaršie pomenovanie, vyteká z mierneho lúčnatého masívu, ktorý v stredoveku pre bohaté zdroje rudy a drahých nazývali Gola - ložisko. Jeho konfigurácia tak vylučuje všeobecne prijímaný názor, že slovanské slovo lomnica pomenúva strmý tok, ktorý si musel svoje koryto vymlieť „lámaním“ skalného podložia, naopak, miesto, kde pramení tento i podoba mnohých podobných s týmto názvom, nútia uvažovať, či názov (a od neho odvodený starý názov Holumnice) nie je spojený s banskou činnosťou.

Veď obec založili priekopníci baníctva na Spiši Görgöyovci a niektoré názvy z miestneho chotára (Hlinné, Kamenný vrch, potok Kamenec) predstavujú len preklady názvov súvisiacich s výrazmi l e h m, resp. s t e y n používanými kedysi v baníckej nemčine na označenie rudy rôznej kvality. Aj preto treba brať vážne názor, že základom najstaršieho názvu potoka, a teda i obce, môže byť výraz l a m - l o m, ktorý tzv. Hochdeutsch používala práve na označenie bane.

Banícku minulosť obce totiž dosvedčujú aj názvy obce zo 17. storočia v podobe Holalomnicza - Holemnitz, resp. Polylomnicza - Polomnitz. Ich prvú časť totiž tvoria staré nemecké banícke výrazy h o e l e, resp. p o l – obidva označujúce baňu, veď nie náhodou sa v miestach, kde miestny potok pramení, stretneme so starým názvom P o l y m b a r k – Banský vrch. Predpona Ho- sa však začala všeobecne považovať za skomoleninu maďarského prídavného mena ó - starý, čím sa vraj obec chcela odlíšiť od neďalekej, vraj novej Lomničky...

Od roku 1808 sa používal názov Holomnica, dnešný sa ustálil po založení Československej republiky.

HOZELEC

1320 Mediocris Sceek

Počet obyvateľov: 862

Rozloha chotára: 400 ha

Nemecký názov: Hohe Zeek, Hoseltz

695 m n. m.

Historici predpokladajú, že základom najstaršieho a vlastne i dnešného názvu obce je maďarské slovo *szék* označujúce mokrinu. Nuž, je naozaj pravdou, že staršie mapy zaznamenávajú v okolí obce nejaké močiare, ale ak by sme za základ názvu prijali toto slovo, musela by byť takou mokrinou väčšina Spiša. Okrem toho, maďarčina slová *s e e k, z e e k* nepozná, pozná len slovo *s e k*, a to vo význame plytčina. A pokiaľ ide o starú nemčinu, tá mokrinu označovala výrazom *s i k*, resp. *s e i k*. Navyše, ako bolo uvedené, tvar *s c e e k* sa zrejme začal používať, keď sa starogermánske sloveso *s e k* posúvalo do podoby *z e k* a neskôr *z e c h e n, z a c h e n*, pričom označoval miesto, kde prebieha ťažba - v tomto prípade ložisko rudy. Veď ťažba tej mangánovej v chotári obce bola definitívne ukončená len pred necelým storočím!

Všimnúť si však treba aj prídavné meno *m e d i o c r i s* zo slovnej zásoby latinského jazyka. V ňom má význam zastrčený, nevýznamný, ale tiež bokom ležiaci. Takto ho neskôr, roku 1375, vnímali aj uhorskí pisári, keď pri preklade názvu obce použili maďarské slovo *hegy* –špica, v tomto prípade ale vo význame kút kraja, veď obec patriaca do spolku spišských kopijníkov naozaj ležala v najkrajnejšom výbežku jeho územia. Naznačuje to aj zdanlivo nekompatibilný neskorší názov obce v tvare *Hozelec* (1504), ktorý bol vytvorený pomocou starého nemeckého prídavného mena *h o* (neskôr *hoch*) a označoval „vysoko položenú“, teda v odľahlom kúte ležiacu osadu (starý nemecký výraz *s a l, s e l* - *usadlosť*).

Roku 1808 sa obec prvý raz uvádza pod názvom *Hozelec*, po roku 1920 sa isté obdobie používali aj tvary *Ózelec*, resp. *Hozolec*. Dnešný úradný názov je v platnosti od roku 1927.

HÔRKA

1348 Bozsafalua

Počet obyvateľov: 1 884

Rozloha chotára: 1131 ha

Nemecký názov: Horka

610 m n. m.

Názov pomenúva obec zloženú z niekoľkých pôvodne nezávislých kopijníckych, teda v podstate baníckych osád a bol odvodený od názvu jednej z nich. Jej najstarší názov dávajú historici do súvislosti so šľachticom Bozsom. Takéto meno však nenájdeme v žiadnej listine z tohto obdobia. Do úvahy prichádza teda možnosť, že názov súvisí s minerálnym prameňom nachádzajúcim sa v chotári obce: slovo *w a s s e r* sa tu totiž podľa pravidiel spišskonemeckej výslovnosti mohlo posunúť do podoby *b a s a*, ktorá bola potom maďarským písarom zapísaná v uvedenom tvare *bosza*. *Falua* je totiž mierne skomolený maďarský výraz označujúci dedinu.

Neskorší vývoj osady i skutočnosť, že bola zo všetkých strán obklopená baníckymi lokalitami, vedú však skôr k záveru, že tvar *B o z s a* môže byť zlý zápis už pri Batizovciach spomenutého nemeckého tvaru *Botsau* - Banská osada. V nasledujúcich desaťročiach sa tento názov mohol posunúť do podoby *Hauerau* - Baníkovo, z ktorého sa postupne vytvorilo dnešné pomenovanie Hôrka, pôvodne Horka. O baníckej tradícii v tejto lokalite totiž svedčí aj starý názov susednej osady Sv. Ondrej *Zekysentandras*, v ktorého súčasť tvorí tvar *s e k*, *z e k* - rudné ložisko, ale i názov susednej osady *Kamar* ľakomyseľne prekladaný ako Komárovce a považovaný za slovanský. V skutočnosti má totiž základ v starom nemeckom výraze označujúcom k bani patriacu stavbu. Nuž, a banícky pôvod má aj názov miestnej osady Primovce, o ktorom, rovnako ako o názve osady *Kišovce*, hovoríme v samostatných kapitolkách.

Názov osady Hôrka sa pre oveľa väčšiu samosprávnu obec vytvorenú spolu so spomenutými osadami začal používať po roku 1920.

PRIMOVCE - osada patriaca pod obec Hôrka

1312 villa Primi

Nemecký názov: Primdorf

V polovici 13. storočia sa v spišských historických listinách spomína istý Pýrin, titulovaný „hostes nostres de scepus“, teda „náš spišský hosť“. Práve jemu panovník za zásluhy daroval „terra in Gulz sita“ (doslova „zem ležiacu hrdle“, úmysel bol ale označiť územie ležiace v údolí), na základe čoho sa všeobecne usudzuje, že od Pýrinovho mena bol odvodený aj názov obce, ktorá tu neskôr vznikla. Nuž, zmeniť meno Pýrin do tvaru Primi by znamenalo od pisára dosť odvážny krok, pretože slovo *p r i m* v starej nemčine označovalo... šidlo! Pripusťme na chvíľu, že spomínaný Pýrin bol ten typ človeka, ktorého zvykneme metaforicky označovať práve týmto výrazom a názov obce mal všetkým naokolo pripomínať, s kým majú tú česť...

Ale čo potom s faktom, že nevysoký masív nad touto osadou, nazývaný dnes Primovské skaly, má na starých mapách názov *P r i m* a s rovnakým názvom, prípadne tvarom Preimberg, sa stretne pri pomenovaní vrchu v dávnom baníckom masíve Gala nad Kežmarkom? Tie už vari len s pracovným nástrojom obuvníkov nesúviseli! Naopak, ak pri analýze spomínaného názvu vezmeme do úvahy, že pri jeho vzniku mohlo dôjsť k vtedy celkom bežnému spodobeniu B na P, môžeme oprávnene predpokladať, že základ názvu tvorilo staré nemecké sloveso *b r e y n* s významom blyšťať sa či ligotať a tiež, že starý názov obidvoch spomínaných vrchov označoval, aký druh rudy sa v nich nachádza! Na Spiši sa za takúto ligotavú rudu zvykol označovať limonit.

Z tohto veľmi pravdepodobného predpokladu a skutočnosti, že vrch v masíve Gola bol neskôr označovaný Blitzberg vedie potom už len krôčik poznaniu, že najstarší názov obce Primovce zrejme označoval jej príslušnosť k vrchu nazývanému Preym či Prim – výnosnému rudnému ložisku. Veď baňa s názvom Prim sa nachádza aj v spišskonovoveskom chotári! A neďaleko Primoviec existovala v minulosti osada zaznačená ako Breumfelde, teda banské pole, kde sa tiež ťažil „prim“ či „prym“, v tomto prípade zapísaný v podobe breum (spomínané spodobovanie P a B)! Historici síce túto lokalitu z neznámych dôvodov nazývajú Brunovce, ale, a v tom spočíva čaro nechceného, aj prídavné meno *b r u n* malo v starej nemčine význam ligotavý! Primovce teda tiež kedysi tvorili jednu z banských osád zlúčených neskôr do politickej obce Hôrka, resp. Hôrka.

Ešte roku 1773 sa obec spomína ako Primfalu, dnešný názov sa úradne používa od roku 1920.

KIŠOVCE - osada patriaca pod obec Hôrka

1324 Hisfalva

Nemecký názov: Kischensdorf

Najstarší názov tejto osady je ďalším dôkazom, že to bolo naozaj baníctvo, prvoradá profesia mužov vo všetkých spišských kopijníckych obciach, ktoré v prvej polovici stredoveku formovalo podobu jednotlivých lokalít obce Hôrka. Nepredstavuje totiž nič iné, ako neúplný záznam názvu, ktorého základom sa stalo buď staré nemecké podstatné meno *h i s s e*, neskôr *h i t z e*, teda žiara (Dedina pri hute) alebo názov so základom *h i s s e r - i s e r n* (Dedina železa). (S názvom prvého významu sa približne v tom istom období stretávame aj v prípade Iliášovec.)

O tom, že lokalita, kde sa osada vyvinula, bola v minulosti naozaj takýmto teritóriom, svedčí však aj názov miestneho potoka, ktorý sa roku 1317 uvádza pod názvom Rednuk. Jeho prvú časť totiž tvorí tvar súvisiaci so slovesom *r e d a n* – ryžovať, druhú zasa mierne upravený výraz *n u c h* označujúci v starej nemčine zasa bystrinu. Iným dôkazom sú stopy po dávno zaniknutých baniach, ktoré môžeme nájsť dokonca ešte aj dnes v záhradách miestnych domov či dodnes zachovaný názov miestnej časti v podobe Huncloch (loch – starý nemecký výraz označujúci baňu, *h u n z* - baník). A o tom, že ako banícka osada boli Kišovce adekvátne k tomu vyspelé, svedčí aj veľmi pravdepodobný fakt, že práve tu stál jeden z najstarších spišských kostolov vôbec – kostol sv. Alžbety, pochádzajúci ešte z 12. storočia.

HRADISKO

1264 Vizoka

Počet obyvateľov: 98

Rozloha chotára: 336 ha

Nemecký názov: Konscheiben

840 m n. m.

Názov Vizoka môže pochádzať z obdobia, keď lokalita patrila spišskému prepoštovi. Vzhľadom na skutočnosť, že názvy všetkých okolitých obcí sa v tom období objavujú len v starom nemeckom jazyku, sa však nedá predpokladať, že má slovanský pôvod a označoval polohu vysoko v horách - skôr mohol byť odvodený od starého nemeckého slova *w i z e* – poplatok. Jeho prvá, ešte nezachytená podoba bola možno *Wizeach* a používala sa na označenie skutočnosti, že časť z výnosov miestneho hospodárstva bola odvádzaná prepoštovi.

Vzhľadom na to, že počas stredoveku neďaleko prameniari Ruskinovský potok nazývali *Visoka*, sa však ešte pravdepodobnejším základom javí starogermánske slovo *u e i s* - rieka, kde druhú časť tvorí iný starogermánsky tvar *a k* - výbežok. Spojenie týchto dvoch slov s klasickým výrazom *a u* - osada vytvorilo pomenovanie označujúce jej polohu vo výbežku, kde pramení rieka, čo aj zodpovedá skutočnosti.

V prvých rokoch 14. storočia si lokalitu prenajal levočský mešťan Fridrich (vtedy sa osada nazývala „villa Frederici“ resp. „Fridrichsdorf“) známy ako podnikavý ťažiar. Činnosť, ktorá tu bola vykonávaná, pripomína však aj názov osady zapísaný roku 1667 v skomolenej podobe *Kundscheppen*, ktorý bol zrejme predchodcom spišskými Nemcami až donedávna používaného názvu. Ten sa skladal z tvarov *k u n z a s c h e i b c h e n* a môžeme ho preložiť ako Banské dieliky

Dnešný názov Hradisko sa prvý raz zjavuje v roku 1773. Či je slovanského pôvodu alebo názvom, ktorého základom sa stali slová *g r a b e* – baňa (posúvané niekedy do podoby *g r a d*), alebo rovnocenný výraz *b e r g*, v stredoveku často nadobúdajúci podobu *b u r g*, je dnes už ťažko určiť. Nepochybne si však treba všimnúť, že v blízkom okolí sa niekoľko ráz vyskytujú názvy Hrad či Hrádok označujúce vyvýšeniny, kde mohli byť v dávnej minulosti tiež otvorené bane.

HRABUŠICE

1264 Capost, Harabisa

Počet obyvateľov: 2388

Rozloha chotára: 4088 ha

Nemecký názov: Kapsdorf

548 m n. m.

Ako základ názvu tejto obce sa spomínajú české slovo hrabě, ale i slovenské podstatné mená hraboš a záhrab. Okrem nich však ešte aj sloveso hrabať či údajný slovanský výraz hrabišče, čo mal byť „rozrytý a nepriechodný terén vytvárajúci hranicu pri mýtnej stanici“....

Analyzovaný bol však aj najstarší zapísaný názov Capost, ktorý latinčinou ovplyvnení uhorskí pisári v niekoľkých prípadoch upravili do podoby villa Composita. Ten niektorí historici vzali doslovne a vysvetľujú ho ako názov zachytávajúci fakt, že obec sa skladala (latinské c o m p o s i t o – skladať, spájať) z niekoľkých osád. Iní zas tvrdia, že názov podoba Capost má korene v maďarskom slove k a p u a označoval tzv. krajinskú bránu, pri ktorej sa vyberalo mýto! Dokonca pri tom, už tradične, mali asistovať strážcovia hraníc, tentoraz z neďalekej „osady strelcov“ Balstarii – Sagitarii so svojimi kameňometmi. Táto osada však, ako ukáže rozbor jej názvu, bola v skutočnosti osadou baníckou a jej obyvatelia naozaj nemali čas prevádzkovať akési kameňomety.

Všetky tieto verzie popri svojej vysokej nepravdepodobnosti akosi zabúdajú na staré nemecké slovo k a p označujúce výbežok územia, v ktorom majú pôvod aj názvy typu Kapské Mesto či Kopenhagen - Kodaň. Skutočnosť, že aj najstarší názov Hrabušíc s veľmi veľkou pravdepodobnosťou má korene práve v ňom, potvrdzuje tvar Kapsdorf, používaný na pomenovanie Hrabušíc spišskými Nemcami – tí by maďarské slovo do názvu určite nezaradili! A o aký výbežok mohlo ísť? Zrejme o ten siahajúci v rámci hrabušického chotára do výnosných hôr dnešného Sloveského raja, ktorého názov mal základ v starogermánskom slovese r i k - ryť, dobývať a len neskôr sa posunul do podoby r e i c h, čo je už podstatné meno, ktoré je možné preložiť ako nebeská ríša, a teda aj raj. Banícku činnosť dávnych obyvateľov Hrabušíc v tomto výbežku dodnes pripomínajú názvy roklín akou je napríklad Sokol (staré nemecké sloveso f a l, f e l posunuté do podoby Falk, vid' pôvodný názov baníckeho mesta Sokolov v podobe Falkenau), názov vrchu Krivian (základ v ešte starogermánskom slovese k r e u, ktoré tiež označovalo banícku činnosť) či názov Bľajzloch (b l e i – olovo, l o c h - baňa).

Paralelne uvádzaný názov domovskej obce Harabisa akoby tiež vychádzal z jej baníckej minulosti a predstavoval spojenie starých nemeckých výrazov *h o r, h a r a w i s*, ktoré vytvorilo názov Osada na rudnej lúka (opäť pre spišskú nemčinu typický posun *W* do podoby *B*). Prvá časť názvu však mohla vzniknúť aj z výrazu *h a u e r - baník*.

Banícku a hutnícku minulosť obce potvrdzuje tiež patrocínium miestneho kostola, ktorý je zasvätený sv. Vavrincovi. Ten bol podľa legendy upálený na rošte, preto je patrónom remeselníkov používajúcich pri svojej práci oheň. Dá sa teda predpokladať, že na území obce boli okrem ťažby rudy rozvinuté aj také remeslá ako hámorník, hutník či uhliar, veď nie náhodou počas dlhých stáročí patrila do obce aj uhliarska a hutnícka osada, ktorá dnes tvorí súčasť Stratenej, no kedysi ležala na samej hranici rozľahlého hrabušického chotára. Jej nemecký názov znel *Verloffseifen*. Ten zrejme vzbudzoval v minulom storočí zdanie, že bol odvodený od slovesa *v e r l i e r e n - stratiť*. V takom prípade by ale starý názov musel mať podobu *Verlorenseifen*, a aj vtedy by preklad Stratená nebol celkom výstižný, pretože presný význam spomínaného slovesa je „strácať sa – miznúť“, zatiaľ čo názov Stratená evokuje význam „Obec stratená medzi horami“.

Názov *Verloffseifen* však očividne od tohto slovesa odvodený nie je! A nie je ani skutočným názvom pôvodnej osady, len skomoleným tvarom takého, ktorý vystihoval už dávno zabudnutú situáciu. Akú? Zrejme tú, ktorú pomenúvalo staré nemecké sloves *v e r l o f e n*! A to sa používalo vo význame dovoliť, potvrdiť či dohodnúť. Z toho sa dá usudzovať, že názov, vzťahujúci sa pôvodne na celé údolie, zachytával nejaký v minulosti uskutočnený právny úkon. Vzápätí sa však vynárajú otázky: Prečo sa ale v názve vynára tvar *s e i f e n - potoky*, keď jediným tokom v údolí je rieka Hnilec? Nemal názov pôvodne tvar *V o r l o f s c h e i d e n - Potvrdené*, teda *Vytýčené (banské) diely*? Veď o tom, že tu naozaj mohol vzniknúť názov tohto typu, svedčí aj iný dávny názov tohto územia v podobe *Forlofseg* (druhú časť zvorí zlý zápis slovesa *s e k - rúbať, ťažiť*) či tvar *Spittal* (dnes Špitál!) pomenúvajúcí územie na opačnej strane Hnilca. Jeho prvá časť totiž nesúvisí, ako sa často uvádza, s existenciou baníckej nemocnice, ale so starým nemeckým slovesom *s p i t t e n - hĺbiť*. Druhú tvorí už značne spodobený výraz *d e l, t e l, t e i l - diel*.

Po ustanovení Československej republiky sa obec Hrabušice ešte uvádzala pod názvom Hrabošice, dnešný je v platnosti od roku 1927. Obidva názvy majú korene v pôvodnom Harabisa.

HRANOVNICA

1294 Granitz

Počet obyvateľov: 2955

Rozloha chatára: 754 ha

Nemecký názov: Grenz, Grenitz

615 m n. m.

Spišskými Nemcami používaný názov a zdanlivo slovanská podoba najstaršieho názvu navodzujú presvedčenie, že najstarší názov označoval na hranici ležiacu obec. Nie je to presvedčenie celkom nepodložené – slovo hranica malo v stredovekej nemčine podoby *grense - grenitz*, ktoré sa zdajú byť najstaršiemu názvu naozaj blízke, spochybňuje ho však fakt, že chatár tejto obce nijakú hranicu netvoril. A to je dôvod, pre ktorý vzniklo niekoľko iných verzii o jeho pôvode...

Základom prvej je fakt, že obec bola po stáročia sídlom tzv. Kupferhausu, teda skladu, v ktorom sa sústreďovala na okolí vytŕažená meď. Mnisi štiavnického kláštora nazývali ten objekt po latinsky *granium* a vraj práve od neho mal vzniknúť prvý názov obce. Zdá sa však, že by musel prebehnúť priveľmi zložitý jazykový proces, ktorý by z tohto slova vyprodukoval názov v podobe Granitz. Navyše, podľa starých máp ležal tento objekt hodný kus nad obcou.

Najstarší tvar názvu ale zvädza aj k úvahe, či nevznikol spojením slov *graua nitz* s významom Šedý potok, veď múľom z vápencových skál zmútený miestny potok mohol veru často mať práve takú farbu.

Okrem týchto mohol však, a vzhľadom na všeobecne známu miestnu banícku tradíciu aj so značnou pravdepodobnosťou, vytvoriť základ názvu obce starý nemecký výraz *granit*, *grans* označujúci zvláštnu, hrubozrnnú rudu či zrnká drahých kovov ryžovaných v miestnom potoku. Okrem neho ale aj už spomenuté staré nemecké sloveso *granschen* - vyhľadávať., prípadne *gran* – výbežok. Od nich odvodený názov mohol vzniknúť ešte pred založením obce vo význame Územie, kde sa ťaží, prípadne Výbežok z územia Spiša...

Pokiaľ ide o slovenské názvy obce, roku 1773 sa uvádza tvar Hranowcze, približne o desaťročie neskôr Hranownicza.

Dnešný tvar názvu platí od roku 1920.

HRANIČNÉ

1342 Granasztó

Počet obyvateľov: 189

Rozloha chotára: 754 ha

Nemecký názov: Grenzau

530 m n. m.

Ako základ najstaršieho názvu prichádzajú do úvahy najmä dve staré nemecké slová *g r a n* - výbežok a *g r e n s e* - hranica. Prvý mohol jestvovať v tvare *Gransau* alebo *Granau* a pomenúvať polohu osady v najsevernejšom výbežku Spiša, druhá jej polohu na hranici Uhorského kráľovstva s Poľskom.

Vylúčiť sa však nedá ani možnosť, že názov poukazuje na ťažbu zrnitej rudy, v starej baníckej nemčine označovanej už uvedeným výrazom *g r a n t*, *g r a n s*. Ten ešte aj dnes baníci vysveľujú ako označujúci „páskovanú železnú rudu so slušným obsahom železa, čo sa pravidelne strieda s vrstvou kremeňa“. Ak bol názov odvodený od tohto výrazu, treba prijať predpoklad, že súčasťou najstaršieho názvu obce okrem výrazu *a s t* – výbežok a najstarší názov mohol označovať osadu pri rudnej bani. Veď banícky charakter lokality naznačuje aj názov miestneho potoka pôvodne nesúceho názov *Obrochina*, čo je, ako aj v kapitole o Abrahámovciach uvádzame, názov pravdepodobne súvisiaci so starým nemeckým tvarom *A b r a u m* - lom.

Dnešný názov bol ale vytvorený zo spišskonemeckej podoby názvu *Grenzau* – Pohraničná osada. Za úradný bol ustanovený roku 1948. Dovtedy úrady aj miestne obyvateľstvo používalo tvar *Granastov*.

HRIŠOVCE

1311 villa Ludovic

Počet obyvateľov: 314

Rozloha chotára: 796 ha

Nemecký názov: Henisdorf

476 m n. m.

Najstarší zaznamenaný názov súvisí zrejme s menom banského ťažiara, ktorý v lokalite podnikal. Iný zaznamenaný názov územia, v blízkosti ktorého obec vznikla, mal roku 1311 podobu „terra janchonis“, kde nachádzame ako základ stredoveký nemecký výraz *j a n* (pôvod v starogermánskom *i a m* – hľbiť, kopáť). *R i s s e* bol zasa výraz v starej nemčine

označujúci povrchovú baňu - a práve toto slovo sa stalo v pozadí názvu obce Rysowecz známeho z roku 1460. Z neho vychádzajúci názov Hrischovce sa prvý raz použil roku 1773.

Banskú minulosť obce dokazuje aj názov miestneho potoka Slatvinka, spomínaný prvý raz v podobe Uhris (pôvodne Uerris, kde prvú časť tvorilo starogermánske sloveso *u e r - ryt'*), neskôr ako Zeekpatak (takmer synonymické sloveso *s e k*) a nakoniec Slatvin (sloveso *s l o t t e n - hĺbit'*). Pretože všetky tieto slovesá boli používané na označenie tej istej činnosti, môžeme názov Uhris preložiť ako Banský potok.

Dnešná transkripcia názvu platí od roku 1920.

HUNCOVCE

1257 Supch

Počet obyvateľov: 2646

Rozloha chotára: 1326 ha

Nemecký názov: Hunsdorf

639 m n. m.

Na Spiši, pravdaže s výnimkou Kežmarku, azda niet obce, o názve ktorej by existovalo viac verzií ako ich vzniklo o Huncovciach. Spomínajú sa v nich Huni, psy, Župkovce, slovo Huhn – sliepka, čo mala byť prezývka Hermanna Berzeviczyho, ale spomína sa aj iná jeho údajná prezývka – Polan, ktorú mal dostať za to, že priviedol na svoje panstvo veľa Poľanov - Poliakov. Iný historik zasa oceňuje jeho zásluhy pri vzniku horských lúk – poľán, spomenie sa aj lokátor s menom Hunt či dávne označenie Slovanov slovom Un, ale aj svätá Žofia, ako patrónka prvého kostola. Nuž a, ako býva v spišskej histórii zvykom, nezabudne sa ani na možnú existenciu strážnej osady. V skutočnosti sa však názov obce zrejme vyvíjal po líniach, ktoré žiadna z verzií ani len nenaznačuje...

Veď prvé názvy obce, teda z roku 1257 zachovaný tvar Supch (osada pri dnešnej kaplnke sv. Jána Nepomuckého) a z roku 1268 pochádzajúci latinský zápis villa Poloni môžu byť, a zrejme aj sú!, záznamom pre vtedajšiu osadu vari najpodstatnejšieho faktu – že vznikla na močaristej pôde, prípadne že sa v blízkosti takej, vďaka do šírky sa rozlievajúcej rieke Poprad, nachádzala a využívala ju. Konkrétne: Tvar *S u p c h* sa zdá byť odvodený od starého nemeckého slovesa *s u p f e n -* nasávať vlhkosť a tvar *P o l o n i* zasa od iného stredovekého nemeckého slova *p o l j o -* močaristá zem. A ako skomoleninu so základom v spomínanom slovese je možné prijať aj názov obce zapísaný roku 1298 v podobe Zopcfalva.

Kľúčovým pre zásadný obrat vo význame názvu (ale i pre všetky zmätočné teórie) sa zrejme stal zápis z roku 1308, keď neznámy pisár, chcúci zrejme zachytiť skutočnosť, že obec je obkolesená pre močaristú pôdu typickou trstinou, označil obec názvom *v i l l a C a n i s*. V názve, ktorý mal pôvodne obsahovať slovo *c a n n a* - trstina, vynechal jedno písmeno a obci, ktorú by sme dnes nazývali možno Trst'any, prischol názov odvodený od slova *c a n i s* - pes. Stretávame sa s ním už roku 1336 v podobe Hundsorf!

Existoval však aj výraz *h u n* v starej nemčine označujúci nízko položené miesto! Čo ak iný pisár skomolil pôvodný výstižný názov Hunsdorf do podoby Hundsorf!

Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že názov Hunsdorf i jeho latinská verzia sa už vzťahovali na novozaloženú obec pri dnešnom farskom kostole sv. Kríža, no nesúvisel ani s trstinou, ani nízko položeným miestom, ale so starým nemeckým výrazom *h u n t* označujúcim vytýčený diel zeme, či diel banský, v tomto prípade siahajúci cez územie dnešných Tatranských Matliar až k hlavnému hrebeňu Vysokých Tatier. Nasvedčujú tomu neskoršie názvy obce Chepanfalva (1346) i Stepkfalva (1471), so základom v starom nemeckom slovese *s t e p k a n* - ťažiť! S názvom tohto typu by, ostatne, korešpondoval aj spomenutý názov villa Poloni – jeho základom totiž mohol byť starogermánsky výraz *p o l* - baňa!

Ale vráťme sa ešte k najstaršiemu názvu Supch. Ten totiž môže mať korene aj v starogermánskom slovese *s u p i*, ktoré bolo počas stredoveku používané v tvare *s y b e n* a označovalo činnosť, pri ktorej sa preosievaním získavali drahé kovy. Nevykonávali obyvatelia pôvodnej obce takúto činnosť na rieke Poprad či v potokoch pretekajúcich chotárom? Pripomeňme bezprostrednú blízkosť obce Žakovce, ktorej pôvodný názov súvisí so železnou rudou. Patrí sa tiež poznamenať, že názov v tvare Supch nebol v 13. či 14. storočí v baníckych oblastiach ojedinelý, niesla ho napríklad aj jedna zo zaniknutých osád pri obci Geča v Above. Príznačný v tomto smere ostáva fakt, že neskôr sa názov posunul do podoby Apathy, kde je zrejmy starogermánsky koreň *a b a* - voda...

Tvar Hunczowcze bol prvý raz zaznamenaný roku 1773, dnešný sa používa od roku 1920.

CHMEĽNICA

1315 Hopfengart, Hophgart

Počet obyvateľov: 987

Rozloha chotára: 1255 ha

Nemecký názov: Hopfengarten

515 m n. m.

Podľa všeobecne rozšírenej verzie mal starý názov obce vzniknúť na základe faktu, že obec bola založená v záhradách, kde sa pôvodne pestoval chmeľ. Berúc však do úvahy miestne klimatické podmienky lokality, ktoré pestovaniu tejto suroviny na výrobu piva veľmi naklonené neboli, zdá sa však táto možnosť len málo pravdepodobná a nepodporuje ju ani fakt, že v starých účtovných záznamoch z hradu sa zachovali zmienky o výrobe piva z jačmeňa. Nuž a zabúdať by sa nemalo ani na to, že obec zakladal šoltýs Mikuláš z banickej osady villa Petri (predchodkyňa dnešnej Kamienky), ktorý asi veľký vzťah k pestovaniu chmeľu nemal a v darovacej listine sa vyslovene spomína právo klčovať les a právo dolovať kovy. Okrem toho, nepresvedčivo pôsobí aj predpoklad, že by páni hradu Ľubovňa súhlasili so založením osady vo svojej chmeľnici... .

Ako to teda s nezvyklým názvom Chmeľnica teda je?

Záhradu, v ktorej sa pestuje chmeľ, poznal starý nemecký jazyk v tvare *h o p p e n g a r d e*. Názvy zachytené okolo roku 1315 však akoby naznačovali, že ich úlohou bolo zachytiť v prvej časti tvar *h o f*! A do neho, resp. do tvarov *h o f e n* či *h o f f e n* bolo často zapisované aj slovo *o f f e n* označujúce taviacu pec, hutu! Poloha pri rieke, ktorá mohla poháňať jej dúchadlá i pôvod zakladateľa obce naznačujú, že lokalita v čase založenia obce disponovala podmienkami pre stavbu takého zariadenia. Navyše, existujú aj dôkazy o ťažbe rudy v tejto lokalite – vrch nad ňou sa dodnes nazýva Bakuľa, čo je s veľkou pravdepodobnosťou názov vychádzajúci zo starého nemeckého výrazu *b a k a* - baňa a potok, pri ktorom pôvodná obec ležala, sa na nazýva Jasienok, čo môže byť názov so základom v slove *j a s* - ruda. A druhá časť starého názvu obce, slovíčko *g a r t*? To v starej nemčine často označovalo k založeniu obce vytýčené územie. Mimochodom, veľmi podobný názov Hoppgarten označoval naj lokalituv chotári banickej Dobšinej!)

Rovnako pravdepodobný sa však zdá aj predpoklad, že prvá časť názvu sa zformovala zo starého nemeckého výrazu *h o p*, *h o p e*, *h o p p e*, ktorý označoval stádo dobytky a názov,

možno ešte pred založením obce a označoval miesto, kde sa v ohradách (g a r t) zdržiaval dobytok patriaci hradu, teda hradný majer.

Nuž a poslednú, menej pravdepodobnú možnosť pred nami otvára existencia starého nemeckého výrazu h o f g a r d e - hradná záhrada. Čo ak bola pôvodná osada založená v tesnej blízkosti takejto záhrady patricej k hradu Ľubovňa a práve preto začala byť označovaná týmto názvom.? Bola totiž založená na druhom brehu rieky Poprad, do dnešnej polohy bola prenesená až o nejaké to storočie neskôr...

Súčasný úradný názov Chmeľnica bol ustanovený až roku 1948, dovtedy sa aj v úradnom styku používal tvar Hopgart.

CHRÁSTĚ

1280 Horost, 1344 Harast

Počet obyvateľov: 879

Rozloha chotára: 939 ha

Nemecký názov: Hrosst

423 m n. m.

Medzi historikmi panuje zhoda, že najstaršie podoby názvu obce predstavujú pomad'arčenú podobu slovenského slova chrásť, ktoré označovalo pichľavé krovie. To malo tvoriť ochrannú hradbu strážnej stanice, kde v období budovania uhorského štátu (11. – 12. storočie) sídlili staromad'arskí strážcovia jeho severnej hranice. O ich existencii na Spiši sme si už dovolili vysloviť vážne pochybnosti v súvislosti s niektorými podobne analyzovanými názvami, a ešte väčšie vzbudzuje existencia „pevnosti“ vybudovanej takýmto primitívnym spôsobom. Veď tá hradba z chrástia sa dala zlikvidovať obyčajným dobre organizovaným požiarom, pričom pre údajných strážcov by z nej nebolo úniku...

Okrem tejto skutočnosti si však pri hľadaní pôvodu najstarších názvov obce Chrásť nemožno nevšimnúť fakt, že v 13. storočí tvorilo jej územie súčasť majetku Miloja, ktorého majiteľ bol príslušníkom komunity nemeckých kolonistov s príznačným menom Kunc a že toto bolo banícky intenzívne využívané. Dodnes to pripomína aj názov miestneho, z druhej strany Hornádu pritekajúceho potoka Zlatník. Preto nemožno vylúčiť predpoklad, že názvy z roku 1280 a 1314 môžu byť odvodené od starých nemeckých výrazov h o r, h o r a – hlina

(v stredoveku používaných na označenie menej kvalitnej rudy) a o s t - výbežok, vetva, resp. rudná žila.

Verziu o možnej existencii rudných ložísk potvrdzuje aj názov patriaci lokalite ležiacej v blízkosti chrastianskeho chotára, konkrétne medzi Odorínom a Matejovcami nad Hornádom, ktorý mal podobu Stroahorka. Aj tá je síce považovaná za sídlo pohraničných strážcov, oveľa pravdepodobnejším základom názvu sa však javí spomenuté staré nemecké sloveso s t r e k, s t r e k j a n, s t r a g a n, pričom pôvodná podoba Stragahor pomenúvala miesto, kde sa opäť dolovala spomínaná menej kvalitná ruda. Verziu, že názov Stroahorka bol začlenený do nepresných súvislostí však potvrdzujú aj iné zle preložené a obraz o podobe chrastianskeho chotára deformujúce interpretácie názvov. Podzemná diera nazývaná D u p e neoznačovala dúpä a nie je ani slovanského pôvodu – jej názov v skutočnosti postihoval fakt, že ide o hlbokú dieru, zrejme baňu. V stredoveku používaný názov má totiž korene v starom nemeckom slove d e u p a - hlboký. Iný názov vyskytujúci sa v minulosti v okolí Chráste v podobe K o s t r o s y n (dnes Zlatý potok) zasa pomenúval ťažbu vzácnych kovov ryžovaním. Staré nemecké slovo k o s t r o n d totiž označovalo „Versuchera“, teda človeka, čo hľadá, pátra po drahých kovoch, pričom zemepisný názov zrejme vznikol spojením tohto výrazu s iným starým nemeckým slovom s e u p - potok a neskorším miernym skomolením.

Naozaj široký výklad významu starých nemeckých výrazov však núti uvažovať aj o tom, či názov v podobe Horost nevytvorili výraz h o r - špinavý, v daných súvislostiach zrejme šedý či farebne bezvýrazný kameň a výraz a s t - výbežok. Mohol totiž súvisieť so skalným výbežkom, ktorý priam uprostred obce vybieha nad riekou Hornád (Farská skala) a na ktorom stojí kostol doteraz nie celkom vysvetleného pôvodu. Či teda tento názov nevznikol, aby označil nie príliš vábny vzhľad tohto pieskovcového – zlepencového útvaru, okolo ktorého vznikla pôvodná osada.

Roku 1773 sa názov obce objavuje v podobe Hrost (skrátená podoba Horost) , roku 1786 bol zapísaný ako Hrasce. A práve tento tvar sa stal základom tvaru Chrásť...

Úradný názov Chrásť nad Hornádom platí od roku 1928.

IHLANY

1322 Hundurtmark, 1293 Guznuth

Počet obyvateľov: 1469

Rozloha chotára: 959 ha

Nemecký názov: Hundertmoergen, Maierhoffen

705 m n. m.

Hodermark

Obec vznikla roku 1960 spojením dvoch pôvodne nezávislých osád nazývaných vtedy Stotince a Majerka. Jej názov bol odvodený od polohy pod masívom dnes nazývaným I h l a, dominantným vrcholom Levočských vrchov, v minulosti spišskými Nemcami nazývanom Nadel, čo bol názov rovnakého významu, ako ten dnešný.

Aký je však pôvod najstaršieho názvu Stotiniac zapísaný v podobe Hundurtmark? Prvým z možných vysvetlení je, že išlo o zle zapísané slovné spojenie H o d e r m a r k, ktoré možno označovalo pastiermi strážené územie. Dnešné podstatné meno der Hirt malo totiž v starej nemčine, okrem iných, aj podobu hoder. Tvar Hodermark mohol však vzniknúť aj miernym posunom pôvodného Hotermark – Hutisko (starý nemecký výraz h o t - huta). Ba vzhľadom na nasledujúce riadky sa zdá táto možnosť pravdepodobnejšia...

Všimnúť si totiž nepochybne treba aj tvar Hundertmoergen, skladajúci sa v druhej časti so slova v starej nemčine používaného na označenie vyklčovaného územia resp. vytýčeného banského dielu. Veď o prítomnosti baníkov počas stredoveku tu svedčia v chotári dodnes zachované názvy Barich (jeden z mnohých tvarov nemeckého výraz b e r g označujúceho v stredovekom baníckom nárečí aj baňu), Štoparg (pôvodne Steupberg – tiež Baňa), Polimbark súvisiaci so s výrazom p o l - baňa, ale aj názov Brezovec, ktorý treba vnímať v súvislosti zo starým nemeckým slovom b e r s – ruda (pôvodne Bersau – rudná lokalita). Okrem toho netreba zabúdať, že na okraji chotára sa dvíhal vrch kedysi nazývaný Eishuybel, a že v jej blízkosti existovala osada Tyrgach (pôvodne iste Turgart) – Banský diel...

Napriek tomu pri poslovenčovaní starých spišskonemeckých názvov sa za základ zobrala najstaršia zapísaná podoba názvu a vychádzajúc z jej prvej časti bol vytvorený tvar Stotince.

Aj starý názov Majerky v tvare Guznuth súvisí so stredovekým baníctvom, a to napriek tomu, že v uvedenej podobe predstavuje názov uhorským pisárom opäť trochu skomolený, čo historikov zmiatlo natoľko, že názov považujú za označenie miestneho kyslého prameňa. Pôvodne mal totiž podobu g u z h u t , a to je slovo v starej nemčine označujúce zlievareň, vo vtedajších pomeroch zrejme jednoduchú hutu. Dokazuje to aj neskorší názov Meierhofen, ktorý opäť naznačuje, že v lokalite stáli taviace pece (výraz o f f e n je tu mierne skomolený do vtedy obvyklej podoby h o f f e n, viď názov Chmeľnica!) patriace istému Meierovi, pravdepodobne hlavnému akcionárovi hutníckej spoločnosti, ktorej založenie sa spomína aj v histórii Ľubice.

Názov Ihľany sa používa od roku 1961, predtým sa krátko používal tvar Ihľanovce.

ILIAŠOVCE

1263 Villa Ursi, villa Sperarum

Počet obyvateľov: 993

Rozloha chotára: 1263

Nemecký názov: Sperndorf

522 m n. m.

Najstaršie názvy obce údajne naznačujú, že jej prví obyvatelia mali niečo spoločné s medved'ami. Vraj, tak aspoň tvrdia historici, ich povinnosťou bolo zúčastňovať sa na love medved'ov, ktoré organizoval Spišský hrad, pretože Iliášovce boli služobníckou obcou poddanou centrálnemu Spišskému hradu. Vychádzajú pritom z ničím nedoloženého predpokladu, že jej názov je odvodený od slova urša, čo v latinčine znamená medveď. A pomenovanie Sperarum malo byť podľa tejto verzie odvodené slovanským obyvateľstvom od starého nemeckého výrazu b e r e s rovnakým významom. Proces, v ktorom slovanské obyvateľstvo vytvorí z nemeckého tvaru názov svojou podobou vyslovene latinský, navyše s významom Dedina nádeje, sa však zdá, slušne povedané, málo reálny. A rovnako proces, na konci ktorého vznikol v podstate bezobsažný názov Dedina medveďa - tak totiž znie presný preklad spojenia Villa Ursi. Navyše, v starogermánskom jazyku prídavné meno u r s u znamenalo vysoký...

S ohľadom na fakt, že obec bola v uvedenom období osídlená najmä nemeckými obyvateľmi sa preto sa zdá vcelku pravdepodobné, že staré názvy obce majú základ v slovnej

zásobe starogermánskeho a nemeckého jazyka, navyše v ich vývoji sa dá vypozerovať logická kontinuita: Najstaršia podoba predstavuje názov, ktorého základom je starogermánske sloveso *u e r* - páliť, taviť, tvar *villa Sperarum*, resp. v roku 1320 zaznačený *Sperndorf* má základ v starom nemeckom slovese *s p e r* - oddeľovať (v danom prípade za pomoci ohňa oddeľovať z rudy železo či vzácny kov) a názov z roku 1354 v podobe *Hysfalva* má rovnaký význam ako v prípade *Kišoviec*, pretože aj tu tvorí jeho základ slovo *h y s s e*, v starej nemčine označujúce horúčavu. Všetky teda pomenúvajú staré *Iliašovce* ako obec hutníkov. Ved' o tom, že *Iliašovciach* žili ľudia, čo sa zaoberali ťažbou a spracovaním rudy, svedčí aj kúpa neďalekej banskej lokality *Bicere* miestnymi ťažiarimi či názov z roku 1282 zachytený v tvare *Helyaszaza*. Hoci zvykne byť interpretovaný ako zachytávajúci meno šoltýsa *Eliáša*, ktorý mal polovici 13. storočia priviesť nemeckých kolonistov, faktom ostáva, že prídavné meno *h e l* bolo v starej nemčine používané vo význame jasný, žiarivý či žiariaci. Druhú časť názvu tvorí staré nemecké slovo *z a z a* označujúce usadlosť či obec a celý názov *Helyzaza* označoval obec ako takú, pre ktorú je príznačná z miestnych taviacich pecí stúpajúca žiara – teda opäť obec hutníkov. (Rovnako je to s osadami *Ilija* pri *Banske Štiavnici* či *Iliaš* pri *Banskej Bystrici*.)

Pre úplnosť treba ale dodať, že starý nemecký jazyk poznal aj výraz *o r s o s*. Bola to jedna podôb výrazu *ers* označujúceho rudu.

Dnešný názov, odvodený práve spomínaného základu *Hely*, sa prvý raz použil roku 1773, keď bol zapísaný v tvare *Ilassowcze*. Tvar *Iliašovce* sa ako úradný názov obce uvádza od roku 1927.

JABLONOV

1249 terra *Almas*

Počet obyvateľov: 969

Rozloha chotára: 2053 ha

Nemecký názov: *Apfelsdorf*

481 m n. m.

Naozaj sa dá len ťažko prijať tvrdenie, že za názvom tejto obce stáli prekvitajúce jablňové sady. Neobstojí ani argument, že názvy odvodené od slova *jablň* sú typické pre pohraničné lokality. Ved' *Jablonov* na nijakej hranici nevznikol. Okrem toho, v jeho chotári už dávno predtým existovala „*mons beate Margarete*“, čo mnohí dávajú do súvislosti s

existenciou kláštora, hoci pravdepodobnejším sa zdá vývoj po línii b a k a – b a k – b a r k – b a r g a nakoniec B e r g h e i l i g e r M a r g a r e t e, pri čom sa jednalo o baňu s patrocíniom uvedenej svätice. Ved' nie náhodou neďaleko nej vznikla hutnícka osada Sv. Vavrinec.

Spomenúť však treba aj výsady, ktoré Jablonov užíval do roku 1323 (tie sa udeľovali len rozvinutým obciam, medzi ktorými na Spiši logicky dominovali banícke), názvy vyvýšenín v jej chotári typu Jazviny či Jasovská hora uvedené už v metácii z polovice 13. storočia a odvodené od výrazu j a s – ruda či názov miestneho potoka Štiavnik, ktorý má korene vo výraze s c e e k a v podobe Sceeknuk, Sceenuk pôvodne označoval potok pretekajúci územím (alebo z územia?), kde sa ťažil ruda. Mimochodom, v chotári obce sa nachádzala aj lokalita s názvom Sceek a vznikla tam osada Luchka, ktorej názov má pravdepodobne základ v nemeckom výraze l u c h - baňa ...

Aj preto sa ako prijateľné vysvetlenie základu starého názvu dnešného Jablonova ponúka termín z uhorského právneho systému definovaný ako „szabad a l m a s kutatás“, teda „právo na slobodné kutanie“. Práve ten, resp. časť z neho, sa mohla stať základom v listinách spomínaného pomenovania terra A l m a s - Územie, na ktorom je dovolené kutať a kde neskôr vznikla „villa Almas“ – obec tých, ktorí toto právo mohli užívať. Pomenovanie však bolo pri nasledujúcom zápise pochopené ako odraz nadmerného výskytu jabloní (v maďarčine almas) a v úradnom zápise z roku 1321 sa už objavil v kvázi slovenskej podobe Jabulanc, z ktorej sa postupne transformoval do dnešného stavu.

Rovnako pravdepodobnou cestou k odhaleniu pôvodu názvu sa javí predpoklad, že tvar Almas je výsledkom nepresného záznamu názvu s koreňmi v starom nemeckom slove a l a m n o s a - milodar, príspevok chudobným či ofera. Ved' čo ak vystihuje panovníkovo darovanie tejto obce Spišskej kapitule na začiatku 13. storočia?

Do úvahy však treba nepochybne zobrať aj staré nemecké výrazy g a b a l a, resp. g a b e l, ktoré za základ svojich názvov považujú mestá Jablunkov a Jablonec v Českej republike. Prvý výraz označuje vidly, metaforicky však aj cestnú rázsochu, teda miesto, kde sa cesta rozdvaja dvomi smermi. V prípade Jablonova mohlo ísť o polohu na rázsoche ciest vedúcich k baniam v Levočských vrchoch, a to cez Lúčku do oblasti dnešných Pavlian, a tiež údolím Margecianky. Výraz gabel mal zasa v starej nemčine význam daň, odvod, poplatok. Nedá sa vylúčiť, že to bol pôvodný názov Gabellach – Územie odvádžajúce podiel z ťažby, čo sa posunul do podoby Jabulanc. Tá uhorskému pisárovi so slovanskými koreňmi

asociovala súvislosť s jablkom a vznikol zápis Almás. Toto slovo totiž označuje v maďarčine jablko ...

Dnešný názov sa v podobe Jablonow prvý raz uvádza roku 1773, tvar Jablonov sa začal používať po roku 1920.

JAKLOVCE

1249 Jekelfalva

Počet obyvateľov: 1890

Rozloha chotára: 1725 ha

Nemecký názov: Jekelsdorf

337 m n. m.

Obec vznikla na území pôvodne patriacom do chotára Gelnice. Jej zakladateľom a prvým ťažiarom v miestnych baniach bol gelnický mešťan Hekul, ktorému majetok vyčlenil sám kráľ Ladislav IV.. Od mena zakladateľa (pôvod v zrejme v stredovekom výraze *h e c k a e r e* - kopáč), ktoré sa neskôr posunulo do podoby Jekul, Jekel bol odvodený tak názov obce, ako aj meno šľachtickej rodiny **Jekelfalussyovcov**, ktorej obec v nasledujúcich stáročiach patrila.

Na akom území vznikla? Historické pramene naznačujú, že už predtým sa v tejto lokalite zdržiavali muži označovaní výrazom heremites, teda pustovnícki mnísi. Pravdepodobnejšou sa však zdá verzia, že to boli osamelo podnikajúci baníci označovaní vtom období rovnakým výrazom. Podrobnejšie sa ním budeme zaoberať v kapitolke o obciach nazývaných Mníšek. Ich prítomnosť potvrdzuje aj fakt, že v období, keď obec patrila potomkom zakladateľa, ale i neskôr, sa v jej chotári ťažila železná ruda. A boli to opäť zrejme oni, zásluhou ktorých sa stredoveká ťažba rozšírila aj do vyššie položených častí údolia, kde vznikli obce Veľký Folkmár a Koyšov.

Roku 1773 bol prvý raz uvedený názov obce v tvare Jaklowcze (predtým Jeklsdorf), dnešný tvar sa používa od roku 1920.

JAKUBANY

1408 Alsoiakabuagasa

Počet obyvateľov: 2708

Rozloha chatára: 6571 ha

Nemecký názov: Jakabsau

615 m n. m.

Na samom začiatku dejín tejto obce ležala v údolí nad Novou Ľubovňou banícka osada nazývaná Stepanicou. Mal ju založiť lokátor Štefan z pôvodne baníckej obce Lomnička. O jeho existencii však nejednajú žiadne dôkazy, a tak sa pravdepodobnejšou zdá možnosť, že v pozadí názvu stálo staré nemecké sloveso *s t e u p, s t o p f o n* – lámať, dolovať a že už v dávnom stredoveku išlo o banícky exploatované územie. Dokazuje to aj dodnes zachovaný názov v chatári obce sa dvíhajúceho vrchu Banisko či názov miestneho potoka Toráč, v pozadí ktorého stoja staré nemecké výrazy *tor a bach*, označujúce baňu a potok.

Názov dnešnej obce má zasa súvisieť s menom spišského prepošta Jakuba. Ten územie, na ktorom obec vznikla, dostal ako odmenu za to, že výrazne prispel k porážke povstania spišskej odbojnej šľachty proti panovníkovi v druhej polovici 13. storočia. Odvtedy vraj toto územie nazývali „*terra I a c a b u a*“. Analogicky k tomu bola potom obec založená na tomto území nazvaná *I a k a b u a g a s a* - Osada na zemi Jakubovej. Iná verzia zas tvrdí, že názov má korene v situácii, keď po lokátorovi Štefanovi prevzal šoltýstvo jeho syn Jakub.

Názov v tvare Jakubiany sa prvý raz spomína v listine z roku 1497, ktorou sa kolonistom rusínskeho pôvodu povoľuje osídliť „*destructionem villae*“, teda obec, ktorú po vyťažení rudy dávni spišskí baníci, rovnako ako v mnoho iných, opustili. Dnešný tvar sa začal používať po roku 1948.

JAMNÍK

1277 Yempnik

Počet obyvateľov: 1151

Rozloha chotára: 814 ha

Nemecký názov: Jemnig

455 m n.m.

Na prvý pohľad názov jednoznačne slovanského pôvodu. Jamník, dedinka v jame či údolí. Podľa spišských historikov však ďalšia služobnícka obec, ktorej obyvatelia vraj na pokyn spišského župana kopali jamy, do ktorých potom poľujúci šľachtici a ich honci naháňali zver... Ale taká obec by sa asi nezmohla už v 14. storočí na vlastný kostol porovnateľný s kostolmi vyspelých baníckych obcí v okolí! Navyše, rozbor názvov Beharovce, Dravce, Huncovce, Iliášovce, ale i ďalších dokazujú, že nijaké služobnícke osady na Spiši nejestvovali!

Jestovalo však, a to už v starom germánskom jazyku, sloveso i a m, i e m - kopat', hl'bit'. Ak má názov korene v ňom, označoval konkrétne územie v okolí obce, na ktorom sa vykonávala táto činnosť dávno predtým, ako začali páni Spišského hradu organizovať rozpustilé poľovačky – jej účelom bolo v povrchových baniach získať rudu. Veď chotár obce hraničí s chotárom Hincoviec v stredoveku preslávených zvlášť kvalitnou rudou. A baníckym bolo aj ďalšie susedné územie nazývané Miloj. Že nešlo o obec kopáčov jám dokazuje však aj na prvý pohľad slovensky vyzerajúca koncovka – nik. Tvorilo ju totiž slovo, ktoré v dávnych dobách nieslo význam získané, rúbaním a klčovaním vyčistené územie. Stretneme sa s ním napríklad aj v tirolských zemepisných názvoch typu Scharnik či Polinik, teda Územie banských dielov, resp. Územie baní..

Do dnešnej podoby bol názov obce prvý raz ustanovený zápisom roku 1776 v tvare Jamnik. Maďarskí pisári ho začali písať v podobe Jamník, a tento názov bol ustanovený za oficiálny aj po vzniku Československej republiky.

JÁNOVCE

1312 villa Johannis, 1317 villa Bulmani

Počet obyvateľov: 1537

Rozloha chotára: 967 ha

Nemecký názov: Johannsdorf

591 m n. m.

Najstarší názov obce je zrejme výtvorom miestne pomery nepoznajúceho pisára, ktorý starý germánsky názov tiež obsahujúci sloveso *i a m - dolovať* (presnú podobu názvu nepoznáme) stotožnil s krstným menom Ján a v tomto význame potom pretlmočil názov obce. Vzhľadom na charakter spišských kopijníckych obcí a v nich platiacich zákonov sa totiž nedá predpokladať, že by túto obec vlastnil nejaký Ján.

S tým korešponduje aj názor skupiny historikov, ktorí za smerodatný názov obce považujú až tvar z roku 1317. Ten je treba ale chápať ako názov podstatne starší, pretože tiež zrejme vznikol z ešte starogermánskej slovnej zásoby, konkrétne zo slov *b u l – kopec a m a n - územie*. V jeho pozadí treba vidieť miestne zemepisné pomery: dodnes pozornosť vzbudzujúci homolovitý kopec nad dedinou (kóta 683 m, niekedy nazývaná Hradisko), o ktorom sa zvykne hovoriť, že kedysi na ňom stála pevnosť a územie pod ním, kde zrejme stála prvá osada baníkov. Najvýnosnejšie ložiská sa nachádzali severne od dnešnej dediny, v lokalite nazývanej „terra Pokoy“ (od starého nemeckého slovesa *p o k a n*, neskôr *p o c h e n – ryt'*, teda ťažiť) a v kopci dnes nazývanom Kamenec, čo predstavuje názov odvodený od slova *s t e y n*, v stredoveku používaného aj na označenie rudy.

O baníckej minulosti územia, kde sa postupne sformovala obec Jánovce, svedčí aj fakt, že v jej erbe sa dodnes zachovalo koleso, ktoré síce predstavuje atribút sv. Kataríny, patrónky baníkov, ale v stredoveku často slúžilo aj ako atribút banských spolkov.

Dnešný názov obce Jánovce sa prvý raz uvádza roku 1773 v podobe Janowcze, no už roku 1786 je obec uvedená pod názvom Janowík, čo nasvedčuje, že ani tradícia nezachovala skutočný pôvod názvu. Úradný názov v tvare Jánovce sa používa od roku 1920.

Iným dôkazom baníckej minulosti chotára je dávny názov osady Čenčice administratívne patriacej do Jánoviec a oddávna k nej inklinujúcej. Tá sa roku 1274 spomína pod názvom Chunta, čo je zápis toho istého druhu ako starý názov Hornádu v podobe Chunrad. Aj tu

totiž predstavuje tvar *chun* skrátený tvar starého nemeckého slova *künirode*, *künisteyn* – hodnotný kameň, ruda.

Nuž a posledným názvom, ktorý treba v súvislosti s Jánovcami spomenúť je názov kedysi samostatnej osady Machalovce, ktorá dnes ale tvorí súčasť Jánoviec. Ako už vieme, išlo o osadu patriacu, podobne ako dve už spomenuté, do spoločenstva spišských kopijníkov, čo bol vo svojej podstate spolok banícky. Pokiaľ ide o ich najstarší názov, ten zrejme označoval sídlo spolkového súdu, jeho existencia v tejto osade je možná aj vzhľadom na predpokladané sídlo moci. Okrem tohto však bolo slovo *mahal* v stredovekej nemčine používané aj vo význame zhromaždenie, resp. reč pred zhromaždením, čo opäť potvrdzuje, že táto obec mala medzi kopijníckymi svojim spôsobom výnimočné postavenie (nestalo sa tak vzhľadom na spomínanú pevnosť na vrchu „bul“, keď pre tamojšiu pevnosť tvorila akési podhradie)? Zároveň však aj fakt, že jej názov naozaj nebol odvodený od vlastného mena majiteľa, ktorým mal byť podľa historikov akýsi Machal – Michal.

JARABINA

1329 Gyrimp, uvádza sa však aj tvar Ewer

Počet obyvateľov: 890

Rozloha chotára: 2290 ha

Nemecký názov: Girn

581 m n. m.

Na základe názvu v podobe *Ewer* považujú niektorí historici za zakladateľov obce strážcov novoutvorených hraníc uhorského štátu, prípadne strážcov, ktorí mali dohliadať na neďalekú dôležitú obchodnú cestu. Tvar *Ewer* má byť totiž slovo odvodené od maďarského slova *őr* - strážca. Použitie slova s maďarským základom v danom kontexte sa však nezdá príliš pravdepodobné, zvlášť, keď v iných prípadoch sa na označenie strážcu bežne používal latinský výraz *spectaculis*. Pravdepodobné sa však nezdá ani situovanie posádky len pár kilometrov od Lubovnianskeho hradu, ktorý bol vybudovaný práve na plnenie strážnych funkcií.

Ako teda tomuto názvu, ktorý väčšina prameňov ani neuvádza, rozumieť? Ako označeniu osady, v ktorej žili občania, pravdepodobne baníci, s istými povinnosťami i privilégiami vyplývajúcimi z jej polohy pri dôležitej obchodnej ceste. (Podrobnejšie o etymológii výrazu

e w e r v kapitolke Strážky.) Potvrduje to aj tvar Gyrimp, ktorý sa zdá byť skomolenou podobou názvu so základom v starogermánskom slovese g e r - kopať, ku ktorému sa pripojil výraz r i n (povrchová baňa) či názov Sombach, ktorý sa síce objavuje až roku 1360, no vznikol zrejme v podstatne skoršom období. Jeho prvú časť totiž zrejme tvorí starogermánske sloveso s o m, v podstate synonymum slovesa l e i p, ktoré sa zachovalo zasa v názve miestneho potoka Malý Lipník. Obidve slovesa boli používané vo význame „spracovávať za pomoci ohňa“. Iným dokladom takejto minulosti sú názov miestnej lokality Stráška, ktorého základ vytvorilo starogermánske slovo s t r e i g - povrchová baňa či názov vrchu Čierťaže súvisiaci so starým nemeckým slovesom k i r k e n, k e r k e n, c h e r c h e n - kopať.

Roku 1342 sa prvý raz zjavuje predchodca dnešného názvu, tvar Yerubina, ktorý zrejme vznikol, keď označenie Ewer, v miestnej výslovnosti Eber, bolo stotožnené s výrazom Eberesche označujúcom strom jarabina. Tvar Jarabina bol prvý raz uvedený v úradných zápisoch roku 1808. Od roku 1869 sa však používal názov zodpovedajúci jazyku neskorších rusínskych obyvateľov obce – Orjabina. Tí vystriedali miestnych nemeckých baníkov po vyťažení ložísk pomerne skoro, už v 14. storočí.

Dnešný tvar začal platiť po roku 1948.

JEZERSKO

1596 Jezier

Počet obyvateľov: 106

Rozloha chotára: 778 ha

Nemecký názov: Nedscheere

720 m n. m.

Aj v tomto prípade je pôvod názvu obce väčšine verejnosti i miestnym historikom úplne jasný – vznikol ako odraz existencie jazera v lesoch nad Jezerským. Ale čo ak sa aj on, podobne ako väčšina ostatných na Spiši, vyvíjal trochu zložitejšie, ako to predpokladá tento

prvoplánový náhľad? Ved' uvedené vysvetlenie musí pripadať nelogické už len vzhľadom na odľahlosť jazera od obce...

Roku 1590 sa v súpise majetku Nedeckého panstva spomína mnoho „pod hrebeňom Spišskej Magury sa nachádzajúcich possesií, teda folvarkov“, čo je slovo, ktoré vzniklo spojením starého nemeckého výrazu *f a l*, resp. *f o l* – baňa a výrazu *w e r k*, *w a r k*, aby pomenovalo zvyčajne odľahlú lokalitu, kde heremites – osamelí baníci ťažili ruda. Jeden, ba možno i viac takých folvarkov sa iste nachádzal aj v údolí dnešného Jezerského potoka, čo podnikateľ menom Chrostopfer zo Spišských Hanušoviec považoval za dostatočný dôvod na to, aby roku 1611 požiadal o právo toto údolie doosídliť ho a bankský využiť. Už predtým tam ale boli iste vytýčené aj ťažobné diely, na označenie ktorých existoval v starej nemčine výraz *s k a r* - *s c h a a r*, čo je tvar odvodený od starého nemeckého slovesa *s k a r e n* – deliť. Ten však, ako dokazuje aj vývin názvu obce Jazernica v Turci, nadobúdal v tom období často podobu *z a r*. Neskôr, aby sa upresnilo, aké bankské diely to v jednom z údolí Spišskej Magury vznikli, pribudlo v súlade s miestnym kontextom k slovu *z a r* slovo *j a s e*, nárečová podoba starého nemeckého výrazu *e i s e n* (korene v starogermánskom *a i o s*), ktorý označoval železnú rudu. Tým vznikol názov Jazenzar, resp. Jazar označujúci lokalitu charakteristickú vytýčenými bankskými dielmi. Ten sa však po niekoľkých desaťročiach, možno vplyvom nárečia, možno len v zápise pisára, posunul do podoby Jezier.

Práve z takého či veľmi podobného tvaru mohol postupne vzniknúť názov Jazerské, ktorý sa ako vôbec prvý písomný záznam názvu obce uvádza roku 1773 a ktorý sa neskôr pretransformoval do dnešnej podoby.

Takúto minulosť lokality zachytil aj názov používaný spišskými Nemcami. Aj v ňom sa zachoval výraz *skar* – *schare*, pričom prvú časť názvu tvorí starogermánske sloveso *n e d* - ťažiť. Okrem toho tú minulosť zachytáva aj rozšírené meno Kiska, pôvodne *k i s k e r* - hľadač (*kis* predstavuje tvar slovesa *kesen* – vyhľadávať).

Dnešný názov obce v podobe Jezersko sa začal používať po roku 1920.

JURSKÉ	1294 Sanctus Georgius
Počet obyvateľov: 960	Rozloha chotára: 382 ha
Nemecký názov: Sankt Girgen	647 m n. m.

Názov pôvodne baníckej obce bol odvodený od patrocínia miestneho kostola zasväteného sv. Jurajovi. V 14. až 16. storočí sa názov uvádzal v podobe Sentgurg, názov v tvare Jurské sa prvý raz zjavuje roku 1808.

JURGOV	1560 Gywrko
Počet obyvateľov: 990	Rozloha chotára: 908 ha
Nemecký názov: Jurkau	696 m n. m.

Aj tento názov má byť odvodený od mena Jurko, ktorým nazývali šoltýsa, čo tu vraj roku 1546 priviedol prvých valaských kolonistov. Nijaký záznam o takomto čine či o konkrétnom šoltýsovi Jurkovi, ktorý uvedený akt vykonal, však nejestvuje. Pri vzniku tejto verzie sa akurát vychádzalo z faktu, že približne desať rokov predtým sa v dohode medzi Spišskou Belou a Veľkou Frankovou takéto meno spomína a tiež z predpokladu, že prví takzvaní valaskí osadníci prišli do Jurgova práve z tejto dediny – veď ak sa vybrali údolím, kde sa vtedy postupne formovala Osturňa, mali to už len cez kopec. Ergo, musel ich doviest tento muž s menom niekedy uvádzaným aj v podobe Jurgo, od ktorej bol potom odvodený názov obce. Ibaže...

Ibaže podľa ešte starších záznamov súvisiacich s nedeckým panstvom, mala byť táto lokalita osídlená prinajmenšom od roku 1314! Kým? Zrejme baníkmi, ktorých tu, podobne ako napríklad v Kamienke, usídlil vtedajší spišský župan a správca Dunajeckého panstva, do ktorého patrila aj táto lokalita, Viliam Drugeth. A že tu k takémuto osídleniu naozaj mohlo dôjsť, naznačujú názvy v miestnom chotári: Neďaleko miestnej osady Brehy (Bergen, Bergen – Bane) nájdeme lokalitu s názvom Rynias, čo je názov odvodený od starého nemeckého výrazu *r i n* – povrchová baňa, nad dedinou sa dvíha Smiešny vrch, ktorého

názov nedáva nijaký zmysel, preto sa zdá veľmi pravdepodobným pôvodný názov Lochenberg –Banská hora, na hranici s chotárom Osturne sa zasa dvíha Krížový vrch, ktorého názov skôr ako od kríža je odvodený od slova k r i g, teda opäť baňa, tak ako je názov Gurkov vrch spojený s výrazom g w e r k a pod ním ležiace Okulné so slovným spojením k ä u l w i n c k e l - uhlisko. Nuž a ako v každej poriadnej baníckej lokalite, aj tu nájdeme Suchý vrch, pôvodne D ü r e n b e r g, kde sa doloval d ü r e n s t e y n, teda ruda a pod ním lokalitu s príznačným názvom Jasieniak, ktorého základ s veľkou pravdepodobnosťou tvorí starý nemecký výraz j a s označujúci rudu, pretože výrazné rozšírenie jaseňa sa v tak vysoko položenej lokalite nedá predpokladať.

Okrem toho, obec s baníckou minulosťou ležiaca na rozhraní Spiša a Šariša, dnes nazývaná Ďurkov, sa roku 1427 uvádza pod veľmi podobne zapísaným názvom Gewrkuagasa a dokázateľne ju nezakladal Jurko ani Ďurko, ale človek s príznačným menom Hilcman – Hincman, ktoré naznačuje, že nepochybne mal niečo do činenia s banským podnikaním (hunz, henz, hinz – stredoveký výraz označujúci baníka)! A v baníckej Dobšinej sa v približne tom istom období zasa môžeme stretnúť s prírmením Gywrgsteller, v ktorom sa prvá časť takmer stopercentne zhoduje s najstarším označením Jurgowa, pričom tu o nejakom Jurkovi nemôže byť vzhľadom na miestne jazykové prostredie ani reči! Naopak, ako nevyhnutné sa javí vysvetliť, že slovo g w e r k – g e w r k - g y w r k, ktoré stojí v pozadí uvedených slovných spojení, označovalo kedysi banského robotníka. Jedna verzia ho odvodzuje od starogermánskeho výrazu g w e r u, ktorý označoval špicom zakončenú štangľu používanú v stredovekej bani na lámánie horniny, iná tvrdí, že vzniklo skrátením pôvodného spojenia bergwerker (slovo berg, berk, bark sa totiž v stredoveku používalo aj vo význame baňa).

Neniesla teda aj osada pod Havranom (pôvodne Grabenberg –Banský vrch, názov, ktorý sa neskôr posunul do podoby Rabenberg Havraní vrch), ktorá mala existovať už na začiatku 14. storočia, názov práve s takýmto koreňom gwerk, až ju, po vyťažení zdrojov, baníkmi opustenú, v polovici 16. storočia osídlili majiteľom Dunajeckého panstva pozvaní pastieri a názov prispôbili svojmu nárečiu?

Názov v podobe Gywrcau, Gwercau – Obec baníkov, resp. Baníkovo ale vysvetľuje aj vznik pôvodného názvu obce Tatranská Javorina, resp. Javorina, ktorá kedysi patrila práve k Jurgovu. Najstarší zaznamenaný názov lokality, kde vznikla, mal podobu U r g a r t - U r n g a r t e n a ako veľmi pravdepodobný základ sa javí starogermánske sloveso u e r, ktoré označovalo banícku činnosť (gart – vytýčené územie)..

KACVÍN

1320 Kachuynkul

Počet obyvateľov: 980 obyvateľov

Rozloha chotára: 798 ha

Nemecký názov: Katzwinkel

719 m n. m.

Výrazom „katzwinkel“ boli kedysi v mestách označované štvrte zvyčajne najchudobnejšie mestské štvrte, odkiaľ sa pre nedodržiavanie základnej hygieny šíril zápach. Stredoveké pomery na severnom Spiši takýto názov v podstate vylučujú - podoba názvu z roku 1320 však navodzuje otázku, či jeho prvú časť netvorilo slovo k o c h. To v starej nemčine označovalo komín, zároveň sa však používalo aj na označenie uhliarskych milierov, pretože tieto počas procesu, v ktorom v nich vznikalo drevené uhlie pre taviace pece, vytrvalo dymili. Nebola teda obec pôvodne kútom (winckel), kde sídlili uhliari nevyhnutní pre oblasť, čo v minulosti, ako to ukazuje rozbor ďalších miestnych názvov (Haviarske, Kuncberg, Krížne), bola osídlená aj baníkmi? A nenazývali ju vtedy K o c h w i n k e l, teda Uhliarsky kút? Na takúto možnosť poukazuje aj dodnes zachovaný miestny názov Wenterlait, v ktorom sa zachovalo staré nemecké sloveso l e u t a n - čistiť pomocou ohňa, čiže taviť.

Takéto vysvetlenie podporuje aj fakt, že v starej nemčine sa používalo nielen podstatné meno k o c h, ale aj sloveso k o k e n, a malo niekoľko významov – okrem iného aj pražiť, teda pomocou ohňa spracovávať rudu. Aj na jeho základe mohol pre lokalitu, kde stáli jednoduché taviace pece, vzniknúť názov K o k w i n k e l, ktorý ale v transkripcii uhorského pisára nadobudol podobu K a c h u y n k u l.

Slovo k o c h však v starej nemčine označovalo aj obrobené, skultivované územie, čo otvára priestor pre úvahu, či názov nepomenúval čerstvo vyklčované a osídlenú lokalitu...

Nuž, ktovie ako vlastne názov Kachuynkl vznikol, uvedené vysvetlenia sa však zdajú prijateľné už aj preto, že výraz k a c h - k a k v starej nemčine označoval pranier –stĺp hanby a ten, každý uzná, v tejto pustatine celkom iste nestál.

KALAVA	1300 Kaloua, Kalyawa
Počet obyvateľov:427	Rozloha chotára: 445 ha
Nemecký názov: Kalau	560 m n. m.

Na prvý pohľad sa zdá, že základom názvu tejto obce mohlo byť podstatné meno *k ä u l*, označujúce uhlie, v tomto prípade uhlie drevené, veď obec leží uprostred oblasti, kde počas stredoveku, v masíve dnes nazývanom Branisko, prebiehala banská, a teda aj hutnícka činnosť.

V týchto súvislostiach ale nie je možné nevšimnúť si aj názov potoka tečúceho medzi Kaľavou a Richnavou, ktorého názov znie Jasenovce. Jeho názov totiž nesúvisí s výskytom jaseňov, ale je odvodený od spíšskonemeckého výrazu na označenie rudy – *j a s*. Jeho pôvodný tvar bol zrejme *Jasenitz* a ten otvára otázku, či na začiatku histórie obce nestála ťažba rudy. Veď stará nemčina poznala aj sloveso *k o i l a n, k e i l e n* – štiepať, rúbať, ktoré sa slovenčine zachovalo v podobe *kálat'*! Je teda celkom možné, že najstarší názov obce Kaľava má korene práve v tomto slovese a vznikol ako odraz práve tejto v minulosti vykonávanej činnosti.

Určitú dávku pozornosti by sa však mala venovať starému nemeckému výrazu *k a l a w a - h o l i n a*, teda nezalesnená časť územia...

Dnešný názov v podobe Kalava sa prvý raz uvádza roku 1808, tvar Kaľava platí od roku 1920.

KAMIENKA	1342 Lapidis, 1344 Kyni seu Steyn
Počet obyvateľov:1400	Rozloha chotára: 2916 ha
Nemecký názov: Stein	585 m n. m.

V obidvoch najstarších názvoch obce dominuje slovo ruda. Z latinčiny vychádzajúci tvar *l a p i d i s* má totiž základ v latinskom slove *l a p i s* – kameň. To bolo použité ako

ekvivalent slova *s t e y n*, ktoré však v starej baníckej nemčine bolo používané aj na označenie rudy. Výraz *ruda* zrejme tvoril aj základ názvu osady existujúcej v chotári dnešnej obce Kamienka už roku 1315 pod názvom *Petri villa*. Ten totiž s veľkou pravdepodobnosťou predstavuje názov odvodený opäť od latinského slova *p e t r a - skala*. Historici však dávajú prednosť názvu *Petrova Ves*. A to napriek slovu *k ü n i* (*künirod*, *künisteyn* – vzácny kameň) tiež uvádzanému ako názov obce (*Kyni*) a jasne poukazujúcemu na minulosť lokality. Práve ono je totiž v etymologických slovníkoch označované za najstarší výraz pre rudu, ktorý neskôr nahradili slová *e d e l s t e i n* a ďalšie, v ktorých potom prvú časť tvorili slová *a d e l a a d e r...*

Obyvateľstvo najprv poľského a potom rusínskeho pôvodu bolo neďaleko baníkmi opustenej obce usadené miestnym zemepánom na prelome 15. storočia. Vtedy, roku 1402, sa aj prvý raz uvádza podoba dnešného názvu obce v podobe *Kamenyk*, čo ale predstavuje naozaj len prvoplánový preklad starého názvu, vykonaný zrejme pisárom, čo nepoznal historické súvislosti vzniku najstarších názvov tejto lokality.

Názov *Kamionka*, koreniaci v jazyku miestneho rusínskeho obyvateľstva, pochádza z roku 1786. Dnešný úradný názov obce sa používa od roku 1948.

KEŽMAROK

1269 Kasmark

Počet obyvateľov: 17 090

Rozloha chotára: 2483 ha

Nemecký názov: Kesmark

631 m n. m.

Začiatkom 13. storočia existovalo na území dnešného Kežmarku a v jeho okolí niekoľko osád, ktorých vznik je spojený najmä s ťažbou výnosnej rudy. Získavala sa v blízkom masíve Gola, čo je tvar odvodený od výrazu *g o l* - rudné ložisko. Vo východnej časti chotára sa napríklad dodnes zachoval názov Kamenná baňa - *S t e y n g r u b e*, ktorý však z označoval baňu rudnú, na druhej strane spomínaného masívu stála zasa osada *K e u d*, ktorej názov súvisel so starogermánskym slovesom *k e u d* - žiariť a označoval osadu hutníkov a dávne banícke aktivity tu pripomína aj názov Jeruzalemburg, s veľkou pravdepodobnosťou súvisiaci s tiež ešte starogermánskymi výrazmi *u e r i* - hľadať, resp. *u e r o* - výnosný

Okrem týchto sa z dávnej minulosti vynárajú najmä dve ďalšie osady:

Prvá stála na vyvýšenine nad riekou Poprad pri dnes už neexistujúcom kostole sv. Michala (nad železničnou stanicou), ktorej obyvatelia tu vraj boli usadení panovníkom, aby plnili povinnosti vzťahujúce sa na ochranu hraníc a cesty nazývanej „via magna“. Túto možnosť však nemožno považovať za pravdepodobnú už len preto, že kupecké karavány, či prípadná nepriateľská výprava, by o existencii tejto osady možno ani netušili – k prechodu cez riekou Poprad sa totiž používal most stojaci približne kilometer poniže nej, cez ktorý cestujúci prichádzajúci od Poľska dosiahli prvé bezpečné miesto na uhorskom území, a to pevnosť, na základoch ktorej neskôr vznikol hrad.

Druhou zo spomínaných osád, zaznačená ako „villa saxonum apud ecclesia S. Elisabeth“, bola osada saxonov – vojakov miestnej posádky, ktorá stála v blízkosti pôvodne benediktínskeho a neskôr premonštrátskeho kláštora, stojaceho na úpätí vrchu Jeruzalemburg. Polohu kláštora a osady presnejšie identifikujú zvyšky múrov objavené pri archeologickom výskume roku 1974 v areáli hradu. Dôkazom, že takáto pevnosť saxonov tu naozaj mohla stáť, je aj doteraz nevysvetlená rýchlosť, s akou dokázali práve na tomto mieste o dve a pol storočia neskoršie bratia Zápoľskí na príkaz panovníka vybudovať hrad. Nepochybne by neboli takí úspešní, ak by pri tom nevyužili stavby a múry už predtým existujúceho...

Pokiaľ ide o v názve spomínaný kostol, išlo o kaplnku, v ktorej sa udržiavala úcta k sestre Alžbete zo Schoenau – benediktínke, ku ktorej bola zvlášť rozvinutá úcta práve v Porýní, odkiaľ na územie Spiša už v dávnom stredoveku kontinuálne prichádzali kolonisti. Toto patrocínium je ďalším dôkazom starobylosti osídlenia tejto lokality. A že v nej stála osada založená dávno pred rokom 1241, naznačuje aj skutočnosť, že panovník ju už o desať rokov venoval turčianskym premonštrátom, aby títo „získali prostriedky na obnovu svojho zničeného kláštora“! Muselo ísť teda o obec už rozvinutú, s pravidelným a vysokým príjmom a takou mohla byť len tá, ktorú už niekoľko desaťročí predtým založili a k prosperite viedli benediktíni a ich pokračovatelia premonštráti! Aj skutočnosť, že bola sídlom „saxonov“, teda špeciálnymi mečmi ozbrojených vojakov, čo boli na území Spiša usadení v prvých desaťročiach po jeho pripojení k Uhorsku, naznačuje, že mohlo ísť o osadu, čo už prekonala charakter čerstvo zorganizovaného osídlenia. Vypelost' však potvrdzujú aj slová zo spomínanej listiny, kde panovník okrem iného osade udeľuje „právo konať trh slobodný a **obvyklý**“, pri čom potvrdzuje práva „aké mali občania **doteraz**“. Použil totiž formulácie dosť podobné tým, ktoré o dva roky neskôr použil aj v súvislosti s matkou spišských miest Gelnicou, kde označil jej obyvateľov už slovom *cives* a nie *hospites*, čo sa všeobecne považuje za dôkaz jej starobylosti.

A práve s konaním spomínaného trhu je spojená najčastejšie (existuje však aj mnoho iných, ešte menej pravdepodobných) uvádzaná verzia o názve v podobe Kesmark. Podľa nej stojí za ním pravidelne konaný trh na dnešnej ulici Starý trh, kde sa, okrem artiklov potrebných pre každodenný život, malo obchodovať najmä so ... syrom! Najstarší zapísaný názov mesta Kasmark však túto verziu nepotvrdzuje - syr totiž v starej nemčine označovalo slovo *k a e s i*. Ešte závažnejším faktom, ktorý si je nevyhnutné uvedomiť je ten, že panovník by iste neudelil privilégia mestu, v ktorom nad všetkým dominuje predaj jedného z mnohých a málo významných potravinových artiklov. Privilégiá sa v tom období získavali zásadnejšími prejavmi prítomnosti v kraji či náklonnosti k panovníkovi, než akým bolo spracovanie mlieka! Najčastejšie za vojenskú pomoc či politicko - ekonomickú podporu, ktorú zo spišských miest dokázali poskytnúť najmä bohaté banícke mestá Gelnica a Spišské Vlchy! Uvedená verzia a všetky ostatné spojené s údajným konaním trhu však neobstoja ani pri rozbere druhej časti názvu – slovo *m a r k* totiž v období, keď bolo prvý raz použité v spojení Kesmark, neoznačovalo trh! Ten stará nemčina označovala slovom *m a r k e t* ! A čo označovalo slovo *m a r k*? Presne vytýčené územie! Tá istá nemčina poznala však aj slovo *k a s a*, ktoré označovalo boj! Vychádzajúc z prítomnosti, povinností a zrejmej

dominancie spomínaných saxonov- bojovníkov na tomto území sa zdá teda reálnym aj predpoklad, že názov K a s m a r k mohol vzniknúť vo význame bojové územie, teda také, kde má byť ozbrojeným bojom zastavený vpád nepriateľa. Toto je však menej pravdepodobná verzia o význame najstaršieho názvu mesta.

Presvedčivejšiu vytvára predpoklad, že názov ako taký vznikol dávno predtým, a to ako označenie rozľahlého územia, v ktorom sa dolovala a spracúvala ruda spojením starogermánskeho slovesa k e s, k a s – hrabať, zoškrapovať, teda ťažiť v povrchovej bani (tvar k e s e n nadobudol neskôr aj význam vyhľadávať) a výrazu m a r k - územie, ktorým bol označený celý chotár mesta siahajúci od banského masívu Gola popri Bielej vode Kežmarskej až na hlavný hrebeň Tatier, kde v mestu patriacej doline nájdeme množstvo názvov pripomínajúcich práve dávne baníctvo.

Uvedený význam názvu Kežmarok zároveň poskytuje možnosť vyjadriť sa k názoru, že spomínaná osada sv. Michala bola osadou strážcov uhorských hraníc i existencií takýchto osád na Spiši vo všeobecnosti aj z hľadiska ďalších skutočností, ktoré neboli uvedené v kapitolke o Bušovciach.

Prvá: Prípadná osada sv. Michala mala zo strategického hľadiska absolútne nevyhovujúcu pozíciu. V nej sídlia strážcovia nemali výhľad do okolia (saxoni mohli využívať výhľad, ktorý im poskytoval vrch Jeruzalemburg), nevideli prichádzajúceho nepriateľa, nemohli sa teda na neho pripraviť ani vyslať varovný signál smerom do vnútrozemia. Druhá: Strážcovia by sídlili prakticky na dohľad od inej osady strážcov, údajne umiestnenej v Strážkach, čo predstavuje ďalšie zo strategického hľadiska neprezieravé riešenie. Problematické je však aj zdôvodňovanie prítomnosti strážcov patrocíniom kostola zasväteného sv. Michalovi archanjelovi. Je známe, že toto sa na Spiši rozšírilo najmä preto, že sv. Michal bol erbovným patrónom Nemeckej ríše, odkiaľ počas stáročí prichádzala na Spiš podstatná časť kolonistov. V povedomí bojovníkov kabarského či podobného pôvodu, ktorí sú ako „maďarskí strážcovia“ spomínaní najčastejšie, však tento svätec jednoducho neexistoval! Okrem toho, v miestnych súvislostiach bol sv. Michal archanjel, na základe zázraku v Kolosách, chápaný aj ako ochranca pred temnými silami podzemia, teda patrón baníkov a tiež strážca ohňa, teda patrón s ním spojených remesiel, najmä hutníkov...

Veľký problém však v sebe skrýva aj tvrdenie, že práve strážna posádka bola schopná vybudovať kostol takých rozmerov, na aké poukazujú objavené základy, pretože na to

jednoducho nemala prostriedky, a, ako poznáme vojakov, iste ani vôľu a odhodlanie! Okrem toho, jej príslušníci by sa iste obmieňali v istých intervaloch, počas ktorých by nemohli nadobudnúť taký vzťah k danej lokalite, aby v nej stavali kostol. Ďalším faktom, ktorý naznačuje, že spomínaná osada bola skôr osadou hutníkov a baníkov, je zmienka o zbúraní kostola. V stredoveku bolo nepredstaviteľné, aby sa zbúral kostol v nejakej živej, fungujúcej obci. Ak sa to v prípade tejto uskutočnilo (dôvodom bola údajne skutočnosť, že nepriateľské vojská ju pri útoku na mesto používali ako základňu, z ktorej ostreľovali múry mesta), osada sa zrejme pre malú rentabilitu hút už predtým vyprázdnila! Miestne patrocínium však bolo obnovené v susednom Malom Slavkove, kde, pretože tam huty zostali ešte stále v prevádzke, postupne odišli obyvatelia už zanikajúcej hutníckej osady.

Predovšetkým však treba ako dôkaz spomenúť list kanonika Spišskej kapituly z polovice 14. storočia, ktorý je považovaný za hlavný argument v prospech prítomnosti strážcov. Pisateľ sa v ňom domáha desiatkov, ktoré mu boli predtým odvádzané za užívanie určitého dielu pôdy v tejto osade. Diel mal svojho času vzniknúť tak, že nejaký Mikuláš daroval kežmarskému kostolu sv. Alžbety dve jutrá zeme „prope villam S. Michaelis“, teda v **blízkosti** dediny sv. Michala. A tú kanonik charakterizuje ako „villam quondam speculatorum et piscatorum“, čo sa pri nerozlíšení slov „spectator“ a „speculator“ (podrobnejšie ich analyzujeme v kapitolke o Letanovciach) prekladá ako „dávna osada s t r á ž c o v a rybárov“. Slovo „speculator“ ale v spišských pomeroch označovalo ľudí h ľ a d a j ú c i c h rudu, ktorí, pri vtedy bežnom spracúvaní rudy na mieste, kde sa vyťažila, veľakrát museli zastať aj profesiu hutníkov, nuž a prilepšovali si aj chytaním rýb v neďalekej rieke. Naozaj sa totiž nedá predpokladať, že by v stredoveku jestvovala profesia rybára ako taká, sama osebe...

Prvá podoba dnešného názvu – Kežmarek - pochádza z roku 1808, oficiálny tvar Kežmarok bol ustanovený roku 1920.

KLČOV

1258 Kulchvan, Colchwan

Počet obyvateľov: 585

Rozloha chatára: 735 ha

Nemecký názov: Koltsch

493 m n. m.

Všeobecne rozšírený názor predpokladá, že názov dediny súvisí so slovesom klčovať. Ale, úprimne povedané, ťažko si predstaviť situáciu, že by sa klčovaním lesa zmorení Slovania jedného dňa zadívali na kúsok ťažko vydobytej spišskej zeme a rozhodli sa, že svoju osadu budú nazývať podľa práve ukončenej driny. Zvlášť, ak je dosť pravdepodobné, že vtedajší ich jazyk dával prednosť slovesu čerchliť. Dávne podoby miestnych názvov skôr naznačujú, že to bolo skôr nemeckým a nie slovanským jazykom hovoriace obyvateľstvo, čo vytvorilo prvý známy názov Klčova.

Pri hľadaní jeho pôvodu treba napríklad nepochybné vziať do úvahy fakt, že v chatári tejto obce počas stredoveku vznikli dve banícke či hutnícke osady Roškovec i Doľany a ich dávne názvy tiež nemajú slovanský základ, že potok pretekajúci dedinou pramení v chatári tiež kedysi baníckej Ulože, a potok na západ od nej sa nazýval Obroznuk, kde opäť nachádzame ako základ slova výraz *a b r a u m* – otvorené ložisko rudy. A čo je ešte dôležitejšie, v tesnej blízkosti stredovekého Klčova existovala osada nazývaná Kontsch resp. Kontschau, ktorej názov mal zrejme korene v slove *k u n z* – hutník! Okrem toho nie je možné zabudnúť ani na dodnes zachovaný názov miestneho potoka Hovadlenec, ktorého základom iste nie je vulgárna nadávka usilovných slovanských klčovateľov, ale skôr staré nemecké prídavné meno *h o v e d* - hlavný.

Ak teda názvy v okolí Klčova na úsvite jeho stredovekých dejín malôi takýto pôvod a súviseli najmä s ťažbou a spracovaním rudy a ak sa touto činnosťou zaoberali aj prví majitelia obce, je namieste otázka, či nie je s touto činnosťou spojený aj názov obce. Či najstaršie zapísané názvy Kulchvan, resp. Colchvan nepredstavujú nárečové tvary súvisiace s činnosťami pomenúvané starým nemeckým slovesom *k e i l e n - k o i l e n*, ktorého význam naznačuje aj skutočnosť, že z neho bolo odvodené aj podstatné meno *k e l e* - lopata. A je to otázka tým naliehavejšia, že v baníckej nemčine sa kedysi používal na označenie malej bane výraz *k o l k* ...

Dnešný názov obce v podobe Kolczov pochádza z roku 1773, tvar Kolčov sa prvý raz uvádza roku 1927.

KLUKNAVA

1304 Plichnow

Počet obyvateľov: 1600

Rozloha chatára: 3395 ha

Nemecký názov: Kluckenau

356 m n. m.

Aj v súvislosti so vznikom tohto názvu obce sa spomína klčovanie lesa. A tiež kľukatý tok rieky Hornád v týchto miestach, ktorý, údajne, mohol pri výbere názvu tiež inšpirovať. Ale spomína sa aj slovo k l u k, čo bol spišskonemecký nárečový výraz označujúci podiel z vyťaženej rudy. Poukazovanie na takéto korene je však len ďalším prejavom romantického prístupu pri hľadaní pôvodu názvov jednotlivých spišských obcí, pôvod každého názvu totiž treba hľadať nie v dnes používanom, ale v tvaroch o pár storočí starších, v tomto prípade Plichnow, Fluchnow, resp. Kliknow ...

Aký význam má ich prvá časť, keďže druhá, tvar o w je výrazom označujúcim osadu? Stará nemčina poznala slovo p f l i c h t vo význame povinnosť, služba. Vznikol najstarší zapísaný názov Kluknavy s významom Osada služobníkov, teda osada zaviazaná nejakou povinnosťou k susednému richnavskému kláštoru? Názov však môže mať oveľa starší pôvod. V starogermánskom jazyku totiž existoval výraz p l i s - hrad. Čo ak tvar Plichnow vznikol vo význame K hradu patriaca osada? Existovalo aj sloveso p l e i k, ktoré neskôr nadobudlo podobu f l i k o a znamenalo čistiť. Neznikla stará Kluknava na „fl'aku“, teda čistine a nebol jej názov odvodený práve od tejto skutočnosti?

K tvaru Fluch má zasa zo slov používaných v stredovekej nemčine pomerne blízko sloveso f l u t h, ktoré dnes poznáme v podobe fluchten a jeho význam je zmiznúť, stratiť sa, prípadne uchýliť sa niekde bokom. Mohlo sa toto stať súčasťou názvu pôvodnej osady? Ak nazrieme lepšie do histórie Kluknavy, nemôžeme vylúčiť ani túto možnosť. Veď obec vznikla ako osada Starej Richnavy, osady banickej a jej domy boli situované vysoko v údolí potoka, ktorý sa dnes nazýva Dolinský. Stáli teda úplne z dohľadu obyvateľov domovskej obce Richnava, akoby stratené, zmiznuté. Možno práve to bol dôvod, pre názov, ktorý by sme dnes preložili Stratená. Úplne zhodné s prvou časťou starého názvu je však iné staré

nemecké sloveso *f l u c h*, ktoré bolo používané vo význame zničiť, ale aj vyhnať či zavrhnúť. Ak bol názov *Fluchnow* v uvedenom roku odvodený od neho, mohol vyjadrovať v podstate rovnakú situáciu, ako názov predchádzajúci, teda odľahlosť osady.

Súčasná podoba názvu bola prvý raz v písomnostiach uvedená roku 1773, a to v podobe *Kluknawa*. Tvar *Kluknava* sa ako úradný názov obce používa od roku 1920.

Spišskonemecký názov v podstate iba kopíruje, ale dosť nešťastne, názov *Kluknava*. Ak by sme ho totiž preložili doslova, dospeli by sme k názvu *Dedina*, kde sa kotkodáka...

KOJŠOV

1368 *Koys*

Počet obyvateľov: 711

Rozloha chotára: 3180 ha

Nemecký názov: *Kochseifen*

771 m n. m.

Názov lokality, spomenutý už pri určovaní chotára budúcich *Jakloviec* v tvare *Cochenseifen*, naznačuje, že najstaršie pomenovanie obce mohlo byť odvodené od slova *k o c h*. Toto sa v miestnom nárečí, ako už bolo spomenuté v súvislosti s obcou *Kacvín*, používalo jednak na označenie komína, jednak na označenie uhliarskych míliarov. Názov by sme teda mohli preložiť *Uhlisko*. (Existenciu uhliarskej osady, okrem správ o ťažbe železnej rudy, podporuje aj názov masívu, ktorý sa nachádza nad obcou – *Silberspitze*.) Neskôr ale, zrejme po tom, čo sa osada rozrástla, sa pôvodný tvar cez skrátenú podobu *Koys* a *Koysau* posunul do podoby *Koyschov*. Ten sa prvý raz uvádza roku 1565.

Kde sú jeho korene?

Stará nemčina poznala prídavné meno *k e u s c h* – nedotknutý, pričom najstarší zapísaný názov obce akoby bol jeho fonetickým prepisom. Nebol teda najstarší názov *Koyšova* odvodený od skutočnosti, že vznikol na území dovtedy nedotknutom banskou ťažbou? Možno aj bol, treba však pripomenúť, že v starej nemčine existovali aj tvary *k o a k o y* označujúce kravu. Čo ak výraz *k o y s c h* označoval kravičku – jalovičku a osada vznikla v pôvodne pastierskej lokalite?

V dnešnej podobe sa názov zjavuje po spomínanom doosídlení obce – roku 1565 má tvar *Koyschow*. Tvar *Kojšov* sa úradne používa od roku 1927.

KOLAČKOV

1312 Calac

Počet obyvateľov: 1275

Rozloha chatára: 1742 ha

Nemecký názov: Klotsch, Klautsch

645 m n. m.

Aj pozadí názvu tejto obce môžu stáť uhliarske miliere, presnejšie ich produkt – drevené uhlie, v spišskonemeckom nárečí označované slovom *k ä u l*. Potrebovala ho najmä huta stojaca pri potoku vtedy nazývanom Lyblo – neskôr pri nej vyrástla obec Nová Ľubovňa. *Käulach* – tak mohol znieť prvý názov osady, ktorý stredoveký pisár zaznačil v latinizovanej podobe Calac. Roku 1361 však názov nadobudol podobu Kolach a tá nabáda uvažovať, či v jej pozadí nestálo sloveso *k o l e n* - pripravovať drevené uhlie. O sedemdesiat rokov neskôršie sa zjavuje podoba Kollacz, názov v podobe Kolačkov je výsledkom tvaru *K o l l a c z a u*.

Iné slovo, ktoré mohlo stáť v pozadí v zniku tohto názvu je už viac raz spomínané sloveso *k o i l e n*, *k e i l e n* – kopať, dobývať. Mohol označovať osadu, ktorá sa vyvinula pri lokalite, kde baníci otvorili ťažbu rudy, konkrétne pod východnou časťou dnešných Levočských vrchov, vtedy nazývaných Thymnicz či Temnitz. Ide totiž o názov, ktorého základom bolo staré germánske sloveso *t e m* - sekať... Názov osady mal zrejme podobu Koilach, Keilach, no postupne sa z neho vyvinuli spomínané tvary Kolach a Kollacz. Rovnaký základ má aj názov Koltal, v Tatrách označujúci dolinu, ktorú dnes nepresne nazývame Studená.

Aj túto dedinu po odchode ľudí spojených s hutníckym a banským podnikaním (zanechali tu názvy, ktoré dnes majú podobu Banisko, Sihla či Patria, ale tiež dodnes zachované miestne patrocinium sv. Michala archanjela) v polovici 15. storočia viacmenej obnovili pozvaní osadníci goralského pôvodu. Práve pod vplyvom ich nárečia vznikla dnešná podoba názvu obce, ktorá sa prvý raz spomína roku 1808. Po vzniku Československa sa určité obdobie uvádzal názov Kolačkovo. Dnešný názov je v platnosti od roku 1928.

KOLINOVCE

1317 villa Colini

Počet obyvateľov: 573

Rozloha chotára: 468 ha

Nemecký názov: Kohlsdorf

389 m n. m.

O vzniku tejto obce jestvuje vlastne len jedna verzia – že ju založil gelnický mestský pisár menom Collini. Vraj sa potom obec čoskoro stala miestom, kde sa vyberalo mýto, preto panuje domnienka, že obec bola založená práve za týmto účelom. Nuž, je pravda, že uvedené meno sa v histórii Gelnice vyskytuje, či však tento mešťan zakladal Kolinovce, nie je spoľahlivo potvrdené a analýza názvu naznačuje, že v skutočnosti tento pán nemusel o zakladaní obce ani tušiť, len jeho prímenie Uhliar, v starej nemčine *k ö l a e r e*? Alebo súvisí s vyššie spomenutým slovesom *k o l e n* - pripravovať drevené uhlie? Okrem toho treba mať na zreteli, že stará banícka nemčina poznala aj výraz *c o l i* a že ním označovala viazanicu dreva! Villa Colini mohla byť teda osadou ľudí, ktorí pripravovali drevo pre uhliarov. Vzhľadom na vtedajšiu prosperitu neďalekých Krompách nemusela byť nevýnosnou ani jedna z uvedených činností...

Spišskonemecká podoba názvu, tak ako je zapísaná, poukazuje ale na pestovanie kapusty (*der Kohl* – kapusta)! A možno sa nemýli... V starej nemčine totiž slovíčko *k o l* naozaj označovalo kapustu, a tvar Colini môže predstavovať latinizovanú podobu názvu, čo pôvodne vznikol vo význame Kapustovce!

Roku 1773 sa prvý raz uvádza názov Kolynowcze, súčasný názov sa úradne používa od roku 1946.

KRAVANY

1317 villa Michaelis

Počet obyvateľov: 900

Rozloha chotára: 2433 ha

Nemecký názov: Kuhschwans

721 m n. m.

Prvý názov obce vraj súvisí s menom jej zakladateľa, prípadne najomcu – vznikla totiž na území patriacom Spišskému kláštoru... O nejakom Michalovi, ktorý v tom období riadil obec, sa však nezachovali nijaké správy. Spoľahlivo však vieme, že pre jej založenie bola rozhodujúca prítomnosť rudy v miestnom chotári. Potvrďuje ju názov miestneho potoka v tvare Červenec, ale aj dnešný názov Kozie chrbty pre neďaleký horský masív, spojený so starým nemeckým slovesom *k i r k e n*, *t s c h i r g e n* - ťažiť, ktoré sa neskôr stalo základom názvu *Ziegenrücken* a potom bolo doslovne preložené. Zásadným dôkazom je však neskorší názov obce v podobe *Cravan* (1398) – jeho pôvod totiž treba hľadať v staronemeckom slovese *k r a w e n* – ryt', rýpať, teda aj dobývať rudu (základ v strogermánskom *k r e u*). Aj preto v súvislosti s najstarším názvom obce vyvstáva otázka, či nesúvisí so starým nemeckým slovom *s m i s s a* – jednoduchý hámor. S názvami typu *Micha - Michaelis* sa totiž stretáme aj v histórii *Smižian* či *Stráži* pri *Poprade* a ťažko predpokladať, že by vo všetkých prípadoch stál v pozadí názvu fundátor menom *Michal*...

Roku 1436 sa názov posunul do podoby *Krawen* a roku 1808 *Krawjany*. Názov navodzujúci dojem, že v obci dominuje chov kráv, bol ustanovený až roku 1948.

Vyššie spomenutý pohľad na vznik názvu podporuje aj názov používaná spišskými Nemcami. Aj keď sa prvoplánovo dá preložiť ako *Obec kravského chvosta*, v skutočnosti sa skladá z úplne iných slov: Tým druhým v uvedenom slovnom spojení, slovom *s w a n s*, *s w a n i s* sa v starej nemeckej baníckej terminológii označovala nepravidelná rudná žila, zatiaľčo prvá časť predstavuje skomolenú podobu slova *k u n i*, *k ü n i* - vzácny, ušľachtilý, ktoré v spojeniach *k ü n i r o d* či *k ü n i s t e y n* a podobných označovalo rudu. Názov zachovaný v podobe *Kuhschwans* mal teda predtým pravdepodobne podobu *Küniswans* a označoval osadu pri rudnej žile.

KREMPACHY

1397 Krompah

Počet obyvateľov: 1314

Rozloha chotára: 607 ha

Nemecký názov: Krempach

600 m. n. m.

Názov bol odvodený od polohy pri výraznom ohybe potoka, ktorý v starej nemčine označovalo slovo *k r u m*, v nárečí *k r o m*. Krompah teda môžeme preložiť ako Osada pri ohybe potoka, resp. Krivá - tak znie oficiálny výklad názvu.

Ak bol však názov zapísaný v podobe Krempach, treba nepochybne vziať do úvahy, že stará stará nemčina poznala sloveso *k r ö m e n* – lámať, dobývať a tiež *k r e m p e n* - zoškrabovať, zhrabúvať. Názov obce teda mohol byť odvodený od pomenovania miestneho potoka (posun *bach* – *pach*), v ktorého nánosoch sa získavali zrnká drahých kovov, ale mohli ho vytvoriť aj baníci, ktorí ťažili v povrchových baniach na jeho brehu.

Skutočnosť, že Krempachy mohli byť v minulosti baníckou obcou naznačuje aj miestny kostol sv. Martina, jeden z najkrajších v takzvanom poľskom Spiši, kostol, aký mohol vyrásť len v naozaj prosperujúcej obci. Nuž, a prosperitu v stredoveku na Spiši skôr ako poľné hospodárenie či chov dobytky pri krivom potoku zaručovalo práve baníctvo. Navyše, ide o kostol až dojemne podobný mnohým iným, ktoré na Spiši vyrástli práve v baníckych obciach.

KREMŇÁ

1773 Krempach

Počet obyvateľov: 102

Rozloha chotára: 415 ha

Nemecký názov: Krumpach

607 m n. m.

Pôvodne vraj stál v týchto miestach len zájazdny hostinec pre pocestných. V polovici 16. storočia sa tu začalo vyberať pohraničné mýto, neskôr bola lokalita osídlená valašským obyvateľstvom. Obec v pravom zmysle slova sa prvý raz spomína až roku 1773, hovorí jej stručná história. Názov v podobe Krempach sa potom v nasledujúcich rokoch zjavuje, s jednou výnimkou, vlastne vo všetkých zápisoch.

Aj preto treba prijať za pravdepodobnú verziu, že ten aj v tomto prípade nemusí byť odvodený od prídavného mena k r u m, ale od starého nemeckého slovesa k r e m p e n – zhrabúvať, zoškrabovať a súvisieť s povrchovou ťažbou rudy či drahých kovov. Zvlášť, ak obidve ramená miestneho potoka pritekajú z miest, kde sa mohli ložiská rudy v minulosti vyskytovať: lokalita Korčené je totiž názov pravdepodobne súvisiaci so slovesom k r a t z e n (starogermánsky tvar k o r t), čo je vlastne synonymum slovesa krempen a miestny potok sa v minulosti nazýval Obrochina, čo je názov pravdepodobne súvisiaci so starým nemeckým tvarom a b r a u m - lom.

V starej nemčine však existovalo aj prídavné meno, ktoré, ak bolo v názve použité, (zachovala ho spišskonemecká podoba) pomenovávalo úplne inú realitu. K r u m p je totiž výraz s významom biedny, chudobný a jeho použitie v názve by vysvetľovalo, prečo nebola lokalita dlho osídlená.

Dnešný úradný názov bol ustanovený roku 1948, dovtedy sa používal tvar z roku 1773.

KRÍŽOVÁ VES

1294 Krystur

Počet obyvateľov: 2095

Rozloha chotára: 1193 ha

Nemecký názov: Kreuz

624 m n. m.

Názov obce sa dáva do súvislosti raz s pôvodným patrocíniom miestneho kostola, ktorý mal byť zasvätený sv. Krížu, inokedy so skutočnosťou, že obec patrila rádu križovníkov z neďalekého križovníckeho kláštora v Lendaku.

Pokiaľ ide o zasvätenie, dôkazom o ňom je vlastne len názov obce - miestny kostol má už po stáročia patrocínium Narodenia Pána, pričom o jeho zasvätení sv. Krížu sa nezachovali nijaké správy. Situácia, že by zaniklo patrocínium, zatiaľ čo názov obce, priamo na neho naviazaný, ostal uchovaný, sa javí ako veľmi nepravdepodobná. Súvislosť s ním však vylučuje aj fakt, že súčasť názvu tvorí výraz t u r - baňa, ktorý by názve spomínaného významu pôsobil úplne neorganicky. A pokiaľ ide o spomínaných križovníkov, tí sa v Lendaku usadili dávno po tom, čo bol názov Krystur zaznamenaný!

Skúsme sa teda pozrieť pôvod názvu hľadiska iných možných koreňov - tých, ktoré naznačujú v miestnom chotári zachované názvy. Ak názov horského masívu, na úpätí ktorého obec vznikla, má tvar Gala - Gola a súvisí so starogermánskym výrazom *g o l, g a l* – rubné ložisko, neprekvapuje, že sa tu stretávame s názvami Riszseif – Banský potok, Scheuberg, Schurfberg – Vrch, kde sa kope, Kohlung – Uhlisko, Gruyberchen – Baničky či Blitzberg – vrch, kde sa ťažil zvlášť ligotavý kov. Tieto skutočnosti vedú k predpokladu, že názov môže mať rovnaký pôvod ako názov z chotára baníckej Dobšinej, kde tvar Krysgruben označoval baňu na medenú rudu. Stará banícka nemčina poznala totiž aj výraz Quergang, križna rudná žila, v ktorom starí baníci prvú časť niekedy nahrádzali slovom *k r ü z e* (dnes Kreuze). Čo ak pôvodný názov vznikol vzhľadom na polohu prvej osady pri takejto bani?

Do úvahy však treba vziať aj ďalšiu zemepisnú situáciu, teda že pôvodná cesta spájajúca Kežmarok s Podolíncom viedla iným smerom, ako tá dnešná. Zo Strážok pokračovala priamo popri rieke Poprad, pričom práve v tesnej blízkosti Križovej Vsi z nej cez Spišskú Belú odbočovala cesta na sever – do Lendaku a potom na druhú stranu Spišskej Magury. To predstavuje dôvod, pre ktorý nemôžeme v blízkosti dávnej Križovej Vsi vylúčiť existenciu dôležitej križovatky, zvlášť ak stará nemčina poznala sloveso *k r ü z i g e n* – križovať sa i spomínané podstatné meno *k r ü z e* – križovatka, v nárečí zrejme *k r y s*. Názov však môže byť ešte staršieho pôvodu – starý germánsky jazyk poznal aj sloveso *s k r e i s* - zatáčať. .. Nebola kedysi lokalita, kde stála prvá osada pôvodne nazývaná Križovatka či Odbočka? Túto možnosť nevyklučuje ani názov z roku 1498 v podobe Kreuzdorf, ani starogermánsky význam slovesa *t u r* - stáčať sa do strany, odbočovať...

Vyjadriť sa, pravdaže, treba aj k názoru, že pomenovanie obce sa odvíja od stavu v 14. – 16. storočí, keď obec spravovali *k r i ž o v n í c i*, teda príslušníci rádu Strážcov Božieho hrobu Jeruzalemského – rádu presláveného svojim bielym habitom, kde dominoval výrazný červený kríž. Nie je možné sa s ním stotožniť z prostého dôvodu: Týchto mníchov Berzeviczyovci, majitelia Križovej Vsi, usadili v Lendaku až roku 1313. Teda dvadsať rokov po tom, čo bol názov obce zaznačený v podobe Krystur, a až v nasledujúcich rokoch túto obec zverili do ich správy. Ak sa aj obec roku 1326 začala nazývať villa Sancte Crucis, tento názov netreba chápať vo význame „dedina Svätého Kríža“, ale ako „dedina *p a t r i a c a r á d u* sv. Kríža“, kde zrejme vypadlo slovo *o r d o* – rád, keď názov mal v skutočnosti podobu „villa ordo Sancte Crucis“.

Názov Križová Ves platí od roku 1920.

KROMPACHY

1246 Krumpach

Počet obyvateľov: 8890

Rozloha chotára: 2290

Nemecký názov: Krompach

379 m n. m.

Najstaršia podoba názvu poukazuje na jeho nemecký pôvod, pretože sa skladá zo starých nemeckých slov *k r o m*, *k r u m* – krivý a tvaru *p a c h*, čo je nárečová podoba slova *b a c h* – potok. Názov vznikol vzhľadom na polohu obce pri ohybe miestneho potoka, ktorý sa v súčasnosti nazýva Slovinský. Tak znie najznámejšia verzia o pôvode názvu tohto mesta.

Nuž, krivý je na Spiši prakticky každý potok, a preto si iste treba všimnúť aj možnosť, ktorú otvára názov zapísaný už roku 1273 v podobe Krompach, neskôr aj Chrompach či názov zrejme nie náhodou používaný počas stáročí spišskými Nemcami. Stará nemčina totiž, ako už bolo spomenuté, poznala aj sloveso *k r a m p o*, *k r a m p e n*, *k r o m p e n*, ktorým sa označovala povrchová ťažba rudy. Na jeho základe mohol vzniknúť najprv názov potoka, a to vo význame Potok, pri ktorom sa ťaží v povrchových baniach, ktorý sa neskôr presunul aj na obec. Túto verziu potvrdzuje aj skutočnosť, že začiatkom 14. storočia sa v niekoľkých iných spišských lokalitách zjavujú názvy typu Krompzeyfen, či veľmi podobné. Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že do tvaru *bach* sa v názve posunul pôvodný výraz *b a k* - baňa a názov pôvodne označoval osadu pri povrchovej bani.

Rovnako však treba pripomenúť už spomenuté staré nemecké prídavné meno *k r u m p* - chudobný, a teda aj zaostalý. Aj ono sa, vzhľadom na odľahlosť lokality od Richnavského hradu, ktorému patrila i úroveň života v nej, mohla stať základom najstaršieho názvu.

Úradný názov v tvare Krompachy bol ustanovený po vzniku Československej republiky roku 1920.

KURIMANY

1258 Sanctus Quirinus

Počet obyvateľov: 385

Rozloha chotára 258 ha

Nemecký názov: Kirn

521 m n. m.

Najstarší názov obce a nadväzne na to aj dnešný sa vraj odvíja od nezvyčajného patrocínia miestneho kostola (sv. Quirinus), ktoré mali so sebou priniesť zakladatelia obce pochádzajúci spoza Rýna, kde bola úcta k tomuto svätcovi zvlášť rozšírená. Roku 1458 sa stretávame s názvom Sentkoryn, roku 1639 však už má podobu Kuryman alias Sanctus Quirinus. Predstavujú však názvy Sentkoryn a Kuryman naozaj modifikácie mena Quirin, ako to tvrdia historici? Veď ak by meno Quirinius bolo obsiahnuté v tvare k u r y, nespomínal by sa názov uvádzaný slovom alias! Okrem toho - v starej nemčine existoval výraz s e n t k o r n a označoval... desiatok z úrody obilia! A to bolo v starom germánskom jazyku označované výrazmi k u r n a, resp. k u r n a m!! Okrem toho treba dodať, že iné staré nemecké slovo q u e r n označovalo mlyn. Z neho vytvorený názov sa očividne najviac približuje spišskými Nemcami používanému Kirn. A ktovie, či jeho nepochopením nevznikol aj názov z roku 1258...

Súvisí teda názov obce Kurimany s obilím, ktoré sa tu možno odovzdávalo ako desiatok a uskladňovala v nejakej centrálnej obilnici, možno kupovalo a predávalo (výraz s e n t označoval odpustový jarmok) a možno iba mlelo? Ktohovie...

LACKOVÁ

1408 Latzenhau

Počet obyvateľov: 167

Rozloha chotára: 621 ha

Nemecký názov: Latzendorf

578 m n. m.

Tradovaná verzia o vzniku názvu obce hovorí, že ju založil šoltýs menom Lacko. O osobe s takýmto menom, ktorá by mala mať nejaký vzťah k obci, sa však nezachovali nijaká zmienka, na druhej strane, napríklad v histórii Spišskej Novej Vsi sa muž menom Lacko v stredoveku vyslovene spomína a jeho meno je aj v tejto podobe zapísané! Dalo by sa teda očakávať, že

takýto tvar, ak by zakladateľ naozaj nosil také meno, by bol zachytený aj v pôvodnom názve obce. Pretože sa tak nestalo, je namieste otázka, či názov obce nebol odvodený od nemeckého prídavného mena *g l a t z* – holý, pustý, nezarastený, veď názvy typu *Glac*, *Glace* a podobné nájdeme na Spiši dodnes. *Glatzenhau*, názov ktorý neskôr nadobudol podobu *Latzenhau*, by potom bol názov označujúci Obec založenú v nezaľesnenej, prípadne rúbaním vyčistenej lokalite.

Vzhľadom na skutočnosť, že obec bola pôvodne poddanskou obcou *Podolínca* sa však ako pravdepodobnejší javí základ v starom nemeckom výraze *l a t* - poddaný, pričom tvar *latzen* je zrejme miestnou podobou tohto prídavného mena a tvar *hau* zasa podobou výrazu *a u* - osada.

Dnešný názov sa v podobe *Lackowa* prvý raz uvádza roku 1808, do dnešného tvaru bol upravený roku 1920.

LECHNICA

1319 Lechnitz

Počet obyvateľov: 268

Rozloha chotára: 1240 ha

Nemecký názov: Lechnitz

nadmorská výška: 465 m n. m.

Obec založili *Berzeviczyovci*, priekopníci baníctva na Spiši, pochádzajúci z *Tirolska*, a odtiaľ aj priviedli do svojich osád prvých baníkov. A práve v *Tirolsku* sa môžeme často stretnúť s názvami lokalít v podobe *Lech* – jedna sa dokonca stala významným lyžiarskym strediskom. Čo slovo *l e c h* v starej nemčine vlastne označovalo?

Nuž, jeho významové rozpätie siahalo od slov bezvýznamný, nízkopoložený, klamlivý či hnilý až po slovo ložisko. Jedno sa mohlo použiť v názve vzhľadom na skutočnosť, že miestny potok tvorí len bočný prítok *Dunajca* a aj pôvodná obec ležala výrazne bokom hlavnej cesty, iné vzhľadom na silu jeho prúdu, ďalšie preto, že z hľadiska rýžovania drahých kovov neprinášal nijaký zisk. Rovnako však mohlo označovať polohu pôvodnej osady, čo sa nachádzala približne kilometer nad dnešnou dedinou, pri miestnom rudnom ložisku.

Okrem tohto slova poznala však stará nemčina aj prídavné meno *l e c h e n* – strácať sa, miznúť. To mohlo byť v názve v minulosti tiež použité, pretože miestny potok mal

charakter občas sa strácajúceho toku. Táto verzia sa zdá o to prevdepodobnejšia, že zaniknutá osada povyššie obce Toporec tiež niesla pomenovanie Lechnitz - Lechnica, pričom miestny potok je v niektorých starých písomných prameňoch označovaný názvom Verloreuseif, teda Stratený potok.

Roku 1419 sa však už Lechnica uvádza pod názvom Nova villa Lechnitz, čo je názov zachytávajúci presun osady do nižšej časti údolia po tom, čo boli vydolované ložiska rudy pod vrchom nazývaným dnes Rígeľ (základ v starom nemeckom slovese r i g e l a n - rozrývať, ryť, teda dolovať). Táto udalosť zároveň naznačuje, že názov obce pôvodne s veľkou pravdepodobnosťou súvisel s baníctvom. Vtedy, na začiatku 15. toročia, zrejme tiež došlo k výmene obyvateľstva. Odídených baníkov nahradili noví, ponajviac z blízkeho poľského pohraničia pochádzajúci osadníci. Tí potom, primerane svojmu nárečiu, upravili aj názov obce.

Názov v tvare Lechnicza sa prvý raz uvádza roku 1808, dnešný úradný názov sa používa od roku 1920.

LENDAK

1288 Landok, 1313 Landek

Počet obyvateľov: 5134

Rozloha chatára: 1966 ha

Nemecký názov: Landeck

740 m n. m.

Pôvodný názov, skladajúci sa údajne z nemeckých slov l a n d a e c k, vraj pomenúval polohu obce v kúte neosídleného územia Ruda. Ten zas vyplynul z výskytu rudy (r u d a - nespracovaná hornina) na území, kde na popud majiteľov územia Berzeviczyovcov založil Teodorik z Mlynice osadu. Uvedený tvar však môže predstavovať aj názov so základom v starom nemeckom slovese r u d e n - čistiť. Možno bol jeho pôvodný tvar Rudau a označoval lokalitu, kde už vtedy stála huta, zariadenie č i s t i a c e rudy od zbytočných prísad (Birbrun – Výborná?). Po tom, čo sa tu roku 1313 usadili mnísi – križovníci, čiže rád Strážcov Božieho hrobu, ktorého domovský kláštor stál v malopoľskom Miechowe, bolo pôvodné nemecké obyvateľstvo doplnené osídlencami poľského pôvodu. Pod vplyvom ich nárečia sa názov obce Landeck - Landek prešmyčkou upravil do dnešného tvaru.

Tak znie viac-menej oficiálna verzia o vzniku názvu tejto obce.

Pravdepodobnejšiu verziu o vzniku názvu obce však ponúka tá, čo, najmä vzhľadom na úlohu, ktorú obec zohrala v rámci panstva Berzeviczyovcov, názvy Landok a Landek považuje za odvodené od starého nemeckého slova *l a n d e k e*. To označovalo neveliký samosprávny celok či malé panstvo. Strediskom práve takého útvaru sa totiž obec z vôle uvedených majiteľov stala, pričom sa toto panstvo skladalo tak z územia na južnej, ako aj na severnej strane Magury, kde dokonca na popud kláštora vzniklo niekoľko nových obcí. Okrem politickej správy územia začal však Lendak čoskoro predstavovať aj centrum miestnej cirkevnej správy, vzdelanosti, no najmä centrum hospodárske, čo ešte posilnilo homogénnosť spomenutého územného celku.

Dnešný názov sa v úradných listinách prvý raz zjavuje v podobe Lendák až roku 1808, tvar Lendak oficiálne platí od roku 1920.

LESNICA

1297 Leznice, 1518 Nagylesnica

Počet obyvateľov: 504

Rozloha chotára: 1460 ha

Nemecký názov: Leschnitz

492 m n. m.

Pôvod názvu sa zdá úplne jednoznačný, veď dedinu učupenú medzi horami, teda lesmi, vari ináč nazvať ani nemohli. Otázkou však ostáva, či jazyk na Spiši žijúcich Slovanov poznal v 13. storočí výraz *les*, a či, ak tí ľudia v danom období v tejto lokalite vôbec žili, toto slovo používali, a ak áno, či by by názov nemal obsahovať v tomto regióne dodnes používaný nárečový tvar „ľas“. A tiež, či by v takomto jazykovo čistom prostredí vznikol a udržal sa napríklad názov Rabštýn (pôvodne iste Grabenstein – baňa) i niektoré iné na pohraničnom hrebeni, čo sa vypína nad dedinou, očividne majúce iný ako slovanský resp. slovenský základ...

Ak teda pátrame po koreňoch názvu obce, treba predovšetkým vziať do úvahy fakt, že vznik obce iniciovali majitelia územia Görgeyovci, významný spišský rod, ktorý posúval hranice využitia spišského územia najmä za pomoci baníkov západoeurópskeho pôvodu. V istom období dosiahol tento proces aj územie, kde vznikla osada Leznice - dokazuje to aj podoba názvu Šlachtovský vrch, neďaleko ktorého zasa nájdeme vyvýšeninu hrebeňa s názvom Šlachtovky, ktorý je s veľkou pravdepodobnosťou odvodené od starého nemeckého

slovesa *s l a k e n*, *s c h l a g e n* – rúbať, dobývať. A podobne je to s názvami lokalít na severnej strane hrebeňa, ako sú Banisko, Zabanské či Limbark, kde druhú časť názvu tvorí slovo *w e r k*, v baníckom nárečí transformované do podoby *b a r k a* označujúce baňu. Iným dôkazom baníckej minulosti tohto údolia sú názvy ako Šafranovka, ktorý má iste základ v slovese *s c h u r f e n* – vykopávať, vyhrabávať (samozrejme rudu!) či názov Durbach, Turbach – Banský potok.

Nie náhodou tu však nájdeme v dolinke vybiehajúcej pod severné svahy Haligovských skál aj lokalitu, čo si dodnes zachovala názov Huty, a rovnako nie náhodou bol prvý kostol, ktorý v údolí stál, ešte drevený, zasvätený svätej Dorote! Táto svätica bola totiž tiež považovaná za patrónku baníkov – stala sa ňou v súvislosti so zázrakom vykonaným s jej prúteným košom. Podobný, no podstatne väčší, používali totiž stredovekí baníci na transport hlušiny i rudy. O baníčení pri rieke Dunajec zasa svedčia iné, dodnes zachované názvy lokalít Huta, Loch, Baňa, či Kače, ktorého základ tvorí staré nemecké sloveso *k a t z e n* s takmer rovnakým významom aký má sloveso *schlagen* ...

S prihliadnutím na tieto názvy sa teda nedá vylúčiť, že názov obce môže mať základ v ešte starogermánskom slovese *l e s* - zbierať, zvlášť ak vezmeme do úvahy, že ešte v stredovekých privilégiiach sa používal slovné spojenie „zbierať kamene“ vo význame ťažiť rudu. Iný starogermánsky výraz, ktorý môže stáť v pozadí názvu, mal podobu *l e i s* a označoval údolie, teda presne tú podobu lokality pod Šlachtovským vrchom, kde vznikla tzv. Stará Lesnica.

Ak však vezmeme do úvahy, že táto ležala na samom okraji územia, ktoré v tejto časti Spiša vlastnili Gôrgôyovci, zdá sa pravdepodobnou aj možnosť, že základom názvu pôvodnej osady sa stal starý nemecký výraz *l e s e*, *l e z* - ostatný, umiestnený na okraji. Ten sa neskôr preniesol aj na novú obec založenú bližšie pri Dunajci i tamojšej obchodnej ceste. Pretože však táto už bola osídlená najmä obyvateľstvom, čo prišlo z poľskej strany hranice, názov sa posunul do podoby roku 1441 zapísanej ako Lesnitza a neskôr Nagylesnica.

Dnešný úradný názov obce v podobe Lesnica bol ustanovený roku 1920.

LETANOVCE

1269 Lethon

Počet obyvateľov: 2256

Rozloha chotára: 2138

Nemecký názov: Lettensdorf

511 m n. m.

Väčšina tvarov názvu, pod ktorým sa obec v 13. a 14. storočí spomína – Lethon, Letun (1280), Letong (1307) či Letenkew (1319) naznačuje, že existencia pôvodnej osady i jej názov mohli súvisieť s činnosťou označovanou nemeckým slovesom *l e u t a n* - očistiť od prísad za pomoci ohňa, teda taviť. Slovesom, ktoré sa do novšej podoby vyvinulo z tvaru *l i u h t a n* a od ktorého k tvaru zapísanému v roku 1269 bol naozaj len krok.

Predurčoval ju k nemu aj charakter lokality, ktorá očividne tvorila pre túto činnosť zázemie a je dodnes z obce prístupná vďaka v stredoveku vybudovanej ceste i mostu, lokality v stredoveku nazývanej *M o n s s p e c u l a t i o n i s* - a to napriek tomu, že tento názov podľa všeobecne rozšírenej mienky vraj pomenúval vrch, na ktorom bola umiestnená posádka strážcov – pozorovateľov. Ved' ak sa na takúto identifikáciu prizrieme z iného hľadiska, z akého sa na ňu stereotypne nazeralo doteraz, nenachádzame napríklad uspokojivú odpoveď na otázku, aký zmysel vôbec mala takáto lokalizácia strážnej stanice, keďže jediná „hranica“, ktorú mohli ako-tak kontrolovať, bola terénna hrana pri Hozelci, pričom bolo pre strážcov prakticky nemožné identifikovať, kto sa to na stredný Spiš blíži, čím sa vlastne strácal zmysel ich služby.

Ešte podstatnejším pri hľadaní významu je však fakt, že pozorovateľ je v latinčine označovaný slovom *s p e c t a t o r*, čiže názov lokality v uvedenom význame by mal mať podobu *Mons spectatoris*, resp. *Mons speculaculis* (názvom *S p e c t a c u l i* bola roku 1113 mníchmi zo Zobora označená aj obec Stráže pri Krakovoch). Nuž a zabudnúť nemožno ani na to, že latinčina pozná tri slová, ktoré mohli s názvom *Mons speculationes* nejako súvisieť, no majú iný význam. Sú to: *s p e c u l a t o r*, *s p e c u l a* a *s p e c u l a t i o*.

Slovo *speculator*, ak sa použije vo vojenskej terminológii, má význam vyzvedač, ak vo vedeckej - bádateľ, ak vo všeobecnej - hľadač. Neoznačuje teda niekoho, kto trpezlivo stráži, ale skôr človeka, čo pátra, ved' nie náhodou sa na označenie hľadača drahých kovov dodnes používa označenie *prospektor*! Slovo *speculator* teda vo význame strážca použité byť

nemohlo, a to už aj preto, že názov vrchu by musel mať tvar Mons speculatoris. Slovo specula zasa označuje hliadku, stráž či strážnicu. Ak by uvedená vyvýšenina naozaj bola sídlom nejakej strážnej hliadky, musela by sa nazývať Mons speculi. Keďže ale vo všetkých prameňoch nachádzame spomenutý tvar Mons speculationis, treba vychádzať z predpokladu, že jeho základom je slovo speculatio. To má v latinčine niekoľko významov – hľadanie, výskum, vyhľadávanie či hľadanie najlepšieho riešenia s minimálnymi nákladmi. A tvar *s p e c u l a t i o n i s* je v každom latinskom slovníku jasne vyznačený ako druhý pád práve tohto slova! Mons speculationis bol teda vrch, kde sa niečo hľadalo, prípadne skúmalo či vykonával rozbor a výber – najskôr vari išlo o rudu či drahé kovy.

Popri tejto je tu však ešte iná veľmi pravdepodobná možnosť - že názov Mons speculationis bol len prekladom názvu, ktorý mal korene v ešte starogermánskom slovese *s p e k - pátrať*, skúmať, overovať skúšaním či presne určiť v okolí nájdené rudy prostredníctvom stredovekej chémie – alchýmie. Veď čo ak sa práve v lokalite, ktorú dnes nazývame Kláštorisko, naozaj sústreďovali v okolitých dolinách vyťažené a jednoduchým tavením upravené rudy, aby sa tu dôkladne vyhodnotili a potom boli odoslané do veľkej huty pri Hornáde, ležiacej práve v chotári Letanoviec? Ruda z okolitých lokalít, kde zrejme nie náhodou dominujú staré nemecké výrazy spojené s baníctvom ako sú *tur* (dnes Turník), *kiesel*, *kis* (Kysel'), *deupa* (Čertová hlava), *tschirgen* (Čirga) či *söken* - hľadať (Sokol), teda také, čo v skutočnosti označovali baňu, rudu či kremeň, hlbokú baňu alebo dolovanie rudy! Výrazy, ktoré tiež naznačujú, kto sa to na vrchu Mons speculationis v dávnom stredoveku vlastne zdržiaval...

Okrem toho - nedávny výskum posúva existenciu objektu umiestneného na Mons speculationis a nazývaného *L a p i s r e f u g i u m* do podstatne skoršieho obdobia, ako bolo to, počas ktorého sa po Spiši rozniesol chýr o možnosti tatárskeho vpádu a vyvstala potreba hľadať miesto, kde by sa vtedajší Spišiaci ukryli! Zdá sa teda veľmi pravdepodobné, že slovné spojenie neoznačovalo útočisko, ale *c h r á n e n é m i e s t o - r e f u g i u m*, kde sa odkladali do bezpečia výsledky ťažby, teda *lapis*, čo bol v stredoveku výraz bežne bežne používaný na označenie menej kvalitnej rudy. Okrem toho tento objekt iste slúžil aj ako útočisko – dočasný domov v horách pre baníkov! Veď masív, do ktorého vrch patril, sa v tom období nazýval Rikgebirge, teda Pohorie, kde sa ryje - dobýva povrchovou ťažbou! To až neskorší posun názvu do podoby Reichgebirge a pomery absolútne nerešpektujúci preklad z neho stvoril síce poeticky znejúci, no bezobsažný názov Slovenský raj! Slovo *das Reich* totiž v nemčine označuje aj nebeský raj...

Ako veľmi závažný však treba uviesť ešte jeden fakt: Nemčina mala pre „strážnu horu“ svoje vlastné označenie – Spegelberg. Toto sa však, na rozdiel od nespočetných nemeckých názvov nezachovalo, známy je (aj to lenďaka Gašparovi Hainovi, ktorý však napísal svoju kroniku stredovekých udalostí až o niekoľko storočí neskôr a v latinčine!) názov Mons speculationis...

O tom, že sa v lokalite vykonávali činnosti odvodené od podstatného mena speculationis počas nasledujúcich desaťročí, svedčia aj udalosti z obdobia po založení kláštora kartuziánov. Tí totiž podľa dostupných informácií príliš pustovnícky život nevedli, ba zdá sa, že sa tu usadili z celkom iných dôvodov, ako bolo asketické zachovávanie rehole a uchovávanie spomienky na záchranu Spišiakov pred Tatármi. Ved' sa podieľali na založení kláštora v Štôle, ktorý vznikol predovšetkým za účelom baníckej ťažby v Tatrách, ba dokonca, už dobré storočie predtým, pomáhali obnoviť zaniknutý kláštor pri Dunajci, dnešný Červený kláštor a to očividne s úmyslom pokračovať v jeho okolí v banských aktivitách, s ktorými tu začal už jeho predchodca kláštor sv. Antona! Okrem toho sa, verní názvu lokality, intenzívne venovali alchýmii. Dokonca tak intenzívne, až v istom období hrozilo, že kláštor skončí na mizine. Pritom stredovekú alchýmiu nemôžeme považovať len za čiernu mágiu, ale tiež za prvé pokusy bádať vyťažené kovy z hľadiska ich chemického zloženia. Nuž, a k tomu, aby mohli byť po analýze spracované, boli potrebné nielen laboratória, ale aj huty. A tie stáli práve v tesnej blízkosti Letanoviec, pri potoku nazývanom vtedy nie náhodou Letonpataka (Brusník), v ich existencii má korene najstarší názov obce...

Tvar Letanowcze pochádza z roku 1773, dnešný tvar Letanovce sa používa od roku 1920.

LEVOČA

1249 Leucha, neskôr Leutschau

Počet obyvateľov: 14 827

Rozloha chotára: 11 477 ha

Nemecký názov: Leutschau

573 m n. m.

Levoča existovala počas stáročí ako najbohatšie a najdôležitejšie mesto Spiša a adekvátne k tomu existuje množstvo teórií o pôvode jej názvu. Najznámejšia berie za základ polohu starej i novej Levoče pri potoku údajne nazývanom slovanským tvarom Levoč. Takýto názov mu mali dať „starí Slováci“ postupujúci na Spiš hore tokom Hornádu, pretože potok tvorí ľavý prítok tejto rieky. Problematickým detailom tejto verzie je, že zakladatelia sa pri svojom postupe museli zvrtnúť vpravo, čo ich, samozrejme, nemohlo inšpirovať k tomu, aby potok nazvali názvom odvodeným od prídavného mena „ľavý“. Mimochodom, táto teória vznikla zrejme ešte v stredovekom nemeckom jazykovom prostredí a to stotožnením navzájom takmer zhodných starých výrazov lüchter – ľavý a lüchte – žiara, nie náhodou sa v 13. storočí názov zjavuje aj v podobe Lyucha - Lücha.

Ďalšia verzia odvodzuje názov Levoče od osoby bližšie neidentifikovného Leustacha, vraj zakladateľa mesta, iná spomína ako základ názvu údajne keltské slovo l u t a c h – potok. Existuje ale tiež teória, že aj toto mesto malo kedysi patriť medzi takzvané služobnícke obce Spišského hradu, ktorej obyvatelia mali povinnosť chovať preň l o v e c k é psy – odtiaľ vraj názov, ktorého paralelou má byť názov obce Lovča na strednom Slovensku. Najstarší názov Lovče sa ale uvádza v podobe L o u c h a a ostáva otázkou, či je naozaj odvodený od slova lov ...

Vzhľadom na malú dôveryhodnosť týchto verzií sa zdá, že zásadnú informáciu o pôvode názvu zachoval autor Spiškosobotskej kroniky, keď zapísal, že n o v á Levoča „bola darovaná spišským saxonom z obce villa s. Ladislai (Spišského Štvrťka) ako odmena za zorganizovanie bezpečného miesta na Lapis refugii počas tatárskeho vpádu do Horného Uhorska“. Tým potvrdil, že novozaložené mesto prevzalo svoj názov od Levoče s t a r e j. Tá ležala asi tri kilometre juhovýchodne od novej, v lokalite, ktorej názov sa do stredoveku zachoval v podobe Burgberg. Odkryté základy jej kostola naznačujú, že išlo o relatívne vyspelú obec, v okolí ktorej sa našlo značné množstvo hutníckej trosky, čo dovoľuje predpokladať, že názov lokality mal pôvodne podobu Uergberg – Werkberg (neskôr Bergberg a Burgberg), čiže Banský vrch. Základ tvorilo staré germánske sloveso u e r g

s významom kopat') a v blízkosti stáli taviace pece vysielajúce do okolia žiaru. A pretože tú v starí Germáni označovali výrazom l e u k, nazývala sa osada Leukau. Tento názov sa v mierne pozmenenej podobe Leucha preniesol aj na nové stredisko spracovania miestnej rudy a obchodu s ňou, veď toto územie bolo novým osadníkom darované aj na to, aby mohli intenzívne exploatovať pohorie, na úpätí ktorého ich mesto vzniklo. Pohorie na starých mapách nazývané Scemene (Sceekman) - Územie, kde sa kope - ťaží ruda, ktorého ložiská baníci z okolia starej Levoče, nepoznajúci novšie technológie ťažby, nedokázali vyčerpávajúco využiť. Že názvy tohto typu na Spiši vznikali a existovali, dokazuje aj starý názov Levkoviec v podobe Leuk, názov Dolian v podobe Lichtau, názov lokality, kde neskôr vznikla Novoveská Huta v podobe Leuthaus, či starý názov pod baníckymi Krušnými horami (Ersgebirge) ležiaceho Litvínova v podobe Leutensdorf.

Pôvodný hutnícky charakter tohto mesta potvrdzuje ale aj jeho názov z konca 15. storočia v podobe Leutschau súvisiaci so starým nemeckým slovesom l e u t a n - čistiť pomocou ohňa, teda taviť, prípadne kalieť, čo znamená vyrábať zvlášť kvalitnú oceľ a potvrdzujú ho ostatne aj historici, keď poukazujú na intenzívnu železiarske, hutnícke, kovácke, ba dokonca zvonolejárske aktivity v meste počas celého 14. storočia i niekoľko desaťročí neskôr. Práve ony, pretože ich výsledkom bola výroba zvlášť žiadaných zbraní z kvalitnej ocele, predovšetkým zabezpečili nebývalý rozvoj novozałożeného mesta. Lebo aj Levoča, tak ako ostatné vtedy významné spišské mestá (Gelnica, Spišské Vlachy, Kežmarok či Spišská Nová Ves), vďaka za svoj rozvoj najmä spracovaniu rúd a obchodu s touto surovinou, pri ktorých využívala niekoľko zvlášť dôležitých privilégií. Jej poloha, podobne ako poloha spomínaných miest na údajnej križovatke obchodných miest, na ktorú sa zvykne poukazovať v historických štúdiách ako na hlavnú príčinu rozvoja a prosperity, zohrávala podstatne menšiu úlohu. Dôkazom toho je aj osud Spišského Štvrka, ktorý ležal na križovatke priam ideálnej, no nikdy sa na mesto nevyvinul, pretože stratil surovinovú základňu.

A nakoniec: Iste nie náhodou v meste, a to práve v tej časti, kde sa predpokladá prevádzka hüt a hámrov, stál kostol sv. Vavrinca, patróna hutníkov! A iste nie náhodou sa práve v tomto meste ako obchodník s rudou a vzácnymi kovmi vzmožil Ján Thurzo II., najschopnejší podnikateľ, aký kedy vzišiel zo Spiša...

Náznak dnešného názvu, tvar Lewucza, bol prvý raz zaznamenaný roku 1773. O trinásť rokov neskôr sa zjavuje tvar Levoča. Dnešný názov sa začal používať po roku 1921.

LIESKOVANY

1277 Lescoch

Počet obyvateľov: 294

Rozloha chatára: 176 ha

Nemecký názov: Haseldorf

434 m n. m.

Naozaj sa nedá predpokladať, že by základom najstaršieho názvu obce bolo slovo lieska. Veď aj domorodci ju vždy nazývali Leskovjany a nie Lieskovany. Ako teda tento názov vznikol?

Existuje verzia, ktorá tvrdí, že jeho základom môže byť sloveso, ktoré stará nemčina poznala v podobe *l ö s c h e n*. Malo niekoľko významov, okrem iného zahasť alebo vyhasnúť. Preto vraj treba predpokladať, že najstarší názov lokality, kde vznikol zárodok dnešných Lieskovan, mohol označovať existenciu nejakej už nefungujúcej pece. Iné sloveso, *l e s k i a n*, malo zasa v starej nemčine význam čistiť, zbavovať špiny. Ak bol názov obce odvodený od neho, potvrdzoval by presne opačnú situáciu, teda existenciu činnej huty, v ktorej bola ruda tavením očisťovaná od zbytočných prímiesí. V obidvoch prípadoch treba upozorniť, že druhú časť názvu mohol tvoriť tvar *c o c h* označujúci hutu. Okrem týchto dvoch slovies existovalo v starej nemčine podstatné meno *l e s c h e* – mokrina, močiar. Tento výraz sa v starej nemčine niekedy objavoval aj v tvare *l i s k a*, no názov obce uvádzaný roku 1328 v tvare Liskuan naozaj môže mať práve takýto základ...

Neskôr používané názvy ani názov používaný spišskými Nemcami nedávajú o pôvode názvu obce spoľahlivú odpoveď. Z podoby Haseldorf je dokonca zrejmé, že skutočný pôvod názvu sa v kontinuite stáročí z pamätí spišských Nemcov úplne vytratil a obec označovali názvom, ktorý, prispôbením pôvodného názvu vytvorili vlastne slovanskí osadníci (die Hasel - lieska).

Aj v tomto prípade však musíme pripustiť ešte jednu možnosť: že názov Lieskovan má oveľa starší pôvod a jeho základom sa mohlo stať starogermánske sloveso *l e s* - zbierať a vznikol v podstate v rovnakom význame ako Lesnica, teda na označenie územia kde sa „zbierali drahé kamene“, čiže baníčilo.

Prvá podoba dnešného názvu Leskovian sa zjavuje už roku 1435 a má tvar Lezkowan. Neskôr sa používal tvar Leskovjany.

Úradný tvar Lieskovany bol ustanovený rozhodnutím orgánov štátnej správy roku 1946.

LITMANOVÁ

1412 Litmanova

Počet obyvateľov: 669

Rozloha chotára: 1752 ha

Nemecký názov: Littman, Littmansau

679 m n. m.

Dnešná obec vznikla po roku 1570, kedy sa malo „v opustenej zemi nazývanej Libman“ usadiť deväť osadníkov rusínskeho pôvodu“. Dávno predtým však v hornej časti údolia existovala osada, ktorej názov tradícia zachovala v podobe Jaworka. Ide zrejme o novými osadníkmi upravený tvar Hauerau či Gewerkau, teda Osada baníkov. Aj tento fakt naznačuje, že názov obce mohol vychádzať z názvu signalizujúceho spracovávanie rudy, veď názov Libman má pravdepodobne korene v starogermánskom *l e u p*, *l e i p* - spracovávať pomocou ohňa, pričom tvar *m a n* predstavuje už niekoľkokrát spomenutý výraz používaný vo význame územie. (V slovese *l e u p*, *l e i p* má základ aj názov miestneho potoka Lipník.) A bol to zrejme práve názov Libman, mierne modifikovaný do podôb Litman a Litmanau, čo vytvorili základ názvu z roku 1412.

Patrí sa však pripomenúť, že v stredovekej nemčine existoval aj výraz *l i t*. Označoval haldu. Z neho vytvorený názov by však opäť naznačoval, že v lokalite prebiehala banská a hutnícka činnosť. Tú ale pripomína aj dodnes zachovaný miestny názov Uhliská. No nemalo by zabudnúť ani na fakt, že za hranicou obecného chotára, na území poľskej obce Sczawnica sa vyskytujú názvy Zabaniscze či opäť Jaworka ...

A že názvy v tomto kúte Spiša majú naozaj korene v starej nemčine dokazuje aj názov známej pútnickej hory Zvir. Veľmi podobný výraz *z w i r* predstavoval totiž v tomto jazyku prídavné meno s významom dvojité. Či názov vznikol vo vzťahu k podobe hory alebo k skutočnosti, že sa pod ním vďaka prítoku „zdvojuje“ potok Lipník, to sa už dnes nedá spoľahlivo určiť.

Názov Litmanowa bol prvý raz uvedený roku 1808, dnešný sa úradne používa od roku 1920.

LOMNIČKA

1293 nova villa Lompnycha, 1294 parva Lompnycha

Počet obyvateľov: 2930

Rozloha chotára: 3085 ha

Nemecký názov: Kleine Lomnitz 617 m n. m.

Skutočnosť, že stará Hochdeutsch používala slovo *l a m a* vo význame Grube, ale i niekoľko miestopisných názvov v chotári (osada Beles) viedla k domnienke, že aj obec nazývaná Lompnycha vznikla ako banská osada. Podrobnejšie etymologické slovníky však prvú časť názvu, výraz *lomp*, upresňujú ako „jama naplnená vodou“. Preto treba prijať ako veľmi pravdepodobné konštatovanie spisovateľky Terézie Vansovej, ktorá v obci prežila niekoľko rokov, že miestni spišskí Nemci svoju obec nazývali *L u m t z*, no pôvodne sa nazývala *L u m c h e n*. Išlo o názov súvisiaci s mokrinami, ktoré vytváral miestny potok a kde gazdinky zvykli močiť ľan. Rovnako je však možné predpokladať, že najstarší zaznačený názov súvisel s výrazom *l o m p*, ktorý vznikol z ešte starogermánskeho základu *l o i m o* - mokrina.

Pokiaľ ide o v roku 1511 zapísaný názov v podobe *M i s k a l o m n i c z*, ten treba zrejme chápať ako nepresne zapísaný názov Mickelomnitz, ktorým sa pisár pokúsil zachytiť Lomnicu ako obec známu pestovaním ľanu - jeho základom môže byť stredoveký nemecký výraz *m i c k e*. Považovať obec za takú, čo bola známa svojim poľným hospodárstvom sa predsa len zdá byť pravdepodobnejšie, ako ju, ležiacu pri obyčajnom potoku, označovať za rybársku (názory historikov, že prvú časť názvu vytvorilo slovo *der Fisch* posunuté do podoby *fiska* - miska). Inou možnosťou je predpoklad, že názov iným spôsobom reflektoval skutočnosť, že potok sa často rozlieva do šírky a jeho prvú časť tvorí staré nemecké prídavné meno *m i s s e l i k* - nestály.

Dnešný názov sa v tvare Lomnicska zjavil prvý raz roku 1808, slovenská transkripcia sa začala používať po roku 1920.

EUBICA

1251 Lubycha

Počet obyvateľov: 4350

Rozloha chotára: 7653

Nemecký názov: Leibitz

636 m n. m.

Názov tohto mestečka zvyknú historici uvádzať ako dôkaz slovanského osídlenia tejto časti Spiša. Kde má podľa nich pôvod? Nuž v nevyčerpatel'nom sklone Slovanov dávať miestam svojho pobytu pomenovania typu epiteton ornans. V tomto prípade malo byť jeho základom na Spiši zvlášť frekventované prídavné meno ľúby, teda okumilý...

Iste, netreba pochybovať, že už vtedy žili ľudia, čo sa na svet pozerali očami básnikov, napriek tomu sa však len ťažko dá predpokladať, že by názvy tohto typu našli pochopenie u racionálne založených západoeurópskych kolonistov, ktorí Ľubicu v priebehu niekoľkých desaťročí posunuli medzi najvyspelejšie spišské mestá. Aj preto musíme ako serióznym prijať predpoklad, že názov môže byť výsledkom jazykového procesu v podstate zhodného s tým, ktorý prebehol v prípade spomínanej obce Litmanová či procesu, o ktorom budeme podrobnejšie hovoriť v kapitole o Novej Ľubovni – teda že v pozadí názvu môže stáť dávna banícka minulosť Ľubice. Veď jej rozsiahly chotár siahal až do masívu Gola a môžeme v ňom nájsť názvy, ktoré banícku činnosť pripomínajú dodnes, napríklad Krížový vrch, čo je názov odvodený od slovesa *k r i c k e n*, *k r y g e n* – dobývať, ťažiť. Pritom netreba zabúdať na to, že potok Ľubica pramení pod vrchom kedysi nazývaným Kieshuybel, čiže Rudný kopec.

Pravdepodobnejším vysvetlením sa ale zdá predpoklad, že v názve sa použilo iné slovo používané vtedy na označenie rudy, a to slovo *l u p a*, ktoré má základ v starogermánskom slovese *l e u p* - vylamovať, dolovať (veď ruda predstavovala vlastne vydolovaný kus zeme), prípadne, že pôvod názvu siaha až k tomuto slovesu. Hneď vedľa sa totiž vypína vrch s názvom Rusniáčik, očividne odvodený od spišskonemeckého slova *r o z z e n* - ryť. V súvislosti s baníctvom iste vznikol aj názov Durre Berg – skôr ako o Suchý išlo zrejme o vrch kde sa vyskytovala ruda, v starej nemčine ju často pomenúvali výrazom *d u y r s t e y n* - hodnotný kameň. Vrchy sa predsa nerozdeľovali na suché a mokré! Najlepším dôkazom výskytu rúd v podzemí chotára sú však výdatné pramene sírinatej vody, pri ktorých v 19. storočí dokonca vznikli známe Ľubické kúpele.

O tom, že v pozadí najstaršieho názvu Ľubice naozaj môžu stáť spomenuté dva staré výrazy svedčí aj porovnanie jej názvu s názvami z iných pôvodne baníckych a hutníckych obcí: Začiatkom 14. storočia sa napríklad Nemecká, dnes Partizánska Ľupča, stredisko baníctva na Dolnom Liptove, uvádza pod názvami Ľupche - Ľypche a v starej baníckej časti Horehronia ležiaca osada, dnešný Lopej, zasa pod názvom Ľupea, čo sú názvy porovnateľné s tvarom Ľubycha z roku 1251 a ešte viac s tvarom Ľybicha z roku 1294. Navyše, treba pripomenúť, že roku 1310 sa na Spiši stretávame aj s názvami typu Ľypzeifen - Ľupzaifen, ktoré svojou skladbou i významom tiež nemajú k tvaru Ľubycha ďaleko.

A že v chotári najstaršej Ľubice mohla byť ťažba rudy naozaj rozšírená, naznačuje aj predpokladaná krátka existencia miestneho kláštora cistercitov počas 12. či 13. storočia. Táto rehoľa bola totiž v baníctve zvlášť zbehlá a jej príslušníci s obľubou zakladali kláštory práve v bankých lokalitách. Mimoriadne zdatní boli však aj v spracovaní rudy, existencia bankých mlynov a taviacich pecí využívajúcich prúd Ľubického potoka je teda v miestach, kde vznikla prvá osada, veľmi pravdepodobná. Naopak, rýchly zánik kláštora, o ktorom sa okrem legendy nezachovali prakticky žiadne záznamy, svedčí o procese typickom pre podobné spišské lokality: Akonáhle prestalo byť dobývanie rudy rentabilné, takmer všetci na podnikaní zúčastnení ju opúšťali. Zo spomenutých dôvodov mohol byť však názov odvodený aj od existencie miestnych hút, pri čom sa jeho základom mohlo stať starogermánske sloveso *l a i p, l e i p, l e i b* - spracúvať pomocou ohňa.

Verziu, že bohatstvu Ľubice položilo základy prosperujúce baníctvo a spracovanie rudy podporuje aj fakt, že najväčší dvojloďový spišský kostol mohol naozaj vyrásť len v obci schopnej vyprodukovať adekvátne bohatstvo, ktorého výrazom sa v stredoveku vždy stávala práve táto centrálna budova. Nuž a najbohatšie mestá boli práve tie banícke...

Napriek všetkým uvedeným faktom treba však seriózne počítať aj s možnosťou, že základom najstaršieho sa mohlo stať už starogermánske prídavné meno *l e i b h o* - slabý. Práve od neho mohol byť odvodený názov potoka, čo dodnes nesie rovnaký názov ako obec a ktorý mohol vzniknúť na odlíšenie od hlavného toku kraja, rieky Poprad, resp. aby bol jasne vymedzený ako jeho prítok. Rovnako pravdepodobný sa ale zdá aj základ v starom nemeckom slovese *l ü b b e n* - vydeliť. Ľubycha – kráľom vydelené územie, to naozaj neznie nereálne...

Názov sa v podobe Ľubica prvý raz zjavil roku 1808, dnešný bol zavedený roku 1920.

LUČIVNÁ

1299 Lutscha

Počet obyvateľov: 910

Rozloha chotára: 1877 ha

Nemecký názov: Lautschburg

767 mn. m.

Ak považujeme za základ najstaršieho názvu obce starogermánske slovo *l u t*, vychádza nám, že tento bol vytvorený vo význame Malá dedina. Slovo *l u t* sa však v starej nemčine niekedy používalo aj vo význame špinavý - taký názov mohol vzniknúť najskôr ako odraz existencie huty – poukazovala by na to druhá časť spišskonemeckého názvu, ktorá mohla mať v druhej časti pôvodne podobu *b u r y*, čo bolo slovo používané vo význame stavba, niekedy aj huta.

Že táto v dávnej Lučivnej mohla naozaj existovať, naznačuje jednak skutočnosť, že v jej okolí sa nachádzali banícke obce Štrba, Hincava či Štokava, jednak názvy lokalít ležiacich v lučivnianskom chotári – všimnime si napríklad názov masívu Sviniarka. Ten, pravdaže, nepoukazuje na častý výskyt bravov v tejto lokalite, ale vznikol po línii Scyna – Zynna –Zwinna, ktorú môžeme sledovať pri názvoch niekoľkých iných obcí na Slovensku (Lietavská Svinná), ale aj horských masívov (Svinica), pričom jeho základom je slovo označujúce buď cínovú rudu, alebo výraz *s w a n i s* – nepravidelná rudná žila.

Tieto dve verzie predstavujú jednu líniu predpokladaného základu názvu Lučivná.

Inú načrtávajú staré názvy obce pochádzajúce z druhej polovice 14. storočia, kde sa stretávame s názvami v tvare Luchyna, Luchwa. Majú korene v slove *l u c h*, ktorým v stará nemčina označovala močiar? Ale čo ak ide o nárečovú podobu slova *l o c h* označujúceho jednoduchú baňu?

Okrem týchto možných základov ponúka sa však staré nemecké sloveso *l u t e n* - ležať bokom. Tento názov mohol vzniknúť ako odraz skutočnosti, že obec ležala vzhľadom na majeky pôvodného majiteľa, Spišského kláštora, pomerne vzdialená, teda bokom.

Názov podobný dnešnému – Lucivna – bol prvý raz v dokumentoch uvedený roku 1417. Vytvoril sa zrejme už pod vplyvom jej nových valaských obyvateľov, ktorí do nej

prišli po tom, čo ju ľudia spomínaného baníckeho remesla pravdepodobne opustili. Táto podoba sa potom používala až do vzniku Československej republiky.

Dnešný úradný názov bol ustanovený roku 1920.

LÚČKA

1273 Luchka, Lucska

Počet obyvateľov: 112

Rozloha chatára: 393 ha

Nemecký názov: Wieschen

490 m n. m.

Druhý z najstarších zápisov názvu má tvar používaný v slovenčine na označenie malej lúky. Žeby sa ale medzi názvami okolitých obcí, ktoré majú očividne inojazyčný základ, zrazu, a to už v 13. storočí, zjavil jeden so základom slovenským? Nedá sa to vylúčiť, ale skutočnosť, že sa obec nachádza v regióne, kde v stredoveku prebiehala banícka činnosť organizovaná výlučne západoeurópskymi kolonistami, zväzda k úvahe, či najstarší názov obce nemá pôvod v ich slovnej zásobe. Tvlášť, ak sa vezme do úvahy, že podobnosť tohto názvu s inými najstaršími názvami podobného typu, ktoré všade pomenovali osady, čo vznikli v lokalitách bohatých na rudu a mali základ v starej nemčine. Svojho času sa totiž názvom Luchka nazývala napríklad aj Lietavská Lúčka, založená na území pôvodne označovanom starým nemeckým výrazom lith – diel, a to diel zrejme banský, a rovnaký názov niesla aj obec pri baníckej Prievidzi, neskôr nazývaná Cígel' (základ v starom nemeckom slovese kirken, chirchen, tzirgen – kopať, dolovať). Nuž a zabudnúť nemôžeme ani na fakt, že obec na začiatku svojej existencie bola jednou z osád Jablonova, ktoré mali banícky charakter (baňa s. Margarety, potok sv. Vavrinca). Okrem toho, dvíha sa nad ňou vrch nazývaný Nemecká hora a vznikla na území v minulosti nazývanom Seek, teda území, kde sa spracovávala ruda (starogermánske sloveso s e i k - -odlievať, zlievať)...

Nevyvinul sa teda najstarší zaznamenaný názov lokality zo slova zo starého nemeckého výrazu l o c h - baňa, ktorý často nadobúdal v nárečí podobu l u c h ? Iným možným základom spätým s baníckou minulosťou tohto územia je starogermánsky výraz l o u k o, l u k o, ktorý neskôr nadobudol podobu l u y c h t e a označoval svetlo, žiaru. Veď čo ak v osade stála huta? Pomerne častý výskyt mena Hutyra (pôvodne Huytter - hutník) v Lúčke túto verziu podporuje ...

Stará nemčina však poznala aj tvar *l u y c k e*, ktorý označoval k niečomu patriaci diel zeme. Išlo teda o názov vyjadrujúci príslušnosť k domovskej obci Jablonov?)!

Tvar *Lucska* sa používal prakticky až do roku 1918, nová transkripcia bola zavedená roku 1920.

MARGECCANY

1368 villa sanctae Margarethae,

ale vraj už 1235 Sentmargit

Počet obyvateľov:1965

Rozloha chotára: 1793 ha

Nemecký názov: Margareten

340 m n. m.

Obec vznikla na území patriacom pánom z Jakloviec a pôvodne stála pri sútoku Hnilca a Hornádu. Toto územie však bolo v šesťdesiatych rokoch minulého storočia zaliate vodou Ružínskej priehrady, a tak dnešné Margeccany stoja v úplne inej lokalite. Ich názov je spätý s patrocíniom miestneho kostola zasväteného svätej Margarete. Margeccany totiž vznikli ako obec baníkov a táto svätica bola v minulosti tiež jednou z ich patróniek – podľa odkazu, ktorý zanechala, vraj dokáže ochrániť pred samotným diablom, nuž a podľa stredovekých mýtov vraj práve ten, ako vládca podzemia, strážil bohatstvo, ktoré sa oni usilovali vyťažiť. V podzemí margeccianskeho chotára sa skrývalo najmä striebro, neskôr sa začala ťažiť železná ruda.

Názov v podobe Margeccany bol prvý raz v dokumentoch použitý roku 1613, názov v dnešnej podobe platí od roku 1920.

MAJERE

1568 Zthary Mayor

Počet obyvateľov: 90

Rozloha chotára: 133 ha

Nemecký názov: Alte Meierei, Obere Schwaben

465 m n. m.

Najstarší zaznamenaný názov obce pochádza z obdobia, keď osada plnila funkciu majera, teda hospodárskeho dvora pre miestny kláštor kartuziánov, nazývaný dnes Červený.

V druhej polovici 18. storočia však mnísi kláštor v rámci jozefinských reforiem opustili a všetok jeho majetok pripadol štátu. Vtedy panovník pozval na pustnúce kláštorne územie kolonistov z južnej časti Nemecka. Išlo prevažne o Švábov. Tí sa usadili aj na území osady Zthary Mayor a premenili ju na nevelkú poľnohospodársku obec. Takmer dve storočia sa potom obec nazývala Vyšné Šváby – aby sa odlíšila od obce ležiacej poniže, teda Nižných Švábov, ktoré dnes tvoria najväčšiu časť novovytvorenej obce Červený Kláštor.

Terajší názov obce sa používa od roku 1948.

MALÁ FRANKOVÁ

1611 Frankovka

Počet obyvateľov: 191

Rozloha chotára: 1080 ha

Nemecký názov: Kleine Frankau

750 m n. m.

Roku 1611 získal Lukáš Malec právo založiť novú osadu pri opustenom folvarku ležiacom na hornom toku riečky, ktorá sa podľa už vtedy existujúcej „villa magistri Frank“, dnes Veľkej Frankovej, nazývala Frankovský potok. Sezónnu ťažbu rudy dávnymi obyvateľmi osady dokazuje aj názov vrchu nad osadou, ktorý dnes síce nesie názov Solisko, no korení v starom nemeckom slovese *s á l i t n i, s a l e t a n* – dobývať, ťažiť. S baníckou a hutníckou činnosťou však iste súvisí aj názov neďalekej Polonice – Pálenice (*p o l – baňa*), či vrchu dnes nazývaného – Priehrštie. Ide totiž očividne o posun spojenia Hangfol (*h a n g – svah, f o l – baňa*) do podoby Handvoll a potom doslovný preklad tohto výrazu do slovenčiny.

Nová osada sa, pretože nikdy nedosiahla veľkosť poniže ležiacej obce, dlho nazývala názvom uvedeným už roku 1611. Prívlastok Malá začal byť používaný až roku 1920 a vtedy sa ustálil aj dnešný úradný názov obce.

MALÝ SLAVKOV

1251 Zolok

Počet obyvateľov: 957

Rozloha chotára: 499 ha

Nemecký názov: Kleine Schlagendorf

652 m n. m.

Tejto obci sa veľmi často pripisujú dva atribúty: jednak je považovaná za pohraničnú strážnu obec staromaďarských strážcov, a jednak, v úplnom rozpore s týmto tvrdením, má byť jej názov dôkazom slovanského osídlenia lokality. Aj v tomto prípade sa však, a práve starý názov je toho dôkazom, dejiny obce vyvíjali úplne iným smerom: Strážnou obcou totiž nemohla byť z jednoduchého dôvodu – v danom smere nemal kto hranicu ohroziť, naopak, strážna osada by sama bola ohrozená svojou polohou na rovine a za riekou. A pokiaľ ide o jej staré názvy, teda ten z roku 1251, ale aj z roku 1347, keď bol zapísaný ako Zlauckfalva, súvisia s výskytom hutníckej trosky či odpadu z tavenia. Tvar *z o l o k* predstavuje zlý zápis maďarského výrazu *s a l a k*, ktorý v maďarčine trosku označuje *odnes* a rovnaký význam mal starý nemecký tvar *s l a c k e*, tu zapísaný v podobe *z l a u c k*. Hľadať v názve Slavkov koreň odvodený od slova „sclavus“, ktorým bolo v stredoveku označované slovanské obyvateľstvo, predstavuje vysoko neproduktívne počínanie a treba ho chápať ako daň obdobiu, v ktorom bolo základnou úlohou miestnej histórie priniesť čo najviac dôkazov o slovanskom osídlení včasnostredovekého Spiša.

Tvrdenie opierajúce sa o názov obce z roku 1361 v tvare *villa sancti Michaellis*, že išlo o patrocínium typické pre strážne obce, tiež neobstojí, a to z niekoľkých dôvodov: Prvým je ten, že staromaďarským strážcom – pohanom jednoducho nebol tento svätec známy, nemohli si ho teda vyvoliť za svojho patróna. Okrem toho, Svätý Michal archanjel nie je patrónom strážcov, ale rytierov! Zázrak vykonaný v Kolosách, kde „otvoril horu“, ho však posunul aj za patróna baníkov, ba na základe slovnej hračky s jeho titulom *Erzangel* – archanjel, sa stal aj patrónom hutníkov, spracovateľov rudy (v starej nemčine *e r s, e r z*)! V danom prípade išlo teda o patrocínium korešpondujúce s pôvodným charakterom obce. Ak, pravdaže, nejde

o patrocínium vzniknuté ex post - názov, v ktorého základ tvoril tvar *m i c h a e l i s* mohol totiž vzniknúť aj skomolením slova *s m i s s a* – kováčska dielňa a to mohlo byť v názve obce použité vzhľadom na existenciu hút tiež . Okrem toho, svätý Michal bol po stáročia „erbovým“ patrónom Nemeckej ríše a jeho patrocínium je zásadným dôkazom, že obec nezakladali ľudia maďarského pôvodu.

Počas prvej polovice 15. storočia bola pustnúca obec (huty stratili zdroje rudy) doosídlená slovanským obyvateľstvom z Malopoľska a vtedy aj, konkrétne roku 1449, bol pôvodný názov *Zlauckdorf* upravený do zdanlivo slovanský živel pomenúvajúcej podoby *Slawkndorf*. Ten potom roku 1808 zapísali v podobe *Slawkow*.

Názov Malý Slavkov, ktorý odlišuje obec od Veľkého Slavkova, sa začal používať až roku 1920.

MARKUŠOVCE	1280 villa Marci
Počet obyvateľov: 4098	Rozloha chotára: 1851 ha
Nemecký názov: Marksdorf	440 m n. m.

Názov obce je vraj odvodený od mena Marcus, ktorého nositeľom bol obnoviteľ pôvodnej Osady sv. Michala z rodu Máriássy. Tú jeho predkovia založili ešte na konci 12. storočia . Villa Marci má byť teda názov, ktorý pomenúval Marcusovu obec. Roku 1378 sa táto uvádza pod názvom *Markusfalva*, roku 1505 sa prvý raz spomína pod názvom pripomínajúcim dnešný – *Markussovce*.

Takýto pôvod názvu sa však dá prijať len s veľkými výhradami, pretože nie je isté či Tatári vôbec Spiš prepadli a neexistuje nijaký dôkaz, že osada sv. Michala bola v tom období zničená a či ju naozaj Marcus musel obnoviť. Pravdepodobnejšou sa preto zdá situácia, že v názve osady bolo už predtým vzhľadom na jej polohu a prítomnosť posádky pohraničných strážcov použité staré nemecké slovo *m a r k* – hranica (starogermánska podoba *m e r e g*, vyskytovalo sa ale aj v tvare *m a r c* !), z ktorej bola na základe latinskej gramatiky vytvorená podoba spájaná so spomínaným Marcusom, v skutočnosti však s významom Hraničná

dedina. Naznačuje to aj podoba prímienia Máriássy, ktorá sa veľkou pravdepodobnosťou vznikla z uvedeného názvu vo význame „pochádzajúci z pohraničnej osady“.

Takýto pohľad naznačuje aj spišskými Nemcami používaný názov – tvar Marks treba chápať vo význame Hraničné.

Dnešný názov sa ako oficiálny používa od roku 1920.

MATEJOVCE NAD HORNÁDOM

1320 villa Mathey

Počet obyvateľov: 522

Rozloha chotára: 362 ha

Nemecký názov: Mattdorf

425 m n. m

Názov obce mal byť odvodený od mena prvého vlastníka územia, šľachtica v službách Batiza Mariássyho menom Matheus. Donácia prebehla roku 1277 a veľkokorysý Ladislav IV. daroval vtedy spolu s „terra Mathey“ aj lokalitu nazývanú Bela, zrejme banícku osadu. Jej na Spiši sa často vyskytujúci názov sa totiž zdá byť odvodený od starého nemeckého slovesa *b e l a n* – kopať, ba možno od starogermánskeho *b h e l d, b e l*. Že v prípade išlo naozaj o baníkmi využívané územie, dokazuje aj iný s chotárom Matejoviec súvisiaci názov. Ten sa v starých listinách zjavuje v podobe „sessio Walatk heremite“, čo historici označili za pomenovanie „pustovne akéhosi Walatka“. V skutočnosti však išlo o usadlosť osamelého podnikajúceho baníka, ktorý zrejme nebol nemeckého pôvodu. Slovo *w a l a s c*, v ktorom nepochybne má korene označenie Walatk, totiž v starej nemčine označovalo cudzincov, najmä románskeho pôvodu, najčastejšie Valónov. A tento sem mohol privandrovať z nie až tak vzdialených baníckych Spišských Vlachov, o názve ktorých bude ešte reč. Aj preto netreba zabúdať, že v starej nemčine jestvoval výraz *m a t e* – diel. Čo ak najstarší a polatinčený (!) zapísaný názov obce vznikol vo význame Obec na banskom dieli?

K takémuto uvažovaniu nabáda aj meno obdarovaného. Matheus predstavuje v našom ponímaní meno Matúš, naopak Matej bol v starých rextoch označovaný vždy ako Mathias. Ak sa ale názov vyvinul do podoby Matejovce, nevzniklo označenie villa Mathey v skutočnosti vo význame Dedina na dieli?

Dnešný názov sa v tvare Maczejovcze prvý raz uvádza roku 1773, do dnešnej podoby ho upravili roku 1920.

MATEJOVCE PRI POPRADE

1251 villa Mats

Počet obyvateľov: 4432

Rozloha chotára: 6305 ha

Nemecký názov: Matzdorf

743 m n. m.

Legenda, aj všeobecne prijímané vysvetlenie spájajú pôvod názvu s menom zakladateľa Mateja. Pravdepodobnejší základom názvu, aj vzhľadom na podobu matejovského chotára, sa však zdá staré nemecké podstatné meno *m a t* - lúka. V starej nemčine sa totiž uvedené krstné meno dôsledne zapisovalo v podobe *Mat*, resp. *Matz*. Navyše, Matejom založená obec by v 14. storočí nepochybne bola označená názvom, v ktorom by nechýbalo slovo *a u, h a w e* či *t o r p*. Tvar *mats* však nabáda skôr vnímať ho vo význame *Lúky* resp. *Osada uprostred lúk* a považovať ho za taký, čo vznikol v meste Spišská Sobota na označenie odľahlej osady. Nasvedčuje tomu aj skutočnosť, že v Matejovciach dlho stála len kaplnka a tá patrila práve pod správu sobotskej fary či označovanie jej obyvateľov za *dedinčanov*, čo ich výrazne odlišovalo od sobotských mešťanov...

Slovo *m a t s* však kedysi v nemčine pomenúvalo aj zariadenie, ktoré dokázalo „die masse zerdrucken oder zermalmen“. Išlo teda o *banský mlyn*. Súpis starých názvov nemeckých vodných tokov zasa uvádza tvar *Matzbach* – potok, ktorý taký mlyn poháňal. Na hranici Spiša potvrdzuje takýto význam slova názov obce *Medzev* z roku 1427 v tvare *Metzenseup*, teda *Matsenseif*. (Mimochodom, práve v týchto názvoch má korene označenie ľudí z tohto kraja slovom „*manták*“!) Neboli teda aj dnešné Matejovce pri Poprade kedysi osadou, neďaleko ktorej, na rieke *Poprad*, stál *banský mlyn*? Vzhľadom na dávny charakter oproti ležiacej obce dnes nazývanej *Stráža* sa táto možnosť zdá vysoko pravdepodobná.

Zvlášť, ak takýto pôvod naznačuje napríklad aj vývoj názvu obce *Maťovce* v okrese *Michalovce*, ktoré sa roku 1279 spomínajú pod názvom *Porchul* (nepochybne zle zapísaný

názov Pochmul – Mlyn, čo rozbíja, teda banský !), no už o tridsať rokov neskoršie ako Mathewa, čo predstavuje zasa zle zapísaný, no možno nárečový tvar spojenia Matshawa. Navyše, ak by jedinou prednosťou Matejoviec bolo, že ju kedysi založil akýsi Matej, iste by sa o ňu neuchádzal svojho času Batiz Máriássy, nespravoval by jednu jej polovicu štôlsky priorát zriadený najmä za účelom banskej ťažby v Tatrách a iste by z nej nepochádzalo niekoľko šoltýsov – zakladateľov podtatranských baníckych obcí!

Príznačným v tomto smere je aj tvar *m a t*, ktorý označoval v starom germánskom jazyku jednak motyku, jednak banské kladivo - v prvých primitívnych banských mlynoch bol na drvenie rudy používaný práve tento nástroj.

MATIAŠOVCE

1326 Matyaswagasa

Počet obyvateľov: 800

Rozloha chotára: 1750 ha

Nemecký názov: Matzau, Matzdorf

556 m n. m.

Názov obce je odvodený od osobného mena Matej. To v najstaršom zápise pisár zachytil v maďarskej podobe Matyas, v spišskonemeckej zasa presne tak, ako ako bolo pre tento dialekt typické – Matz. Podľa všeobecne rozšírenej verzie mal byť Matej človek, ktorý k tomuto aktu dostal zo strany majiteľov územia, konkrétne od Fridricha Berzeviczyho, poverenie. Či bol Matyas - Matz príslušníkom tohto rodu, šoltýs alebo osoba v nejakom inom postavení, o tom sa nezachovali nijaké záznamy. Faktom však ostáva, že založil obec, kde vyrástol najkrajší a vari aj najstarší kostol v kraji...

Ozaj, prečo práve tu? A z akých prostriedkov bol vybudovaný? A prečo by obyčajná, údajne ničím nevýznamná obec, takýto kostol budovala? A potom ešte aj renesančnú zvonicu, na akú si netrúfla ani údajne rozvinutejšia Spišská Stará Ves? Odpoveď na tieto otázky treba zrejme hľadať v názvoch, čo sa dodnes zachovali v miestnom chotári: Grapy (g r a b e n – bane), Kolconov potok (od k e i l e n – rúbať, dobývať) či Hardin – vrch, ktorého názov bol pravdepodobne odvodený od starého nemeckého slova *h a r a* označoval miesto, kde sa ťažila ruda. A náhodná iste nie je ani skutočnosť, že sa dodnes v obci zachovala kaplnka sv. Michala archanjela, patróna baníkov a hutníkov. Ba možno mu bol kedysi zasvätený aj kostol – patrocínium sa mohlo zmeniť počas výmeny

obyvateľstva v obci. Tá sa totiž počas 16. storočia takmer úplne vyprázdnila, čo je tiež jav typický pre pôvodne banské obce. Súpis z roku 1604 zaznamenal len štyri obývané domy a až pár desaťročí po tomto letopočte obec doosídlili noví obyvatelia utekajúci z poľských prihraničných panstiev.

O výnimočnom postavení vtedajších Matiašoviec svedčí aj fakt, že práve táto obec, Fridman a Nedeca boli uvedené v listine z roku 1329 pri opise práve sa formujúceho Dunajeckého panstva ako tie, čo ho charakterizujú – boli teda považované za najvyspelejšie. A tieto isté obce, zrejme i najvýnosnejšie a najbohatšie, boli neskôr použité ako náhrada za spreneveru Kakaša Berzeviczyho v smolníckej mincovni!

Meno zakladateľa sa zachovalo prakticky vo všetkých názvoch obce zapísaných počas stredoveku. Názov v podobe Mattiassowcze sa prvý raz spomína roku 1786, do dnešnej transkripcie bol upravený roku 1920.

MENGUSOVCE

1398 Mengus

Počet obyvateľov: 659

Rozloha chatára: 893 ha

Nemecký názov: Mengsdorf

810 m n. m.

Historické pramene, ktoré by jednoznačne určovali pôvod názvu obce Mengusovce neexistujú. Hovorí sa, že ten môže nejako súvisieť s názvom colnej stanice (maďarské slovo *m e g y e* znamená hranica), čo tu kedysi stála pri ceste vedúcej z Liptova na Spiš. Iný názor tvrdí, že v ňom môže byť zakódovaný dávny vlastnícky vzťah či meno šoltýsa, čo ju zakladal. A ďalší, že súvisí so starým nemeckým slovom *m e n g e* – množstvo, pretože v obci sa vraj pravidelne konal trh s rudou, kde sa ruda vážila, teda sa určovalo jej množstvo.

Existuje však aj názor, že názov súvisí s činnosťou vykonávanou pri tavení rudy práve v miestnych peciach – miešaním, ktoré sa tu vykonávalo nejakým špecifickým spôsobom: Ved', akú podobu má v nemčine sloveso označujúce túto činnosť? *M e n g e n*. Akú podobu má najstarší zaznamenaný názov obce? Mengus, a to môže byť maďarskou

transkripciou zachytený tvar Mengau, teda pomenovanie osady, kde sa zvláštnou technológiou spracúvala ruda vytážená v tatranskom podhorí.

O tom, že v okolí obce naozaj prebiehali čulé banícke a hutnícke aktivity svedčia názvy miestnych lokalít Uhliská (Kohlung), Kopanice (Gruben) či Baňa (Kyrg), ale aj názov potoka Kyznica, pôvodne Kiesnitz – Rudný potok. Práve pri jeho sútoku s riečkou Poprad, pritekajúcou z Tatier, mohla byť v prevádzke huta, ktorá na pohon dúchadiel využívala v týchto miestach už relatívne silný vodný tok. Existenciu nepriamo potvrdzuje aj názov Kolimberg (Käulerberg) pre neďaleký, voľakedy iste husto zalesnený vrch, kde zrejme stáli zariadenia uhliarov (käuler – uhliar) pripravujúcich pre hutu drevené uhlie.

Spomenuté tvrdenie podporuje aj fakt, že na starých mapách nájdeme názov obce zapísaný aj v podobe Mingendorf. Tvar *m i n g e n* totiž s veľkou pravdepodobnosťou predstavuje spišskonemeckú podobu slovesa „mengen“. Ešte jednoznačnejšie toto tvrdenie vyznie, ak pripomenieme, že Mengusovce pôvodne ležali na území, ktoré patrilo Spišskému kláštoru cistercitov, mníchov v ťažbe drahých kovov a ich spracovaní mimoriadne zdatných. Tí skutočne mohli takúto špeciálnu hutu v priestore dnešných Mengusoviec prevádzkovať. Neskorší majitelia obce, Máriašsyovci, nadobudli totiž toto územie až roku 1589.

Zabúdať však netreba na dve starogermánske prídavné mená *m e n g*, resp. *m e n e g* - bohatý a *m e n k* - malý. Prvý sa mohol stať základom názvu vzhľadom na to, že sa v pôvodnej osade sústreďovali výnosy z ťažby v Tatrách (v blízkosti existovala osada baníkov Hencava – Henzau), druhý, naopak, vzhľadom na jej bezvýznamnosť, malosť.

Dnešná podoba názvu bola prvý raz v dokumentoch uvedená roku 1808 a jej tvar – Mengussovce – zodpovedal vtedajšiemu pravopisu. Názov v dnešnej transkripcii sa používa od roku 1920.

MLYNČEKY

19. storočie Muyhlerchen

Počet obyvateľov: 624

Rozloha chotára: 755 ha

Nemecký názov: Muyhlerchen

688 m n. m.

Pôvodne zrejme stáli v tejto lokalite banské mlyny, neskôr obilný mlyn patriaci mestu Kežmarok. Od tejto situácie bol odvodený najprv názov lokality, neskôr aj názov osady, čo tu vznikla. Potom pribudol výletný hostinec, okolo ktorého v druhej polovici 19. storočia vyrástla kúpeľná osada označovaná Muyhlerchen. Neďaleko nej ale postupne vyrástla aj osada osídlená prisťahovalcami z goralskej časti Spiša. Tá sa isté obdobie síce nazývala Tatranské Mlynčeky, no stále tvorila súčasť mesta Kežmarok. Samostatnou obcou sa Mlynčeky stali až roku 1956 a vtedy vstúpil do platnosti aj ich dnešný názov.

MLYNICA

1268 Milymbach

Počet obyvateľov: 432

Rozloha chotára: 700 ha

Nemecký názov: Milbach

680 m n. m.

Názov obce je vraj odvodený od miestneho potoka nazývaného v minulosti *M ü h l b a c h* resp. *M i l b a c h*, ktorý poháňal miestne mlyny. Na ich označenie sa však v stredovekej nemčine používal tvar *m o l n e*...

Stará banícka nemčina však poznala aj slovo *m ü l e*, *m u l* a to označovalo niekedy len štrk, niekedy aj štrk obsahujúci rudu a niekedy práve tým rudným štrkom zahustenú vodu, takzvaný múľ a práve toto slovo mohlo v miestnom nárečí spomínanú podobu milym nadobudnúť podstatne skôr. Nepomenúval teda najstarší názov Mlynice osadu, čo vznikla pri potoku, kde sa kedysi ryžovala výnosná ruda, potoku, čo bol v jeho hornej časti, v chotári Novej Lesnej, nazývaný Jascun, teda Rudný? Názov z roku 1289 zapísaný v podobe Muhlbach tomu nasvedčuje.

Ved' minulosť obce spojenú s baníctvom pripomína (okrem práv, ktoré ju stavali do pozície v podstate slobodného mestečka) aj niekoľkokrát spomínané pôvodné patrocínium

miestneho kostola, ktorý mal byť vo svojej románsko-gotickej podobe zasvätený sv. Margaréte, víťazke nad drakom, teda strážcom podzemia skrývajúceho výnosné rudy – a s podobným patrocíniom sme sa stretli aj v histórii baníckych Margecian! Dnešné zasvätenie kostola sv. Margite sa totiž v niekoľkých prameňoch označuje ako nie pôvodné, keďže táto svätica v časoch výstavby kostola ešte nebola vyhlásená za svätú. K jeho zmene malo dôjsť po zániku baníckej tradície v obci, pri prestavbe kostola do gotickej podoby, ktorá prebehla v porovnaní s prestavbami iných spišských kostolov veľmi neskoro, až na samom konci 15. storočia. Vtedy zrejme došlo aj k zmene podoby i posunu významu názvu obce z podoby Milymbach do podoby Mülbach, neskôr Milbach.

Tento spišskonemecký názov sa úradne používal až do roku 1948, dnešnú podobu nadobudol po osídlení úplne opustenej dediny novým obyvateľstvom pochádzajúcim takmer výlučne z Vikartoviec.

MLYNKY

15. storočie MUYHLEN

Počet obyvateľov: 536

Rozloha chotára: 2505 ha

Nemecký názov: Molnen

739 m n. m.

Obec bola ustanovená roku 1960 z bývalých uhliarskych, baníckych a hámorníckych osád ležiacich na ľavom brehu Hnilca a pôvodne patriacich do chotára mesta Spišská Nová Ves. Dnes ju tvoria Palcmanská Maša, Biele Vody, Dolné Hámre, Horné Hámre, Havrania Dolina, Sykavka, Rakovec a centrálna osada Mlynky – všetko názvy pripomínajúce dávnu minulosť údolia.

Palcmanskú mašu, teda hutu, vybudoval novoveský banský podnikateľ Paltzman, pri nej vzniknutá osada by sa teda mala nazývať Paltzmanova Maša. Osadu Biele Vody kedysi nazývali F a l k w a s s e r, neskôr F e l w a s s e r – Banský Potok. Tvar F e l ale postupne nadobudol podobu b e l, ktorá u neskorších osadníkov navodzovala zdanie, že názov súvisí so slovom „biely“, k tomu sa pridal nie celkom presný preklad slova „wasser“ a výsledkom bol tvar Biele Vody. V podobnom procese vznikol v Tatrách názov Biela voda Kežmarská...

Hámre je zasa z nemeckého jazyka vychádzajúci názov osady odvodený od označenia miestnej dielne, v ktorej bolo roztavené železo formované mohutným mechanickým

kladivom, dnes nazývaný Eisernhammer, v starej nemčine však jednoducho h a m e r. Od tohto slova bolo neskôr odvodené slovenské pomenovanie takejto prevádzky v podobe hámor. Iná osada, Havrania Dolina, nevďačí za svoj názov enormnému výskytu havranov, ten vznikol skomolením pôvodného označenia údolia slovným spojením Grabseifen – potoky, pri ktorých sa doluje (nemecké sloveso g r a b e n). Neskôr však z tohto názvu vypadlo prvé písmeno, a pretože slovo der R a b e označuje v nemčine havrana, bol názov osady spojený s vtákom havranom, ktorý sa tu vyskytuje v rovnakom množstve, ako na hociktorom inom mieste Slovenského raja. Názov osady Sikavka mohol zasa vzniknúť buď ako označujúci močaristé miesto – práve takýto význam totiž malo staré nemecké podstatné meno s i k alebo ako názov, ktorého základ tvoril v stredoveku používané sloveso s e i k e n - odlievať, ktorý by naznačoval existenciu huty.

Dnešný názov obce v podobe Mlynky je odvodený od názvu centrálnej osady. Tá ho nadobudla vďaka stupom – banským mlynom, ktoré tu v minulosti spracovávali vyťaženu rudu. Starý nemecký výraz označujúci toto zariadenie znel v tomto období p o c h m o l n e, túto osadu pomenúval skrátenejší spíškonemecký názov M o l n e n, neskôr Muehlen.

MNÍŠEK NAD HNILCOM

1255 Heremitory, 1338 Remethe,

tiež domus Heremitaie

Počet obyvateľov: 1734

Rozloha chotára: 3944 ha

Nemecký názov: Einsiedler an den Goellnitz

419 m n. m.

Obec vznikla na území patriacom pôvodne Gelnici, ťažiar z ktorej tu otvorili bane na zlato. Prvá verzia o pôvode jej názvu hovorí, že odľahlá lokalita tvorila pomyselnú geografickú bránu, v tomto prípade bránu do kraja baníkov, a pri takých sa vraj zvykli budovať hospice – zariadenia poskytujúce útulok pcestným. Tie veľmi často obhospodarovali pustovnícki mnísi. Zariadenie tohto druhu malo stáť aj v katastri terajšej obce a práve od latinského výrazu h e r e m i t a – mních, pustovník bol potom odvodený prvý názov lokality. Ten sa vraj v priebehu nasledujúcich rokov zmenil do podoby Heremitaie a o päťdesiat rokov neskôr sa zjavuje v tvare Remethe.

S ďalším názvom obce sa však potom stretávame až roku 1773, ale už v tvare Meissek, ktorý na predchádzajúci význam názvu nijako nenaväzuje! M e i s s e l n je totiž sloveso označujúce činnosť, pri ktorej sa pomocou kovového nástroja („majzľa“) láme, resp. drví skala! S ním súvisí napríklad slovo m e i s s e l b r u c h e r – drvič, výraz m e i s s e l b r u c h označuje zasa lom! A v Porýni, odkiaľ prišla na Spiš väčšina banských kolonistov, nájdeme lokalitu M e i s e n t h a l, pričom ide o lokalitu, kde boli v minulosti otvorené kameňolomy! Rovnaká sa nachádza pri Vyšehradnom, bývalej osade banického Nitrianskeho Pravna. Netreba teda názov Meissek chápať ako označenie kúta – lokality, kde sa tiež niečo dolovalo, miesta, kde existovala fungujúca baňa?

A nesúvisí s touto činnosťou aj vôbec najstarší názov Mníška nad Hnilcom ?

„... *silvam nostram desertam et habitoribus destitutam in qua quodam heremite morabantur*“, znie charakteristika lokality v listine, ktorou tam panovník roku 1284 dovolil Hekulovi z Gelnice založiť prvú osadu, listina, kde sa slovo h e r e m i t a, od ktorého mal byť odvodený tvar „heremitory“, vôbec prvý raz spomína. A o čom táto veta hovorí?

Všeobecne sa prekladá ako text o opustenom lese, zbavenom obyvateľov, v ktorom sa kedysi zdržiavali nejakí pustovníci, pričom preklad apriori predpokladá, že to boli pustovnícki mnísi z nikde nezaznamenaného hospica.

Prvou nepresnosťou tejto interpretácie je zámena slov quondam a quodam. Quondam naozaj v latinčine znamená kedysi, v texte použité slovo quodam však znamená akýsi či neznámy. Nie celkom presne pokiaľ ide o všetky odtiene jeho významu je preložené aj sloveso moror, základ tvaru morabantur. Áno, jedným z jeho významov je „zdržiavať sa na nejakom mieste“, no rovnako označuje situáciu, ktorú vystihuje sloveso „pozdržať sa niekde“, „pozabudnúť sa tam“ či „zmeškať vďaka vlastnému otáľaniu“. Okrem toho, slovo „eremita“ resp. „heremita“ – a to je pre danú tému tá najpodstatnejšie skutočnosť – v tom období nepomenúvalo len človeka, ktorý sa na základe hlboko prežívanej kresťanskej viery rozhodol žiť pustovníckym životom, ale aj človeka žijúceho v neosídlenom kraji ! A poznala ho aj stará nemčina, ktorá ho používala aj vo význame kopaničiar, lazník, teda mimo obce, osamote žijúci a hospodáriaci človek! A v uvedenom texte, ako nasvedčuje ďalší vývoj názvu, bolo toto slovo použité zrejme na označenie niekoľkých baníkov, čo sa nezľakli samoty a v spomenutom lese ťažili na neprístupnom a pre ostatných neznámom folvarku! Veď pri vytyčovaní banských území v 13. storočí sa na niekoľkých miestach Spiša stalo, že boli nájdené stopy po baniach sto i viac rokov starých, o existenci ktorých nikto ani len netušil! V roku vydania spomínanej listiny mohli v „*silvam nostram*“ teda žiť aj baníci - potomkovia z

predchádzajúcej kolonizačnej vlny a práve oni mohli byť tými, ktorých listina označuje slovom heremite, od ktorého vzniklo pomenovanie Heremitory – veď si len spomeňme na skutočný význam spojenia „sessio Walatk heremite“ v chotári Matejoviec nad Hornádom!

A slovo domus, ktoré sa v jednom z najstarších názvov lokality („domus heremitaie“) vyskytuje tiež? To nepomenúva v latinčine len dom či budovu, používa sa aj vo význame „domovské územie“ a práve ono naznačuje, že nijaký hospic v onej „bráne do kraja“ nestál, pretože výraz domus sa na označenie takýchto zariadení jednoducho nie je vhodný, a preto sa ani nikdy nepoužíval. Naopak, uvedené slovné spojenie „domus heremitaie“ označuje „domovské územie roztratene žijúcich baníkov“, územie podobné tým, ktoré v niekoľkých iných častiach Slovenska postupne nadobudli názov Remety. Za všetky uvedme názov osady Remata, ktorá sa iste nie náhodou nachádza v tesnej blízkosti obcí v 14. storočí nazývaných Krikerschau (Osada, kde sa kope, dnešná Handlová) či Rostchen (Taviace pece, dnešné Ráztočno)...

Čo z uvedených faktov vyplýva? Nič viac a nič menej ako to, že medzi starými spišskými Nemcami tradovaná povest' o založení prvej osady, podľa ktorej kolonisti na vytýčenom území našli už dávno usídlených „Einsiedlerov“, teda osamelých osadníkov, zachytila podstatu dávnej reality, z ktorej vyplynul aj najstarší názov lokality. A tiež z nich vyplýva vysvetlenie, prečo títo ľudia počas stáročí používali na označenie svojej obce výraz Einsedel and den Goellnitz a nikdy nie názov, v ktorom by figurovalo slovo Moench! Ale vyplýva z nich aj zistenie, že názov obce Mníšek nad Hornádom vznikol obyčajným poslovenčením názvu Meissek. Názvu používaného počas minulých storočí v súlade s dominantným zamestnaním miestnych obyvateľov, teda lámaním horniny za účelom získania rudy, a nie s cieľom označiť prítomnosť nejakých mníchov v lokalite.

Mimochodom, stará nemčina poznala aj výrazy m e i s e k - väčší banský porub, ktorý by potvrdzoval vyššie spomenutú činnosť a tiež sloveso m e i s - ligotať sa (Meisek – Kút ligotavej rudy?)...

Názov podobný dnešnému sa prvý raz zjavuje roku 1808 (!) a má podobu Mnísekk. Dnešný názov obce sa prvý raz uvádza až roku 1927.

MNÍŠEK NAD POPRADOM

1323 Locus Heremitoris

Počet obyvateľov: 654

Rozloha chotára: 1779 ha

Nemecký názov: Rems

382 m n. m.

Aj v tejto, z geografického hľadiska veľmi podobnej lokalite (poloha na hranici kraja), sa vraj najprv usadili pustovnícki mníši – benediktíni a aj v tomto prípade práve tento fakt vraj má na svedomí podobu najstaršieho názvu lokality. A práve preto si vraj roku 1426 vtedajší starosta spišských zálohovaných miest Zawisz Czarny obstaral povolenie založiť tu, „...in silvam dicte Krempach prope fluvium Poprad...“, teda „v lese nazývanom Krempach, v blízkosti rieky Poprad“, kláštor. Zámer však nikdy neuskutočnil - prvotným dôvodom na jeho založenie bola však celkom iste predovšetkým snaha dostať do tejto lokality bohatej na rudné ložiská ľudí zbehlých v ťažbe a spracovaní rudy.

A preto sa aj v tomto prípade zdá pravdepodobnejší predpoklad, že to so stredovekým osídlením lokality i jej názvom bolo inak, ako tvrdí oficiálna verzia. Už aj preto, že uvedený citát nevyklučuje možnosť, že sa „v lese“ čas od času zdržiavali individuálne ťažiaci baníci, keď názov Krempach (Kremná) súvisí so starým nemeckým slovesom *k r e m p e n* – povrchovou ťažbou získavať rudu a drahé kovy, prípadne so slovesom *k r ö m e n* s podobným významom. Prví osadníci z poľskej strany sem v 16. storočí teda neprišli do človekom nedotknutého kraja, ale sa začali usadzovať na opustených folvarkoch, baniach otvorených spomínanými „heremitormi“ a roztrúsených po okolitých vrchoch i pri rieke Poprad. Preto sa obec dodnes skladá z obydľí samostatne stojacich v údolí i nad ním, ktoré sú združené do piatich osád. Sú to Kače, Medzibrod, Pilhov, Pilhovčik a centrálna osada Mníšek, pričom napríklad názov prvej osady má zrejme korene v slove *k a t e* – jednoduchý banícky domček a korene názvu Pilhov siahajú k slovesu *b e l – b e i l e n*, ktoré v starej baníckej nemčine znamenalo dolovať. Druhú časť názvu zrejme vytvoril tvar *h a u w e - dom*, samota.

O tom, že sa najstarší názov Mníška nad Popradom odvíjal od dávnej prítomnosti baníkov – heremitorov svedčia však aj názvy vrchov a lokalít v okolí, ktoré nepochybne tiež vznikli pred príchodom slovanských osadníkov: Hneď na druhej strane rieky nájdeme osadu Czercz, ktorej názov sa odvíja od slovesa *c h i r c h e n*, *c h e r c h e n* – kopať a tiež osadu Lomnica či osadu Leskova, ktorých názvy majú korene v tých istých starých nemeckých slovách ako názvy Lomnica či Lesnica na slovenskej strane hraníc. Nájdeme tu

však aj názvy ako Pálenica, pripomínajúci možno výrobu dreveného uhlia, ale možno názov, ktorého základ tvoril starý nemecký výrsz *p o l - baña* (miestni obyvatelia dodnes používajú tvar *Polenica*) , nuž a zabudnúť nesmieme ani na poľské legendy, ktoré hovoria o „dawnym primytywnym kopalnictwie“ na území blízkej *Piwnicznej*....

Banícku minulosť a pôvod názvov v starej nemčine dokazujú však aj názvy ďalších miestnych folvarkov. *Krendželovka* je s veľkou pravdepodobnosťou názov odvodený od pôvodného názvu *K r e n g e a u* - Osada nad ohybom rieky a názov *Kalembovka* zasa od slova *k a l e m* - skala, niekedy aj ruda. Opomenúť však nemôžeme ani blízkosť susednej obce *Hraničné*, ktorej názov tiež dokazuje banícku minulosť tohto cípu Spiša, v ktorom rieka *Poprad* opúšťa jeho územie.

Nuž, a náhodný iste nebude ani fakt, že dnešný názov sa v podobe *Mnissek* prvý raz uvádza až roku 1786 – vznikol zrejme opäť prvoplánovým prekladom názvu z roku 1322 v podobe „*Locus Heremitoris*“.

Spišskonemecký názov predstavuje tvar typu *Remete*, ktorý, ako sme vyššie vysvetlili, je typický práve pre banské oblasti.

Dnešný názov *Mníšek nad Popradom* je v platnosti od roku 1920.

NÁLEPKOVO

1358 *Wagendruyzel*

Počet obyvateľov: 3163

Rozloha chotára: 5565 ha

Nemecký názov: *Wagendruyssel*

590 m n. m.

Nálepkovo je bývalá banícka obec, ktorá vznikla po roku 1290 na území patriacom *Máriássyovcom*. Jeho chotáru dominuje masív nazývaný dnes *Goldener Tisch* (v minulosti zrejme *Goldener Chirch* – *Zlatá Baňa*) , v histórii obce sa spomína aj významná strieborná baňa v lokalite *Huytterstein*.

Pôvodný názov obce (v spišskom nárečí *Vondrišiel'*) sa dáva najčastejšie do súvislosti s baníckymi vozíkmi - tie však boli označované iným slovom ako je tvar *w a g e n*. Niekedy sa zasa uvažuje o slovese *w a g e n* - *vážiť*, ktoré sa malo spojiť so slovom *d r i s s i g s t e l* - *tridsiatok*, inokedy sa zasa názov dáva do súvislosti so slovom

označujúcim furmanský voz. Vraj názov označoval miesto, kde sa otáčali vozy, čo odvážali v miestnych baniach vyťaženú rudu do pecí...

Ale čo, ak druhá časť starého názvu súvisí so starým nemeckým slovom *d r u y s s e l* – hrdlo, zúženina a názov pôvodne označoval úzke, pre furmanské kone kritické miesto pri rieke, teda vode? Starý germánsky výraz, čo ju označuje, má predsa podobu *w a g* resp. *w a g a!* hovoria iné verzie a prekladajú názov ako Obec pri riečnej úžine, ktorá medzi osadami Delava a Hámre reálne existuje. Okrem toho sa ako možný základ názvu spomína aj starý nemecký výraz *w a n g a* - motyka.

Takáto kombinácia starých nemeckých slov vytvára naozaj pozoruhodný diapazón možných názvov, neberie však do úvahy fakt, že tvar *Wagendruyzel*, napriek oficiálnej verzii, nie je jedinou podobou názvu obce. Že v opise hraníc územia, na ktorom neskôr vznikla obec Hnilčik, je tento názov zaznamenaný v podobe *V a g e n d r u s z*, ktorá núti hľadať jeho pôvod v najstaršej vrstve spišskonemeckej baníckej terminológie, a zobrať pri tom do úvahy, že v jednej z prvých listín súvisiacich s obcou sa lokalita, kde táto vznikla, nazýva *C l a r a l u x* – Jasná žiara, čo naznačuje, že tam stáli huty spracúvajúce rudu. A že táto sa tu naozaj získavala, potvrdzuje práve názov *Vagendrusz*, ktorý s najväčšou pravdepodobnosťou vznikol ako spojenie starého nemeckého výrazu *v a g e n*, označujúci výsledok toho, čo prináša ťažba (základ zrejme v ešte starogermánskom tvare *u a g*) a slovesa *d r u s s a n* – kopať (základ v starogermánskom *d h r e u*, *d r u* – lámať, ťažiť, ktoré tvorí aj základ obce Dravce). Názov, ktorý je možné preložiť Ťažiarstvo...

Hlbší ponor do slovnej zásoby starogermánskeho a starého nemeckého názvu otvára však aj možnosť, že názov vznikol zo podstatného mena *w a g* - voda a *d r u s i n o n* - klesať a označoval brod cez rieku Hnilec na ceste, ktorá cez dnešnú obec Hnilčik spájala údolie Hnilca so Spišskou Novou Vsou. Ale tiež možnosť, že základ druhej časti názvu tvoril starý nemecký výraz *d r u s* - usadenina, naplavenina a názov označoval miesto, kde sa ryžovaním získavali vzácne kovy.

A dnešný oficiálny názov obce? Bol úradne zavedený po roku 1948 a nahradil „neesteticky“ znejúci názov *Vondrišiel* (v spišskej nemčine *Bógndrýzel*), používaný ešte aj počas prvej Československej republiky a Slovenského štátu. Pripomína hrdinu druhej svetovej vojny kapitána Jána Nálepku zo Smižian.

NEMEŠANY

1570 Nemessan, roku 1294 sa však

v jej chotári spomína osada Salusan

Počet obyvateľov: 376

Rozloha chotára: 401 ha

Nemecký názov: Nemeschau

460 m n. m.

Za slovenský ekvivalent názvu z roku 1294 považujú historici slovanský tvar Zalužany, ktorý mal označovať „lužnú zem“, teda mokrinu. Z etymologického hľadiska (ale aj z hľadiska ďalšieho vývoja názvu a histórie) sa však pravdepodobnejšou zdá verzia, že koreňom tohto názvu je staré germánske sloveso *s k l e i*, ktoré nesôr nadobúdalo aj podobu *s a l i t j a n* oddelovať, povrchovo ťažiť. Túto činnosť naznačuje aj názov osady z roku 1283 v podobe Chakan, kde tvorí základ v podstate synonymické sloveso *z a k a n*, *z a c h e n*, ale i v neďalekých Levočských vrchoch stojaca Jasová hora, pôvodne Jasou – Rudné), aj často spomínané vlastné meno majiteľa Dedača – to má totiž základ v starom nemeckom prídavnom mene *d ü d e s c* - nemecký. Ťažbu však naznačuje aj ďalší názov osady Rethi (základ v starom nemeckom slovese *redan*, *radan* označujúcom povrchovú ťažbu) či skutočnosť, že v polovici 16. storočia, zrejme po vyčerpaní miestnych ložísk, sa táto spomína ako už zaniknutá, čo bol koniec typický pre väčšinu pôvodne baníckych osád.

Názov novšej, južne založenej obce, ktorá dnes existuje ako Nemešany, môže mať základ v maďarskom slove *n é m e t h* - Nemec a súvisieť s pôvodom jej vtedajšieho obyvateľstva, ktoré sa z vyššie položenej osady presunulo bližšie k úrodným poliám. Rovnako však môže mať základ vo výraze *n e m e s* - šľachtic.

Roku 1639 sa názov objavuje v podobe Nemessany, dnešná transkripcia platí od roku 1920.

NEDECA

1330 Nyzytz

Počet obyvateľov: 1683

Rozloha chotára: 207 ha

Nemecký názov: Nies

509 m n. m.

Najstarší zapísaný názov, ak je slovanského pôvodu, mohol mať korene v prídavnom mene Nižný a pôvodne označovať osadu stojacu v najnižšej časti pomerne výdatného potoka pretekajúceho údolím. Nasvedčoval by tomu aj tvar Nyznecz, ktorý sa zjavuje o niekoľko desaťročí neskôr a tiež význam starého nemeckého výrazu *n e d e n*, zhodný so slovenským prídavným menom nižný, čo je v podstate tvar, aký neskôr tvoril prvú časť názvu obce.

Do inej polohy posúva ale vznik názvu zistenie, že na Liptove koncom stredoveku existovala obec s veľmi podobným názvom Nyzicz (1436), ktorá sa však predtým, v druhej polovici 13. storočia, uvádza pod názvom Honghfelde, teda pravdepodobne Honcfelde, čo môžeme preložiť ako Banícke Pole. To totiž vedie k úvahe, či aj tvar zapísaný ako Nyzytz nejako nesúvisí s ťažbou rudy. Vzhľadom na oblasť, kde sa Nedeca nachádza i miesto, kde pramení miestna riečka (vrch Skalka, kedysi nazývaný aj Osthorn či Lapis, teda Steyn – Rudný vrch), by potvrdenie tohto predpokladu nebolo prekvapením. Zvlášť ak starý nemecký jazyk poznal sloveso *n e i d a n*, *s n e i d a n* - oddeľovať, teda ťažiť, čo je tvar, z ktorého sa názov Nedeca mohol vyvinúť vari najskôr.

Úplne iný smer však dáva hľadaniu pôvodu názvu zistenie, že stará nemčina poznala aj presne také prídavné meno, akým obec nazývali spišskí Nemci. Tvar *n i e s* bol v nej používaný vo význame nový. Toto prídavné meno v spojení s výrazom *s i t* mohlo vytvoriť celkom reálny názov Nové sídlo pre hrad, ktorý krátko predtým nahradil pôvodnú pevnosť..

NIŽNÉ LAPŠE

1274 Laps

Počet obyvateľov: 1405

Rozloha chotára: 987 ha

Nemecký názov: Untere Lapsch

589 m n. m.

Už vieme, že slovo *s t e y n* predstavovalo v stredoveku ekvivalent slova *e r s* – ruda. Na Spiši sa v starých názvoch obcí vyskytuje pomerne často, spomeňme názvy typu Durštín či Falštín, ale objavíme ho aj v starom názve obce Kamienska. To núti k úvahe, či týmto výrazom nebola označená aj ďalšia pôvodne banícka obec ležiaca na úpätí kedysi dosť intenzívne exploatovanej Spišskej Magury.

Ak vezmeme do úvahy, že v okolí Lápš nachádzame zemepisné názvy typu Kopylec – Koppereck – Medené, Hombark – Hauberg – Kopanica, Zlotné – Zlatník a miestny potok pramení pod vrchom nazývaným kedysi Osthorn – Lapis - Skalka, treba pri uvažovaní o názve obce rátať ako s reálnou možnosťou, že základom názvu sa mohol stať ešte starogermánsky výraz *l e p* – skala. Od neho je k tvaru Lápše naozaj už len krôčik! Zvlášť, ak vezmeme do úvahy vplyv miestneho goralského dialektu.

Túto verziu podporuje zistenie, že potok s rovnakým názvom Laps nájdeme aj v dávnej baníckej oblasti v okolí mesta Tornaľa (Tor, Tur – baňa), že napríklad obec Ploské v okrese Košice bola roku 1352 zapísaná ako Lapispataka a obec Kráľovce v tom istom okrese ako Kyslapuspataka. Výskyt slova *lep* či latinskej podoby *lapis* v miestnych názvoch baníckeho charakteru bol teda počas stredoveku očividne rozšíreným javom...

Iný pohľad na názov vrhá fakt, že v starogermánskom jazyku bolo používané aj sloveso *l a p*, a to vo význame žiarit'. Nedá sa teda vylúčiť, že tvar Laps predstavoval ďalší z tých, ktoré označovali miesto, nad ktorým sa vznášala žiara, čo naznačuje existenciu jednoduchých taviacich pecí.

V podobe Nizne Lapse sa dnešný názov prvý raz spomína v roku 1773.

NIŽNÉ REPAŠE

1298 Repasch

Počet obyvateľov: 181

Rozloha chotára: 1033 ha

Nemecký názov: Unterripsch

747 m n. m.

Najstarší názov môže svojími koreňmi siahať až k starogermánskemu slovesu *r e p* - pokojne plynúť a byť odvodený od v týchto miestach ešte pokojného toku rieky Torysa, ktorý ešte aj dnes nesie názov Rovinný potok. Rovnako však mohol mať korene aj v stredovekom nemeckom výraze *r e p*, ktorý etymologický slovník definuje ako „Landstuyck von bestimmte Grosse“, zjednodušene preložené diel zeme. Tvar *r e p s c h*, *r e p a s c h* mohol predstavovať zdobnelinu slova a označovať malé banské diely či na poľné hospodárenie vytýčené lány. Rovnako možným základom názvu sa však javí aj staré nemecké slovo *r e p a*. To označovalo veľmi jednoduchý útulok pred nepohodou – zrejme práve také si tu stavali prví miestni baníci, pričom aj v tomto prípade tvar *r e p a s c h* mohlo predstavovať zdobnelinu.

Banícku minulosť Nižných Repáš totiž okrem chotárneho názvu Peciská, potvrdzuje aj patrocínium miestneho gotického kostola zasväteného sv. Anne, jednej z ochrankýň pod zemou pracujúcich mužov. Jeho architektúra je dôkazom, že obec musela byť v čase jeho vzniku bohatou a prosperujúcou, teda najskôr baníckou obcou. Tá sa však po vyťažení miestnych zdrojov, odchode pôvodného obyvateľstva a doosídlení rusínskymi kolonistami zmenila na obec pastierov a horských poľnohospodárov. Pod vplyvom ich jazyka sa, samozrejme, zmenila aj podoba názvu obce. A tak názov, ktorý mal roku 1342 podobu Nag Repach, čiže Veľký Repach a roku 1399 Repach Inferior – Nižný Repach, sa roku 1773 už zjavuje v podobe Repasse, resp. Nizne Repasse.

Dnešná podoba názvu Nižné Repaše sa prvý raz uvádza roku 1920.

NIŽNÉ RUŽBACHY

1286 Rusenbach

Počet obyvateľov: 647

Rozloha chotára: 979 ha

Nemecký názov: Unter Rauschenbach

555 m n. m.

Najstarší názov obce je v prvej časti odvodený od pôvodného názvu miestneho potoka pritekajúceho spod hrebeňa Spišskej Magury, ktorý sa tu vlieva do rieky Poprad. Tvar *r u s e n* v ňom predstavuje miestnu podobu prídavného mena, ktoré má v nemčine význam červenkastý (*r o s e n*). To môžeme na Spiši niekoľkokrát nájsť pri označení lokalít či tokov, v ktorých sa vyskytovala medená či železná ruda – napríklad v starom pomenovaní podtatranských potokov, potoka pretekajúceho popri pri Arnutovciach alebo v starom názve Mengusoviec Rosenau. (Existoval však aj odborný výraz *r o s e n k o p p e r* označujúci med' uvedeného zafarbenia.) Druhú časť názvu tvorí slovo *b a c h* – potok. Iný základ tohto názvu mohlo vytvoriť.

Iný základ názvu, no vlastne s tým istým významom, mohlo dať názvu podstatné meno *r u s e* – hruda. Ten by bol navyše svedectvom, akým spôsobom sa táto ruda získavala – ryžovaním. Rusenbach bol potokom rudných hrudiek, čo ostávali na ryžovacích pánviciach prvých exploátorov...

O tom, že aj Nižné Ružbachy boli pôvodne baníckou obcou svedčí miestny kostol sv. Kataríny – patrónky baníkov - ľudí, čo pri výkone svojej profesie používajú koleso, ale napríklad aj existencia lokality patriacej do jej chotára s názvom Ružbašská *M í ľ v a*, ktorý súvisí so starým nemeckým výrazom *m i l a e r e* - milier. Označovalo špeciálnym spôsobom pripravenú hranicu dreva, v ktorej pomalým tlením vznikalo drevené uhlie používané vo vtedajších hutníckych peciach. Pripomeňme ale aj zaniknutú banícku osadu Kromlov, ktorá v stredoveku existovala oproti Nižným Ružbachom na druhej strane rieky Poprad (základ názvu v slovese *k r o m p e n* – kopať, dolovať) či názvy okolitých vrchov: *S e n o v s k é*, čo je tvar, ktorý môže súvisieť so spišskonemeckým prídavným menom *j o s e n* – rudný či názov blízkeho masívu v podobe *V r c h sv. A n n y*, v pozadí ktorého nepochybne stojí iná dávna patrónka baníkov. O tom, že v prípade Nižných Ružbách naozaj mohlo ísť o obec, ktorej obyvatelia sa tu usadili najmä kvôli výnosnosti lokality, svedčí aj fakt, že zhruba storočie po svojom založení sa obec prakticky vyprázdnila – už tu nebolo čo ťažiť. Krátko

nato bola však obec doosídlená valaským obyvateľstvom. Pod vplyvom ich nárečia sa názov obce postupne menil do podoby, ktorú roku 1786 zapísali v tvare Ruszbach.

Verzia, presadzovaná najmä historikmi a vychádzajúca z doslovného prekladu spišskonemeckého názvu zase tvrdí, že prvú časť názvu Ružbachy tvorí nemecké prídavné meno *r a u s c h e n* – šumivý. Žeby za týmto názvom naozaj stála skutočnosť, že miestny potok sa jedným svojim ramenom začína v mieste, kde kedysi vychádzali na povrch, teda šumeli, pramene miestnej minerálnej vody? Od reality dosť odtrhnutý predpoklad...

Ak však vychádzame z predpokladu, že názov Rusenbach bol zachytený v jeho pôvodnej podobe a jeho prvú časť tvorí staré nemecké sloveso *r u s e n*, musíme konštatovať, že názov vznikol buď vo význame Divoký alebo Hučiaci potok - Hučava.

Dnešný oficiálny názov sa používa od roku 1927, prídavné meno Nižné sa v ňom začalo používať na odlíšenie od Ružbachov Vyšných.

NOVÁ LESNÁ

1315 silvestris villa Menhardi, 1318 Menhardwalthorpf

Počet obyvateľov: 1564

Rozloha chotára: 416 ha

Nemecký názov: Neuwaldorf

749 m n. m.

Všeobecne rozšírený názor považuje názov obce odvodený od jej polohy v lese. Nedá sa vyvrátiť, ale vzhľadom na to, že kľúčové slová v názvoch, ktorými bola obec počas storočí nazývaná, môžu byť v istých súvislostiach interpretované aj odlišným spôsobom, ako boli doteraz, nezaškodí vari načrtnúť inú možnú líniu vývoja názvu.

Prvý záznam o existencii obce pochádza z roku 1315, ale podobne, ako v prípade Mengusoviec, Batizoviec či Gerlachova aj v tomto je veľmi pravdepodobné, že obec existovala možno už storočie predtým. Hovorí o tom miestnymi spišskými Nemcami uchovávaná tradícia, naznačuje to aj jeden z najjednoduchších spišských kostolov s pôvodným patrocíniom sv. Bartolomeja. A ako sa pravdepodobne obec nazývala vtedy? Niet o tom dôkazov, že mohol byť zhodný s podobou roku 1209 zaznamenaného názvu

miestneho potoka v podobe Iascunov, ved' koncovka -ov je zrejme nepresným záznamom nemeckého výrazu a u - osada! A aké slovo tvorí základ názvu? Nuž, niekoľkokrát spomenuté j o s, j a s (základ v starogermánskom a i o s) – ruda, pričom tvar Iascun predstavuje zlý zápis tvaru Jasen). Ved' to boli nepochybne pôvodní obyvatelia tejto dediny, čo otvorili banskú ťažbu v Studenej doline (pôvodne Koiltal - Dolina, kde sa dobýva ruda), ale napríklad aj v ložisku dodnes nazývanom Pieskova baňa, kde vzhľadom na podložie zrejme použili technológiu známu aj v baniach Nitrianskeho Pravna, či v lokalite Poš, ktorej názov súvisí so starým nemeckým slovesom p o k a n, p o c h a n - dobývať (pôvod v starogermánskom p e k)...

Na pozadí tohto faktu sa potom zdá veľmi pravdepodobné, že najstaršie zachované záznamy o obci nepredstavujú jej názov, ktorý mal súvisieť s jej polohu v lese (slovu w a l d tu chýba koncové písmeno D!), ale sú takpovediac odborne – právnymi výrazmi, ktoré boli použité, aby informovali o vtedajších majetkovoprávných vzťahoch Menhardta k obci. Konkrétne: Latinský výraz „silvestris villa Menhardi“ nepredstavujú preklad a tvaru, ktorý by mal za normálnych okolností podobu Menhardwaldtorph, ale nepresný (!) preklad spojenia skladajúceho sa z mena M e n h a r d, slovesa v e l, v a l (základ v starogermánskom b e l) a tvaru, s ktorým sa ako s označujúcim dedinu - t h o r p. Vzhľadom na sloveso s významom rúbať, dobývať, ťažiť išlo teda o banskú dedinu prenajatú nejakým Menhardtom

Že názov naozaj neoznačoval Lesnú dedinu, diktuje aj elemetárna logika: osadu založenú v „silva nigra scepusiensis“, teda v čiernom spišskom lese, by predsa nikto súdny nenazval Lesná dedina! Dokazuje to však aj skutočnosť, že dedina sa, ako všetky banícke, v priebehu 15. storočia po vyčerpaní rudných ložísk, najmä tých tatranských, postupne vyprázdnila.

Noví nemeckí osadníci, poväčšine už roľníci, obec doosídlili až v polovici 16. storočia. To však už dávno zanikla historická kontinuita vysvetľujúca skutočný význam v starom názve použitých slov a označenie (nie názov!) dediny e r d ö t e t d o r f - zničená dedina, bol uhorskými úradníkmi roku 1405 zapísaný podobe Erdufalva, čo začalo byť vnímané ako Lesná dedina. O približne polstoročie neskôr iný pisár zapísal jej názov v podobe Felsewerdefalva, čím ju chcel odlíšiť od Starej Lesnej, v súvislosti s ktorou sa začal používať prívlastok Alsó – Nižná.... A práve táto situácia, keď z výpovedného hľadiska zásadné prídavné mená boli použité v podstate náhodne, dosvedčuje, že aj základ názvu treba vnímať ako tiež nie dokázateľne pôvodný a názov Novej Lesnej naozaj musel kedysi vyjadrovať niečo viac, ako len prvoplánové označenie polohy obce v lese.

Dnešný názov bol v písomnostiach prvý raz uvedený roku 1808 v tvare Nowa Lesna, úradná podoba Nová Lesná sa začala používať po vzniku Československej republiky.

NOVÁ ĽUBOVŇA

1290 Lyblow

Počet obyvateľov: 2939

Rozloha chotára: 1448 ha

Nemecký názov: Neulublau

562 m n. m.

Pri názve tejto obce si musíme obnoviť už spomenuté súvislosti a znova si všimnúť nevyčajne veľký výskyt názvov s nám už známym koreňom lyp-, lup-, lib- či lip- v regióne, kde sa Nová Ľubovňa nachádza. Dôvodom asi nebude hojný výskyt líp, Ľubovníka či záľuba prvých miestnych osadníkov v slove ľúby, ako sa nazývajú niektorí jazykovedci, ale skôr skutočnosť, že názvy s týmto koreňom sa takmer vždy viažu na lokality spojené s baníckou činnosťou. Preto sa zdá prijateľnejšie predpokladať, že ich základom sú staré germánske slovesá *l e u p* - vylamovať, dolovať, ťažiť, prípadne *l a i b*, *l e i p* - spracúvať pomocou ohňa, čiže taviť. Tak tomu zrejme bolo v prípade starých názvov obcí Ľubica či Litmanová, no je možné spomenúť aj staré názvy iných: banícka Ľubietová sa kedysi označovala tvarom *Lubetha*, Ľubeník tvarom *Lubnitz* a neďaleko Novej Ľubovne ležiaci Ľubotín zasa názvom *Lybethin*.

V prípade Novej Ľubovne, obce, ktorú založil lokátor Helbrand zo Spišskej Soboty, stojí za jej názvom fakt, že osada (a u) patrila pod miestny hrad nazývaný vtedy *Lublo* resp. *Lyblo*, v ktorom prvá časť zachytávala práve spomínané spracovanie rudy a druhá označovala kus lesa. Hrad *Lyblo*, dnes mýlne označovaný ako Ľubovníansky, bol teda ústredným hradom územia, uprostred ktorého prebiehala banícka a hutnícka činnosť, súčasťou ktorého bola aj osada *Lyblow*.

Veľkú pravdepodobnosť takéhoto pôvodu názvu dokazuje aj situácia v okolí Rychnova nad Kněžnou, kedysi vzhľadom na miestne bane nazývaného *Rikberg* (základ v starogermánskom slovese *r i k* - ryť). Zrejme nie náhodou sa v jeho okolí počas raného stredoveku vyvinuli obce s podobnými, dnes už, pravdaže, nepoužívanými starými názvami

Liberk, Libetz, Lupenitz či Leipe. V okolí Novej Ľubovne je zasa dokázaná dávna existencia vysokých pecí.

Prvá podoba dnešného názvu obce Nová Lubowná pochádza z roku 1808, úradný názov Nová Ľubovňa sa používa od roku 1920. Prídavné meno Nova sa v jej názve prvý raz zjavilo roku 1322, zrejme aby sa odlíšila od skôr založenej Starej Ľubovne, ktorej názov v tom období začali tiež zapisovať v podobe Lyblow (pôvodne Libenow).

ODORÍN

1263 Odorin

Počet obyvateľov: 940

Rozloha chotára: 914 ha

Nemecký názov: Dirn

441 m n. m.

Obec leží v blízkosti kedysi samostatnej osady Čepanovce, dnes tvoriacej súčasť Markušoviec. Nedajme sa zmiatť tvrdením historikov, že dávny názov Čepanoviec – Isaacdorf – je odvodený od „nezvyčajného patróna sv. Izáka“ a považujme ho za súvisiaci so starou nárečovou podobou prídavného mena *e i s e n* - železná ruda. Ten dokazuje, že v tejto lokalite sa ťažila ruda a preto je oprávnené sa domnievať, že názov Čepanovce súvisí so starým nemeckým slovesom *s t e p k a n* - kopať a s baníckymi aktivitami súvisí aj názov susedného Odorína. Veď tomu nasvedčuje aj druhá časť jeho názvu s veľkou pravdepodobnosťou odvodená od slova *r i n*, ktoré v dávnej baníckej terminológii označovalo tzv. pingové, teda nevelké povrchové rudné bane v tvare žľabu.

Otázkou ostáva prvá časť názvu Odorín. Je odvodená od starého nemeckého prídavného mena *o b e r* – horný, pričom názov mal význam Horná baňa a pomenúval jej polohu na kopci dnes nazývanom Odorica, pôvodne možno Oberrik – Horná ryha? Tejto možnosti nasvedčuje názov obce uvedený na konci 13. storočia v tvare Oderin, ktorý sa zdá byť zlým záznamom názvu *Oberrin* - Horná povrchová baňa. Iným pravdepodobným vysvetlením sa zdá súvislosť so starým nemeckým prídavným menom *o d a g* – bohatý, výnosný (tvar Odagrín transformovaný v miestnom nárečí do podoby Odorin – Výnosná baňa), resp. prídavným menom *o d o r* – opustený. Na jeho základe zasa mohol vzniknúť názov Opustená baňa. Názvy tohto typu na Spiši nie sú ojedinelé, roku 1336 sa napríklad spomína osada Oduorhel ležiaca neďaleko Krompách...

Úplne iné svetlo vrhá na pôvod názvu v 13. storočí sa tiež vyskytujúci názov Edelin, ktorý akoby naznačoval, že obec bola vtedy v držbe nejakého slobodného pána, pravdepodobne príslušníka spolku saxonov a práve od tohto faktu sa odvíjal jej neskôr skomolený názov.

Tvar Odorin sa prvý raz uvádza v uvedenom roku 1263, Odorín sa prvý raz zjavuje vlastne ako maďarská verzia názvu po roku 1773. Úradný slovenský názov platí od roku 1920.

OLCNAVA

1317 Alczwno

Počet obyvateľov: 1059

Rozloha chatára: 1521 ha

Nemecký názov: Alzenau

400m n. m.

Základ najstaršieho názvu obce tvorí slovo *al z – ol z*, nárečová podoba starého nemeckého výrazu *er s – železná ruda*. (Etymologický slovník zachytáva tvar stojaci na pokraji týchto dvoch tvarov v podobe *or s o s*). Toto sa v minulosti používalo v rôznych tvaroch. Staré názvy banického mestečka Jelšava, v ktorých tiež tvorilo základ, sa napríklad vyvíjali takto: Roku 1271 tvar *Elswa*, 1584 *Olch*, ale roku 1598 už *Josuach*, kde výraz nahradila nárečová podoba starogermánskeho výrazu *ai o s*. Tvar *ol z* nájdeme aj v názve kedysi tiež banického Štítnika, ktorý sa v istom období písal *Olcynuk*, ba tvoril a dodnes tvorí základ zemepisných názvov v Sedmohradsku osídlenom západoeurópskymi kolonistami rovnakého pôvodu, ako prišli na Spiš...

Názov Olcnavá je teda zrejme tiež odvodený od skutočnosti, že osada na samom začiatku svojej existencie, už koncom 12. storočia, bola osadou baníkov, ktorí v okolitých štôľňach dolovali rudu. Veď leží na samom úpätí masívu Galmus, ktorého názov má základ v starogermánskom *gol, gal* - ložisko. Z tohto hľadiska je príznačný aj názov vrchu patriaceho do miestneho chatára – znie *Raj*. Takýto názov(nemecká podoba *Reich*) je typický práve pre výnosné banské lokality, pripomeňme názvy *Reichberg – Liberec*, *Richwald – Veľká Lesná* či *Reichgebirge – dnešný Slovenský raj*. Všetky majú základ v starogermánskom slovese *rik - ryť, povrchovo ťažiť*....

S poslovenčeným názvom obce v podobe Olcznawa sa môžeme prvý raz stretnúť v evidencii spišských obcí z roku 1773, do jeho dnešnej úradnej podoby bol ustanovený po roku 1920.

OLŠAVICA

1307 Elsayycha

Počet obyvateľov: 315

Rozloha chotára: 1761 ha

Nemecký názov: Olschawitz

800 m n. m.

Aj názov tejto obce nesie v sebe už v súvislosti Olcnavou spomenutý koreň *al* z – *ol* z, ktorý sa podobne, ako v prípade spomenutej Jelšavy, v najstaršej podobe transformoval do podoby *e l* s. Druhú časť názvu zrejme tvorí tvar súvisiaci so starým nemeckým slovesom *w ü c h e n* a bol použitý vo význame *bystrina*. Aj Olšavica totiž leží v kedysi intenzívne využívanom banskom území – pripomeňme dávny názov Levočských vrchov v podobe *Scemene* – Územie rudných ložísk. Pritom ide o obec, ktorá s veľkou pravdepodobnosťou existovala dávno pred prvou zachovanou zmienkou o nej, naznačujú to aj najstaršie časti miestneho kostola.

V 15. a 16. storočí, po vyčerpaní ložísk, sa obec takmer vyludnila. Doosídlilo ju obyvateľstvo rusínskeho pôvodu, ktoré názov postupne upravilo do podoby vyvolávajúcej dojem, že je odvodený od stromu nazývaného „jelša“, v nárečovej podobe „olša“. Názov *Olszawicza*, v ktorom sa už dá vystopovať dnešná podoba názvu, pochádza z roku 1773. Tvar Olšavica sa však ako úradný názov obce používa až od roku 1927.

OLŠAVKA

1308 Olsoua

Počet obyvateľov: 197

Rozloha chotára: 300ha

Nemecký názov: Olschawka

450 m n. m.

Názov vytvorený v tom istom procese, aký sformoval názvy dvoch predchádzajúcich obcí, názov so základom v slove a l z - o l z, ktorý môžeme preložiť ako Rudno alebo Osada, pri ktorej sa ťaží ruda. Zrejme v nej vtedy bývali baníci ťažiaci v útrobach neďalekého vrchu Patria, čo je často sa opakujúci názov pre vrchy kedysi nazývané „patria metallum“, ložisko železnej rudy.

Olsawka, tak vyzeral prvý zápis názvu po tom, čo značne vyprázdnenú obec doosídlilo slovanské obyvateľstvo. Pochádza z roku 1773. Podoba Oľšavka, ako úradný názov, vstúpila do platnosti po roku 1920.

ORDZOVANY

1260 Redyolcz

Počet obyvateľov: 174

Rozloha chotára: 1208 ha

Nemecký názov: Redyolcz

543 m n. m.

Roku 1260 daroval panovník miestnu osadu, ktorej vtedajší názov nepoznáme, bratovi spišského prepošta Antaleusovi. Zrejme pri tomto majetkovom prevode bolo prvý raz použité spojenie, ktoré sa vyvinulo na najstarší názov obce. Skladalo sa z dvoch slov: r e d y c h, čo

v starej nemčine znamenalo nadobudnutý a o l c z, čo je tvar v podstate zhodný s už niekoľkokrát spomenutým výrazom o l z . Je teda možné, že názov Redyolcz treba chápať vo význame Nadobudnuté ložisko rudy. Ak však má prvá časť pôvod vo výraze r e d e, význam sa posúva k významu Rokovaním (darovaním) nadobudnuté ložisko. Základom prvej časti včak môže byť aj starogermánske sloveso r a d, r e d. Potom treba pripustiť, že názov poukazoval na povrchovú ťažbu rudy v okolí vtedajšej obce.

Neskoršie názvy Rugolch a podobné treba ým nemeckým prídavným menom r u g - zadný. Zrejme naznačovali polohu obce vo vzťahu ku Spišskej kapituli.

Výskyt rudy v chotári obce naznačuje aj veľmi pravdepodobný základ dnešného názvu, ktorým sa zrejme stal vyššie spomenutý starý nemecký výraz o r s o s - ruda. Akú podobu mal prvý z neho vytvorený názov, nevieme, poznáme len tvar Ordzovjany, v úradných listinách prvý raz spomenutý roku 1773, ktorý sa dodnes sa používa ako nárečový názov obce.

Úradný tvar Odzovany sa začal používať po roku 1920.

OSTURŇA

1593 Oszturnya

Počet obyvateľov: 316

Rozloha chotára: 4128 ha

Nemecký názov: Osthorn

717 m n. m.

Jeden z vrcholov hrebeňa Spišskej Magury, ktorý sa tiahne nad záverom obce, bol v stredoveku označovaný názvami Asthorn, Hasthorn či Osthorn. V odborných publikáciach je síce tento názov, a to napriek tomu, že spišská nemčina označovala tento strom slovom Ahorn, vnímaný vo význame Javor, resp. Javorový vrch , v skutočnosti však skrýva staré nemecké slovo o s t – vetva, (pôvodne starogermánske o z d o s), do strany vybiehajúci výbežok horského hrebeňa či horský chrbát. V tomto prípade, pretože na upresnenie je k označeniu Osthorn uvedený dodatok l a p i s, išlo výbežok rudný. Druhú časť tvorí slovo h o r n, ktoré okrem mnohých iných významov označuje aj vrchol. Celý názov by sme teda mohli preložiť Vrchol rudného hrebeňa.

A práve v údolí pod ním roku 1314 Kakaš Berzeviczy, priekopník stredovekého spišského baníctva, údajne rozdelil medzi osadníkov sto dielov (Schaare) zeme. Neboli to ale v skutočnosti diely vytýčené k banskému podnikaniu aké svojho času vytýčili aj na území dnešných Ihlian, teda h u n z e n s c h a a r e n? Sto dielov zeme totiž predstavuje sto osadníkov s ich rodinami, čo je počet na vtedajšiu spišskú dedinu nepredstaviteľný. Nuž, ktovie, ale celkom iste by nemala ostať zabudnutá skutočnosť, že v súpise Dunajeckého panstva z druhej polovice 16. storočia sa údolie, kde Osturňa vznikla, uvádza už ako „terra praedii“, teda lokalita toho istého typu, ako neďaleké Jezerské či Malá Franková, lokalita sezónne využívaná baníkmi! Veď zrejme nie náhodou sa v chotári dodnes zachovali názvy Piargy (p i a r g - nárečím skomolený výraz b e r g označujúci baňu) či Pekelný vrch, kedysi Hoelenberg, názov s koreňmi v starom nemeckom slovese h o e l e n - vrtat', hlíbit'...

Všetky tieto fakty dávajú oprávnenie predpokladať, že rusínske obyvateľstvo, väčšinou ľudia, ktorí sa z doteraz nevysvetlených príčin v polovici 16. storočia presťahovali z Vyšných Lápš, sa tu mohli stretnúť s nemeckým názvom pôvodnej osady O s t h o r n a u – Osada pod Osthornom. A tiež, že to boli zrejme práve títo ľudia, čo názov postupne v rámci svojho dialektu upravili do podoby blízkej dnešnému.

V písanej podobe Oszturnya sa prvý raz objavuje roku 1593. Tá sa potom ako úradný názov používala až do roku 1918, dnešný tvar sa začal používať po roku 1920.

PAVLANY

1242 Polan, Palan

1339 Sentpal

Počet obyvateľov: 63

Rozloha chotára: 770 ha

Nemecký názov: Sankt Paul

803 m n. m.

Najstarší zaznamenaný názov je možné a interpretovať ako Banská osada (starý nemecký výraz *p o l - baňa* v spojení s výrazom *a u - osada*), na čo poukazuje aj na skutočnosť, že v chotári Pavlian sa našli stopy zaniknutej lokality s názvami Kryk, Krigov (*k r i g* – výraz s rovnakým významom baňa).

V starej nemčine však jestvovalo aj slovo *p a l* používané na označenie ohraničeného pozemku, hospodárstva či panstva. Ak pripustíme, že osada bola založená ako majer, nedá sa vylúčiť ani možnosť, že názov má korene práve v tomto vzťahu. Neskôr spomínaný názov Sentpal vznikol pravdepodobne po tom, čo sa osada stala majetkom Spišskej kapituly. Slovíčko *s e n t* malo v starej nemčine, okrem iných, aj význam „dobre viditeľný“, nuž a presne v takej polohe sa Pavľany vzhľadom na sídlo prepošta nachádzali.

Nemecký názov Sankt Paul predstavuje len zle intepretovanú podobu označenia obce Sentpal.

Dnešný názov spišskej obce sa prvý raz spomína roku 1773 v tvare Pawlany. V tom dnešnom sa začal však používať až po roku 1920.

PODHORANY

1297 Meldur, resp. Maldur

Počet obyvateľov: 1914

Rozloha chotára: 1102

Nemecký názov: Maltern

598 m n. m.

Starý názov obce v podobe Meldur je historikmi vysvetľovaný ako slovo keltského pôvodu – malo označovať sídlo vládca, teda zrejme nejakú pevnosť stojacu na blízkej,

strategicky významnej vyvýšenine dnes nazývanej Vojnianska hora. Existuje však aj verzia, ktorá ho spája so staronemeckým slovom *m e l t* – múka, pričom druhú časť názvu, slovo *d u r* považuje za nárečovú podobu slova *d o r f*. Vraj označoval obec (pôvodne Meltdur), kde mleli alebo skladovali obilniny. Takýto výklad názvu podporuje tvar Melthewer uvádzaný ako názov obce roku 1411, v ktorom druhá časť môže byť totožná spišskonemeckým výrazom *h e w e r – dom*.

Oveľa podstatnejšou sa ale zdá skutočnosť, že v starej nemčine jestvovalo sloveso *m e l d* - mlieť. To v spojení s výrazom *u r* - voda mohlo vytvoriť najprv názov potoka, pri ktorom stál mlyn a od neho sa názov postupne preniesol aj na blízku osadu.

Úradný názov obce Podhorany sa začal používať po roku 1948 a bol tak trochu prvoplánovo odvodený od polohy obce pod spomínanou Vojnianskou horou.

PODOLÍNEC

1244 Podolyn

Počet obyvateľov: 3 350

Rozloha chatára: 3 318 ha

Nemecký názov: Pudlein

570 m n. m.

Názov mesta je, vychádzajúc z oficiálnej verzie, slovanského pôvodu, veď Podolíneec predstavoval najstaršiu obec kolonistov z Malopoľska, ktorí prenikli hore údolím rieky Poprad k tzv. Krajinskej bráne, a to už v 12. storočí. Skrýva vraj význam Mesto v údolí, resp. Údol. Nuž, toto vysvetlenie ako-tak obstojí v prípade polohy dnešného mesta, ak však vezmeme do úvahy fakt, kde ležal Podolíneec starý, musíme sa na záležitosť pozrieť z iného uhla. Ešte podstatnejším ostáva však fakt, že spomínaní kolonisti boli sliezskeho pôvodu, nemohli teda vytvoriť slovanský názov.

Veď čo ak je podoba názvu z roku 1244 len poslovančenou podobou spišskonemeckého názvu v tvare Pudlein so základom v slove *b a u, b a u d e* - baňa, ktoré sa spodobovaním typickým pre spišskú nemčinu posunulo do podoby *p u d*? Dávna obec, predchodkyňa dnešného Podolínce, sa totiž nachádzala poniže obce dnešnej, v priestore medzi riekou Poprad a vrchom svätej Anny. Jeho centrálnou budovou bol jeden z najstarších kostolíkov na

Spiši, ktorého časť tvorí dnes presbytérium cintorínskej kaplnky. Neďaleko vtekal do spomínanej rieky potok dnes nazývaný Krížny, ktoréhoho názov sa iste vyvíjal po pre Spiš obvyklej línii Kresbak, Krisenbach, Krížny a naznačoval ťažbu rudy (sloveso kressen, krissen), okrem toho pramení v oblasti, kde sa dvíha vrch dnes nazývaný Križava, pôvodne zrejme Krigau... A čo nezvyčajný názov lokality v podobe Kamenný dielik – nie je prvoplánovým prekladom toho, ktorý pôvodne znel K ü n i r o d e, S t e y n r o d e, pričom jeho prvá časť označovala rudu a tvar r o d e „landstuyck“, teda diel zeme? Náhodným iste nie je ani názov spomínaného vrchu, pod ktorým osada vznikla - svätá Anna je predsa jedna z patróniek baníkov či skutočnosť, že chotár Podolíncea bol kolonizovaný ľuďmi zo Sliezska, ktorí boli najmä baníkmi! Nuž a zabudnúť nemožno ani na najstarší názov v podolínskom chotári založených Ružbách jasne poukazujúci, za akým účelom boli založené...

Takýto náhľad na vznik názvu podporuje aj roku 1520 zapísaný názov Buldino, ktorý zrejme súvisí so starým nemeckým slovesom bulderen – lomoziť.

Iným základom názvu sa mohli stať staré nemecké výrazy b u y t e – b u d e a l e i n e. Prvýoznačoval predel, druhé nízinu, lepšie povedané nízko položené územie. Práve z nich mohol vzniknúť názov, ktorý sa neskôr sa pre spišskú nemčinu úplne prirodzenou transformáciou postupne posunul do podoby Pudlein. A v akom význame vznikol? Okolitými horami zovretú rovinu, cez ktorú prebiehala h r a n i č n á č i a r a.

Vzhľadom na dávnu históriu mesta a jeho polohu na uhorsko – poľskej hranici netreba však opomenúť možnosť, že základom názvu sa mohol stať mierne spodobený starý nemecký výraz b u d d e - b ö d e - b o d e, ktorý s vyššie spomenutým výrazom leine mohol vytvoriť názov „Hranica, po ktorú siaha moc kráľovského miestodržiteľa“. Podobný základ má pravdepodobne aj názov Budatín pre hrad stojaci kedysi tiež v uhorsko – poľskom pohraničí.

Netreba však zabúdať, že názov môže súvisieť aj so starým nemeckým výrazom b n d n o - výbežok...

Terajší názov sa v podobe Podolinecz zjavuje v roku zálohovania mesta poľskému kráľovi, teda roku 1412 a vznikol už zrejme pod vplyvom poľského jazyka. Za úradný názov bol však tento tvar, pravdaže v trochu pozmenenom prepise, ustanovený až po vzniku Československej republiky. Dovtedy sa takmer výlučne používal nemecký tvar Pudlein.

POĽANOVCE

1270 Polank, neskôr Polyank

Počet obyvateľov: 177

Rozloha chatára: 1661 ha

Nemecký názov: Polan

570 m. n. m.

Na základe tvaru najstaršieho názvu Polank, ale najmä na základe existencie spisovného slova poľana a jeho významu v našom jazyku, sa všeobecne predpokladá, že názov bol odvodený od polohy pôvodnej obce na horskej lúke.

Mohla by to byť to v podstate pravda, ale my už vieme o existencii slova starého germánskeho výrazu *p o l - p o l y* spomenutého v súvislosti s obcami Huncovce, Kamienska či Poľanovce, ktoré v starej nemčine označovalo baňu (základ v starogermánskom slovese *be l, v e l, v a l, f a l, f o l*), a preto musíme skôr predpokladať, že v pozadí prvého zo zaznamenaných názvov obce Poľanovce mohol opäť stáť práve on. Naznačuje to zápis názvu z roku 1321 v podobe Polyank, naznačuje to však aj existencia blízkej baníckej osady Kyrik – Kyrg, teda Baňa, okrem ktorej iste existovali aj ďalšie, o ktorých sa však nezachovala zmienka a tiež názov lokality z polovice 14. storočia Babarethe, kde sa v prvej časti zjavuje staré germánske sloveso *b a b* – tlieť upriamujúce pozornosť na existenciu jednoduchých taviacich pecí. A bolo to nepochybne skôr baníctvo, ako „poľné hospodárstvo na poľane“, ktoré dokázalo vyprodukovať prostriedky, čo už v 13. storočí umožnili vybudovať v obci kostol! Baníctvo tu môžeme predpokladať aj na základe názvu v blízkosti tečúceho potoka s názvom Svinka, ktorý je odvodený od už spomínaných baníckych výrazov *z i n n e* resp. *s w a n i s*. Predovšetkým ho však potvrdzuje poloha obce pod masívom, ktorého názov sa vyvinul do podoby Bachureň. Ten totiž korení v starom nemeckom slovese *b a k a* - podstatnom mene *b a k a* - baňa.

Vzhľadom na pôvod uvedených názvov či existenciu, ktoré všetky majú základ v starej nemčine, je teda naozaj ťažké uveriť, že by názov práve ústrednej lokality mal základ slovanský. S veľkou pravdepodobnosťou ide totiž o tvar, ktorý sa skladá zo starých nemeckého výrazov *p o l* – baňa a *l a n k* - úboč. Na úbočí Banského pohoria ležiaca alebo V Banskom úbočí ležiaca osada - v tomto význame zrejme kedysi vznikli najstaršie názvy Poľanoviec.

Názov v tvare Polanowce, sa prvý raz uvádza roku 1808. Dnešná úradná podoba Poľanovce sa začala používať po roku 1920.

PONGRÁCOVCE

1297 Pangrach

Počet obyvateľov: 99

Rozloha chotára: 300 ha

Nemecký názov: Pongratzau

538 m n. m.

Pôvodný názov obce údajne súvisí s menom jej zakladateľa Pongráca. Ten je v názve pripomenutý tvarom P a n g r. Druhú časť názvu tvorí vtedy používaný výraz a c h (niekedy aj o c h), ktorý označoval osadu. Pongrác bol syn Fióka, šľachtica z rodu, čo sa významne zaslúžil o výstavbu prvej hlavnej veže Spišského hradu. Odmenou boli územia v jeho okolí, v tomto prípade v susedných Poľanovciach.

Slovenská podoba názvu sa prvý raz uvádza roku 1773 tvarom Pongraczowcze. Dnešný úradný názov obce bol ustanovený roku 1920.

POPRAĐ

1256 Poprad

Počet obyvateľov: 52 654

Rozloha chotára: 62990 ha

Nemecký názov: Poprad

672 m n. m.

O pôvode názvu Poprad existuje niekoľko verzií, napríklad aj taká, pre miestne pomery typická, že je odvodený od slova papraď. Všimnime si však radšej tie, čo vychádzajú z reality.

Jedna z nich odvodzuje tvar Poprad od staroslovanského slova p r o n d – prúd. Nuž, dá sa pripustiť, že názov pôvodne vznikol v Malopoľsku, kde rieka Poprad ústí do Dunajca a prostredníctvom popri nej putujúcich pútnikov a kupcov prenikol až k najvyššej časti jeho toku, kde si ho osvojila na jeho brehu vznikajúca obec. Pravdepodobnejšou sa však javí verzia poukazujúca na skutočnosť, že názov sa vyskytuje aj v podobe Popratt (1278)., v ktorom môže druhú časť tvoriť výraz r a t označujúci v starej nemčine útočisko pre

pocestných. Prvá časť názvu *zasa* mohla tvoriť nárečová podoba slova *p a p e*, v starej nemčine označujúce ľudí pôsobiacich v štruktúrach cirkvi, čím názov naznačoval, že zariadenie sa nachádza pri miestnom benediktínskom kláštore.

Ďalšiu možnosť otvára verzia, že v lokalite existoval banský mlyn poháňaný vodou rieky. Podľa nej boli v názve použité dve vtedy v nemčine bežne používané slová: *p o p p e l a n* – dunieť, rachotiť a slovo *r a t*, v starej nemčine označujúce koleso. *Poppelnrat*, *Poppenrat*, *Popratt* a neskôr už *Poprat*, resp. *Poprad* – aj takéto tvary mohli lemoviť cestu k názvu dnešného najväčšieho mesta na Spiši.

Ale čo ak prvú časť názvu tvorilo ešte starogermánske sloveso *b a p*, *p a p* - pribúdať a označoval riekou až od jej sútoku pri dnešnom Svite, kde sa stávala už výrazne väčšou a osada existujúca dávno pred príchodom stredovekých kolonistov prevzala názov od neho?

Predposledná verzia si všíma skutočnosť, že názov rieky sa niekoľko ráz (a nejde len o maďarské zápisy) uvádza aj v podobe *Paprad* a tvrdí, že tento názov vznikol, keď sa spomínané slovo *r a d* (spojilo so starým nemeckým výrazom *p a p o*, čo znamená mohutný). V prenesenom význame vraj takýto názov mohol označovať hlavný vodný tok horného Spiša, čo zbiera všetky vedľajšie prítoky. Výraz *r a d* však v starej nemčine označoval aj skupinu domov vytvárajúcich ulicu (neskôr používaný výraz *z e i l e*), spojenie *Poprad* teda mohlo označovať prvú podobu mesta, ktorá sa zachovala prakticky až do polovice 19. storočia. Prvá časť mohol tvoriť už spomenutý výraz *p a p* použitý vo význame veľký, zväčšujúci sa.

Ako názov obce sa tvar *Poprad* prvý raz spomína roku 1256, o pol storočie neskôr sa názov uvádza v tvare *Popprat*, po čom sa tvar *Poprad* opäť zjavuje až roku 1786.

Zaujímavá verzia sa ale objavila v súvislosti s názvom starého *Popradu* v podobe *villa Teutonicalis*, ktorý sa tiež zjavuje v polovici 13. storočia. Ten sa zvykne prekladať vo význame *Nemecká obec* s dodatkom, že týmto názvom sa západoeurópskymi kolonistami osídlená časť vymedzila voči slovenskej. O osídlení Slováckmi na začiatku stredoveku tu však niet dôkazov a slovenským či slovanským nie je ani tvar *Poprad*. Aj preto treba zvážiť, či v spomínanom latinizovanom názve nebol západoeurópskymi kolonistami mimovoľne obnovený názov pochádzajúci z ešte starogermánskeho obdobia, názov so základom v slove *t e u t o n o s* - pán a či nebol dávny *Poprad* a neďaleké *Zámčisko* sídlom miestnych starogermánskych vládarov – správcov rozsiahleho banského územia siahajúceho až do *Tatier*

a podobných vládcovi, ktorého honosný hrob bol pred desaťročím objavený pri Matejovciach. Existenciu takejto naznačuje aj jedna z možných interpretácií najstaršieho názvu Stráží pri Poprade (osada podriadených ľudí, zrejme služobníctva), prítomnosť saxonov, teda špeciálnymi mečmi ozbrojených bojovníkov (saxones de Poprad) ale i konanie pravidelných sobotňajších trhov na úpätí „gerenbergu“ – bezpečnej skrýše (staré nemecké prídavné meno g e r e n), pri ktorej sa neskôr vyvinula osada s mierne posunutým názvom Georgenberg.

PORÁČ

1374 Veresheng

Počet obyvateľov: 1039

Rozloha chotára: 1885 ha

Nemecký názov: Rothenberg

720 m n. m.

Prvý názov obce, ktorý sa zakrátko zjavil aj v nemeckej podobe Rottenberg – Červený vrch, naznačuje výskyt rudy červenej farby, teda najskôr vari medenej. O niekoľko desaťročí neskôr sa ale zjavuje názov Palocz, ktorý túto verziu nepodporuje, ale obracia pozornosť k dvom starým nemeckým výrazom v e r a h a n g, teda prechod a svah, resp. strmina. Ak totiž vieme, že bolo v stredoveku obdobie, keď sa práve cez územie dnešných Rudňan a potom cez Slovinky vozila ruda na spracovanie do Krompách či až do Gelnice, ba že to bola tak významná cesta, že sa na nej vyberalo aj mýto, môžeme predpokladať, že najstarší názov vznikol vo význame horské sedlo, prechod. Nuž a názov Palocz zasa vo význame Osada na hranici, na zlome...

Pre dnešnú podobu názvu obce je ale dôležitejší tvar uvádzaný roku 1474 v podobe Porach. Ide zrejme o mierne skomolený zápis už známeho tvaru Drauch - Dorach, resp. Torach (obec Dravce, resp. potok v chotári Jakubian) so základom v starogermánskom slovese d r a, resp. podstatnom mene t o r - baňa, teda zápis názvu, ktorý vznikol vo význame Banská osada, čo opäť zodpovedá skutočnosti, veď Poráč predstavoval počas celého stredoveku významnú banskú lokalitu. V niektorých slovníkoch starej nemčiny je však možné stratnúť sa aj s výrazom p o r a c h - hluč, lomož, čo bol jav, ktorý prirodzene sprevádzal každú stredovekú ťažbu.

Roku 1773 bol už názov Porach zapísaný v tvare Poracz. Názov v dnešnej podobe sa zjavuje roku 1808, za úradný názov obce bol ustanovený po roku 1920.

PRAKOVCE	1368 villa Prakonis
Počet obyvateľov: 3376	Rozloha chotára: 3191 ha
Nemecký názov: Prakendorf, Praks	393 m n. m.

V súvislosti s pôvodom názvu obce sa niekedy spomína sv. Praxida, svätica z raného obdobia kresťanstva, predpokladať však, že by práve tá bola patrónkou obce pri jej vzniku, stojí mimo logickej úvahy. Okrem iného aj preto, že je patrónkou činností úplne vzdialených tomuto kútu Spiša.

V baníckych oblastiach Tirolska sa však dodnes vyskytujú obce s názvom Prags, nájdeme tam však aj obec Praxmar. Okrem toho, na Spiši sa zasa dodnes vyskytuje priezvisko Prax! Nemá najstarší názov Prakoviec rovnaký základ? Ale v akomvýraze sa skrývajú jeho korene? Nevieme.

Vieme však, že aj Prakovce boli pôvodne baníckou osadou. Staré bane sa nachádzali v dolinách dvíhajúcich sa od pravého brehu rieky Hnilec, ťažila sa v nich železná a medená ruda, jedna z nich dokonca niesla pomenovanie Praxedes. A viem tiež, že stará nemčina poznala sloveso p r o e k e n - ryt', teda aj „prehľadávať zem za účelom získania rudy“. Od neho mohol názov obce v miestnych jazykových pomeroch vzniknúť úplne prirodzeným spôsobom. Pôvod názvu však môže siahať do ešte dávnejších storočí, do obdobia, v ktorom starí Germáni používali vo význame jama – baňa slovo p r k a, prípadne k slovesu p e r k - kopať, rýpať.

Menej pravdepodobná je možnosť, že zmyslom názvu bolo označiť pôvodnú osadu ako veľmi chudobnú a jej názov bol odvodený od starého nemeckého slovesa p r a c h e n - žobrať.

Tvar Prakovce bol za úradný názov obce ustanovený roku 1920. Dovtedy sa v každodennom styku používali uvedené spišskonemecké názvy.

RAKÚSY

1288 Rokus

Počet obyvateľov: 2535

Rozloha chotára: 634 ha

Nemecký názov: Rox

680 m n. m.

Názov obce, pravdaže, nemá nič spoločné s Rakúskom. Pri pátraní po jeho pôvode však zistíme, že stará stredoveká nemčina poznala výraz *r o k*, ktorý neskôr získal podobu *r a u c h* a označoval dym. Niekedy sa používal aj ako slovo označujúce zápach. V prípade najstaršieho označenia Rakús sa zrejme vychádzalo z prvého významu slova – Rakúsy totiž nepochybne vznikli ako banícka, a teda aj hutnícka osada. O prítomnosti rudy v jej okolí svedčí aj názov potoka dnes nazývaného Čierna voda – jeho názov v minulosti totiž veľmi pravdepodobne znel *A l z e n b a c h*, a podobne, ako v prípade názvu obce Čierna Hora, aj v tomto bol neskôr cez tvar *S w a r t e n-* a Schwarzenbach zmenený do dnešnej podoby. Hlavné aktivity miestnych baníkov sa však odohrávali v Tatrách, dokazujú to názvy niekoľkých tamojších lokalít, kde sa spomína názov obce, ale i fakt, že do chotára Rakús patrilo niekoľko rozľahlých banských lokalít, napríklad Veľká a Malá Svišťovka (pôvodne Kratzen – či Gratzenberg, teda Hora, na ktorej sa kope) .

Predpokladať, že v blízkosti osady existovala huta a práve od tohto faktu bol odvodený názov obce sa preto naozaj nezdá byť neprirodzené, ba nedá sa celkom odmietnuť ani predpoklad, že ten vznikol spojením spomenutého výraz *r o k* ku ktorému sa pridalo a nárečové slovo *h u s - dom*. Nuž a ten „dom, z ktorého stúpa dym“, bola pravdepodobne stredoveká huta...

Iný pohľad na pôvod názvu vrhá historický fakt, že Rakúsy vznikli na území, ktoré v polovici 13. storočia kráľ daroval servientovi Leonardovi za jeho verné služby. Stará nemčina totiž okrem spomínaného slova *r o k* poznala aj dosť podobné slovo *r a c h* – odplata, ktoré v miestnom nárečí mohlo nadobudnúť podobu *r o c h*, ale aj *r o k*. Nedá sa vylúčiť, že názov Rokus vznikol práve z tohto slova, aby pomenoval územie, ktoré sa ako panovníkova odmena stalo majetkom Leonarda.

V povedomí spišských Nemcov bola ako názov obce cez celé stáročia zafixovaná skrátaná podoba pôvodného názvu Roks, často zjednodušene zapisovaná v podobe Rox. Tá sa používala ešte aj niekoľko rokov po vzniku Československej republiky.

Názov v podobe Rakúsy (správne by však malo byť Rakusy, výraz „Rakúsy“ je predsa archaickým označením Rakúska!) bol ustanovený roku 1927.

REĽOV

1352 Rulnow

Počet obyvateľov: 351

Rozloha chotára: 1498 ha

Nemecký názov: Rillen

728 m n. m.

Jedna verzia o vzniku názvu hovorí, že pochádza z latinského slova *aurelium* – zlato, ktoré sa tu malo ťažiť ryžovaním v miestnych potokoch už pri založení obce mníchmi lendackého kláštora. Tí ju tu iste nezakladali náhodou, pretože v súvislosti s nimi sa spomína aj miestna „sklárska“, zrejme však alchymistická dielňa spracúvajúca výnosy tohto ryžovania. Práve vtedy sa obec – pôvodne len malá osada ležiaca vyššie od dnešnej, až tesne pod hrebeňom Spišske j Magury – vraj spomínala pod názvami Aureliumau, skrátene Relnau a neskôr Rulnow. Drahé kovy sa však v chotári Reľova zrejme nielen ryžovali, ale aj dolovali - existenciu baní pripomína povest', že niekedy v polovici 15. storočia sa celá obec prepadla (zrejme pôsobením vybudovaných štôlní a povrchových baní) a následne spustla. Na popud lendackého kláštora ju potom obnovili sedliaci utekajúci pred neznesiteľnými životnými podmienkami na poľskom Podhalí a práve ich nárečie zrejme prispelo k tomu, že sa názov Rulnow vyvinul do dnešnej podoby.

Iným, a možno aj reálnejším z možných vysvetlení koreňa názvu sa zdá byť staré nemecké sloveso *rillen* - urobiť vhodným na dopravu, sprístupniť. Ako vieme, pôvodná cesta od Belej cez Lendak na Zamagurie prichádzala na vyšný koniec vtedajšej osady. A pretože tá, vzhľadom na vtedajšie pomery na cestách zrejme predstavovala významnú lokalitu, cez ktorú sa stala prístupná severná strana, začala byť označovaná názvom, ktorý sa v zápise uhorského pisára z roku 1352 posunul do mierne pozmenenej podoby.

Pravdepodobnou sa však zdá aj možnosť, že pôvodná osada vzhľadom na svoju polohu bola miestom, kde opravovali kolesá furmanských vozov a názov súvisí s výrazom *rulle*, ktorý v starej nemčine používali aj v tomto význame.

Dnešný názov sa prvý raz zjavil roku 1808 a mal tvar Relow. Oficiálny názov Reľov sa používa od roku 1920.

REPISKÁ

17. storočie Repisko

Počet obyvateľov: 729

Rozloha chotára: 563 ha

Nemecký názov: Repsch

823 m n. m.

Obec vznikla v polovici 17.storočia, keď sa tu v baníkmi opustených lokalitách usídlili valaskí obyvatelia z okolitých dedín Lapše, Kacvín a Nedeca. Tak vznikli jej osady, ktoré dodnes nesú mená svojich zakladateľov.

Jedna verzia o pôvode názvu pôvodne sa vzťahujúceho na pomerne rozľahlú lokalitu hovorí, že je odvodený od zvlášť veľkého počtu repných polí v tejto lokalite. Iná hovorí o repe, ako o miestnom výraze označujúcom zemiak. Tie sa tu vraj mali tiež pôvodne pestovať v značnom množstve a pravdou ostáva, že v okolí sa zemiaky nárečím dodnes označujú slovom repa. Existuje však aj viac - menej legenda, že prvými osadníkmi v tomto teritóriu boli Valasi čiernohorského pôvodu, v ktorých jazyku výraz repa znamená obec založenú na strmej lúke. Dokonca sa tu vraj v tomto smere vykonal genetický výskum...

To všetko sú však naozaj verzie na úrovni miestnych povestí.

Oveľa pravdepodobnejším sa zdá predpoklad, že názov vznikol v období, keď bola lokalita ešte osídlená baníkmi a bol odvodený od tých istých slov, ako názvy Vyšných i Nižných Repáš, teda od starého nemeckého výrazu r e p a - jednoduché prístrešie stredovekých sezónnych baníkov, resp. výrazu r e p, označujúceho vymeraný diel zeme. Obidva sa vzhľadom na dávnu banícku minulosť Jurgova a Čiernej Hory, ku ktorým táto z rozratených osád pozostávajúca dedina inklinovala, zdajú celkom prirodzenými.

RICHNAVA

1303 Ryhno

Počet obyvateľov: 2644

Rozloha chotára: 697 ha

Nemecký názov: Richenau

370 m n. m.

História, poloha obce pri potokoch nazývaných kedysi Globocha a Jasnow (Zlatník a Rudník), dodnes zachované názvy v chotári typu Gawart, Grajtar či Podproč, ale i patrón miestneho kostola sv. Michal archanjel - to všetko naznačuje, že v prípade Richnavy sa jedná o pôvodne osadu starou nemčinou hovoriacich baníkov a jej dnešný názov môže súvisieť so starým nemeckým prídavným menom *r e i c h, r i c h* – výnosný. V tejto súvislosti treba pripomenúť názvy typu Reichenberg, dnes Liberec, Reich – Rajec či pohorie, ležiace v severovýchodných Čechách - Rychlebské hory , ktoré v minulosti nazývali Reichensteyner Gebirge. V Čechách však nájdeme aj názov, čo s tvarom Richnava korešponduje asi najviac: Rychnov nad Kněžnou – Reichenau an der Knischna. Spišská Reichenau – Richenau - Richnava bola teda zrejme obec založená pri výnosnom ložisku rudy alebo nejakého drahého kovu. Starý názov miestneho potoka Globocha naznačuje, že aj tu, podobne ako v Rychlebských horách, sa mohlo ťažiť zlato. Preto tu zrejme aj vznikol spomínaný kláštor - mnísi patrili svojho času k najvzdelanejším ťažiarom a spracovateľom drahých kovov, po odchode mníchov bol kláštor prestavaný na strážny hrad.

Zároveň však treba pripomenúť, že spomenuté názvy začínajúce sa prídavným menom *reich* môžu svojim pôvodom siahať až k strogermánskemu slovesu *r i k* – ryt', teda dobývať povrchovou ťažbou

Okrem tejto sa však nedá vylúčiť ani možnosť, že tvar Ryhno je len výsledkom nedôslednosti pisára a jeho základom sa stal starý nemecký výraz *r i h h a n* označujúci pozemkové panstvo. Práve posun názvu z tvaru Rihhanau do podoby Ryhno mohol predstavovať proces, v ktorom vznikol najstarší z názov obce so zámerom charakterizovať územie darované zakladateľovi miestneho šľachtického rodu Zsigray.

Dnešný názov Richnava sa ako úradný používa od roku 1948. Predtým mal podobu Rychnava, resp. Richnawa.

RUDŇANY

1360 Kuffurbach

Počet obyvateľov: 3908

Rozloha chatára: 1363 ha

Nemecký názov: Kotterbach

547 m n. m.

K u f f u r je jeden z mnohých tvarov nemeckého slova das Kupfer – meď, v baníckej doline nad Markušovcami, pod ktoré obec pôvodne patrila, nadobudlo toto slovo však aj tvar k o t t e r. Starý názov Rudnian mal teda význam Medený potok a vystihoval skutočnosť, že dominantným kovom, ktorý v jeho údolí počas stáročí dolovali, bola meď - približne v tomto zmysle je na Spiši vnímaný názov donedávna prosperujúcej obce Rudňany.

Prísna analýza starých názvov však poukazuje na pravdepodobne iný pôvod názvu. Tvar k u f f u r, ktorý tvorí prvú časť najstaršieho zaznamenaného názvu, sa totiž skôr ako od slova k o p e r zdá byť odvodený od slova k u f f e, ktoré v stredovekej nemčine označovalo skromný domček, pre ktorý má slovenčina aj výraz chyžka. Práve v takých zrejme kedysi nachádzali útulok baníci, žijúci tu celé desaťročia v navzájom odľahlých osadách, čo vznikli pri jednotlivých baniach. Až ich spojením vznikla obec a od tejto skutočnosti bol odvodený názov, ktorý mal pôvodne zrejme podobu Kufferach – Osada banských chyžík. Naznačuje to aj fakt, že rovnaký význam chyžka malo vtedy v nemčine aj slovo k o t e r, ktoré sa v názve obce začína zjavovať koncom 19. storočia – pripomína nám ho, ostatne, v slovenčine dodnes používané slovo koterec.

Dnešný názov obce v podobe Rudňany sa začal používať po roku 1945, údajne na návrh miestneho farára, ktorý ho predniesol, keď vyšlo vládne nariadenie o odstránení „nemeckých“ názvov na Spiši.

SLATVINA

1311 Zeek

Početobyvateľov: 321

Rozloha chotára: 440 ha

Nemecký názov: Salzbrunn

460 m n. m.

V najstaršom označení obce sa stretávame s mierne skomoleným starým nemeckým výrazom *s e i k* - mokrina. Toto bolo ale neskôr v názve nahradené synonymom *s l a t*, o čom svedčí záznam z roku 1525, keď sa už názov uvádza v tvare Zlathvina. Druhú jeho časť tvorí starý nemecký výraz *w i n*, ktorý je v daných súvislostiach možné preložiť ako koryto, prípadne úzke údolie.

Názov používaný spišskými Nemcami neskôr, teda Salzbrunn – Slaný Prameň, je pravdepodobne spojený s činnosťou miestneho prameňa minerálnej vody, ktorý na prelome 19. a 20. storočia dokázal zásobovať nevelké miestne kúpele, ba jeho voda plnená do fľaš sa exportovala aj mimo Spiš.

Roku 1920 sa začal používať názov v tvare Slatvina, ten dnešný platí od roku 1927.

Vzhľadom na pomerne častý výskyt názvov, ktoré sú podobné s najstarším názvom Slatviny sa vari patrí znova pripomenúť, že mokrinu v starej nemčine označovali tvary *s e i k* či *s i k*, že starý germánsky jazyk používal sloveso *s e k* - rúbať, dobývať a že v dobových zápisoch sa vyskytovali tvary *s c e k* či *s c e e k* svedčiace o prechode slovesa *s e k* - rúbať, dolovať do podoby *z a h o n* a potom *z a c h e n*, ktorý sa používal na označenie rudných ložísk. V danom prípade však treba vziať do úvahy aj skutočnosť, že ak sú všetky staré názvy okolitých obcí nemeckého pôvodu, je nereálne predpokladať, že by práve na označenie Slatviny bol pred sedemsto rokmi použitý maďarský výraz *s e k* - stolica, ktorý podľa historikov označoval sídlo akéhosi samosprávneho celku práve tu, v Slatvine.

SLOVENSKÁ VES

1311 villa Sclauonicalis

Počet obyvateľov: 1863

Rozloha chotára: 2244 ha

Nemecký názov: Windschendorf,

Winschendorf a tiež Winczendorf

651 m. n m.

Názov obce sa ešte aj dnes používa ako dôkaz slovenského osídlenia kraja pod Magurou. A to napriek tomu, že najstarší zapísaný názov, dôsledne preložený, hovorí o Dedine Slovanov - na označenie Slovákov má totiž latinčina výraz slavus, prídavné meno má podobu slavicus ! Už tento fakt naznačuje, že pôvod názvu obce je zložitejší, ako sa zdá na prvý pohľad, koniec- koncov, rovnako zložité a málo presvedčivé je aj dokazovanie výraznej prítomnosti „slovenského“ obyvateľstva v tomto kraji na začiatku stredoveku.

Ako teda nepresný názov Slovenská Ves pravdepodobne vznikol?

Vysvetlenie ponúka skutočnosť, že spišskí Nemci obec vo svojom nárečí nazývali aj Windschendorf či podobne. O miestnych pomeroch neinformovaný uhorský pisár však tento tvar stotožnil s podobou Wendischdorf, v ktorej sa zrazu pred ním (zdanlivo!) vynoril výraz, akým v starej nemčine nazývali Slovanov: *W e n e d i n e* (doslova „ľudia spoza okraja germánskej krajiny“), resp. prídavné meno *w e n e d i s c h*, a tak dal názvu latinskú podobu Villa Sclauonicalis – Slovanská Ves. Podobu, ktorú potom iný pisár znova preložil, ale opäť nepresne, tentokrát do podoby Tothfalu (tóth – výraz vraj tureckého pôvodu, vo všeobecnosti používaný na menejcenného človeka, v minulosti však často používaný uhorskými pisármi na označenie Slováka), čím vlastne prejudikoval dnešný názov....

V skutočnosti však treba pôvod názvu hľadať v starom nemeckomslovese *w i n d e n* - skrúcať sa, zatačať do strany. Práve v tejto obci sa totiž stredoveká cesta vedúca z Belej za Spišskú Maguru prudko zatačala na Lendak a až z neho stúpala na hrebeň pohoria, z ktorého potom klesala do starého Reľova, ktorý vtedy ležal o niečo vyššie ako dnešný. Pôvodný názov Windendorf, Windschendorf teda označoval Dedinu, kde sa zatáča cesta.

O tom, že naozaj nemohlo ísť o obec s výrazne slovanským, či nebodaj slovenským zastúpením svedčí aj fakt, že v jej chotári existovala osada baníkov a hutníkov. V niektorých prameňoch ju nazývajú Schwaberg, v iných ale Scheuerberg či Schuyrberg, čo je názov nepochybne súvisiaci so starým nemeckým slovesom *s c h u r f e n* – hľadať, vyhľadávať,

najmä rudu. Pritom sa nedá vylúčiť ani možnosť, že tiež dnešné Vojňany, pôvodne Krig, čo je názov s baníckym pozadím, boli pôvodne vysunutou osadou dnešnej Slovenskej Vsi. Výskyt rudy však pripomínajú aj v miestnom chotári dodnes zachované názvy, v ktorých sa pomerne často opakuje výraz l e m – hlina. Ten používali stredovekí baníci na označenie menej kvalitnej rudy. Výrazne však charakter dávnej obce pripomína fakt, že na začiatku 14. storočia odvádzal jej majiteľ kláštora karuziánov na Skale útočisko a cenzus tri hrivny striebra (!) ročne. Slovenskými roľníkmi osídlená obec by mu byť tak veľkorysým asi neumožňovala.

Názov podobný dnešnému – Slowanská Wes (správny preklad názvu latinského!) sa prvý raz uvádza roku 1808. Dnešný názov sa začal používať až po roku 1920.

SLOVINKY

1368 Abucuk

Počet obyvateľov: 1885

Rozloha chotára: 4644 ha

Nemecký názov: Oberhofen, Unterhofen

441 m n. m.

Jadro obce vzniklo v chotári richnavského panstva, keď bola v lokalite Abucuk založená prvá banská osada. Existuje verzia, že jej názov súvisí s nemeckým spojením O b e r z u g, čo je možné preložiť ako Horná rudná žila, spomenúť však treba aj výraz a b u z u g, ktorý v banskej terminológii označoval buď vetrací otvor alebo ústupovú štôľňu. Čo ak pôvodná osada vznikla práve pri takejto a od nej si odvodila aj svoj názov?

Rovnako pravdepodobným slovom, z ktorého mohol názov vzniknúť sa zdá tvar a b u s pomenúvajúci v starej nemčine „miesto, ktoré si zasluhuje pozornosť“ - výskyt rudy bol pre takéto pomenovanie iste dobrým dôvodom. K tvaru sa zrejme pripojil výraz e c k – kút, mierne skomolený pisárom do podoby u k a označenie lokality, ktoré sa pre budúcnosť zachovalo v nárečovej podobe Abucuk bolo na svete.

Iný pohľad na pôvod názvu prináša tvar Abakuk, ktorý sa tiež uvádza ako pôvodný názov. Ak predpokladáme, že prvá časť je skomolením prídavného mena ober (významy slova aba nedávajú v miestnych pomeroch zmysel), vychádzajú nám ako pravdepodobné názvy s významom Horná hruda – ruda (starý nemecký výraz kok, kuk), prípadne Horné kuksy (kuck, kux – dohodnutý podiel z ťažby).

Roku 1405 sa objavuje správa o už početnejšom osídlení tejto lokality a jej názve S l o w y n k a, čo mohla byť nárečová podoba spojenia S l a g w i n k e l a u - Osada v kúte, kde sa rúbe, teda ťaží ruda. Sloveso schlagen – dobývať, raziť sa totiž v stredoveku používalo aj v podobe s l o c h. V tom období, ale i v neskorších storočiach, išlo najmä o ťažbu rudy medenej a striebra. Stará stredoveká nemčina však poznala aj výraz s l o t, ktorý v spojení so slovom w i n c k e l - kút mohol tiež stáť v pozadí starého názvu vznikajúcej obce, a to vo význame Kút pri mokrine, resp. potoku. Je totiž známe, že bahenné rudy, medzi ktoré patrí aj tá medená, zvykli byť ukryté vo vlhkom podloží. Pretože však výraz winkel, winkel označoval v starej nemčine aj úkryt, nemožno vylúčiť ani možnosť, že označenie sa vzťahovalo na už jestvujúcu osadu tvorenú jednoduchými prístreškami baníkov.

Postupne sa však otvárali nové bane aj v iných časti doliny. Obec, ktorá vznikla spojením tamojších osád zaznamenávajú dokumenty z roku 1460 už pod modifikovaným názvom Zlowynkau. Približne o storočie neskôr sa však v nej spomínajú časti O b e r h ö f e n a U n t e r h ö f e n. Toto pomenovanie už s veľkou pravdepodobnosťou vychádzalo z existencie novopostavených hutníckych pecí. Zámena nemeckých slov h o f a o f e n v tom období bývala totiž pomerne častým javom a Slovinky sa naozaj postupne stávali známe najmä svojimi hutami.

V druhej polovici 16. storočia dochádza k útlmu miestneho ťažiarstva a odchodu mnohých pôvodných obyvateľov baníckych osád. Richnavské panstvo, pod ktoré obec vtedy patrila, ich nahrádza obyvateľmi rusínskeho pôvodu. Tí vo svojom nárečí názov posunuli do podoby S l o v i n k a, neskôr S l o v i n k y.

Samosprávna obec Slovinky vznikla však až roku 1943 zlúčením Horných a Dolných Sloviniek. Odvtedy sa používa aj dnešný úradný názov.

SMIŽANY

1254 Sumug

Počet obyvateľov: 8640

Rozloha chotára: 4570 ha

Nemecký názov: Schmoegen

485 m n. m.

Aj Smižany boli obcou baníkov a hutníkov. Dokazuje to niekoľkokrát sa v chotári vyskytujúci názov Baniská, Maša či názov lokality v tvare Becheň (základ v starom nemeckom slovese *b a k a n* – rúbať, kopať). Okrem týchto treba však spomenúť aj miestne názvy Čerga a Čingov, obidva súvisiace so straým nemeckým slovesom *k i r k e n*, *c h i r c h e n*, *c h e r c h e n* – kopať), ale aj názvy Turník (*t u r* – baňa) či Edestornya, ktorý nemá nič spoločného s akýmsi šľachticom Sladkým, ako sa nazdáva klasik miestnej histórie farár Pajdušák, ale súvisí s pôvodným názvom Edeltur – Baňa na vzácne kovy (základ vo výraze *e d e l s t e y n*, *e d e l g e s t e y n*). Výraz *e d e s*, mimochodom, mal v tsarej nemčine význam prísaha!

Okrem toho sa patrí pripomenúť fakt, že v niektorých historických prameňoch sa ako vôbec najstarší zaznamenaný názov obce uvádza tvar *M i c h a*, ktorý pravdepodobne súvisí so starým nemeckým slovom *s m i s s e* - kováčňa, hámor. Práve z neho vznikol roku 1570 uvádzaný názov Smyssan.

Iným dôležitým zamestnaním miestnych chlapov bolo povozníctvo – železo vytavené v okolitých hutách, prípadne z neho vyrobený tovar rozvážali vraj až do kupeckých miest v Poľsku, Sliezsku či Rusku a na spiatocnej ceste zasa dovážali najmä soľ z poľskej Wieliczky. Svedčí o tom aj presne nezachovaný, paralelne k tvaru Sumug používaný názov, ktorý bol však uhorskými pisármi skomolený do podoby *v i l l a c a n i f e r o r i* a potom historikmi posunutý do súvislostí, podľa ktorých boli miestni obyvatelia chovateľmi poľovných psov a a Smižany ďalšou služobnícku obec Spišského hradu... V skutočnosti však názov súvisel so spomínaným povozníctvom, v starej nemčine označovanom výrazom *k a r e n v o r a e n* (základ v slovese *v o r a e n*, neskôr *f u h r e n*). Toto sa totiž ako jedno z dominantných miestnych remesiel spomína ešte aj v období, keď si na názov, ktorý mohol mať podobu Karenvordorf už nikto nepamätal. Mimochodom, práve vzhľadom na spomínaný import soli vznikol v Smižanoch soľný sklad! Takýto charakter obce dokazuje aj v kúpnopredajnej zmluve z roku 1254 zachovaný názov *S u m u g*. Ten totiž svojim

pôvodom siaha k starému nemeckému výrazu *s u i m o* označujúcemu obrátku, miesto na obracanie sa furmanských vozov.

Roku 1570 zapísaný tvar v Smyssan sa o sto rokov neskôr posunul do slovanskej podoby Smizany.

Spišskými Nemcami používaný názov treba vnímať ako nárečové pomenovanie súvisiace so starým nemeckým slovom *s c h m o k – dym*, ktorý tiež poukazuje na miestne hutníctvo a spracovanie železa.

SMOLNÍK

1327 Semelnech

Počet obyvateľov: 1084

Rozloha chotára: 6896 ha

Nemecký názov: Schmölnitz

561 m n. m.

Už roku 1255, keď sa nanovo potvrdzovali hranice jasovského opátstva, boli do zápisu uvedené názvy dvoch vodných tokov dotýkajúcich sa jeho severnej hranice – Gynilnich a Zumulnuk – s dodatkom, že sa pri nich spracováva ruda. Zápis z roku 1278 zasa uvádza pri druhom potoku ležiacu lokalitu a charakterizuje ju ako takú, kde „stoja stavby, v ktorých sa obyčajne taví alebo čistí ruda“.

A práve tam roku 1327 z rozhodnutia kráľa Karola Róberta a vzhľadom na bohaté ložiská striebra vzniklo banské mesto, ktoré názov potoka ustanovilo aj za svoj názov. Nie celkom zrozumiteľný tvar Zumulnuch bol však nahradený tvarom Semelnech. V jeho základe sa pripomenulo staré nemecké sloveso *s e m e l e n, s m a l e n* (niekedy aj *s m e l z e n*) – robiť

tekutým, čiže taviť. Druhú časť názvu tvoril výraz, ktorý sa v rôznych obmenách používal na označenie bystriny. So smolou – živicom získavanou zo stromov miestnych lesov, ktorá sa pri vysvetľovaní pôvodu názvu obyčajne spomína, nemal a nemá dnešný názov Smolník teda nič spoločného. K podobe, ktorá také asociácie vyvoláva, dospel totiž postupnou transformáciou prvej časti názvu, a to cez tvary Schmel-, Smel-, Smul-, až nakoniec nadobudol čisto „slovanskú“ podobu Smolník.

Názov Smolnik sa prvý raz uvádza roku 1773, no už na prelome 14. storočia sa zjavuje podobne znejúci názov Smolnicza či Smolnyc.

Spišskonemecký názov obce je odvodený od starého nemeckého slova *s c h m e l z e*, ktoré v istých súvilostiach bolo používané vo význame huta.

Tvar Smolník bol však za úradný ustanovený až po roku 1920.

SPIŠSKÁ BELÁ

1256 Bela

Počet obyvateľov: 6503

Rozloha chotára: 3394 ha

Nemecky názov: Valtendorf, Bejla

631 m n. m.

V súvislosti s názvom tohto mesta sa všeobecne prijíma názor, že západoeurópski kolonisti, ktorí neskôr v meste počas stáročí výrazne dominovali, prebrali názov už existujúcej slovanskej osady, pri ktorej sa usadili. Tá mala dostať meno podľa riečky Belá, čo pramení v „bielych“, teda vápencových horách najvýchodnejšej časti Tatier a ktorej voda bola vtedy vraj mierne mútnej, čiže bielej farby. Ibaže potom by niekde v starých dokumentoch musel pre nemeckú obec byť zaznamenaný názov analogický k podobným situáciám na Spiši, teda Nova Bela, názov, ktorý by rozlišoval dve osady s rozdielnym dátumom založenia. Nenájdeme ho. Nájdeme len zápis z roku 1263, hovoriaci o „villanorum de Bela“, resp. „Teutones de Bela“ (dedinčanoch, resp. pánoch z Belej) a v donácii z roku 1279 zasa len zmienku o „terra Bela“, čiže o „území Bela“. A nenájdeme ani odpoveď na otázku, prečo by

sa mal práve tu, v lokalite zo všetkých strán obkolesenej po nemecky pomenovanými lokalitami, zachovať a používať názov slovanský.

Zvlášť, ak mesto pri rieke Belá vôbec neleží a tá preteká od neho na kilometre vzdialená! Okrem toho, ak by nejaké slovanské obyvateľstvo pri príchode západoeurópskych kolonistov v týchto miestach žilo, tvorili by ho osadníci z malopoľského jazykového prostredia a tí by tu zanechali názov Biala. Ale ani to nie je celkom isté, pretože v období, keď mal názov vzniknúť, sa toto pôvodom latinské slovo používalo najmä vo význame nádherný – práve za takú bola totiž biela farba vo všeobecnosti považovaná.

Pripomenúť však treba aj iné pozoruhodné fakty: Spišskonemeckí obyvatelia mesta i okolia ešte pred pár desaťročiami hovorili „Ich gehe i n die Bejl!“ (Idem na Bejl!), čo znamená, že nepoužívali pre pohyb smerom do mesta gramaticky správnu predložku „nach“. Používali starý názov rozľahlejšej lokality, ako bolo mesto! Je teda celkom možné, že ten, podobne ako v prípade Kežmarku, zahŕňal celý chotár obce, vrátane veľkej časti dnešných Belianskych Tatier!

Do úvahy však treba zobrať aj fakt, že rozbor spišských miestopisných názvov vytvára stále viac dôkazov, že pokiaľ ide o rozsiahlosť slovanského osídlenia Spiša i vplyv Slovanov usadených pod Tatrami na miestne názvy, bola ich úloha v nedávnej minulosti historikmi precenená, a že ani tento názov nemusí mať pôvod, aký sa mu všeobecne pripisuje. Veď už len predstava, že kolonisti z úplne iného jazykového prostredia sa niekde usadili a vzápätí začali používať miestne názvy, ktorých významu nerozumeli, pôsobí nevieryhodne! Názvy by pre nich totiž nemali nijakú výpovednú hodnotu, nijako by kraj naokolo neidentifikovali a neľahčovali orientáciu v ňom, navyše vôbec by nevystihovali javy, o ktoré sa noví osadníci pri spoznávaní okolia zaujímali predovšetkým a ktoré bolo nevyhnutné pomenovať názvami, ktorým rozumeli! Najlepším dôkazom toho je skutočnosť, že pre dominantný prírodný útvar, teda kráľom darovanú východnú časť Tatier, počas staročí používali vlastný názov Kalkalpen...

Preto sa zdá oveľa prirodzenejšie prijať názor, že názov Bejla, Bela odráža vývoj na území, kde možno už jestvovala osada nazývaná B e i l a u - B e l a, čo bol ale názov odvodený od stredovekého nemeckého slovesa b e i l a n, ba možno ešte od starogermánskeho b e l. To stará nemčina poznala vo význame rúbať, dolovať. Ak však slovo das Beil – sekera malo podobu b ä l a, b ä j l a, dá sa predpokladať, že rovnakú mohlo vo výslovnosti nadobudnúť aj sloveso, čo je zároveň skutočnosť vysvetľujúca tvar Bejla. Popri tom si tiež treba všimnúť použitú predložku, ktorá sa aj v slovenčine používa

v prípade, že lokalita sa vyznačuje svojou rozľahlosťou i odľahlosťou (idem **na** Štrbské Pleso, idem **na** Strednicu, **na** Poráč, **na** Šuňavu). Táto predložka zároveň ale potvrdzuje, že spomínané slovné spojenie terra Bela naozaj označovalo rozľahlé, kráľom darované územie siahajúce až do dnešných Belianskych Tatrách a názov mal buď vystihnúť buď jej skultivovanie alebo vykonávanie banskej ťažby tak na podhorí, ako aj v horách, kde ju potvrdzuje niekoľko dnes už nesprávne interpretovaných miestopisných názvov. Od názvu územia bol potom odvodený aj názov jeho ústrednej obce.

Takýto vývoj prekonalo aj označenie obce Belaveža v okrese Bardejov, roku 1355 uvádzané v tvare Belawesa, ktorý skôr ako bielu vežu označoval lúku, na ktorej sa ťaží (Beilenwese). Poukázať treba aj na skutočnosť, že nemecký názov Banskej Belej mal podobu Dilln, čo je tvar odvodený od starého nemeckého slovesa s rovnakým významom ako má sloveso beilan.

V uvedených súvislostiach je však tiež potrebné vziať do úvahy aj ďalší zo zriedkavejšie spomínaných starých názvov Spišskej Belej – V a l t e n d o r f. Jeho pôvod sa vysvetľuje existenciou prastarej miestnej kaplnky údajne zasvätenej sv. Valentínovi, ktorá mala pomerne skoro zaniknúť. Takéto patrocínium je však otázne, kult sv. Valentína sa u nás totiž začal šíriť až v 15. storočí, teda dávno po vzniku onoho názvu. Otázkou vyvoláva aj zmysel takéhoto patrocínia v širšej pustatine, keďže svätec je patrónom zaľúbených a mladomanželov. Oveľa pravdepodobnejším vysvetlením sa preto zdá, že prvú časť názvu tvorilo sloveso so základom v starogermánskom b h a l d, teda v a l t e n (nie náhodný názov vrchu Valtín nad neďalekým Lendakom), čo je vlastne modifikácia slovesa beilen - dobývať, ťažiť...

Názov Szepesbela -Spišská Belá, ktorý vznikol, aby mesto odlišil od mnohých iných obcí rovnakého názvu, sa používa od polovice 19. storočia, resp. od roku 1920. Dovtedy sa celé stáročia používal tvar Bela.

SPIŠSKÉ BYSTRÉ

1294 Cubach

Počet obyvateľov: 2431

Rozloha chatára: 3783ha

Nemecký názov: Kuhbach

674 m n. m.

Najstarší, ale zvlášť spišskými Nemcami používaný názov tejto dediny, ktorý sa v miestnych pomeroch používa dodnes v tvare Kubachy, navodzuje zdanie, že jeho pozadie je veľmi ľahko rozpoznateľné a tvoria ho nemecké slová die Kuh - krava a der Bach – potok, teda že názov obce treba chápať vo význame Kravský potok. Nápis na najstaršej zachovanej obecnej pečati však podáva názov v podobe Kuniges Bach. Spišský historik Vencko sa nazdával, že ho treba chápať v súvislosti s nemeckým prídavným menom kuyn – smelý, odvážny, a teda aj bystrý – práve od tohto výkladu je odvodený dnešný názov obce.

Ani v tomto prípade sa však nezdá pravdepodobné, že by stredovekí obyvatelia pri pomenovaní lokality, ktorú osídlili, používali názvy až takého lyrického zafarbenia. Zvlášť, ak vieme, že v každodennej reči používali výraz k ü n i s t e y n, resp. k ü n i ako súčasť spojenia označujúceho rudu (künirode, künisteyn – ušľachtilý kameň). Ten mohol tvoriť nielen súčasť pôvodného názvu neďalekej Kráľovej hole v podobe Kuynihol, neskôr Koenighol (h o l - synonymum výrazu l o c h – baňa), ale aj súčasť starého názvu spomenutého potoka (v skutočnosti išlo o dnešný Hornád!), označovaného vtedy Chunrad. Zápis Kuyniges Bach, Kuyniges Rad, skrátene Kubach či Chunrad, teda označoval nie Bystrý potok, ale Rudnú rieku. Použitý ako názov obce, pri ktorom táto ležala, bol ale zapísaný v podobe Cubach!

Výnosná ruda bola vtedy do tohto „potoka“ splavovaná nielen z masívu Kráľovej hole, ale i z iných kútov miestneho chatára, kde tiež boli otvorené bane. Svedčia o tom názvy Bovald – Bauwald, čiže Banský les, Morenseif – Temný potok (temný kvôli výskytu rudy), Kolzaif – Uhliarsky potok či Hutiská. Banícku a hutnícku minulosť dosvedčuje však aj zachované patrocínium miestneho kostola zasväteného sv. Michalovi archanjelovi, patrónovi baníkov a hutníkov.

Starý názov Spišského Bystrého sa v transkripcii Kubach používal až do začiatku 20. storočia. Roku 1910 sa zjavuje podoba Hernádfalu, ktorá, možno nechtiac, potvrdila korene starého názvu. Po vzniku československého štátu sa opäť používal tvar Kubachy.

Dnes platný úradný názov bol zavedený roku 1948.

SPIŠSKÉ HANUŠOVCE

1319 Heymusau

Počet obyvateľov: 765

Rozloha chotára: 1430 ha

Nemecký názov: Henschau

614 m n. m.

Oficiálna verzia odvodzuje názov obce od mena akéhosi Hanuša, pôvodne Hansa, vraj zakladateľa obce, zdá sa však, že ten sa vyvíjal po línií, ktorá s týmto faktom vôbec nesúvisí. Pri pátraní po jeho pôvode nie je totiž možné nevziať do úvahy dávnu existenciu kaplnky sv. Barbory na rázcestí do Osturne a spišskonemecký názov Hanušoviec. Tie poukazujú na veľkú pravdepodobnosť, že túto obec obývali kedysi hencovia - huncovia, chlapi pracujúci na vytýčených banských dieloch, teda baníci, a to pravdepodobne už pred rokom 1234. Ak k tomu prirátame skutočnosť, že susednými pre Hanušovce boli pôvodne banícke prédiá v Osturni či Jezerskom (práve z Hanušoviec pochádzal jeho zakladateľ!) a ak tiež vezmeme do úvahy dodnes zachované názvy v miestnom chotári ako sú Ráztočky (R o e s t c h e n – výraz označujúci hutnícke piecky), Keheľ (od k ä u l – uhlie) či Cigerník (od starého nemeckého slovesa k i r k e n, c h i r c h e n – kopať, ťažiť), nebude sa nám zdať iná, na prvý pohľad nepravdepodobná verzia až taká nereálna. Zvlášť, ak pripomenieme, že aj Hanušovce sa v istom období takmer úplne vyprázdnilo (typický osud banských lokalít po tom, čo bane prestali byť výnosné) a že medzi novým obyvateľstvom poľského pôvodu banícka tradícia obce i množstvo iných miestnych názvov dosvedčujúcich banícku minulosť prirodzene zanikli, prípadne sa výrazne pretransformovali.

A tá iná verzia tvrdí, že pôvod názvu Spišských Hanušoviec treba hľadať v starom nemeckom slovese h e m e n, h e i m e n, v ktorom má základ aj prídavné meno h e m i s c h, h e i m u s c h! Slovese, ktoré sa používalo vo význame „ubytovať, poskytnúť prístrešie“ a od ktorého je odvodené aj prídavné meno vo význame „poskytujúci prístrešok“. Čo teda najstarší názov Hanušoviec na pozadí tohto zistenia označoval? Osadu, ktorá poskytovala útulok v pôvodne veľmi jednoduchých príbytkoch, aké si vtedy pri svojich baniach budovali baníci a ktoré boli v iných prípadoch na Spiši označené starými nemeckými výrazmi r e p a, resp. k u f f u r. Že názvy tohto typu naozaj jestvovali, dokazuje aj prvý zaznačený názov

šarišskej obce Brezovička v podobe Haynburg (fonetický prepis názvu Heimbürg), ktorá, ako naznačuje najstarší názov susednej Brezovice – Berze (od b e r s e, b e r z e - ruda), nepochybne tiež ležala v baníckej oblasti.

Iná verzia zasa poukazuje na starý nemecký výraz h e y m a n - šafár a od neho odvodené prídavné meno h e y m i s c h. Ak bola osada pôvodne majetkom lendackého kláštora križovníkov, iste mala aj správcu, ktorý organizoval prácu na miestnom majeri. Čo ak bola osada spočiatku nazývaná práve podľa tejto skutočnosti?

Názov v podobe Hanussovce sa prvý raz uvádza roku 1808, tvar Spišské Hanušovce platí od roku 1927.

SPIŠSKÝ HRHOV

1258 Gurgew, Gyrgow

Počet obyvateľov: 1400

Rozloha chotára: 1 200 ha

Nemecký názov: Gurgau

482 m n. m.

Jedna verzia o vzniku názvu odvodzuje jeho pôvod od patrocínia už zaniknutého kostola, ktorý mal stáť v pôvodnom Hrhove (ležal pri starej Levočskej ceste) a mal byť zasvätený sv. Jurajovi - Georgovi. G e r g e a u, G u r g e a u, G u r g e w, takúto podobu mal vraj vtedy tento názov Dediny sv. Juraja. Iná verzia ale tvrdí, že názov je odvodený od stredovekého slova g a r g, ktoré označovalo človeka, čo pestoval ľan, spracovával ho a vyrábal z neho

oblečenie aj iné výrobky. Gargovia údajne žili aj tu neďaleko Spišského hradu a podľa nich dedinu nazývali najprv Gargov, potom Harhov a nakoniec dnešným názvom.

Odmenil by však panovník roku 1260 svojich najvernejších šľachticov na Spiši, Görgeyovcov, dedinou, čo žila od jednej úrody k druhej? O tom sa dá a naozaj treba pochybovať. A pokiaľ ide o starý názov odvodený od uvedeného patrocínia, taký bol v prípade neďalekého Jurského dôsledne zapísaný v podobe Sant Girgen ! Nedá sa teda ani len predpokladať, že v prípade Spišského Hrhova by pisár vynechal tak dôležité prídavné meno.

Navyše obec s rovnakým názvom Hrhov existuje v Gemeri (roku 1263 uvedená ako Gurgew, Gyrgew) a vôbec nemá kostol zasvätený sv. Jurajovi! Nachádza sa však na okraji kedysi výnosného baníckej kraja – tak, ako sa starý Spišský Hrhov nachádzal v priestore medzi zaniknutou baníckou osadou Dursth (odvodené od výrazu d ü r r – na rudu výnosný) a vrchom dnes nazývaným Jazerec, čo je názov vytvorený zo starého nemeckého výrazu j a s – ruda. Ak k tomu pridáme pôvod názvov neďalekých Dolian či Rožkoviec a intenzitu, s akou sa Gergeyovci venovali otváraniu nových banských lokalít, musíme pripustiť, že do podoby g u r g-, g e r g- sa mohol transformovať už spomenutý výraz g w e r k a názov v podobe Gurgau, roku 1258 zapísaný ako Gurgew, označoval dedinu baníkov. Iný základ významovo podobného názvu mohlo vytvoriť staré nemecké sloveso označujúce činnosť spojenú s dobývaním rudy k i r k e n - dobývať, ťažiť posunuté nárečím do podoby gyrgen, gurgen.

Pripomenúť však treba aj staré germánske prídavné meno g a r g o s - divoký. Nedá sa celkom vylúčiť, že práve ním bola označovaná horný , preda len rýchlejšie plynúca časť vodného toku, ktorý vzhľadom na svoj charakter v dolnej časti nadobudol podobu Logina (dnes Lodina). Ten má totiž základ v starogermánskom l o g – pomaly plynúci. Čo ak pôvodná osada odvodila svoj názov práve od toho na miestne pomery divoko plynúceho potoka?

Dnešný názov obce sa používa len od roku 1948, dovtedy sa bežne používala nárečová podoba Harhov, prvý raz zaznamenaná roku 1773 v zaujímavom tvare Harkow. Ako vidieť, nechýbalo veľa (stačilo, aby Spišiáci začali konečne používať to nešťastné CH!), a mohli sme mať na Spiši Charkov!

SPIŠSKÝ HRUŠOV

1253 Kurtues

Počet obyvateľov: 1260

Rozloha chatára: 1307 ha

Nemecký názov: Grussau

424 m n. m.

Skutočnosť, že územie tejto obce pôvodne patrilo do panstva Milož, ktorého nemecký tvar názvu Muihlau predznamenáva dávnu prítomnosť rudného múľu (m ü l e, m ul) v miestnom potoku, signalizuje, že názov obce má v skutočnosti s hruškami spoločného asi toľko, ako názov Jablonova s jablkami. A skutočnosť, že obec naozaj leží v oblasti, kde sa v stredoveku intenzívne baníčiilo, dosvedčuje aj história susedných Hincoviec a neobyčajne kvalitná meď z ich chatára. Nepovšimnuté nemôže však ostať ani dávne zasvätenie hrušovského kostola jednej z baníckych patróniek sv. Kataríny...

Okrem toho: v súvislosti s dávnym názvom obce v podobe Kurtues, ale najmä históriou jej vzniku, si iste nie je možné nevšimnúť staronemecké slovo k u r t. Malo ten istý význam, ako neskôr používané prídavné meno k u r z – krátky. Okrem neho stará nemčina poznala aj slová e s - pozemok a v e s e - nič neznamenajúci kúsok, dielik. A ako vieme, hrušovské panstvo vzniklo tak, že kráľovná Alžbeta svojho času vyčlenila jednému zo svojich prívržencov neveľkú, teda „krátku“ časť zo spomínaného panstva Milož...

Dielik, na ktorom zakrátko vznikla osada označená názvom zloženým zo spojenia práve vyššie spomenutých dvoch nemeckých slov, ktorý však neskôr zrejme vyvolal asociácie spojené so slovom k ö r t e, v maďarskom jazyku označujúcom hrušku! Asociácie zrejme tak silné, že už v polovici 14. storočia je názov obce uvádzaný v podobe Hruskfalva. Alebo ide len o zlý zápis názvu, ktorého súčasťou tvoril výraz h r u s s a, ktorý v starej nemčine označoval koňa? Nuž, naozaj sa nedá vylúčiť, že skôr ako pestovaniu hrušiek sa miestni obyvatelia venovali chovu koní. Ba naznačuje to aj spišskými Nemcami používaný názov mierne modifikovaný do podoby Grussau...

Tvar podobný dnešnému názvu, a to Hrussov, sa prvý raz uvádza roku 1500, dnešný oficiálny názov obce v podobe Spišský Hrušov sa používa od roku 1927.

SPIŠSKÁ NOVÁ VES

1268 nova villa

Počet obyvateľov: 37 795

Rozloha chotára: 6667 ha

Nemecký názov: Neudorf

470 m n. m.

Nova villa – nová dedina, resp. ves predstavuje slovné spojenie, o ktorom sa naozaj nedá spoľahlivo tvrdiť, že kedysi vznikol ako názov dnešného centra Spiša. Zachoval sa totiž vo vete, ktorej časť má podobu „n o v a v i l l a, que vulgo Iglosasa appellatur“ a kde sa len spomína nová dedina, ktorú zvyčajne nazývajú Iglosasa. Napriek tomu panuje presvedčenie, že toto spojenie predstavuje názov po tatárskom vpáde novovzniknutej obce skladajúcej sa z pôvodnej osady Iglov a osady novej, ktorú mali založiť noví, vraj saskí kolonisti. Prizrime sa ale tomuto názoru trochu pozornejšie...

Územie tvoriace dnešný chotár mesta bolo nepochybne osídlené už pred polovicou 12. storočia, keď sem prišli západoeurópski baníci so zámerom vyťažiť jeho podzemné bohatstvo. Dokazujú to jednak opustené bane objavené pri novom vytyčovaní banských dielov v oblasti Knolly a dnešných Ráztok (názov má korene v starogermánskom slovese *r e u s* – pražiť a pôvodný tvar *Reustchen* vznikol vzhľadom na existenciu miestnych hút), ako aj názvy typu *Könighübel* a *Königsafen*, ktorých základ treba vidieť v starogermánskom slovese *k e n e s* (označovalo činnosť vykonávanú pri povrchovej ťažbe). Názvy rovnakého pôvodu však nájdeme aj na území dnešného mesta - základ toho, čo označoval osadu *Stojan* treba vidieť v starogermánskom výraze *s t o i l o* – výbežok, kút, základ názvu osady *Sag* zase v starogermánskom slovese *s a g* - hľadať (neskôr *suchen*). Dávno pred vznikom „novej dediny“ sa však iste ťažilo aj v iných kútoch jej neskoršieho chotára : Ved’ napríklad pôvodný názov lokality *G r e t l a* je zložený zo starogermánskeho slovesa *g r e d* označujúceho povrchovú ťažbu rudy a podstatného mena *l a c h* - diel zeme a základom názvu lokality, od ktorej odvodil svoj názov *Stražanský kopec* sa javí starogermánske sloveso *s t r e g* – ťažiť...

Ruda a vzácne kovy sa však už vtedy možno ťažili aj pod Blaumontom - Bleimontom, čiže v bani na olovo, v potokoch na východnej strane Rittenbergu, ktorého názov súvisí s nemeckým slovesom r a t o n – preosievať, teda ryžovaním získavať zrnká drahých kovov, či pri osade nazývanej S w a n i s

nazvanej podľa miestnej bane s nepravidelnou, krútiacou sa rudnou žilou. O baníctve a následnom spracovaní vyťaženej rudy svedčí však aj existencia osady stojacej v lokalite nazývanej dnes Svätá Anna , ktorú pôvodne zrejme nazývali K u n z a u – Osada hutníkov, no neskôr Kozma či osád na území dnešných Ferčekoviec, ktorej názov je spojený s nárečovým označením f e r k e r - banský robotník (od starého nemeckého slova werk – baňa) alebo v lokalite Gačare, kde zrejme stála zlievareň (g a t a n r e i - g o s s e r e i) ...

Centrálnou pre všetky tieto osady sa vďaka dávnej tradícii, no najmä polohe pri mieste, kde sa križovali dôležité cesty od Levoče, Rožňavy, Spišského Štvrtku a Markušoviec stala obec Iglo, kde sa z uvedených dôvodov pravidelne konali trhy s vyťaženými drahými kovmi a železom, Jej názov sa vyvinul zo starogermánskych výrazov i k -, i g - výbežok územia (v tomto prípade medzi Hornádom a potokom Brusník) a l o – oheň, ktorý poukazuje na existenciu huty (jeho neskorší vývoj l o w e, l a u w e, F l a m e).

V období okolo roku 1241 sa táto osada (ale i ostatné!) v očakávaní tatárskej pohromy vyprázdnila. Jej obyvatelia hľadali záchranu poväčšine v objektoch vybudovaných na neďalekej hore Mons speculationis, existujú však zmienky, že sa skrývali aj v iných útočiskách, napríklad na Turníku nad Smižanmi. Ostali tam zrejme pomerne dlhé obdobie, možno dva, možno tri roky, počas ktorých centrálna obec spustla. Keď sa však do nej vrátili, o b n o v i l i ju, možno aj zväčšili o novopostavené domy, čím sa zmenilo aj jej umiestnenie na spomínanom území. A práve tento fakt zachytáva z roku 1268 pochádzajúce slovné spojenie n o v a v i l l a, pričom je príznačné, že ani jedno zo slov v ňom nebolo zaznačené s veľkým začiatočným písmenom. Rovnaká zásada bola uplatnená aj vo všetkých zápisoch označujúcich iné vtedy na Spiši obnovené či nanovo postavené obce – nova villa Lompnycha, nova villa Toporch i ďalších...

V súvislosti s identifikáciou názvu pôvodnej obce si však treba povšimnúť aj intenzitu, s akou s obyvatelia po návrate z refúgia domáhali potvrdenia kutacích práv. P o t v r d e n i a, nie udelenia, potvrdenia niečoho dávno predtým všeobecne známeho a rešpektovaného! To dokazuje, že sa tohto právneho aktu domáhali obyvatelia obce už dlhšie existujúcej a s tradíciou, a nie takej, čo vznikla ako zgruntu nová, a to vďaka spojeniu s novovzniknutou, akú mala predstavovať údajná nová osada nedávno usadených Sasov!

Toto tvrdenie, že počas druhej vlny západoeurópskej kolonizácie Spiša, ktorá vyvrcholila po roku 1241, sa v nevelkej vzdialenosti od obce Iglov, približne v mieste, kde dnes stojí

sídlisko Východ, usadili noví osadníci Sasi, si treba všimnúť zvlášť pozorne - niet totiž o tom nijakých spoľahlivých dokumentov. Opiera len o zápis z roku 1295, kde sa hovorí o právach „per universis civibus et hospitibus de Iglozaza“, na základe čoho sa usudzuje, že prostredníctvom „prevrstvenia pôvodných sídlisk obydliami nových osadníkov“, pojal bývalý Iglov do svojho pomenovania už aj novozaloženú obec Sasov (Iglau + Sasa) a takto vzniknutá obec sa vraj začala nazývať Villa Nova!

Základným problémom tejto verzie je totiž fakt, že z neznámych dôvodov považuje tvar z a z a za ekvivalent výrazu Obec Sasov. Stará nemčina ale poznala výraz s a z, s a z e vo význame sídlo či usadlosť (vyvinulo sa z latinského výrazu s e s s i a) a práve tento bol zapísaný aj v tvare Iglozaza! Veď ak by sme pripustili, že slovo „zaza“ označuje Sasov, stratil by zmysel stredoveký názov Helyzaza pre Iliášovce! Uvedený význam potvrdzuje aj staré nemecké prídavné meno s ä s s i g - usadlý...

Čo teda z uvedeného vyplýva? Nevyhnutnosť uznať, že slovo z a z a mohlo byť v spojení Iglozaza použité nanajvýš na zdôraznenie faktu, že v danej listine spomínaná záležitosť sa týka Iglova – Obce na výbežku, kde stoja huty (veď podobne bolo v spojení Popradzaza použité, aby odlišilo obec od rieky!) a zároveň ho odmietnuť ako dôkaz toho, že v jeho blízkosti vznikla natoľko dôležitá osada, že jej existencia vyvolala potrebu použiť pre Iglov názov Nová Dedina, čo by bol sám o sebe v podstate nevysvetliteľný počin. Ako totiž vysvetliť dôvod, pre ktorý by mala pár rokov existujúca osada úplne vymazať povedomie o desaťročia fungujúcej obci, ak napríklad v spomenutých názvoch nova villa Toprich či nova villa Lompnycha, ale aj iných, sa starý názov obce vždy dôsledne zachoval? A čo dôvod a priebeh spojenia starého osídlenia s novým? Skôr ako bezproblémové splynutie dvoch obcí by sa v prípade príchodu nových osadníkov, ktorých podľa všetkého nikto nepozval, dali očakávať spory o zabraté územie!

Navyše, po nemecky Iglau, po maďarsky Igló a po slovenský Iglov sa potom mesto úradne nazývalo prakticky až do roku 1920! A iný sa začal používať len preto, že tvar Iglov začal byť považovaný za nie dostatočne slovenský... Pritom ten dnešný nie je ničím iným, ako doslovným prekladom nemeckého prekladu slovného spojenia „nova villa“, ktorý mal podobu Newendorf či Neudorf a použil sa v histórii mesta len dva či tri krát, aj to už pred mnohými storočiami!

SPIŠSKÉ PODHRADIE

1249 villa saxonum sub castro, resp. Subcastrum

Počet obyvateľov: 4086

Rozloha chotára: 2494 ha

Nemecký názov: Kirchdorf

435 m n. m.

Najstarší názov mesta súvisí s dávnou polohou osady stredovekých saských kolonistov pod Spišským hradom, tvrdí oficiálna verzia o najstaršom názve, pričom poukazuje na fakt, že ten sa neskôr vyskytuje aj v podobe „villa saxonum de Suburbio“. Existuje však aj iná verzia a tá ho identifikuje ako taký, čo presne pomenúva, kto v osade tvoril dominantnú časť obyvateľstva – boli to saxoni, kvalitnými a na to obdobie výnimočne kvalitnými mečmi (výraz *sax* v starej nemčine označoval meč) ozbrojení vojaci hradnej posádky.

Roku 1321 sa ale v súvislosti s pomenovaním osídlenia situovaného pod Spišským hradom zjavuje aj názov Kirchdorf. Historici ho vysvetľujú ako iný názov tej istej osady, ktorý mohol vzniknúť z dvoch dôvodov. Prvým bola poloha – obec sa údajne nachádzala v tesnej blízkosti pôvodne románskeho kostola (dnešný farský kostol, spomínaný vtedy ako Fanum S. Mariae), dokonca vraj obohnaná ochranným múrom a tvorila tak Kostolnú dedinu. Iným dôvodom takéhoto názvu vraj mohlo byť postavenie obce čoby prvého strediska cirkevnej správy na Spiši.

Takto interpretovaná podoba názvu však vyvoláva pochybnosti i otázky. Pochybnosti súvisiace s faktom, že na začiatku 14. storočia už ako stredisko cirkevnej správy dávno fungovala kapitula, a otázku napríklad takú, či by spomínaný Kirchdorf – od hradu pomerne vzdialenú osadu predtým označovali ako podhradie. Okrem toho, stredoveká nemčina označovala kostol výrazmi *kirih*, *kirke*, *kerke*, die Kirche je tvar modernej spisovnej nemčiny. Ako to teda s formovaním Spišského Podhradia bolo?

Prvý tvar *villa saxonum* resp. *Subcastrum* označoval osadu naozaj ležiacu pod hradom, pre ktorý tvorila zázemie. Ležala v okolí dnešnej synagógy – ešte aj terajšie situovanie tamojších domov prezrádza nevelký centrálny priestor, okolo ktorého bola sústredená. Bola to osada saxonov - vojakov bezprostredne podriadených hradu, veď dodnes sa zachovalo jej cestné spojenie s hradom.

Druhý názov ale zrejme označoval na hrade nezávislú osadu, v ktorej síce stál kostol Narodenia Panny Márie, jej názov však mal korene v ešte starogermánskom období a jeho

základ tvorilo sloveso *kirk* -lámať, ale aj lomiť sa, zatáčať, zahýnať, meniť smer. Pomenúval osadu stojacu v mieste, kde z cesty „via magna“ prichádzajúcej od Levoče odbočovala jednak obchodná cesta do Prešova či cez Bijacovce do Sabinova, jednak iná dôležitá cesta vedúca cez Spišské Vlachy do Gelnice a Košíc. *Kirkdorf*, neskôr nepresne zapísaná ako *Kirchdorf* bola teda Obec na križovatke. O tom, že v tejto lokalite vznikali a dodnes sa zachovali názvy tak dávneho pôvodu svedčí aj pôvod miestnych názvov Pažica (starogermánske *pag* - bezpečné, opevnené miesto) alebo Sivá Brada (starogermánske *bradem* - výpar, zápach), pričom existenciu dávnej križovatky dosvedčuje ešte aj dnes podoba námestia pri spomínanom kostole.

Spomínané dve osady sa do spoločného územnosprávneho útvaru zrejme spojili, až keď sa kupci a remeselníci z kolonizačnej vlny po roku 1241 usadili v dovtedy prázdnom priestore medzi jednotlivými osadami a spojili ich zástavbou, čo zakrátko vytvorila hlavnú os novovzniknutého mesta. Proces musel byť ukončený najneskôr roku 1305, keď sa osídlenie prvý raz kvalifikuje ako *messtské*, o čom svedčí názov v podobe *Suburbium*. Ten však už neoznačoval obec ako podhradie, ale ako predmestie, lebo taký je skutočný výraz tohto latinského výrazu! *Suburbium* (názov zrejme, a celkom prirodzene, vznikol v Spišskej Kapitule) – predmestie z hľadiska štátnej správy oveľa dôležitejšieho cirkevného mesta, čo vzniklo na vrchu svätého Martina, teda Spišskej kapituly...

Názov vo význame „obec pod hradom“ sa prvý raz uvádza až roku 1408 v maďarskej podobe *Waralja*. Jeho slovenský ekvivalent *Podhradze* ale až roku 1786.

Úradný názov obce *Spišské Podhradie* platí od roku 1920.

SPIŠSKÁ SOBOTA

1256 *Forum Sabathi*

Dnes súčasť Popradu

Nemecký názov: *Georgenberg*

691 m n. m.

Podľa všeobecne rozšírenej verzie bol názov najrozvinutejšieho spomedzi piatich mestečiek, čo neskôr vytvorili súmestie Poprad, odvodený od názvu jeho predchodkyne -

slovanskej osady ležiacej na križovatke dôležitých obchodných ciest, pri ktorej sa mal pravidelne každú sobotu konať trh. Lokalita, v ktorej táto osada ležala, nebola doteraz presne určená, vraj sa nachádzala niekde p o n i ž e dnešného historického centra. A predpoklad o existencii osady Forum Sabathi vychádza len zo zápisu o vytyčovaní miestnych hraníc z roku 1256, kde sa hovorí o lúke, čo sa tiahne sa smerom od F ó r a („a prato veniendo de Foro Sabathi“), smerom k „saxonom“ z Popradu („transit versus Saxones de Poprad“)..

Pri precíznejšej analýze uvedenej verzie sa ale nezdá celkom presným už konštatovanie, že osada ležala na „križovatke dôležitých obchodných ciest“. Takto sa jej poloha totiž možno javí vzhľadom na existujúcu cestnú sieť, a to najmä cestu spájajúcu dnes Liptov cez Poprad s križovatkou pri Spišskom Štvrtku či v Spišskej Novej Vsi. Tá však v minulosti už cez Spišskú Telicu a Kvetnicu odbočovala do údolia Hornádu, kde stál z tohto hľadiska kľúčový Spišský kláštor a podobne to bolo aj s dôležitou cestou vedúcou zo severu smerom k hradu Muráň a potom do Budína či naopak. A najdôležitejšie severo – južné obchodné cesty Spiš obchádzali úplne. Ešte menej pravdepodobným sa javí sa javí zmienka o Slovanmi pravidelne konanom trhu. Spôsob života, akí títo ľudia viedli pred tisícročím, keď ešte neovládali ani len trojpoľné hospodárstvo, totiž veľké predpoklady na intenzívnu výmenu tovarov nevytváral...

Čo teda názov Forum Sabathi pravdepodobne pomenúval?

Vysvetlenie ponúka fakt, že práve sobota bola dňom, keď baníci dostávali svoju týždennú mzdu (niekedy aj v podobe vyťaženej rudy!) a majitelia baní – ťažiar, preberali výnosy. V ten deň sa zrejme všetci stretávali na trhu, aby výsledky svojej práce či podnikania zobchodovali. Nuž a miesto ležiace oproti osade, ktorá sa vtedy zrejme nazývala S m i s s a - M i c h a, teda Huta (dnešné Stráže) a zároveň neďaleko mestečka kupcov pôvodne možno nazývaného G e r e n b e r g (staré nemecké geren - bezpečný, berg – skrýša), čo sa až neskôr posunul do podoby Georgenberg, bolo na takúto výmenu najvhodnejšie. Išlo však s veľkou pravdepodobnosťou naozaj len o „fórum“, teda „miesto konania nejakého podujatia“, a nie osadu! Ved' aj dnešný názov Spišská Sobota (v maďarčine Szepesszombat) vznikol až v návaznosti na panovníkom riadne povolený sobotňajší trh, a to v polovici 15. Storočia, pričom Spišskí Nemci ho ale nikdy nepoužívali!

..

SPIŠSKÁ STARÁ VES

13. storočie Antiqua Villa, Owfalu

Počet obyvateľov: 2302

Rozloha chotára: 1753 ha

Nemecký názov: Altendorf

505 m n. m.

Viacerí historici predpokladajú, že predchodkyňa tohto mestečka existovala najneskôr v polovici 13. storočia a táto obec bola vôbec prvou v údolí riečky Pribych. Niektorí, najmä poľskí, v minulosti dokonca tvrdili, že sa tu už začiatkom 12. storočia stretli uhorský a poľský kráľ, ich tvrdenie sa však opieralo iba o legendy, z ktorých sa dajú len ťažko dedukovať dôvody, pre ktoré osada v ústí riečky Pribych získala prívlastok Stará. Zvlášť ak existujú fakty, ktoré nasvedčujú, že nie len od starobylosti môže byť odvodené ono adjektívum v názve mesta.

Takým je aj skutočnosť, že maďarský tvar pre výraz starý je Ó, no v najstaršom zápise názvu mesta bol použitý tvar O w . Iste, dalo by sa to považovať za výsledok nepozornosti uhorského pisára, keby sa podobné slovo nevyskytovalo aj ako súčasť starého názvu Vyšného Slavkova, ktorý pri svojom založení bol nepochybne hutníckou osadou. A keby sa ešte roku 1539, a potom ešte aj roku 1635, nepísal názov Spišskej Starej Vsi v podobe Offalu! Tento fakt totiž naznačuje, že tvar O w f a l u môže byť výsledkom úsilia zachytiť vo vtedy oficiálnom maďarskom názve pôvodný názov O v e n a u zložený zo stredovekých nemeckých slov o v e n – hutnícka pec a a u – osada.

Že to znie až absurdne? Nuž ale spomeňme si, od akých činností sú odvodené názvy okolitých obcí Hanušovce, Lechnica či Osturňa a pripomeňme si aj, že v tesnej blízkosti obce sa nachádzala lokalita Uhlisko! Okrem toho majme tiež na pamäti silu miestneho toku, v týchto miestach už dostatočne veľkú na to, aby dokázal poháňať dúchadlá vtedajších taviacich pecí. Obísť však nie je možné ani iné dodnes zachované názvy v miestnom chotári, ktoré tiež naznačujú, že Stará Ves mohla na začiatku svojej histórie naozaj byť osadou, v ktorej sa existencia taviacich pecí predstavovala celkom prirodzenú skutočnosť. Predovšetkým sú to názvy Hardin pre masív a spod neho vytekajúci Hardinský potok. Obidva súvisia s už niekoľkokrát spomenutým starým nemeckým slovom h o r, h a r – menej kvalitná ruda. K nim sa pridáva názov neďalekej lokality Žľaby, kedysi zrejme R i n , označujúci povrchové bane, či názov lokality Pekiello, ktorého pôvod treba hľadať v starom nemeckom výraze h ö l e - vyhĺbenina, teda baňa...

Rovnako však nesmieme zabudnúť na existenciu neďaleko stojaceho predchodcu dnešného Červeného kláštora, kláštor sv. Antona, ktorý v tejto oblasti organizoval prvé banské využitie údolia už v 12. storočí. Čo ak v okolí vyťaženie rudy okrem huty v Lipníku spracovávali aj v hute stojacej pri osade, ktorá bola vo vzťahu ku kláštoru v podriadenom postavení? Úzka spätosť obce s kláštorom aj počas nasledujúcich storočí nemusí byť len výsledkom rôznych majetkových presunov, naopak, môže sa odvíjať práve od faktu, že jej obyvatelia – hutníci boli odpradáva podriadení kláštoru!

V polovici 13. storočia pôvodná hutnícka osada, zrejme v dôsledku zániku kláštora sv. Antona, spustla. Na jej mieste, prípadne v tesnom susedstve, vznikla z poverenia nových majiteľov územia Berzeviczyovcov obec s ambíciou nadviazať na existenciu predchádzajúcej. Tak vznikol názov Villa Antiqua, ktorého základom sa stal ďalší význam latinského prídavného mena *antiquus* - „uvedená do pôvodného stavu“, teda obnovená do tej podoby, akú mala predchádzajúca!! Zrejme práve preto sa súbežne používal pôvodný názov Ofenau – Owfalu! Ten sa však vplyvom prvoplánového vnímania latinského názvu postupne začal považovať za identický s tvarom Ófalu, roku 1382 sa zjavil názov Aldendorf...

Prídavné meno *antiquus* má ale ešte jeden významový odtienok. Okrem významu starobyľný a obnovený bolo používané aj vo význame dôležitý vzhľadom na minulosť, popredný. Je teda celkom možné, že názov Villa Antiqua vznikol, aby vyjadril výnimočné postavenie obce v regióne, ku ktorému ju predurčovalo po obnovení nadobudnuté právo organizovať týždenný trh a oslobodenie jej obyvateľov od mýta. Až následne sa tento posunul do postavenia, v ktorom začal vyjadrovať zdanlivú starobylosť obce. A to napriek tomu, že prídavné meno starý v názve vylučuje už elementárna logika: ak sa v spomínanom poverení výslovne píše o založení novej obce, nikto súdny ju predsa nemohol nazvať stará...

Prvá podoba dnešného názvu sa objavuje roku 1808 v tvare Stara Wes, dnešný názov sa začal ako úradný používať po vzniku československého štátu.

SPIŠSKÝ ŠTIAVNIK

1223 Schavnyk

Počet obyvateľov: 2709

Rozloha chotára: 1822 ha

Nemecký názov: Schebnick

570 m n. m.

Ktovie, ako je to s názvom tejto obce, ktorá pri potoku dnes nazývanom Štiavnik vlastne ani neleží a ktovie, či názov z roku 1223 vôbec označuje práve túto obec. Pochádza totiž z listiny, kde sa miestny novozaložený kláštor cistercitov spomína ako „abbatia S. Maria de Scepus et de Schavnyk“, teda Prepošstvo Panny Márie na Spiši a pri Schavnyku, pričom, vzhľadom na polohu kláštora, sa dá naozaj pochybovať, či je v danom spojení spomenutá obec. Pravdepodobnejšou sa zdá verzia, že ide o miestny potok.

Väčšina historikov však zápis interpretuje spôsobom akoby názov Schavnyk označoval obec, ba nachádzajú v ňom slovanský koreň š č a v-, ktorý má byť základom slova š ť a v a – k y s l á v o d a a tvoriť pozadie najstaršieho názvu obce. Ten však bol roku 1246 zapísaný v tvare Scinik, neskôr sa uvádza tvar Savnik, okrem toho, ani pred osemsto rokmi, tak ako dnes, netiekla v spomínanom potoku kyslá voda...

Niečo úplne iné zas tvrdí približne sto rokov stará verzia historika Jána Vencku, zhodou okolností miestneho rodáka: Slová š t i a v n i c a – š t i a v n i k vraj pomenúvali miestne močariny, ktoré vytváral nezregulovaný Hornád. Z nich sa potom názov preniesol na prilahlú lokalitu, kde vznikla obec s tovnakým názvom.

Existuje však aj verzia, ktorá vôbec nepredpokladá, že by sa cisterciáni v danej lokalite na začiatku 13. storočia stretli so slovom „ščava“ či od tohto slova odvodeným názvom. Tvrdí, že tvar Schavnyk je, ako už toľkokrát v spišskej histórii, nepresným zápisom pisárov a že mnisi potok, vzhľadom na to, že sa pri ňom pásli ovce, nazývali S c h a p n i t z - Ovčí potok (schap je stredoveká podoba výrazu das Schaf – ovca) a toto pomenovanie sa až v priebehu stáročí, s pribúdaním slovanského etnika, sformoval do podoby Štiavnik.

Ale čo ak je pre pôvod názvu podstatné, že najstarší názov potoka mal podobu Seunek, čo môže byť zlý zápis názvu, kde prvú časť tvorilo staré nemecké sloveso s c e k, pričom od neho odvodené názvy súvisia s existenciou rudných ložísk? Ved' s prítomnosťou rudy iste súvisí aj staré označenie Kvetnického potoka v podobe Melpatak - Potok, v ktorom sa často valí banský múl! Tento predpoklad potvrdzujú aj nedávno objavené staré bane pri hornej časti

potoka, či dokázaná banícka minulosť lokality Kvetnica, kde potok pramení. Potvrďuje ho ale aj fakt, že názov nad potokom sa dvíhajúceho masívu dnes nazývaného Dubiny má korene v starom nemeckom slovese *d o b a n* - dobýjať, ťažiť, resp. vo výraze *d o b b e* - jednoduchá baňa...

Existujú, pravdaže, aj iné, tiež nie nepravdepodobné verzie:

Napríklad taká, že názov, na konci 13. storočia uvádzaný v podobe Schavnyk, súvisí so starým nemeckým slovesom *s c h a v a n*, ktorého význam je zhodný so slovenským čistiť, resp. odstraňovať nános či nechcenú prísadu. Ak bolo v najstaršom názve z roku 1223 použité práve toto, dá sa predpokladať, že na potoku stálo zariadenie vykonávajúce takúto činnosť. Keďže čističky odpadových vôd vtedy ešte neboli až také nevyhnutné, môžeme predpokladať, že na potoku boli vybudované banské stupy, ktoré čistili a neskôr mleli vyťaženú rudu. Na takúto činnosť poukazuje jednak iná možná interpretácia názvu Melpatak (mol – mlyn), jednak skutočnosť, že spišskí cisterciti baníctvo úspešne rozvíjali v každom kúte im patriaceho územia.

Všetky tieto verzie vysvetľujú vlastne pôvod názvu vodného toku, pri ktorom pred takmer osemsto rokmi vznikol Spišský kláštor. Ktorý z nich však v skutočnosti prešiel na predchodkyňu dnešnej obce Štiavnik, to sa s presnosťou určiť nedá. Verziu o pôvode v slove *š č a v a* je však možné prijať naozaj len s veľkými výhradami...

Dnešný oficiálny názov obce v tvare Spišský Štiavnik platí od roku 1948. Dovtedy sa používal názov Štiavnik.

SPIŠSKÉ TOMÁŠOVCE

1229 Thome

Počet obyvateľov: 1740

Rozloha chotára: 1362 ha

Nemecký názov: Thome, neskôr Thomsdorf

532 m n. m.

Oficiálna verzia o pôvode názvu, a to aj napriek faktu, že spišskí Nemci nazývali obec Thomsdorf a nie Thomasdorf, vidí pôvod názvu v osobnom mene Tomáš. Vraj ju niekedy na

začiatku 13. storočia založil istý Tomáš, syn Bothu, na území, ktoré mu prideliť kráľ. Už zakrátko mu ju však odobral a nahradil pozemkami v inej časti Uhorska, a tak vzniká otázka či mohlo krátke vlastníctvo lokality iniciovať vznik názvu odvodeného od osobného mena, zvlášť, ak sa tento zjavuje až dvanásť rokov po odobratí. Pravdepodobnejším sa zdá práve opačný proces - meno Thoma, interpretované ako Tomáš sa, podobne ako v prípadoch spomenutých v kapitolke o Betlanovciach, vyvinulo ako výsledok skutočnosti, že osoba sa stala majiteľom zeme s uvedeným názvom. Mimochodom, ak otec majiteľa nosil meno Botha, ktoré silne pripomína tvar odvodený od slovesa b o e t e n, b e t e n – kopať, nemohol meno s baníckym pozadím nadobudnúť aj jeho syn? Vývoj názvu neďalekých Arnutoviec nám totiž naznačuje, že pozadí názvu zaznamenaného roku 1229 v tvare Thome tiež zrejme stál starý nemecký výraz t o m - diel zeme či ešte jeho starogermánsky predchodca tvar t o m o s! Diel, ako naznačujú názvy na ňom vzniknutých osád Ďurkovec (od slova gwerk) či Tyba (od deupa – jama, baňa) určený najmä na banské využitie! Ved' ak by názov naozaj nejako súvisel s nositeľom mena Tomáš, najstarší názov by mal podobu terra, resp. villa Thomasi, podobne, ako napríklad v prípade názvu villa Henrici a Eckhardi (Baldovce). Koniec – koncov, aj názov odvodený od slova a r n - výbežok pôsobí prirodzenejšie v súvislosti s výrazom diel, teda územie, ako s názvom Tomášova dedina!

Dnešný názov bol prvý raz uvedený roku 1773 v podobe Tomassowcze. Názov Spišské Tomášovce platí od roku 1927.

SPIŠSKÝ ŠTVRTOK

1263 Villa sancti Ladislai, neskôr Quintoforum

Počet obyvateľov: 2640

Rozloha chotára: 1424 ha

Nemecký názov: Donnermark

560 m n. m.

Prvá známa podoba názvu obce je odvodená od patrocínia miestneho kostola zasväteného sv. Ladislavovi. Je možné, že iniciátormi jeho výstavby boli Máriássyovci, prví kolonizátori tejto časti Spiša, ktorý bol za vlády Boleslava Chrabrého v prvej polovici 11. storočia na krátke obdobie pričlenené k poľskému štátu. Zasvätenie sv. Ladislavovi mohlo byť zo strany

miestnych osadníkov, ktorí nadobudli status spišských kopijníkov, prejavom vďaka uhorskému panovníkovi tohto mena (krátko predtým bol blahorečený) za povolenie túto časť Spiša osídliť. Mimochodom, existuje legenda, že kostol v Spišskom Štvrtku je vôbec najstarším pod Tatrami. A existuje tiež výskumom doložený dôkaz, že pred dnešným kamenným stál na tomto mieste kostol drevený.

Počas nasledujúcich desaťročí sa potom, vzhľadom na to, že obec sa stala centrom Územia spišských kopijníkov, inštitucionálne posilnilo postavenie miestnej fary – bola podriadená priamo ostrihomskému arcibiskupovi. Zrejme práve preto sa Spišský Štvrtok stal aj miestom, kde už na samom začiatku 13. storočia bolo ustanovené samosprávne Spoločenstvo 24 spišských farárov, združenie tiež nezávislé voči spišskému prepoštovi, ba nakrátko sa stal aj sídlom Spišskej kráľovskej komory – úradu, ktorý dohliadal na odvod banskej urbury a obchod s rudou či drahými kovmi.

Všetky tieto fakty svedčia o tom, že obec založená pri kostole sv. Ladislava (v tom období jedinom pre všetky okolité kopijnícke osady) musela byť v danom období v porovnaní s okolitými podstatne viac rozvinutá a pre blízke okolie predstavovala politické, cirkevné i hospodárske centrum. To bol aj, podľa oficiálnej verzie, dôvod, pre ktorý sa tu pravidelne vo štvrtok konal trh, na základe čoho bola obec označená najprv názvom *Quintoforum*, na začiatku 16. storočia potom *Donners Marckt*, z čoho bol neskôr odvodený spišský ekvivalent *Štwartek*. A ako si vysvetliť trochu zmätočne použitý latinský výraz *quinto*, ktorý sám osebe nesie význam „po piaty raz“? Vraj predstavuje skrátený tvar v starej nemčine používaného výrazu *quintodach* – piaty deň. Podľa starého cirkevného kalendára sa totiž týždeň začínal nedeľou, čím sa dnešný štvrtok stával „po piaty raz sa opakujúcim dňom týždňa“.

Vila *Sancti Ladislai* či *Quintoforum* však svoje postavenie porovnateľné s vtedajšou pozíciou Gelnice, Spišských Vlách a Kežmarku nedosiahli náhodou! V pozadí stála dávno zabudnutá skutočnosť, že ich okolie tvorilo na rudu a drahé kovy bohaté územie so starými baníckymi tradíciami. Veď iste nie náhodou jeho obyvatel'ov dlho prezývali „peňezare“, čo bol ľudový výraz pre slovo „*auridatores*“. To označovalo spišských šľachticov oslobodených od vojenských povinností, pretože boli schopní platiť dane v zlate! A nie náhodou práve s baníctvom súvisia aj názvy zaniknutých okolitých osád, ktorých polohu dnes označujú kaplnky a kríže voľne stojace v chotári.

Takým je aj názov zachovaný v čiastočne polatinčenej podobe *terra Balstari*. Všeobecne rozšírená mienka síce predpokladá, že osadu obývali strelci z kuší – mierne

odlišný výraz *ballistarius* totiž v latinčine označuje práve túto profesiu - ale už názov osady, ktorý sa zjavuje sa o štyri desaťročia neskôršie v tvare *Z a c h m a r f a l v a* upozorňuje, že tento názor treba korigovať. V uvedenom tvare totiž dominuje staré, v názvoch často používané nemecké sloveso *z e c h o n, z a c h e n* – rúbať, raziť, teda dolovať rudu, preto názov treba vnímať vo význame Obec na banskom území. Na tomto pozadí sa ale potom názov *villa Balstarii* javí ako zložený zo slovesa *b e i l e n* - rúbať a slova *i s e r, i s t e r* - železná ruda, čo potvrdzuje aj iný názov tejto osady v podobe *v i l l a S a g i t a r i i*, kde základ vytvorilo sloveso ešte starogermánskeho pôvodu *s a g* - hľadať, vyhľadávať, v tomto prípade, samozrejme, rudu alebo drahé kovy. A pretože neskôr sa toto sloveso vyvinulo do podoby *s u c h e n*, nie náhodou sa názov osady objavuje aj v podobách *Such-*, resp. *Sychfalva*...

Banícku minulosť potvrdzuje však aj názov inej zaniknutej osady inklinujúcej k *villa Sancti Ladislai* - *S u y d e n f e l d*. Ten totiž vznikol na základe skutočnosti, že pri osade boli v prevádzke *s u d o f e n* - taviace pece (*s u y d e n* je staré nemecké sloveso s významom čistiť pomocou ohňa, jeho starogermánsky predchodca mal podobu *s u e i d*). A rovnako je to s osadou uvádzanou pod názvom *G e l e n d e r*, existujúcou kedysi pri ceste do Draviec: základ jej názvu treba hľadať v ešte starogermánskom výraze *g h e l e a* označujúci med' alebo v starom nemeckom výraze *g e l e n d e* označujúcim výsek z územia, teda banský diel...

Okrem týchto nájdeme v chotári Spišského Štvrtka ako dôkazy jeho bohatej baníckej minulosti aj ďalšie názvy lokalít: *Koncimberg* so základom v starom výraze *k u n z* - hutník, resp. baník, *Burimbarg* označujúci baňu otvorenú v *b u r i g i*, teda kopčeku či *Šecimfald* – *Schätzenfeld*, teda Hodnotný, Výnosný diel. A potom názvy ako je *Vangart*, teda Krížom-krážom prekovaný banský diel, *Gruberovec* – *Kopanica*, *Kelechen* – osada, ktorej názov tiež zrejme siaha až k starogermánskemu slovesu *k e l* – kopať, osada *Pokay*, ktorej názov zasa súvisí so slovesom rovnakého významu *p o k a n, p o c h e n* či osada *Olchau*, pri ktorej sa ťažila ruda – *o l z*. Ale zabudnúť by sme nemali ani na lokalitu dnes poeticky nazývanú *Myšia hura*. Tá, pravdaže nezískala svoj dnešný názov vďaka výskytu uvedených hľadavcov, ale je výsledkom príliš prímocného prekladu pôvodného názvu *Mausenberg*, ktorý pôvodne označoval pred stáročiami vyrabované centrálné mestečko miestnych starogermánskych baníkov (*staré nemecké sloveso m a u s e n* - vybrať, vykradnúť)...

Všetky tieto fakty vedú k silnej domnienke, že obec nazývaná *Quintoforum* v prvých desaťročiach svojej existencie snáď aj trhovým miestom bola, no nekonal sa v nej nijaký

významný štvrtkový trh. Dokazuje to ostatne aj skutočnosť, že napriek polohe akú nemalo z geografického hľadiska žiadne spišské mesto, nikdy sa mestom obchodníkov nestala. Vysvetlenie? Názov Donner Marckt, ktorý sa na jej pomenovanie používal počas 15. storočia, bol len nepresným zápisom pôvodného, oveľa staršieho tvaru Donermark – Územie, kde sa láme, dobýva ruda. Jeho prvú časť totiž tvorilo ďalšie starogermánske sloveso *d o n* práve s takýmto významom. Sloveso, v ktorom má korene napríklad aj názov Donovaly -Údolie, kde sa láme ruda....

Názov Spišský Štvrtok sa ako oficiálny názov obce používa od roku 1920. Predtým, počas takmer piatich storočí sa používal aj názov, v ktorom dominovalo nárečové slovo Štvartek.

SPIŠKÁ TEPLICA

1280 Toplicza

Počet obyvateľov: 2225

Rozloha chotára: 3112 ha

Nemecký názov: Toplicz

704 m n. m.

Mená tohto typu obyčajne dostávajú obce pri teplých prameňoch. V prípade tejto obce má stáť v pozadí názvu miestny, údajne nikdy nezmrzajúci potok. Nedá sa to vylúčiť, do úvahy však treba vziať aj miestne lokality označené názvami ako sú Kolzajfy –Uhliarske potoky, Bovald – Banský les, Zum Graben – K baniam či Špania dolina, čo je názov súvisiaci so starým nemeckým slovesom *s p e n* - štiepať, vylamovať, teda dolovať. Pomenovania, ktoré očividne poukazujú na banícku minulosť aj tohto kúta Spiša.

Čo ak sa od nej sa odvíja i pôvod názvu uvedenej obce? Ved' až do polovice 15. storočia východne od obce existovala iná banícka obec Alcznow (*a l z* – ruda). A hranicu území týchto dvoch osád tvoril potok nazývaný Koppernitz, čiže Medený... Južnú stranu zasa ohraničoval masív označovaný na starých mapách ako Dobodel, na zrázoch ktorého tiež prebiehala ťažba, čo dosvedčujú názvy vrcholov Krížová, Krížna či Krížový vrch, všetky súvisiace so slovom *k r y g* - baňa či neskorší posun názvu masívu do podoby Tzirgen-, Ziegengebirge, Kozie

vrchy. Základ názvu Dobodel totiž tvorilo staré nemeské sloveso *d u b a n, d o b a n* s koreňmi v starogermánskom *d h e u b* - dobývať...

Zrás zasa v starej nemčine označovalo slovo *l i t*. Dá sa teda predpokladať, že názov osady, ktorú tam baníci založili, vznikol spojením tvarov *d o b + l i t + a u*, pri čom tvar Doblitau – Osada pod Banskými zrázmi sa v toku času posunul do podoby Toplita, neskôr Toplicha. Podobne, ako vieme, vznikol napríklad aj názov potoka v chotári Betlanoviec, ktorý je dnes označovaný úplne nelogickým názvom Tepličný - veď pretekal križom cez diel, na ktorom sa ťažilo. Rovnaký vývin názvu však naznačuje aj identická situácia neďaleko Žiliny, kde pod vrchom Dubeň (aj tu názov súvisí so slovesom *d u b a n, d o b a n*) vznikla obec menom Teplička, ktorá len ťažko môže svoj názov odvodzovať od existencie teplých prameňov vo svojom chotári. Práve preto mal jej prvý, na začiatku 13. storočia zaznamenaný názov, tvar Toplucha, v ktorom si treba všimnúť najmä starý nemecký tvar *l u c h – l o c h* označujúci baňu.

Názov v podobe Teplica je písomne doložený v listine z roku 1808, úradný názov Spišská Teplica sa používa od roku 1927.

SPIŠSKÉ VLACHY

1243 Olazi

Počet obyvateľov: 3651

Rozloha chotára: 4221 ha

Nemecký názov: Wallendorf

389 m n. m.

Spišské Vlchy založili kolonisti z Valónska, hovoria historici a odvolávajú sa na označenie obce z roku 1328 názvom Wallendorf.

Názov Latina villa uvedený vo výsadnej listine panovníka z roku 1270 však vytvára zdanie, že nimi mohli byť aj Taliani – stavitelia spišského, nazývaní v minulosti aj Vlasi, čo sa v ľudovej interpretácii traduje dodnes.

Ako sa ale názov vyvíjal v skutočnosti?

Pokiaľ ide o národnosť zakladateľov, nikto nedokáže určiť, či mesto založili príslušníci jedného alebo druhého zo spomínaných národov. W a l l e n predstavovalo v minulosti výraz označujúci i Taliana i Valóna. V prospech tradície hovorí všeobecne známy fakt, že Taliani boli výrazne zdatnejšími stavitelmi ako Valóni a tiež niekoľko donedávna zachovaných talianskych priezvisk. Navyše, označenie Olazi môže mať korene v maďarskom slove Olasz – Talian...

Na druhej strane: stará nemčina poznala aj prídavné meno w a l a s c - románsky a nedá sa vylúčiť možnosť, že o l a s i je nárečová podoba práve tohto tvaru. Práve ten môže naznačovať dôvod, pre ktorý bola obec označená ako villa Latina, teda dedina románskym jazykom hovoriacich obyvateľov. Dokladom o tom, že Spišské Vlchy mohli byť založené práve Valónmi môže byť aj najstaršia história liptovskej obce tiež nazývanej Vlchy. Spomína sa v nej totiž istý Ján s prírmením Gallik, čo jednoznačne indikuje, že išlo o človeka valónskeho pôvodu – Valón sa našom území zvykol označovať aj výrazom Gal. Nie náhodou existuje na Liptove aj obec s názvom Galovany. Okrem toho sa ale spomína aj účasť zakladateľov tejto obce na výstavbe starého Liptovského hradu, ktorý vo svojej prvej podobe pozostával z obytnej veže, paláca, cisterny, malého nádvorja a dvoch brán. Nuž a to je podoba takmer zhodná s podobou Spišského hradu vybudovaného ešte v ranogotickej podobe, pričom nie je možné zabudnúť, že práve severovýchod Francúzska obývaný v minulosti najmä Valónmi, bol kolískou gotickej architektúry i veží typu donžon. Z tohto kraja tiež (aj vzhľadom na manželstvá uzatvárané uhorskými panovníkmi) boli často pozývaní do Uhorska

stavitelia hradov a chrámov, za čo potom, obdarovaní privilegiami, dostávali možnosť usadiť sa neďaleko týchto stavieb.

Ak sa však roku 1328 už ale obec uvádza pod názvom Walendorf, naznačuje to, že v nej dominovali západoeurópski kolonisti nemeckého pôvodu – baníci ťažiaci v neďalekom pohorí Galmus. (Základ názvu v starogermánskom výraze *g o l, g a l* - rudné ložisko.) A ak staré nemecké sloveso *w a l l e n* malo význam planúť, žiarit, netreba názov Walendorf chápať ako označujúci obec, pri ktorej stála huta? Veď aj v neskorších stredovekých textoch sú Vlchy spomínané ako *B e r g s t a d t* - Banské mesto, ba ešte roku 1781 tu v baníctve podnikalo viac ako sto obyvateľov. Potom sa však nedá vylúčiť ani možnosť, že najstarší názov Olazi bol odvodený od starého nemeckého výrazu *o l z* – ruda. Zvlášť ak si uvedomíme, aký proces prebehol v takmer zhodnom starom názve dediny Uloža!

Názov v slovanskej podobe Wlahi predstavujúci zrejme modifikovaný názov Olasi (miestni obyvateľia dodne hovoria „idem do Vlasi“), bol prvý raz zaznamenaný roku 1786. Tvar Wlchy približne o dvadsať rokov neskôr.

Úradný názov Spišské Vlchy bol ustanovený roku 1920.

STARÁ LESNÁ

1294 Erdewfalva

Počet obyvateľov:1010

Rozloha chotára: 948 ha

Nemecký názov: Altwaldorf

725 m n. m.

Najstaršia podoba názvu vyzerá na prvý pohľad ako preklad nemeckého názvu Waldendorf do maďarčiny. Na pohľad druhý však prezrádza, že tu mohol uhorský pisár názov baníckej osady prirodzene nazývanej *V a l l e n d o r f*, možno *V a l t e n d o r f* (názov známy z histórie Spišskej Belej) pochopiť príliš priamočiaro a primerane k tomu ho preložil do svojho jazyka (*erdö* – les). Ale aj Stará Lesná patrí k dedinám, ktoré s veľkou pravdepodobnosťou vznikli ešte v období Veľkého Spišského lesa, označiť ju ako „lesnú“ dedinu by postrádalo logiku...

Naopak, na pozadí histórie stredovekého baníctva v Tatrách sa zdá pravdepodobné, že zakladatelia Starej Lesnej sa v danej lokalite usadili kvôli náleziskám drahých kovov v Studenej doline, pôvodne nazývanej Keiltal, neskôr Koltal s koreňom v starom nemeckom slovese *k e l a n, k e i l e n, k o l e n*, ktoré malo rovnaký význam ako *v a l e n - v a l t e n* a označovalo proces dobývania rudy. Dôkazom o jej baníckej minulosti je totiž fakt, že podobne ako väčšina spišských baníckych dedín, aj Stará Lesná sa po úpadku baníctva v polovici 16. storočia prakticky vyľudnila. Nanovo bola osídlená až o storočie neskôr a pokračovala vo svojej existencii už ako poľnohospodárska obec. Jej názov sa vtedy, kvôli odlišeniu od Novej Lesnej, posunul do podoby Alsoerdefalva, pričom slovo *a l s o* má v maďarčine význam nižná. Ani toto, ani prídavné meno v jej dnešnom názve – Stará, však nemá z chronologického hľadiska voči názvu Novej Lesnej nijakú odlišovaciu funkciu. Túto skutočnosť treba, podobne ako v prípade Novej Lesnej, tiež vnímať ako takú, ktorá potvrdzuje relatívnosť dovtedy zaznamenávaných názvov.

Úplne iný pohľad na pôvod názvu tejto obce totiž vnáša skutočnosť, že stará nemčina poznala sloveso *e r d o e d e n* - zničiť a prídavné meno *e r d ö d e t* - zničený. Čo ak tvar *E r d e w f a l v a* nebol vo svojej prvej časti vôbec maďarský, ale predstavoval len nešikovný zápis realitu odrážajúceho názvu a do podoby Lesná dedina ho nevedomky posunulo až obyvateľstvo zo spomínaného osídlenia na konci 16. storočia? Že podtatranské osady vtedy vznikali a zanikali, ilustruje aj príbeh neďalekej baníckej osady nazývanej Metler či Maklar, nachádzajúcej sa zhruba na území dnešných Tatranských Matliar. Aj táto sa po vyt'ažení nad ňou ležiacich ložísk vyprázdnila a bola zmenená na obyčajný majer...

Nepochybne však nie je možné zabudnúť na dva ešte starogermánske výrazy *e r, e r s* - ruda a *d a u, d e u* - páliť. Čo ak sa pôvodná osada dávnych tatranských hutníkov nazývala Erdau (maďarská podoba Erdewfalva) a stotožnenie jej prvej časti s výrazom *erdö* bol len výsledkom nič netušiacich župných úradníkov? Alebo je jej základ skrytý v starom nemeckom prídavnom mene *e r d i c h* - výnosný?

V písomných prameňoch sa názov Stará Lesná prvý raz uvádza roku 1808, ako úradný názov platí od roku 1920.

STARÁ LUBOVŇA

1292 Libenow

Počet obyvateľov: 16 359

Rozloha chatára: 3079 ha

Nemecký názov: Alte Lublau

584 m n. m.

O všeobecne rozšírenom presvedčení, že názov Ľubovňa bol kedysi odvodený od slova ľ ú b y, teda okumilý, je azda aj zbytočné širšie sa zmieňovať. Ak by sme totiž prijali túto verziu, mali by sme tých okumilých miest v našej krajine azda najviac na svete, ba mohli by sme sa pochváliť i obcou Ľuboreč, kde údajne ľubozvučne znela reč našich slovanských predkov, čo však ani zďaleka nezodpovedá realite, pretože prvý tvar tohto názvu mal podobu Lyberche a skladal sa z nižšie uvedeného slovesa a výrazu e r s - ruda...

Ako už totiž bolo naznačené v kapitolke o Novej Ľubovni, názov Stará Ľubovňa má korene v starogermánskom slovese l e i p - spracúvať pomocou ohňa, taviť a obec, ktorú po ničujúcej povodni okolo roku 1247 presťahovali z ľavého brehu Popradu na prot'ajšiu vyvýšeninu, ho prevzala od pevnosti - hradu, pod ktorým pôvodne ležala. Ten totiž vznikol ako stredisko rozsiahlejšieho hutníckeho územia, čo v názve Lyblo naznačuje jeho druhá časť, teda starý nemecký výraz l o - kus lesa. V prvých desaťročiach po roku 1300 začala obec, na odlíšenie od susednej obce sa rovnakým názvom (dnešná Nová Ľubovňa), používať v názve prívlastok stará a jej názov nadobudol podobu Altlublau.

Predchodca dnešného názvu, a to v tvare Lubowná, sa prvý raz uvádza roku 1808. Oficiálny názov v podobe Stará Ľubovňa sa prvý raz použil až po vzniku Československej republiky.

STARÁ VODA

18. storočie Ó Víz

Počet obyvateľov: 225

Rozloha chotára: 328 ha

Nemecký názov: Altwasser

535 m n. m.

Obec predstavovala po stáročia banícku osadu neďalekého mestečka Švedlár. Túto minulosť dodnes pripomínajú na prvý pohľad zrozumiteľné názvy miestnych tokov v podobách Goldseifen, Silberseifen či Goldmuyhle, a tak na otázku, prečo nesie obec aj miestny potok dnešný názov, nie je ťažké odpovedať: Prví kolonisti, pretože sa v ňom dala ryžovaním získať zrnká rudy, použili v názve už spomínaný starý nemecký výraz *a l z*, ku ktorému pripojili slovo *w a s s e r*. Zakrátko sa názov *A l z w a s s e r* - Rudná voda, Rudník ujal aj ako pomenovanie pri nej ležiacej osady. V plynutí času však bola prvá časť názvu transformovaná do podoby *Alt*, obec začali nazývať *A l t w a s s e r*, po maďarsky Ó Víz...

Jednotlivé banícke osady dnešnej Starej Vody sa v údolí tiahli až pod úpätie vrchu, ktorého pôvodné pomenovanie *G o l d e n C h i r c h* – Zlatá baňa (sloveso *k i r k e n*, *c h i r c h e n* - kopať) sa posunulo do podoby *G o l d e n T i s c h* a dnes ho poznáme ako Zlatý stôl. Toto pomenovanie vypovedá o ďalšom dôvode, pre ktorý táto banícka obec kedysi vznikla – bola to možnosť ťažiť ten najvzácnejší kov.

Podobnou zmenou pomenovania prešiel aj názov masívu, pod ktorým potok dnes nazývaný Stará voda pramení. Ten dnes síce nesie pomenovanie Žobrácka poľana, no naozaj sa nedá predpokladať, že by ho získal vzhľadom na prítomnosť takýchto ľudí v tak odľahlej oblasti. Pravdepodobnejším vysvetlením sa zdá posun pôvodného tvaru *B e t t e n w e s e* – Lúka, na ktorej sa kope, teda ťaží ruda, do podoby Bettlerwiese, kde slovo *der Bettler* už naozaj označuje žobráka. Mimochodom, názov *Bettenwese* je ďalším dokladom o skutočnom pôvode názvu Betlanovce...

Dnešný názov obce Stará Voda bol oficiálne ustanovený roku 1920.

STRÁNE POD TATRAMI

1438 Forberg

Počet obyvateľov: 2130

Rozloha chotára: 422 ha

Nemecký názov: Forbeg

700 m n. m.

O tejto obci sa tvrdí, že bola pôvodne majerom slobodného kráľovského mesta Kežmarok. Je to však omyl vyplývajúci zo skutočnosti, že jej názov Forberg sa mechanicky stotožnil so slovom *w e r k*, ktoré kedysi naozaj označovalo panský dvor či šľachtické hospodárstvo, a teda často i majer. Výraz použitý v najstaršom názve Strání má však má však očividne úplne iné korene. Svedectvom o tom je najmä najneskôr v 14. storočí vybudovaný miestny kostol sv. Martina s mohutnou vežou, čo sa svojou architektúrou vyrovná kostolom vo vyspelých spišských obciach. Ten by na obyčajnom majeri nevyrástol! Zato prosperujúca banícka obec sa pri troche skromnosti na neho zmôcť mohla... Popritom, samozrejme, treba poukázať aj na sochu patrónky baníkov sv. Barbory, ktorá sa v kostole zachovala dodnes. Preto sa zdá vysoko pravdepodobné, že názov obce v podobe Forberg vznikol z tvaru *f o l w e r k* - baňa. Výraz *werk* totiž v stredovekej nemčine často nabúdala podobu *berg*, pričom bol stále chápaný vo význame baňa. A význam starého germánskeho slovesa *b e l, v a l, f a l*, ktoré niekedy nadobúdalo aj podobu *f o l* či *p o l*, tu bol vysvetlený už niekoľkokrát.

Dnešný názov naznačujúci polohu obce na horských lúkach, bol oficiálne ustanovený až roku 1948.

STRÁŇANY

1343 Polywark, neskôr Folwark

Počet obyvateľov: 201

Rozloha chotára: 1160 ha

Nemecký názov: Folwark

640 m n. m.

Smerodatný názov pôvodnej baníckej obce predstavuje aj v tomto prípade tvar Folwark, ktorý sa vyvinul zo spojenia spomenutého v predchádzajúcej kapitole. O baníckom

charaktere pôvodnej osady svedčí aj fakt, že sa, zrejme po vyčerpaní rudných zásob, vyprázdnila.

Tvar **P o l y w a r k** treba zasa považovať za ďalší dôkaz v predchádzajúcich kapitolkách niekoľkokrát opakovaného tvrdenia, že slovo **p o l**, resp. **p o l y** používané v miestopisných názvoch (vyvinulo sa práve z tvaru **f o l**) naozaj označovalo baňu.

Vyťaženú a baníkmi opustenú lokalitu osídlili v 15. storočí pastieri rusínskeho pôvodu, ktorých tu usadili jej majitelia Horváth – Palocsayovci. Boli to práve títo noví osadníci, čo zmenili názov do im bližšej podoby **Folvark**, tá sa však neskôr posunula do inej významovej roviny, v ktorej akoby pomenúvala odľahlý majer.

Túto situáciu, teda polohu obce akoby mimo, čiže „stranou“ od hustejšie osídleného kraja, pomenúva aj dnešný názov, ktorý sa používa od roku 1948.

STRÁŽE PRI POPRADE

1275 Gumur, 1276 villa Michaelis

dnes súčasť Popradu

651 m n. m.

Nemecký názov: Michelsdorf

Pôvod najstaršieho názvu obce, tvoriacej dnes už súčasť mesta Poprad, sa dáva do súvislosti s údajnou osadou staromaďarských pohraničných strážcov. Historikov k tomu vedie jednak skutočnosť, že v neskoršom zápise z roku 1317 tvorí druhú časť pôvodného názvu koncovka **-ewr** (tvar **Gumurewr**), čo má byť nepodarený zápis maďarského slova **ö r** – strážca, jednak názov obce v podobe **S t r a z a**, ktorý sa zjavuje v listine vydanéj poľským kráľom v polovici 16. storočia a ktorý je vraj zápisom slovanského názvu **Stráža**.

Na vysvetlenie skutočného významu najstaršieho názvu osady treba však predovšetkým vziať do úvahy niektoré doteraz neznáme fakty, napríklad aj ten, že za tvarom „ewr“ sa skrýva výraz, ktorý stará nemčina poznala v základnom tvare **ö v e r**, niekedy však nadobúdala aj podobu **a v e r**, resp. **ö w e r** a označoval... obyvateľa so zvláštnym postavením! Spojenie **Gumureur** teda pomenúvalo práve takéhoto obyvateľa osady **Gumur**.

Tento názov pravdepodobne osadu označoval ako takú, ktorú založili jedni z prvých stredovekých kolonizátorov kraja pod Tatrami, nemeckí baníci z Gemera. Pretože však o tom neexistujú dôkazy, treba pripomenúť, že stará nemčina poznala aj výraz **g u m m e n**

označujúci „na dobrotu iných odkázaného človeka“ a že tvar Gumur nemusí byť úplne presne zapísaný názov a v skutočnosti mohol označovať osadu chudobných, vyspelejšiemu Popradu podriadených ľudí, možno nádenníkov a spojenie Gumureur zasa „významný (svojim postavením) občan obce Gumur“.

Rovnako produktívnym krokom, najmä s ohľadom na skúsenosť, že na Spiši sa názvy obcí od vlastných mien v podstate neodvodzovali (do názvov sa dostávali len mená duchovných patrónov), sa tiež zdá prestať s hľadaním osoby menom Michal, ktorá, ako vodca kolonistov či richtár už existujúcej obce vraj stojí v pozadí ďalšieho dávneho názvu Stráží v podobe villa Michaelis. V historických análoch sa totiž pre územie, kde Stráže vznikli, stretáme aj s názvom „terra Micha“, a to roku 1274, keď sa mala stať majetkom grófa Spišiakov Detrika. Takýto názov sa však vyskytuje aj starom popise chotára baníckych Hincoviec! A ten, ako už bolo vysvetlené v kapitolke o Smižanoch, ktoré svojho času tiež niesli tento názov, má s veľkou pravdepodobnosťou korene v spojení s m i s s a , čo je slovo zrejme pomenúvajúce existenciu miestnych hút a hámrov. Veď nie náhodou bol starý nemecký výraz s m i s s e považovaný za rovnocenný s výrazom fabricina! Latinský názov villa Michaelis teda s veľkou pravdepodobnosťou predstavuje skomoleninu vytvorenú pri pokuse označiť obec prídavným menom odvodeným od slova s m i s s a - m i c h a ako Obec hút a hámrov! Dôkazom takéhoto pôvodu sú aj podoby názvov, ktoré označujú iné staré hutnícko - hámorske obce Myslavu (roku 1230 villa Misloa) a Myšľu (1270 villa Myssle).

To, že sa v miestach, kde sa rieka Poprad vďaka prítoku Velického potoka stáva výrazne mocnejšou, s rudou naozaj niečo dialo (patrí sa uviesť, že práve v tom období konštruktéri zásadným spôsobom vyriešili schopnosť dúchadiel vháňať do pecí vzduch), indikuje aj archeologický výskum, ktorý objavil nezvyklé množstvo hutníckej trosky v lokalite Na rázcestí i v lokalite nazývanej Peheng, pôvodne zrejme nazývanej Oveneck, Ofeng – Hutnícky kút.

Kľúčový v tomto hľadaní je však spomínaný názov Straza, považovaný za odvodený od slova stráž a podľa historikov potvrdzujúci obec ako sídlo pôvodných strážcov hranice. Tento výklad totiž robia problematickým jednak vyššie spomenuté okolnosti a jednak známa skutočnosť, že Straza bola až do polovice dvadsiateho storočia bigotne nemecká obec, riadiaca sa možno ešte starým zvykovým právom, ktoré nedávalo slovanskému či slovenskému elementu najmenšiu šancu presadiť sa. Nemohol sa tu teda presadiť ani slovenský názov! O to naliehavejšie sa ponúka vysvetlenie, že uvedený tvar predstavoval

poľským pisárom (Stráže boli vtedy v poľskom zálohu!) zjednodušený záznam názvu Strazaau, ktorý bol ale vytvorený zo starých nemeckého výrazov s t r a t e, s t r a z a - cesta a a u - osada. Názov v tejto podobe má hneď dve logické vysvetlenia: Buď pomenúval obec, cez ktorú prechádzala cesta, čo pri Spišskej Sobote prekračovala rieku Poprad a pripájala sa na cestu vedúcu do Levoče alebo definoval obec ako takú, ktorej osídlenie je sústredené pri jednej jedinej ceste, čo zodpovedalo vtedajšej realite.

Názov Stráže pri Poprade sa začal používať po vzniku Československej republiky.

STRÁŽKY

1251 Eur, Ewr

Súčasť mesta Spišská Belá

Nemecký názov: Nehr

621 m n. m.

Tak ako nemožno považovať za pendant maďarského slova *ör* koncovku v názve osady *G u m u r u r*, niet dôvodu za takýto považovať ani názov obce Strážky z roku 1251 v podobe *Eur*, resp. *Ewr*. Veď čo by v danej lokalite títo muži strážili vari kilometer poniže posádky „saxonov“ sídliačich v starom Kežmarku? A na severe stáli nepriečhodne hory! Okrem toho, ťažko vysvetliť situovanie takejto osady do údolia potoka, v blízkosti ktorého sa nenachádza nijaká na pozorovanie vhodná vyvýšenina.

Ako argument neobstojí ani citát textu z tohto obdobia, ktorým sa existencia takýchto osád dokazuje. V ňom uvedené slovné spojenie „*ultra duas villas speculatorum*“ totiž vo svetle analýzy názvu *Mons speculationis* (kapitolka o Letanovciach) nie je možné vnímať ináč, ako zmienku o dvoch dedinách ľudí hľadajúcich rudu – teda baníkov, a nie strážcov – tí predsa boli regulárne označovaní výrazom *spectator*!

Iným faktom, ktorý spochybňuje existenciu historikmi konštruovanej sústavy strážnych osád je ten, že v období (12. – 13. storočie), keď tu mala osada existovať, nebolo severnú hranicu Uhorska vlastne pred kým strážiť. Donedávna mocné Poľsko, ktoré pár desaťročí predtým dokázalo obsadiť veľkú časť dnešného Slovenska, zostalo po smrti Boleslava

Chráneho rozdrobené na jednotlivé kniežatstvá a potenciálnym nebezpečenstvom sa stalo, až keď sa vlády chopil Vladislav Lokietko, čo bol však až začiatok 14. storočia! Navyše, v období medzi týmito udalosťami vládli medzi Uhorskom a Poľskom nadštandardne dobré vzťahy, potvrdzované neraz dokonca sobášmi medzi príslušníkmi panovníckych rodov. A za Lokietkovej vlády zasa Spiš a Uhorsko predstavovali územie, ku ktorým, pretože Lokietka prichýlili a potom mu aj pomohli zmocniť sa v Krakove vlády, pociťoval silné sympatie, potvrdené sobášom s jednou z dcér uhorského panovníka! Nehovoriac, pravdaže, o inom neprijateľnom, tentoraz vojenskom aspekte takéhoto umiestnenia, ktorým muselo byť zložité logistické zabezpečenie posádok sídliačich prakticky v úplnej pustatine. (O fináčnej nákladnosti tohto systému, ktorý bol vzhľadom na stav uhorskej kráľovskej pokladnice neudržateľný, ani nehovoriac!).

Keď sa to tak vezme, existenciu strážnej osady na území dnešných Strážok nenaznačuje opäť nič okrem údajnej zhody názvu zapísaného v tvare Ewr s maďarským slovom *ö r - strážca* a jeho zdanlivej zhody s výrazom z inej starej listiny, v ktorej kráľ Ladislav Kumánsky píše o „centuriones et decuriones eorum, qui *v u l g o e w r i i* vocatur“. Pri čítaní tohto textu sa však vzápätí vynorí otázka, prečo, keď je celý napísaný v latinčine, nebol použitý na označenie strážcov latinský výraz *s p e c t a t o r*. Zvlášť, keď tento výraz bol v Uhorsku bežne používaný, ako to dokazuje už spomínaná Zoborská listina z roku 1113, kde osada Stráže, dnes súčasť obce Krakovany, je jasne pomenovaná *Spectaculi*! Význam tohto slova sa vlastne zachoval dodnes, veď, napríklad, stále vychádzajú noviny s názvom *Spectator*, ktorých pomenovanie každý chápe v zmysle pozorovateľ, naopak, význam slova špekulant ani len v náznačku nezachoval fakt, že by sa takýto človek niekedy zaoberal strážením či pozorovaním krajiny...

Zdá sa teda, že použitie výrazu *e w r i* v spomínanej listine môže mať len jeden dôvod: List vôbec nehovorí o strážcoch, ale jeho pisateľ, a použitie slova „vulgo“ je toho dôkazom, použil slovo bežné v miestnom nárečí, pre ktoré v latinčine nenašiel prijateľný ekvivalent, pretože išlo o ľudí – *o b y v a t e ľ o v* so zvláštnym statusom! To ostatne dokazuje aj fakt, že títo odvádzali zo svojho zisku podiely – preto sú nazývaní „centuriones et decuriones“! Z čoho by podiely odvádzali profesionálni strážcovia - vojaci?

V inej listine iného uhorského panovníka z roku 1306, ktorá zrejme tiež prispela k verzii o strážnej funkcii osady, sa zasa hovorí o „villam Ewr vocatam“, ktorej obyvatelia sú „iidem conditionalem custodes viarum, sive speculatores, vulgariter *e w r i* dicti“, teda „povinnosťou viazaní strážcovia ciest, tiež však **hl'adači**, zjednodušene nazývaní slovom

e w r“. S akým významom bolo slovo e w r použité v tomto liste ? Na základe doteraz uvedeného sa nedá pochybovať, že aj tu s rovnakým, s akým aj v predchádzajúcom názve Gumureur, teda aby označilo obyvateľa so zvláštnym postavením a že najstarší zapísaný názov Strážok treba chápať ako označenie osady práve takýchto ľudí s, teda už v stredoveku osobne slobodných baníkov ktorí ale, ako odmenu za vykonávané služby, požívajú istý nadštandardný status. Staus vyjadrený starým nemeckým výrazom ö w e r - spoločensky vyššie postavený človek...

Skutočnosť, že dnešné Strážky v minulosti boli naozaj baníckou osadou podporuje aj najstarší názov miestneho potoka v tvare Egurpataka , ved' rovnaký názov Egur niesla svojho času napríklad aj česká rieka dnes nazývaná Ohře, pri ktorej nie náhodou vznikli mestá kedysi nazývané Kuyniberg či Falkenstejn, čo sú názvy, ktorých základy tvoria slová označujúce banskú činnosť. Neskôr zrejme začali tento spišský potok nazývať v podstate synonymickým názvom Alzwasser, ktorý sa ale zmenil na Schwarzwasser, a tak dnes dedinou preteká Čierna voda...

Banská činnosť však podľa všetkého stojí aj v pozadí názvu iného miestneho vodného toku Krivodol, ktorého pôvodnú podobu treba hľadať v podobe Kriudel – Diel, kde sa kope (spojenie starého germánskeho slovesa k r e u, k r i u s výrazom d e l). Najvýdatnejším zdrojom rudy bol však pre miestnych e w r -ov, teda baníkov, oproti obci sa dvíhajúci a vtedy hojne exploatovaný masív Gola, ktorého názov má základ v starogermánskom výraze označujúcom rudné ložisko.

Že išlo o osadu baníkov v prípade Strážok dokazuje však aj patrocínium miestneho kostola i história obce. Tá hovorí, že začiatkom 14. storočia vzniklo medzi Berzeviczyovcami a Gôrgôyovcami kvôli obci Ewr nepriateľstvo takej intenzity, že si navzájom plienili majetky a spor vyvrcholil vraždou. Diali by sa také udalosti kvôli z hľadiska výnosov bezvýznamnej strážnej osade? A daroval by panovník osadu, kde sídli jeho strážcovia? Odpoveď si domyslí každý sám, pripomenúť treba ale aj existenciu nejakého bližšie neidentifikovaného kláštora v tejto lokalite. Vtedy u nás obvyklý mnišky rád benediktíni a ich moderné odnože cisterciti či premonštráti patrili v baníctve a spracovaní rúd k najväčším odborníkom. Nestál tu teda kláštor niektorej z týchto reholí? Pri akejsi strážnej, teda stále ohrozovanej osade je jeho vznik aj existencia len ťažko predstaviteľná, neposkytovala by totiž nevyhnutné hospodárske zázemie, naopak, v iste nie chudobnej baníckej osade sa mnísi so svojími skúsenosťami mohli dokonca na ťažbe zúčastňovať a brať z nej výnosy! Ba, čo ak práve oni iniciovali jej založenie? Navyše, nerozvinutú, pôvodne iba strážnu osadu osídlenú nekultivovanými

strážcami, by panovník roku 1298 asi neobdaroval právami náležiacimi vtedy iba západoeurópskym kolonistom! Za pozornosť stojí ale aj fakt, že v pomerne krátkom čase spomínaný kláštor v úplnej tichosti zanikol, čo je osud typický pre inštitúcie v už vyťažených, ďalej nevýnosných lokalitách (Lubica). Ostal tu len kostolík zasvätený iste nie náhodou sv. Anne, jednej z niekoľkých baníckych patrónov, typický kláštorný kostol bez veže, ktorý neskôr prístavbou zväčšili do dnešnej podoby.

Existuje však aj niekoľko mimo spomínanej osady existujúcich faktov, ktoré dokazujú, že názov Ewr ako taký nemohol mať nič spoločné s akýmisi strážcami. Prvým je naozaj vysoký počet obcí, ktorým sa z minulosti pripisuje takáto funkcia. Podľa odbornej literatúry (historik Roháč) by ich totiž len na území východného Slovenska, rátajúc aj bývalú Užskú župu, malo byť vyše štyridsať! Bolo vôbec, prihliadnúc na vtedajšie možnosti odovzdávania správ, zásobovania, spojenia s centrálnym veliteľstvom, ale najmä na stav štátnych financií, takéto číslo reálne? Pritom, ich rozmiestnenie, vychádzajúc z historikom označených lokalít, postrádalo akúkoľvek logiku, nehovoriac o strategickom umiestnení ich sídel.

Veľakrát sú však za strážne osady označované, najmä v Zemplíne či Šariši, aj tie, ktorých názov má zdanlivo korene vo výraze *r u s*. Táto skutočnosť je niekedy vysvetľovaná spôsobom, ktorý teóriu o strážnych osadách dovádza až do absurdnej polohy – vraj tu strážne oddiely tvorili... Rusi! A vraj tomu tak pravdepodobne bolo aj v prípade spišských, dnes už zaniknutých Ruskinoviec (Rusken), tvrdí spomínaný autor, hoci v skutočnosti ich najstarší názov súvisí so starým nemeckým slovesom *r u s c h e n* a pomenúval obec ako ležiacu pri hlučnom potoku. A čo sa týka základu názvov ako je Ruskov (Ruska) a podobných (Strážne v okrese Trebišov zaznamenané ako Wrus), treba ich základ vidieť nie v okrídlenom výraze *ö r - e w r*, ale v starom nemeckom prídavnom mene *r u z k* – ruský! Z tohto koreňa vychádzali v spomínaných župách usadení kolonisti nemeckého pôvodu, keď označovali osady obývané Rusnákmi - Rusínmi, ktorých považovali za ľudí ruského pôvodu! Názvy s týmto základom sa však čoskoro posunuli do maďarskej podoby *o r o s z* (v maďarčine výraz s výnamom Rus, ruský) a neskôr *ö r ö s*... až boli napokon interpretované ako také, ktorých základom je maďarské slovo *ö r* – strážca!

STUDENEC

1264 Kaldbach

Počet obyvateľov:473

Rozloha chotára: 830 ha

Nemecký názov: Kaltbach

460 m n. m.

Najstarší zápis názvu obce na prvý pohľad súvisí so starým nemeckým prídavným menom *k a l d e - k o e l d e*, ktoré v spojení s podstatným menom malo vytvoriť svojský názov pre miestny potok oddávna nazývaný Margecianka. Dnes nesie názov Studenec len jej prítok, na starých mapách označený *Kemenepataka*, teda Potok, pri ktorom stoja jednoduché taviace pece (tóthkemene – starý maďarský výraz označujúci práve takéto zariadenia, no nie ako slovenské, ale ako jednoduché). Táto skutočnosť vedie k úvahe, či názov *Kaldbach - Koldbach* nevznikol skomolením názvu, ktorého základ pôvodne tvorilo staré nemecké sloveso *k o l e n* - páliť uhlie. Nasvedčujú tomu aj názvy z polovice 15. storočia v podobe *Kolbach*. A podobný základ mal zrejme aj názov neďalekého, západne ležiaceho potoka dnes nazývaného naozaj originálne - *Kapustnica*, keď jeho starý názov so základom v spomínanom slovese bol zrejme stotožnený so slovom *k o l*, ktoré označovalo v starej nemčine kapustu...

Iné vysvetlenie ponúka skutočnosť, že nemeckí obyvatelia obce *Banský Studenec – Kolpachy* používali na jej označenie aj názov *Goldbach*. Nedá sa totiž vylúčiť, že podobný základ má aj názov *spišského Studenca*, donedávna nazývaného *Kolbachy* a že súvisí s dávnym ryžovaním zlata na miestnom potoku. Zvlášť, ak územie na dolnom toku neďalekej *Margecianky* dodnes nesie názov *Zlatá brázda*.

Úradný názov Studenec platí od roku 1948.

SULÍN

1306 Edusturnya

Počet obyvateľov: 376

Rozloha chatára: 2009 ha

Nemecký názov: Sulm

446 m n. m.

Obec vznikla spojením Veľkého a Malého Sulína roku 1960.

Najstarší názov môže predstavovať nepresný zápis pôvodného, ktorého základom sa stalo staré nemecké slovo *e d e r t u n* - vydelený diel zeme a jeho význam mohol byť Osada bankských dielov. Alebo mal pôvodný názov podobu *Edeltur* - Baňa vzácnych kovov? Osada pri Edušovej veži, ako by sa dal názov prvoplánovo preložiť, to však iste nebola...

Skutočnosť, že lokalita, kde sa vyvinula obec Sulín v začiatkoch svojej existencie mohla byť lokalitou baníckych prúdeí, potvrdzuje aj miestne patrocínium sv. Michala archanjela, ktoré valaské obyvateľstvo očividne zdedilo po západoeurópskych zakladateľoch prvej osady. Pokiaľ ide o výskyt rudy, dá sa predpokladať, že tá sa vyskytovala najmä v hornej časti miestneho údolia – zasahovali tam ložiská z oblasti Kremnej, veď nie náhodou sa tam zachoval názov vrchu v podobe Poloma (*p ol* – baňa).

Dnešný názov obce, ktorého predchodca sa prvý raz zjavuje roku 1600 v tvare Zulin, sa vzťahuje práve na túto časť chatára. Aký mohol byť význam tohto názvu? Starý germánsky jazyk poznal sloveso *s u e l* s významom *tlieť, páliť*. V danom kontexte mohol teda názov Zulin označovať lokalitu s hutou. Iným možným základom sa javí staré nemecké prídavné meno *s u l e n* (pôvodne *s u l a*) - tmavý, resp. špinavý. To mohlo lokalitu, kde stála pôvodná osada označiť ako takú, kde sa vykonáva okolie znečisťujúca bankská a hutnícka činnosť. Takýto základ názvu zároveň naznačuje, že korene názvu Edesturnya môžu siahať aj starému nemeckému slovesu *e d e n* – *horieť, žiarieť*.

Ak je však názov ešte staršieho pôvodu, môže siahať k starogermánskym slovám *s u l a* – šťava (existencia miestnych prameňov minerálnej vody) či *s u i l o* - zákruta (poloha osady pri zákrute, čo vytvára rieka Poprad).

Názov v podobe Sulín sa prvý raz použil roku 1773, v dnešnej podobe Sulín ho začali uvádzať po roku 1920. Spišskonemecký názov pôvodne nepochybne mal tvar Sulz, pod vplyvom názvu Sulín však zrejme došlo k malej zmene v jeho druhej časti, čo ho urobilo v podstate nezrozumiteľným.

SVIT

1937 obec Veľká – osada Svit

Počet obyvateľov: 7 680

Rozloha chotára: 450 ha

717 m n. m.

Názov mesta je výsledkom uznesenia miestnych zástupcov manifestujúcich tak nezávislosť osídlenia vznikajúceho okolo novovybudovanej Baťovej továrne od obce Veľká, ktorá tomuto slávnemu podnikateľovi predala pozemky na jej výstavbu. Názov odvodili od vtedajšieho názvu továrne, ktorý znel Slovenská viskózová továreň – SVIT. Osada S v i t vtedy ešte zostávala súčasťou Veľkej, („obec Veľká, osada Svit“), ako poštu uvádzala však úrad v Batizovciach a rovnako to bolo aj s farou, preto sa v niektorých textoch môžeme stretnúť aj so spojením Svit - Batizovce.

Od domovskej obce sa Svit úplne osamostatnil roku 1946, za mesto bol vyhlásený roku 1962.

ŠTÔLA

1330 Stolla

Počet obyvateľov: 522

Rozloha chotára: 256 ha

Nemecký názov: Stollen

841m n. m.

Názov obce vraj súvisí s jej vznikom v lokalite nazývanej Stollen. Tento názov sa dáva do súvislosti so slovom s t o l l e – štôlna, blízko ktorej mal už niekoľko rokov predtým vzniknúť kláštor benediktínov alebo so slovesom, ktoré nemeckí baníci používali vo význame ťažiť, dobývať – s t o l l a n. Tvar S t o l l a je potom nie celkom presným zápisom názvu Stollau.

Ale pretože v tom období vo všeobecnosti platilo „Benedictus montes, Bernardo vales colebat“, teda že Benediktovi mnísi h o r y a Bernardovi zasa ú d o l i a využívajú, založenie kláštora treba dať do súvislosti s baníckymi aktivitami vo vyšších polohách priľahlých tatranských dolín a zväžiť, či pôvodný názov obce nesúvisel so starým stredovekým nemeckým slovom s t o l l o - základňa. V takom prípade by označoval osadu,

odkiaľ baníci vyrážali do tatranských dolín a po niekoľkých dňoch sa opäť do nej vracali oddýchnuť si, čo bol v stredoveku úplne prirodzený cyklus.

Nedá sa však vylúčiť, že názov obce súvisí s podstatne starším názvom lokality, kde vznikla a ten mal základ v ešte starogermánskom výraze *st oil o - špic*, výbežok a označoval odľahlý kút územia vzhľadom na to, ktoré bolo darované v 13. storočí Batizovi Máriássymu.

Roku 1920 sa zjavuje slovenský foneticky prepis dovtedy používaného názvu v podobe Štvola, ktorý bol roku 1927 upravený do dodnes platiacej úradnej podoby Štôla.

ŠTÓS

1319 Hegalya

Počet obyvateľov: 747

Rozloha chotára: 3136

Nemecký názov: Stoss

461 m n. m.

Staré nemecké slovo *stoss* bolo najčastejšie používané vo význame kopa, hrba. V stredoveku sa však používalo aj v dvoch ďalších významoch a nie je vylúčené, že v pozadí názvu Štós stojí práve jeden z nich.

Prvým bolo označenie uhliarskeho miliera, kde v procese pomalého tlenia vznikalo drevené uhlie. To potrebovali najmä huty a hámre patriace Jasovskému kláštoru, na území ktorého Štós vznikol, a tiež huty v Smolníku, ku ktorému bola obec pričlenená neskôr. Nejaké huty však iste existovali aj v blízkosti obce, pretože počas stáročí boli v jej okolí činné natoľko výnosné bane na striebro, keď i na železnú rudu, že obec koncom 17. storočia nadobudla status slobodného banského mesta. Treba teda názov Stoss, prvý raz uvedený roku 1449 chápať vo význame Uhlisko, resp. Obec uhliarov? Nevieme. Názov *Stoss* môže totiž súvisieť aj so starým slovesom *stoten*, *stossen* – hľbiť, teda budovať baňu a mohol vzniknúť vo význame Baňa v súvislosti so spomínanou ťažbou.

Najstarší názov obce v maďarizovanej podobe Hegalya zrejme súvisí so starým nemeckým výrazom *heger* - obyvateľ horskej dediny. Vzhľadom na odľalosť obce, ktorá musela byť v stredoveku vnímaná ešte intenzívnejšie, sa totiž zdá celkom pravdepodobnou možnosť, že tvar z roku 1319 je skomoleným zápisom názvu Hegaerau – Obec v horách žijúcich ľudí.

Ten sa ale vzhľadom na čoraz intenzívnejšie baníctvo postupne zmenil do úplne odlišného tvaru i významu.

Poslovenčený tvar Štós sa ako úradný názov obce používa od roku 1920.

ŠUŇAVA

1298 Sonav, Schonav

Počet obyvateľov: 1982

Rozloha chotára: 2638 ha

Nemecký názov: Schungau

871 m n. m.

Obec vznikla zlúčením Vyšnej a Nižnej Šuňavy v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Jedna verzia o pôvode jej názvu ho spája so šumiacimi lesmi, iná s peknými (schön) hájmi, ktoré vraj kedysi obec obklopovali - názvy s takýmto estetickým pozadím však na Spiši nevznikli.

A aké ďalšie verzie o základe názvu Šuňava teda ešte existujú?

Jedna tvrdí, že jeho základom je tvar S e e k e n a u, skrátenej do podoby Senau – Osada, kde sa ťaží ruda, ktorý sa v priebehu desaťročí transformoval do podoby Sunav. Verziu podporuje názov s baníckym pozadím v miestnom chotári Kozí kameň, pôvodne zrejme Tschirgensteyn. Existuje však aj verzia, že za názvom Šuňava stojí pomenovanie neďalekej zaniknutej obce Šoldov, resp. Šovdov, ktorá vznikla pri veľmi starom benediktínskom kláštore stojacom na pomedzí Liptova a Spiša, pri čom sa poukazuje na fakt, že roku 1398 mal názov staršej časti obce, teda Vyšnej Šuňavy, veľmi podobný tvar Schovna. Nuž, naozaj nie je nepredstaviteľné, že názov lokality, kde v stredoveku stál významný kláštor a bol pravdepodobne odvodený od výrazu s c h e i d e n - diely, teda Scheidau, ovplyvnil aj názov novovzniknutej obce a

práve od tvaru Scheidenau (ku kláštoru Scheidau patriaca lokalita) bol odvodený miestny nárečový tvar, ktorý stredoveký zápis uvádza aj v podobe S o n a v. Ved' aj miestna tradícia spomína ako zakladateľov obce nejakých „Šovordovcov“, ľudí, čo sa vraj zachránili z vyplienenej obce Šovdov a usadili sa práve na území Šuňavy...

Rovnako sa však treba zamyslieť aj nad starým nemeckým slovom s e n n, ktoré označovalo pastiera. Sennau, Sonav, Šuňava – Obec pastierov, to naozaj nie je názov, ktorý stojí mimo reality, zvlášť, ak vezmeme do úvahy, že majiteľ, Spišský kláštor pri Štiavniku, využíval túto lokalitu ako majer.

Nevyhnutne si však treba tiež uvedomiť, že prídavné meno s c h o n (neskôr schön) malo v starej nemčine dobrú desiatku významov a jedným z nich bol vyžarujúci lúče resp. žiariaci. Šuňava teda mohla na začiatku svojej existencie byť osadou pri hutníckej peci, ktorá spracúvala rudu vyťaženu na teritóriu Šoldova či neďalekej Štrby. Nasvedčuje tomu aj skutočnosť, že miestny tok v časti, kde už nadobúda silu, je nazývaný Lopusná (voda), čo je názov pravdepodobne súvisiaci s už spomenutým starogermánskym slovesom leip, ktoré pomenúvalo práve túto činnosť.

Dnešný tvar názvu obce sa prvý raz zjavuje roku 1773 v zápise Nizna Sunjava

ŠVÁBOVCE

1268 Sweui, 1294 Suap

Počet obyvateľov: 1222

Rozloha chotára: 917 ha

Nemecký názov: Schwab

639 m n. m.

Korene názvu tejto obce treba hľadať vo fakte, že v lokalite, ktorá leží v území bohatom na železné rudy, boli už začiatkom 13. storočia usadení západoeurópski baníci prevažne zo Švábska. Práve túto skutočnosť zachytáva tvar s u a p, ktorý v starej nemčine totiž pomenúval Švábov - taký je oficiálny výklad vzniku dnešného názvu obce.

O tom, že obec založili práve z nemeckého Švábska pochádzajúci kolonisti, neexistujú však nijaké doklady, čiastočne ho podporuje len skutočnosť, že stará nemčina tento germánsky kmeň označovala výrazmi Swaben, resp. Swawen. Práve od druhého, mierne skomoleného tvaru mohol po línii Swav – Sweu vzniknúť, a to v tvare privlastňovacieho prídavného mena, najstarší názov obce.

Pravdepodobnejšia sa preto zdá možnosť, že základ názvu obce tvorí staré germánske prídavné meno *s u e i p*, *s v e i p* - zahnutý, skrútený, ktorý bol však v nastaršom zápise posunutý do podoby Sweui. Vyslovovaný ako Svaip mohol neskôr ľahko nadobudnúť podobu z roku 1294 a po niekoľkých desaťročiach už byť chápaný ako názov súvisiaci práve so Švábmí. A to napriek tomu, že pôvodne vznikol v zhl'adom na podobu potoka, pri ktorom ležala pôvodná osada, teda pri pravom prítoku Tarnovského potoka.

Dnešný názov sa v podobe Swabovcze prvý raz uvádza roku 1773, tvar Švábovce sa používa od roku 1920.

ŠVEDLÁR

1338 Tres Swetler

Počet obyvateľov: 2070

Rozloha chotára: 8449 ha

Nemecký názov: Schwedler

482 m n. m.

Obec vraj vznikla spojením troch pôvodne nezávislých banských osád, a preto jej prvý názov mal podobu, v ktorej sa zjavuje latinské slovo tres - tri. Druhá časť názvu nie je v tejto všeobecne prijímanej verzii o vzniku názvu obce spoľahlivo vysvetlená. Zdá sa ale takmer isté, že ten nemá korene v latinčine, ale v starých vrstvách nemeckého jazyka. Možno v slovese *s w e t a n*, ktoré by sa v daných súvislostiach dalo vnímať vo význame žiarit'. To sa mohlo spojiť s výrazom *l e r* (tvar odvodený od výrazu *l a r i* – prázdny), na základe čoho vyvstane pred nami názov Čistina, z ktorej stúpa žiara. Ale vzhľadom na skutočnosť, že prvú časť názvu je možné stotožniť aj so starým nemeckým výrazom *t r e s e* označujúcim poklad, je treba uvažovať aj o možnosti, že swetler bol výraz označujúci hutu, kde boli získavané zvlášť vzácne kovy.

Iný význam názvu Swetler pred nami vyvstane, ak budeme za základ považovať staré nemecké slovo *s w e t t e* - hranica a druhú časť za rovnakú podobu prídavného mena *l e e r*. Vtedy pomenovanie obce nadobudne význam Hraničná pustatina. Ten potvrdzuje aj

neskoršia podoba názvu Snaydleres, kde prvú časť tvorí staré nemecké podstatné meno *s n e d e* s rovnakým významom hranica. Aký význam ale nieslo v tomto označení slovo *t r e s*, ťažko jednoznačne určiť. Mohol však siahť až do starogermánskeho jazyka k výrazu *t r e u g h* -odtrhnutý a označovať z pôvodného chotára Gelnice vydelené banské územie. Prítomnosť baníkov tu totiž dodnes potvrdzujú názvy ako Rudník (potok), Šajby (pôvodne Scheiden – Banské diely), Kopagrund (Kopergrund – Medený grunt) či Palmový vrch. Na ňom, pravdaže, nijaké palmy nerástli, jeho názov súvisí a už spomenutým (kapitolka o Harichovciach) starým nemeckým výrazom *p a l m*, krory označoval stredovekú dĺžkovú mieru. Aj na tomto vrchu boli teda zrejme vytýčené banské diely.

Spišskonemecký názov Schwedler je v priebehu stáročí vytvorená modifikácia vyššie spomenutých názvov. Dnešný podoba názvu Švedlár bola prvý raz oficiálne použitá roku 1920.

ŠTRBA

1280 Chorba, 1290 Chirbans

Počet obyvateľov: 3571

Rozloha chotára: 6307 ha

Nemecký názov: Tschirm, Chirch

829 m n.m

Oficiálne Štrba odvodzuje svoj názov od polohy v údajnej geografickej štrbine medzi Liptovom a Spišom. Menej rozšírená verzia ho dáva do súvislosti s modifikovaným názvom miestneho potoka, čo sa pred stáročiami vraj v nemčine nazýval Stiernbach - Býčí potok. Názov mali vytvoriť prví kolonisti tohto územia, ktorí boli nemeckého pôvodu a ktorí tento tvar pri tvorení názvu obce posunuli do tvaru Sterbau, z ktorého zasa neskorší slovanskí osídlenci vytvorili názov Štrba.

Najstarší zapísaný tvar Chorba a ten, čo sa o desať rokov neskoršie spomína ako Chirbans, majú rovnaký základ s tým rozdielom, že v prvom prípade ide o značne nepresný zápis. Tvar *b a n e* tvoriaci jeho druhú časť mal v starej nemčine niekoľko významov, v miestnych súvislostiach zrejme označoval vyklčovanú poľanu či k osídlniu pripravenú plochu. A tvar Chir? Nepochybne ide o tvar starého nemeckého slovesa *k i r k e n*, *c h i r c h e n* s významom kopať, ťažiť - aj tento názov teda označoval osadu ako takú, čo vznikla pri miestnej bani! Osadu, ktorá tu mohla byť založená už na samom začiatku existencie

kláštora Šoldov, čo neďaleko nepochybne vznikol aj kvôli ťažbe drahých kovov a výnosnej rudy. Ako dôkazy o dávnej baníckej minulosti si treba všimnúť dodnes zachované názvy v chotári Valtierov vrch (už spomínané sloveso valten) Kolombiarok (v minulosti Koilenberg – Vrch, kde sa „kála“, teda dobýva ruda) či Vlčia jama, názov, ktorým sa zvyčajne označovali prepnuté, už opustené bane.

V priebehu stáročí však došlo k ďalšej modifikácii slovesa kirken do podoby t s c h i r g e n a výsledkom bol názov Tschirban, resp. Tschirba. Nuž a ten čoraz početnejšie slovanské obyvateľstvo postupne zmenilo do podoby, ktorá bola v druhej polovici 18. storočia zaznamenaná zápisom Sstrba - Štrba. Dnešný oficiálny názov sa používa od roku 1920.

TEPLIČKA

1345 Thoplicza

Počet obyvateľov: 1162

Rozloha chotára: 774 ha

Nemecký názov: Toplitz

550 m n.m.

Názov obce odráža jej polohu pri prameňoch vody, ktorá nezamrzá ani počas zimy, hovorí najrozšírenejšia verzia o vzniku názvu obce.

Takéto pramene však zvyčajne vyskytujú pri ložiskách rudy a bolo to naozaj baníctvo, čo v obci dominovalo pri jej vzniku - pripomína to napríklad dones zachovaný chotárny názov Za baňou či názov horského masívu, ktorý sa vyvinul do podoby Babiná a ďalšie, ktoré nepochybne predstavujú neskorší nie celkom výstižný preklad pôvodných názvov nemeckých. Za takejto situácie sa preto dá oprávnené predpokladať, že prví obyvatelia nenazývali názvom, ktorý mal slovanský základ, ani svoju osadu. Dokazuje to aj zmienka, že tá mala byť nazývaná aj podľa zemepána Batiza, ktorý ich tu usadil. Pravdepodobnejšou podobou názvu sa ale, podobne ako v prípade Batizoviec, zdá tvar Botsau, Boetsau (sloveso b o e t e n, b e t e n –kopat'). Až ten sa možno vyvinul do podoby Batizau, a to, keď po vyčerpaní zrejme nie veľmi bohatých ložísk a odchode baníkov, lokalitu osídlili kolonisti z Haliče.

Iným používaným názvom osady mohol byť tvar Doblitau, spomenutý už v prípade Spišskej Teplice ako tvar, ktorý sa skladá zo starých nemeckých výrazov d o b a n a l i t – zráz, ktorý sa aj v tomto prípade s ohľadom na miestny nezamrzajúci prameň, transformoval do podoby Thoplicza. Pôvodne však označoval svah, na ktorom sa vykonávala banská činnosť a ktorý sa dnes nie náhodou nazýva Ježová (základ v slove j a s, e i s a – ruda). Aj

u tohto pomenovania, podobne ako v prípade Spišskej Teplice musíme totiž vziať do úvahy, že stará nemčina, ktorá nepochybne ako prvá formovala zemepisné názvy na Spiši, používala vo význame teplý tvar *d e p l i k*. Ten sa však v histórii Teplička ani len v náznaku nevyskytuje.

V 15. storočí sa názov uvádza v podobe Toeplicze, roku 1773 v podobe Tepliczka, ale už zakrátko, roku 1808, v dodnes používanej podobe Teplička.

TICHÁ VODA - HENCLOVÁ

1344 Lassypatak, 1548 Henczfalva

Počet obyvateľov: 103

Rozloha chotára: 1432

Nemecký názov: Stillbach, Henzau

650 m n. m.

Stará nemčina poznala sloveso *s t e l a n* (základ v starogermánskom *s t e u*) a používala ho vo význame ťažiť, dobývať. Toto tvorilo aj základ najstaršieho názvu kedysi prosperujúceho slobodného banského mesta Stilbach, v slovenčine Tichá Voda. Ten mal zrejme pôvodne podobu odvodenú od názvu miestneho potoka v podobe Stelbach, ktorá sa postupne v nárečí posunula do podoby Stelbas, resp. Stelbasy - Banský Potok. Tvar z roku 1344, ktorý s veľkou pradedpodobnosťou pochádza od maďarského pisára, sa zrejme snažil zaznamenať inú, aj keď synonymickú podobu, v ktorej bol používaný nárečový výraz *o l z - ruda*.

Spišskými Nemcami používaný názov obce zasa zachoval nárečovú podobu slovesa *stelan* a práve jeho prvoplánový preklad „stvoril“ epiteton Tichý (v nemčine *s t i l l*) v názve obce - mimochodom, rovnakým spôsobom vznikol názov známej Tichej doliny vo Vysokých Tatrách...

Neskôr sa mestečko Stelbasy spojilo s osadou Henzau, teda Osadou baníkov. Táto vznikla v hornej časti údolia stúpajúceho až pod zvlášť výnosnú lokalitu Volovec – Ochsenberg, pôvodne však nazývanou Josenberg, teda Rudný vrch. Dnešný názov tohto vrchu vznikol až oveľa, oveľa neskôr, keď sa už dávno zabudlo na bane v tomto masíve, nanešťastie bol však posunutý do celkom nezmyselnej podoby, v ktorej figuruje zviera, čo do týchto končín nikdy

ani nenakuklo. S podobným posunom významu sa stretneme v názvosloví Vysokých či Západných Tatier niekoľkokrát.

Samotný názov osady súvisí zasa s baníckymi aktivitami v uvedenom masíve a bol odvodený od slova *h e n z, h u n z* – človek, ktorý ťaží na vytýčenom dieli, teda baník. Do podoby Henclová ho zrejme posunula maďarské označenie obce. Neskôr práve toto začalo byť paradoxne – veď historicky údoliu počas stáročí dominovala obec Tichá Voda – používané aj ako oficiálny názov obce, ktorú tieto dve usadlosti spojením vytvorili.

Roku 1920 sa názov obce uvádza ešte v tvare Henzlova, o sedem rokov neskôr už v úradnej podobe, ktorá sa používa dodnes.

TOPOREC

1293 Nova Toprich

Počet obyvateľov: 1813

Rozloha chotára: 2812 ha

Nemecký názov: Toportz, Toppertz

606 m n. m.

Podľa všeobecne rozšíreného názoru má názov obce korene v slove *topor* – násada. K tomuto tvrdeniu sa dá dodať vari už len toľko, že v obci zrejme začali vyrábať taký typ drevených násad, aké ešte svet nevidel a chýr o nich letel a letel, až sa do nej nakoniec vrátil v podobe názvu...

O jeho vzniku však existuje, našťastie, aj fundovanejšia verzia. Vychádza z faktu, že predchodcom obce bola osada ležiaca vo výbežku južne od dnešnej, teda neďaleko ústia miestneho potoka do rieky Poprad, v lokalite dnes nazývanej Toporčík. Pretože tam prví osadníci ťažili rudu i drahé kovy, bola označovaná názvom skladajúcim sa zo slov popisujúcich práve túto situáciu: podstatného mena *t o p* - výbežok územia a slovesa *r i k* - ryť, teda ťažiť v povrchovej bani, zapísaného vtedy ale v podobe *r i c h*. Dodnes túto činnosť pripomínajú názvy Lengrub, Krigovský potok (základ vo výraze *kryg* – baňa) či Osí vrch (základ v slove *jos* – ruda).

Tento názov Toprich prevzala neskôr aj osada, ktorú povyššie tejto lokality ako svoje sídlo založili noví majitelia kráľom prideleného územia Görgöyovci. Mimochodom, tvar rich sa vyskytuje aj v niektorých ďalších dodnes zachovaných miestnych názvoch, napríklad Mamrich (vrch) či Richwald (obec Veľká Lesná)...

Roku 1773 zapísali uhorskí pisári názov obce v spomínanej podobe Toporc, roku 1808 sa prvý raz zjavuje tvar Toporec, ktorý sa ako úradný používa dodnes.

TORYSKY

Počet obyvateľov: 356

Nemecký názov: Siebenbrunn

1284 praedium Tarcha

Rozloha chotára: 1776 ha

813 m n. m.

Lokalita, ktorej pôvodný názov zrejme označoval malú baňu (mierne skomolená zdobnelina starého nemeckého výrazu t u r), bola banícky využívaná dávno pred založením obce. Zachoval sa doklad o tom, že už okolo roku 1285 tu ťažili Marcel a Peter s prírmením Olas, teda ťažiar, (výraz o l z - ruda). O banskej ťažbe svedčí však aj fakt, že v najstaršom názve bolo použité slovo praedium, ktorým sa zvykli označovať práve takto sezónne využívané lokality. Netreba totiž zabúdať, že táto ležala na východnej strane masívu, ktorý sa vtedy nazýval Kiesenhuysel – Rudný kopec a iný masív v jej chotári sa nazýva Obšar, čo je výraz zložený z nemeckých slov o b e r – horný a s c h a a r – banský diel. Neskôr, roku 1554, sa táto lokalita spomína v listinách Spišskej kapituly už v súvislosti s obnovenou obcou, čo vznikla doosídlením bývalej baníckej osady a to pod názvom Torizka alias Kyztarcza.

Tvar Torizka má zrejme základ vo výraze t o r i s, v starej nemčine označujúcom výnos, príjem, pričom druhá časť vznikla skomolením tvaru s k a r, s c h a a r. Ved' názov Výnosný diel neznie, najmä vo vtedajšom vzťahu lokality ku kapitule, nereálne! A o aké výnosy by malo ísť? Ako naznačuje prvá časť názvu, zrejme z ťažby železnej rudy.

Spišskonemecký názov obce sa zvykne interpretovať ako pomenovanie vychádzajúce z údajnej existencie siedmich pramienkov, ktorými sa v chotári obce vraj začína tok rieky

Torysa. Nuž, možno ich je naozaj sedem, ale... Ale stará nemčina poznala výraz *s y b e n*, a to nie ako číslovku, ale ako sloveso (pôvodný tvar *s u e i d*) s významom preosievať, teda ryžovaním v potoku získavať drahé kovy! Toto sloveso tvorí aj prvú časť starého názvu mestečka Lipany - Sybenlunden (*l u n d a* – močarina, bahnistá zem), ba nájdeme ho aj v názve mesta Sabinov, ktorý je roku 1322 uvádzaný ako Zyben a kde sloveso tvorí základ názvu mesta! Názov Sybenbrunnen teda neoznačoval sedem prameňov, ktoré sa zlievajú do horného toku rieky, ale pramene rieky, čo podľa na nej vykonávanej činnosti bola nazývaná Syben! O tom, že názvy tohto typu naozaj existovali a že sloveso *s y b e n* bolo v jazyku západoeurópskych baníkov bežne používané, svedčí aj fakt, že sa s názvami rovnakého typu stretneme aj v oblasti Banskej Štiavnice: Suybenbrot, pôvodne zrejme Suybenrad, je pôvodný názov obce Sebechleby, Sebretfolua zasa názov obce Žibritovce. So slovesom *s y b e n* sa však stretneme aj u sedmohradských Nemcov, veď názov rumunského mesta dnes nazývaného Sibiu mal kedysi tvary Syben, Szeben či Cibinium. A Syben je aj starý tvar názvu rieky Sebes, ktorá týmto hlavným mestom Sedmohradska preteká! Nehovoriac o dodnes zachovanom názve neďalekej obce a potoka v tvare Jossyben, či názve riečky Sebes de Jos, teda Rieka, kde sa ryžuje ruda....

Uvedené zistenie by, pravdaže, nepredstavovalo nijakú prevratnú udalosť, pokiaľ by sa dotýkalo len jednej zabudnutej dedinky v Levočských vrchoch či dvoch mestečiek v Šariši. Zdá sa však, že na jeho pozadí bude treba zásadne *p r e h o d n o t i ť* *p o d o b u* historikmi úplne samozrejme používaného názvu *S e d m o h r a d s k o!*

Pokiaľ ide o obec Torysky, tento názov v uvedenej úradnej podobe prvý raz zapísali roku 1773.

TRYBŠ

Počet obyvateľov: 833

Nemecký názov: Treibs

15. storočie Sentelsebeth

Rozloha chotára: 698 ha

511 m n. m.

Najstarší názov obce býva historikmi vysvetľovaný ako ten, ktorý vychádza z patrocínia vtedajšieho miestneho kostola, pričom pôvodnú osadu tu mali založiť mešťania z Fridmanu,

zrejme za účelom ryžovania drahých kovov v potoku, čo pramení pod vrchom Čierna hora, kedysi nazývaným Alzberg.

Preto sa nedá vylúčiť, že v baníckej činnosti má pôvod aj dnešný názov obce. Mohol byť totiž vytvorený zo starého nemeckého výrazu *t u r* označujúceho baňu, ku ktorému sa pridalo slovo *b a c h* označujúce potok. Neskôr však prvá časť nadobudla nárečový tvar *t y r*. A bol to práve názov obce v tvare *T y r b a c h* – Banský potok, v spíšskonemeckej podobe *T y r b a š* (pripomeňme dnešný Telgárt a jeho pôvodný názov Thyrgart), čo sa potom v miestnom goralskom nárečí počas stáročí posunul práve do podoby Trybš...

Predpoklad, že pôvodný názov obce má naozaj korene v ťažbe rudy posilňuje aj veľmi podobný vývoj názvu inej obce s očividne podobnou históriou. Dnešné Trebostovo v kedysi baníckom Turci (Turz) sa roku 1309 uvádza ako Tribuzlov, od ktorého je k tvaru Trybš naozaj veľmi blízko.

Alebo siaha pôvod názvu Trybš až do obdobia prítomnosti starých Germánov a súvisí s výrazom *t r u p a* – diera, v prenesenom význame baňa? Ktovie... Do úvahy totiž treba vziať aj polohu obce pri ohybe miestnej riečky a zamyslieť sa, či názov nesúvisí so starým nemeckým slovesom *t r e b, t r e p* - zahýnať, skrúcať sa do strany.

TVAROŽNÁ

1268 villa Durandi

Počet obyvateľov: 698

Rozloha chotára: 3 500 ha

Nemecký názov: Durlsdorf

676 m n. m.

Jedna verzia o vzniku názvu hovorí, že názov obce môže mať korene v mene valónskej rodiny, ktorá obec zakladala a jej meno malo podobu Durand, iná mu pripisuje pôvod slovenský a spája s údajnou nadprodukciou tvarohu v tejto dedine (prítom ide o stotožnenie začiatočného Dur- s maďarským *turó* - tvaroh), ďalšia ho považuje za taký, ktorého korene sa už nedajú vypátrať.

Zabudnutou skutočnosťou v týchto kváziodborných diskusiách ostáva, že v starej nemčine (pôvodnú osadu totiž zakladali stredovekí nemeckí kolonisti) sa bežne používalo prídavné meno *d u r a n t, d u r a n d e* - vytrvalo sa prebívajúci (základ v starogermánskom slovese *d r e u*), ktoré mohlo úplne prirodzene stáť tak v pozadí názvu dnešného Tvarožnianského potoka (roku 1294 bol jeho názov zapísaný v podobe Durandi) ako aj obce. A význam názvu villa Durandi? Dedina pri Durande, teda Dravom potoku. Potvrzuje to aj druhý najstarší zaznamenaný názov z roku 1294 Durant.

Pokiaľ ide o názov Pfarossni považovaný za skomoleninu názvu obsahujúceho slovo tvaroh (1288), jeho základom je starý nemecký výraz *p f a r r o s s* - ohrada. Vznikol zrejme v súvislosti so zvlášť rozšíreným chovom rožného statku a oviec v stredovekej Tvarožnej.

Dnešný úradný názov sa používa od roku 1920, jeho predchodca Twaoznya sa prvý raz uvádza roku 1786.

ÚHORNÁ

1383 Ohary

Počet obyvateľov: 198

Rozloha chotára: 883 ha

Nemecký názov: Asthorn

710 m n. m.

Pôvodný názov odrážal situáciu, keď predchodkyňa dnešnej obce bola jednou z baníckych osád patriacich do panstva Krásna Hôrka a jej názov, vzhľadom na polohu v horách, mal podobu Oberscharen – Horné banské diely, zapísaný v podobe Ohary. V 15. a 16. storočí sa tu ťažila najmä železná a medená ruda. Prakticky od začiatku svojej existencie bola však obec osídlená aj takzvaným valaským obyvateľstvom, ktoré pôvodný názov postupne upravilo cez tvar Ohor do jazykovo bližšej slovanskej podoby. Ten sa v písomnom zázname prvý raz uvádza roku 1773 v tvare Uhorna, tvrdí jedna z verzií o pôvode názvu.

Úplne iný pohľad na pôvod názvu však prináša zistenie, že stará nemčina používala výraz *o h e r d e*. Označovala ním mladého, bačovi podriadeného pastiera, teda valacha, veď na

moravskom Valašsku sa dodnes používa výraz „ohař“! A skutočnosť, že obyvateľstvo Úhornej prakticky od začiatku jej existencie tvorili aj ľudia žijúci z chovu oviec, posúva toto zistenie do polohy, keď sa zdá takmer isté, že základom najstaršieho názvu obce bola nárečová podoba názvu profesie (valach) , čím vznikol názov Oharau – Ohary – Ohor (1427), avšak s významom Valaská či Obec valachov.

Pokiaľ ide o spišskonemecký názov, ten je totožný s názvom vyskytujúcim sa v Spišskej Magure a v príslušných kapitolkách už vysvetleným – aj ten dokazuje dávnu banícku minulosť. Vo výrazne zmenenom tvare Uhorna sa názov prvý raz zjavil roku 1773, oficiálnu podobu Úhorná nadobudol roku 1927.

ULOŽA

1280 Olusa

Počet obyvateľov: 202

Rozloha chotára: 864 ha

Nemecký názov: Koepern

884 m n. m.

Najstarší názov obce potvrdzuje známu skutočnosť, že pôvodnú osadu založili levočskí ťažiarci – jeho základom je totiž už veľakrát spomínaný výraz o l z označujúci v spišskonemeckom nárečí rudu a zrejme mal podobu Olzau. Neskorší stredoveký nemecký názov obce Kypperserde naznačuje, že sa v jej chotári vyskytovala najmä ruda medená. Tvar kypper sa totiž zdá byť nepresne zapísanou podobou nemeckého slova k o p e r, ktoré spišskí Nemci používali na označenie práve tejto horniny, tak ako používali slovo e r d e na označenie pôdy či dielu zeme. Donedávna používaný spišskonemecký názov Koepern tiež inklinuje k tvaru koper...

Už pred rokom 1564 sa však názov Olosy modifikoval do podoby Wlose - Ulose, nakoniec zapísaného ako Ulosa. V ňom pisár zrejme zachytil vtedy už aktuálnu výslovnosť ovplyvnenú novým, slovanským obyvateľstvom, ktorá sa stala základom dnešného názvu.

Podoba Uloza pochádza z roku 1773, tvar Uloža z roku 1920 a vtedy sa aj názov Uloža začal oficiálne používať.

VEĽKÁ

Súčasť mesta Poprad

Nemecký názov: Felka

621 m n. m.

Názov mestečka Veľká sa takmer unisono vysvetľuje ako názov slovanského pôvodu – či je tomu naozaj tak, treba však starostlivo zvážiť. Na základe čoho vlastne by obec, v žiadnom prameni nespomínaná ako niečím významná, dostala takéto pomenovanie? Veľká, ale v porovnaní s ktorou z okolitých obcí? Veď ak by takou bola, určite by sa v nej konali prinajmenšom významné trhy či jarmoky! Súmestiu, z ktorého neskôr vznikla politická obec Poprad ale v stredoveku dominovalo neďaleké Forum Sabathi, neskôr Georgenberg, dnešná Spišská Sobota. A predtým pravdepodobne Poprad ! Okrem toho: veľké obce vždy vznikali na dôležitých križovatkách alebo ako sídla zemskej správy! Nič také však v histórii tejto obce nenájdem, spomenúť sa nedá ani nejako zvlášť veľký chotár, oveľa väčší, siahajúci až do Tatier, mali iné podtatranské obce. A nakoniec: Obec, ktorú v tom období považovali za naozaj veľkú – oravskú Veličnú – v tom istom období označili slovným spojením „villa magna“ (v skutočnosti ale je názov odvodený buď od starého nemeckého výrazu *v e l i c h* - bezpečné miesto) !

Roku 1268 sa názov však názov Veľkej uvádza v podobe Vilka, neskôr Vylkam, čo sú možno tvary, ktoré treba vnímať ako Filkau, resp. Filkau – naznačuje to aj ďalší z najstarších názvov, z roku 1298 pochádzajúci tvar Filka! A všetky sa zdajú byť nárečovou podobou slova *f a l*, *f a l k*, *f e l k*, *f i l k*, s ktorými sme sa stretli už pri hľadaní pôvodu názvu obce Falstín alebo pri starom názve osady Biele Vody (Felkwasser)! V týchto spojeniach označovali baňu , tvar Felka - Felkau teda označoval Osadu baníkov, pričom tvar Veľká predstavuje jeho poslovančenú podobu!

A ťažiarске aktivity v jej okolí dokazuje tak existencia blízkej baníckej osady s názvom Howerfeld (Banské pole) pri neďalekom Červenom potoku, ako aj povyššie obce, v smere Velického potoka ležiaca lokalita dnes nazývaná Hrachovisko. O tom, že sa tam pestoval hrach na takých veľkých plochách a v takom množstve, aby vznikol spomínaný názov, sa totiž dá vážne pochybovať a zroveň uvažovať, či tu nedošlo, ako veľakrát v prípade miestneho názvoslovia, k prvoplánovému, a teda chybnému prekladu. Ak na označenie hrachu má dnešná nemčina výraz *die Erbse* a stará nemčina poznala slovesá *otvárať*, *dobývať* v

modifikáciach *e r b e n*, *e r b e r e n* (pôvodne *eroveren*), nedá sa zámena týchto pojmov naozaj vylúčiť. Veď ešte roku 1421 sa táto lokalita označuje „Chetan alias Eberfeld“, pričom Eberfeld je očividne skomolenina názvu Erbenfeld a Chetan názov s koreňmi v starom nemeckom slovese *c h e r c h e n* s podobným významom! Nájďme však v chotári Veľkej napríklad aj potok so starým názvom Pink, resp. Pingseifen, v ktorom časť názvu tvorí slovo *p i n g a*, v dávnej baníckej terminológii označujúce povrchovú baňu, čo sledovala na povrch vystupujúcu výnosnú rudnú žilu...

A v mestských knihách zasa zápis, že ešte v polovici 16. storočia v Tatrách úspešne baníčil jeden z vtedajších veľických richtárov. Kde? Vo Veľickej doline! Tej, ktorá nikdy majetkom obce nebola, no pretože sa v nej vykonávala činnosť označovaná slovesami *f a l*, *f a l k*, *f e l k*, dospelo aj jej pomenovanie do dnešnej tiež bezobsažnej podoby.

VELKÁ FRANKOVÁ

1314 villa magistri Frank

Počet obyvateľov: 384

Rozloha chotára: 1067 ha

Nemecký názov: Frankenau

665 m n. m.

Najstarší a aj dnešný názov obce súvisia s menom jej zakladateľa – šľachtica Franka z vlkovej vetvy rodu Berzeviczy. Prídavné meno Veľká sa v názve začalo používať na odlišenie od susednej Malej Frankovej po tom, čo bol roku 1920 úradne upravený názov tejto neskoršie vzniknutej obce.

Aj v názve Veľká Franková, rovnako ako v niekoľkých predchádzajúcich, sa vyskytuje slovo „magister“. Na margo jeho významu treba uviesť, že v danom období nebolo používané

ako titul označujúci absolventa vysokej školy, ale vo význame „majster, odborník“. Frank z rodu Berzeviczyovcov, podobne ako magister Gallus – Kakaš či magister Hermann – Polan z toho istého rodu, boli zrejme zdatnými odborníkmi v baníctve a hutníctve a za účelom vykonávania práve týchto profesií bola zrejme pred sedemsto rokmi založená aj Veľká Franková.

Nemecký názov Frankenau je, pokiaľ ide o význam, identický so slovenským.

VEĽKÁ LESNÁ

1323 Richwald

Počet obyvateľov: 484

Rozloha chotára: 2425 ha

Nemecký názov: Reichwald

605 m n. m.

Na pôvod názvu tejto obce nájdeme niekoľko názorov. Najčastejšie spomínaný vysvetľuje jeho význam ako Bohatý les, pričom sa do názvu mala premietnuť existencia miestnych na drevo bohatých lesov. V období, keď prakticky celý Spiš predstavoval „silva nigra“, čiže hustý čierny les, by sa však tento fakt v názvoch asi veľmi nezohľadňoval a pre názov obce sa mohla oveľa dôležitejšou stať skutočnosť, že tvorila súčasť územia, na ktorom sa vykonávala činnosť označovaná ešte v starogermánskom jazyku výrazom *r e i k* či *r i k* – ryť, dobývať z povrchu. Ten sa však neskôr transformoval do podoby *r i c h* niekde až *r e i c h*. Richwald bol teda pôvodne osada pri bani v hlbokom lese.

Málo známym faktom z dejín obce, ktorý takúto možnosť potvrdzuje, ostáva, že v stredoveku v nej existovala dieňa na výrobu železných košiel pre rytierov, ktorá tam nepochybne vznikla aj preto, že mohla využívať aj miestne zdroje železnej rudy. Jednu z lokalít, kde sa táto ťažila, dodnes označuje názov vrchu Rígel s rovnakým základom *r i k*, aký nachádzame v pôvodnom názve obce. Nuž a náhodný iste nie je ani názov v miestnom chotári prameniaceho potoka Hutník...

Dnešný názov obce Veľká Lesná sa používa od roku 1920, keď na celom Spiši bolo realizované uznesenie československej vlády a „nemecké“ názvy obcí boli nahradené slovenskými.

VELKÁ LOMNICA

1257 Lompnicz, Lomnicza

Počet obyvateľov: 4 303

Rozloha chatára: 1911 ha

Nemecký názov: Grosslomnitz

634 m n. m.

Lama, loimo - mokrina, korešponduje so Supch!!!

Názov obce vraj súvisí so slovanským názvom potoka , čo preteká cez obec. Ten je odvodzovaný od slova lomnica, ktoré má označovať „dravú, cez skaly sa prebíjajúcu horskú riavu“. Táto verzia však nie je vzhľadom na miestne podmienky príliš opodstatnená – pravdepodobnejším sa zdá predpoklad, že názov vznikol podľa podoby toku v jeho dolnej časti, a nie v Skalnatej doline! Svedčí o tom aj druhá časť najstaršieho zapísaného názvu, slovo *n i t z*. Ním sa totiž zvykli označovať toky pokojnejšieho charakteru, ako boli toky označované výrazom *n u c h a* –bystrina. Základom tvaru *nitz* je totiž staré nemecké sloveso *n i t h e* - nadol plynúci. Názvy tohto typu nájdeme aj v kraji, z ktorého prišla na Spiš značná časť západoeurópskych kolonistov, a to v Sliezsku, pričom napríklad obce Alt či Neu Lomnitz über Neisse naozaj nie sú takými, ktoré by stáli pri horských riavach. Tvar Lomnica však nájdeme ako názov vodného toku aj v Levočských vrchoch či na Kysuciach a ani v tomto prípade nemôžeme žiadny označiť za skalami sa prebíjajúcu riavu. V prípade názvu potoka, čo preteká Veľkou Lomnicou sa preto nedá vylúčiť možnosť, že prvú časť jej názvu tvorí výraz so základom v slove *l a m i*, čo znamená pomaly sa vlečúci, zapísané však v nárečovej podobe *l o m* resp. *l o m p*.

Iným tvarom je spojenie *l a m n i t z*, ktoré v miestnom nárečí nadobudlo podobu *l o m n i t z*. To označovalo kľukatú riečku, akou tok pritekajúci do Lomnice aj v skutočnosti je! Názvy s koreňom *l o m p* sa zasa interpretujú ako názvy typické pre toky prameniace v horských sedlách...

Stará „Hochdeutschsprache“ však poznala aj slovo *l a m – l o m*, a to vo význame Grube, ktorý sa používal na označenie bane! Žeby názov miestneho potoka a teda aj názov obce súvisel s existenciou baní v dnešnej Skalnatej doline, kde potok pramení a kde kedysi prebiehala banská činnosť?

Názov, ktorý túto obec začal odlišovať od neďalekej Lomničky, sa prvý raz uvádza roku 1329 v tvare Nog Lompnych, resp. Maior Lompnych (*n o g e* - staré nemecké prídavné meno s významom dostatočný) . V slovenskej podobe sa názov zjavil roku 1808 a mal tvar Welka

Lomnica. Po vzniku Československa sa používal názov Lomnica, ten bol ale roku 1927 nahradený názvom Veľká Lomnica, tentokrát aby odlišil obec od neďalekej Tatranskej Lomnice.

VEĽKÝ FOLKMAR

1336 Villa Volkmar

Počet obyvateľov: 916

Rozloha chotára: 2310 ha

Nemecký názov: Grosse Folkmar

370 m n. m.

Táto dlhé desaťročia čisto nemeckými obyvateľmi osídlená obec vznikla v pôvodnom baníckom chotári mesta Gelnica. Jedna verzia o pôvode jeho názvu naznačuje, že ju mal na území, ktoré roku 1282 panovník daroval komesovi Jakubovi založiť waldbuyrger, teda bankský podnikateľ, ktorého meno sa dodnes zachovalo v prvej časti názvu. Nuž, je pravda, že v starých listinách týkajúcich sa Spiša pomerne často nachádzame mená typu Volmar, ktoré sa mohlo stať základom názvu *v i l l a V o l k m a r i* - Obec patriaca (na isté obdobie) Volkmarovi, stará nemčina ale poznala sloveso *f a l a* jeho podoby *f a l k* (Falkenau – dnešný Sokolov v Čechách v pohorí kedysi nazývanom Erzgebirge), *f e l k* (Felkau – Veľká) *i f o l k* (Folkwasser – osada pri pôvodne Banskej, dnes Bielej vode) či prímenia Folkhaver a Folkman. A boli to tvary, ktoré často zapisovali aj s písmenom V na začiatku, čo však, vzhľadom na pravidlá nemeckého jazyka, nemenilo výslovnosť. Nuž a práve podoba *f o l k* sa na základe historických súvislostí zdá najpravdepodobnejším základom názvu uvedeného roku 1339, pričom bolo v ňom použité ešte aj slovo *m a r* - územie. V tomto význame - Banské územie - treba teda chápať pôvodný význam najstaršieho názvu obce, veď nie náhodou sa v jej chotári dodnes uchoval názov Strieborný vrch, ba i zmienky o dávných uhliaroch a baníkoch...

O necelé dve storočia však aj túto obec postihol osud všerkých baníckych osídlení – po vyťažení ložísk ju jej pôvodní obyvatelia takmer úplne opustili a oniekoľko desaťročí neskôr nasledovalo doosídlenie takzvaným valaským obyvateľstvom.

Iný pohľad na pôvod a význam názvu vyplýva zo skutočnosti, že v starej nemčine sa slovo volk nepoužívalo len na označenie ľudu či davu, ale aj na označenie služobníctva či čel'ade. Je teda vcelku reálne predpokladať, že tvar Volkmari mohol vzniknúť na označenie osady ako takej, kde žijú ľudia nižšieho spoločenského postavenia.

Dnešný názov používa od roku 1920, tvar Folkmar sa však uvádza už v 15. storočí.

VELKÝ LIPNÍK

1330 Lupnik

Počet obyvateľov: 980

Rozloha chotára: 2751ha

Nemecký názov: Grosse Lupnitz

530 m n. m.

Aj tento názov má základ v niekoľkokrát spomínanom starogermánskom slovese *l e u p* - vylamovať, dolovať, no nedá sa však vylúčiť ani základ *l u p e* - rudná hruda, pričom táto možnosť platí aj pre názvy Litmanová, Ľubica či Ľubovňa. Tento vznikol počas pôsobenia neďalekého kláštora sv. Antona pustovníka, prechodcu kláštora kartuziánov, ktorý dnes nazývame Červený, ktorý v kraji pôsobil ako vysunutá stanica ludimierskeho cisterciackého kláštora, založená najmä kvôli ťažbe drahých kovov.

Výskyt rudy tu naznačujú názvy okolitých obcí Richwald - Veľká Lesná, Scenpetur - Haligovce

i Polywark - Stráňany, naznačuje ho aj názov vrchu nad dedinou Lesnica, ktorý sa vyvinul do podoby Šlachtovský vrch (súvis so starým nemeckým výrazom *s c h a c h t e*), no naznačuje ho aj názov Lipníka uvádzaný roku 1338 v tvare Fellupnyk, kde prvú časť tvorí už vysvetlené starogermánske sloveso *f e l*. Povedomie o ťažbe rudy a iste aj existencii hút však po príchode slovanského obyvateľstva, zdá sa, rýchlo zaniklo a tvar *l u p* sa posunul do podoby *l i p* asociujúci slovo lipa, pretože už roku 1397 sa už uvádza ako názov obce tvar Lyndau. Ten

má základ v nemeckom slove *l i n d e* práve s takým významom. A to napriek tomu, že tento strom v údolí potoka z pochopiteľných príčin nikdy netvoril súvislejší porast.

Ďalší vývoj je výsledkom prvoplánovo prebiehajúceho jazykotvorného procesu, na ktorom sa podieľalo najmä obyvateľstvo rusínskeho pôvodu - bolo to totiž práve ono, čo vyprázdňujúcu sa banícku a hutnícku obec doosídlilo v druhej polovici 15. storočia. Že však názov obce naozaj nemá nič spoločného s lipou dosvedčuje aj fakt, že ešte začiatkom 19. storočia sa, zrejme ako alúzia na zabúdanú minulosť obce, uvádzal názov v tvare Laupnitz. Dodnes však minulosť obce pripomína patrocinium miestneho kostola zasväteného patrónovi hutníkov sv. Michalovi archanjelovi.

Názov Veľký Lipník bol za úradný názov obce ustanovený roku 1920.

VELKÝ SLAVKOV

1251 Zolok, 1312 Slakendorf

Počet obyvateľov: 1265

Rozloha chatára: 1221 ha

Nemecký názov: Grossschlagendorf

677 m n. m.

Tvar Zolok predstavuje pomäťarčenú podobu výrazu *s l a k e*, ktorý v starej nemčine označoval hutnícku trosku, teda odpad z taviacej pece. Ten sa zasa vyskytoval v druhom zachovanom najstaršom názve.

O existencii miestneho hutníctva a s ním súvisiaceho baníctva však hovorí aj množstvo názvov v chatári obce, ktorá pôvodne stála pri tom istom potoku ako dnes, ale približne poldruha kilometra vyššie. Takým je aj názov vyvýšeniny dnes nazývaná Burich, ktorá sa isté obdobie nazývala Pingos, pričom pinga bol výraz označujúci povrchovú baňu. A podobne je to s názvom neďalekej lokality v podobe Hámor či taré písomné záznamy o podnikaní spišských ťažiarov hovoriace o tom, že za správcovstva Antona Rolla v Gelnici (polovica 17. storočia) sa väčšina ním vyťaženej rudy spracovávala práve v slavkovských hutách – nuž a tie tu iste existovali práve na základe dávnej tradície! Najlepším dôkazom je však hutnícka troska objavená približne pred polstoročím v areáli miestneho roľníckeho družstva...

Spišskými Nemcami používaný názov je zrejme skomoleninou názvu Slakendorf. Len ťažko sa dá totiž predpokladať, že by výraz s c h l a g, v stredovekej nemčine pomenúvajúci v hámri udierajúce kladivo, prenikol aj do pomenovania obce. O tak výraznej zmene jej charakteru by sa iste zachovali nejaké záznamy.

Do slovanskej podoby, možno rovnakým spôsobom, ako v prípade Slavkova Malého, sa názov obce začal prechýľovať v 18. storočí. Svedčí o tom tvar, ktorý bol zapísaný v transkripcii Welky Slawkow – ale až roku 1808! Aj preto ho nie je možné vidieť v ňom doklad o pôvodnom slovanskom osídlení obce, za aký ho považujú historici.

Dnešná podoba názvu Veľký Slavkov sa ustálila po vzniku Československej republiky.

VERNÁR

1295 villa Veneri

Počet obyvateľov: 609

Rozloha chatára: 5288 ha

Nemecký názov: Wenerau

778 m n. m.

Obec Vernár nesie názov údajne odvodený od mena jej zakladateľa *W e r n e r a* zo Žakoviec, ktorý ju ako banícku a uhliarsku obec koncom 13. storočia mal založiť v lesoch „medzi Kráľovou hoľou a cestou do Brezna“. Ťažbu rudy tu dosvedčujú mnohé miestopisné názvy, spomeňme trebárs Kolvač (Käuleck – Uhlisko), Barbolica (lokalita pod patronátom sv. Barbory, patrónky baníkov, zrejme baňa), osadu Hámry, či pôvodný názov miestneho potoka Konseifen, čo je nárečová podoba tvaru Kyniseifen – Rudný potok. Ten priteká spod Kráľovej hole, ktorej pôvodný názov tiež obsahoval staronemecké slovo *k y n i g - k ü n i g*. Názov Kynigberg - Königberg bol ale v priebehu desaťročí z neznalosti modifikovaný do podoby Königberg a výsledkom je názov Kráľová hoľa, ktorú údajne neskonale miloval legendárny kráľ Matej...

Okrem týchto lokalít však nemožno zabúdať na osady, ktoré v okolí Vernára existovali v 13. až 15. storočí, no potom, ako väčšina baníckych, zanikli: Falkensteyn - Falštýn,

ktorého názov je spojený so slovanmi *f a l – baňa a s t e y n - ruda*, Hincava, ktorej názov súvisí s výrazom *h u n z, h i n z* – užívateľ banského dielu, čiže baník či osada Borzov, ktorej názov je spojený so slovesom *b o r e n, b o h r e n*, ktorým sa tiež označovalo dobývanie rudy. A pripomenúť treba aj banícku minulosť pripomínajúce miestne prímienia, ktoré sa postupne zmenili na priezviska: Šifra – odvodené od slovesa *schurfen*, Knižka – od *kneidan, knissen*, Fábry – od výrazu *faber*...

Neistotu do pôvodu názvu obce však vnáša fakt, že z historických prameňov nie je celkom jasné, či tvar *Verner* v názve obce naozaj označuje muža menom *Werner*. Ved' roku 1330 sa už uvádza pod názvom *Jacow Rete!* Navyše, stará nemčina poznala prídavné meno *v e r n e* (neskôr *ferne*) – vzdialený, odľahlý. Nepredstavuje, vzhľadom na polohu obce hlboko v horách, názov *villa Veneri* latinizovanú podobu názvu *V e r n e r a u*, z ktorého neskôr, po doosídlení rusínskym obyvateľstvom, vznikol názov *V e r n á r*? Možno áno, a možno ani nie. Stará nemčina totiž, ako už vieme, poznala aj výraz *v e r* - horský prechod a tiež príslovku *n a r* - blízko, neďaleko. Čo ak je názov obce spojený práve s jej polohou pod horským sedlom, cez ktorý sa po *via magna*, teda významnej kráľovskej ceste, prechádzalo zo Spiša smerom na Muránsky hrad?

Názov v tvare *Wernar* bol prvý raz uvedený roku 1773, dnešný úradný názov platí od roku 1920.

VIKARTOVCE

1283 Vykardi, 1398 villa Wykharty

Počet obyvateľov: 1867

Rozloha chotára: 522 ha

Nemecký názov: Weigsdorf, Weichsdorf

756 m n. m.

Ľudová interpretácia vzniku názvu, s ktorou sa však môžeme stretnúť aj v niektorých odborných výkladoch, ho spája so slovom *vikár*. Vraj obec založil, resp. kedysi patrila nejakému vikárovi zo Spišského kláštora. V jednej listine Spišskej kapituly z roku 1283 je zasa uvedené meno *Wyhart*. Ide o človeka, ktorý pochádzal z baníckej obce *Odorín*. Že by za založením obce *Vikartovce* stál práve tento muž? Alebo bolo toto meno v tom období bežne užívané a obec založil nejaký iný jeho nositeľ? Napríklad *Wyhard*, majiteľ osady *Scenistorph*

(banícke Čepanovce, časť Markušoviec), ktorého spomína listina z roku 1306? A či ide v oboch prípadoch o tú istú osobu ?

Názov z konca 14. storočia villa W y k h a r t y, no najmä spišskými Nemcami používaný názov však dávajú tušiť iný jeho pôvod a nútia hľadať názov v iných významových oblastiach starého nemeckého jazyka. Ten totiž poznal napríklad aj slovo w i c označujúce boj, poznal slovo w i c h, z ktorého sa neskôr vyvinulo prídavné meno w e i c h – mäkký, jemný, slovo v i c - dobytok a poznal aj slovo w i k – ovčia vlna. Pokiaľ ide o slovo h a r t, v daných súvislostiach ho treba stotožniť buď s významom horský pasienok alebo vyvýšenina. Stará nemčina však poznala aj výraz h a r d e, označoval pevnú zem uprostred mokriny...

Čo teda pôvodný názov Vikartoviec označoval? Ak prijmeme ako smerodajný názov používaný spišskými Nemcami – Weichsdorf - a pripustíme, že slovo w i c h mohlo byť v najstaršom názve zapísané v mierne pozmenenej podobe, musíme predpokladať, že druhú časť názvu mohlo tvoriť vyššie spomenutý výraz a názov označoval uprostred mokriny vyvýšené miesto, kde vznikla prvá osada.

Úplne iný význam však názov obce nadobudne v prípade, ak pripustíme, že jeho prvá časť je nepresným zápisom starého nemeckého slova v i c, z ktorého sa neskôr sa z neho vyvinul výraz Vieh. V takom prípade najstarší názov pomenúval horské lúky, kde sa zdržiaval a pásol dobytok, čo tiež nepredstavuje názov odtrhnutý od reality.

Názov v podobe Wikartowcze sa prvý raz uvádza roku 1773, súčasný obec používa od roku 1921.

VITKOVCE

1279 Vytk

Počet obyvateľov: 566

Rozloha chatára: 522 ha

Nemecký názov: Witkens

406 m n. m.

Obec oficiálne odvodzuje svoj názov od mena šľachtica Vitka, ktorému mal panovník na odporúčanie vladimírskoho kniežaťa roku 1253 darovať „les po oboch stranách rieky Hornád, neďaleko obce Kurtues“. Údajne bol Vitko šľachtic pôvodom priamo z Haličskej Rusi, kde sa

vtedajší uhorskí panovníci usilovali rozšíriť svoj politický vplyv a malo ísť o odmenu za diplomatické či vojenské služby, prípadne o taktne udelený politický azyl. Mohlo. Ale nemuselo, ba možno ani nešlo. Zachovalo sa totiž meno Vitkovho otca, nazýval sa Munkács, nuž a toto meno tézu, že bol Vitko šľachtic z Haličskej Rusi, a preto bol nositeľom na to obdobie v Uhorsku nezvyčajného mena, veľmi nepodporuje...

Netreba si preto lepšie všimnúť starý germánsky výraz *u i*, ktorý sa neskôr vyvíjal po línii *wit*, *widkon*, *witka* a predstavoval prídavné meno natiahnutý, predĺžený, ktorý mohol pomenúvať na to obdobie nezvyčajnú podobu obce? Iným základom sa mohol stať výraz *u e i t k* – ohyb... Od tohto výrazu odvodený názov mohol územie a na ňom vzniknutú osadu pomenúvať vzhľadom na polohu nad jedným z mnohých ohybov Hornádu. A samotný šľachtic mohol svoje prímene odvodiť od názvu územia, ktoré dostal do vlastníctva, čo nebol v tom období ojedinelý jav.

Roku 1412 sa obec spomína pod názvom Wittkendorf, roku 1773 ako Witkowcze. Súčasný názov Vítkovce platí od roku 1920.

VLKOVÁ

1278 villa Farkassi

Počet obyvateľov: 694

Rozloha chotára: 1181 ha

Nemecký názov: Farkasdorf

679 m n. m.

Názov uvedený v roku 1278 predstavuje skomolený maďarský zápis pôvodného názvu obce, ktorý mal základ v slove *p a r k*. Do takejto podoby sa v nárečí (spomeňme si na výraz *p i a r g*, resp. *p i a r g y*) vyvinulo slovo *w e r k* označujúce za istých okolností baňu (medzitvary *b e r g*, *b a r k*, *p a r k*). Tá v chotári obce existovala už pred začiatkom 14. storočia.

Je však tiež možné, že názov má korene v spomínanom slove *f a l - f a l k* s rovnakým významom, ktorý sa postupne posunul do tvaru *f a r k - f o r k*, veď iný z najstarších označení obce má podobu Forkosfalva. Podobu obidvoch týchto starých nemeckých slov však uhorský pisár spojil so slovom *farkas*, čo je v maďarčine výraz označujúci vlka, a tak sa počas niekoľkých nasledujúcich storočí stretávame s názvami obce, kde sa v rôznych obmenách objavuje práve meno tohto zvierat'a.

Banícke korene pôvodného názvu potvrdzuje najmä fakt, že obec bola založená neďaleko územia, ktoré bolo v listine z roku 1298, keď bolo darované gestorovi baníckeho podnikania na Spiši Polanovi Berzeviczymu, označené názvom Poka. A to je zasa názov súvisiaci so starým nemeckým slovesom p o k a n, p o k e n – ryt', kopat', dolovať. Náleziská rudy tu však potvrdzuje aj dnešný názov najvyššieho bodu tejto lokality v podobe Orlovec – vznikol totiž posunom pôvodného názvu Adelberg - Baňa, kde sa dobýva ušľachtilá skala - ruda do podoby Adlerberg (rovnakým omylom vznikol aj názov Orlických hôr v severných Čechách) či názov zaniknutej baníckej osady, dnes uvádzanej pod názvom Horany - Horanské (h o r – slovo v starej nemčine používané aj na označenie menej kvalitnej rudy). Práve z výnosov miestnych baní jej obyvatelia vybudovali svoj vlastný, v rámci vtedajšieho Spiša nie nevýznamný, dnes však už zaniknutý kostol.

Banícku minulosť ale naznačuje aj najstarší názov neďalekej osady Levkovce v podobe Leuk. Ten nesúvisí, ako sa domnievajú historici, s akéhosi Laurentia, vraj zakladateľa, ale so starogermánskym výrazom l e u k - svetlo, žiara. Dôvody jeho použitia boli vysvetlené v kapitole o Levoči. Veď nie náhodou bol na jej označenie spišskými Nemcami používaný názov Fladendorf. Sloveso f l a d a n znamenalo v dávnej nemčine liať, ale aj zlievať, v tomto prípade vytavené železo či meď.

Dnešný názov bol prvý raz uvedený v podobe Vlkova roku 1773, úradný názov Vlková platí od roku 1948.

VLKOVCE

1268 Vilkusdorf

Počet obyvateľov: 469

Rozloha chotára: 384 ha

Nemecký názov: Kunzendorf

825 m n. m.

Základ starého názvu obce sa zdá byť podobný ako v prípade Veľkej či Vlkovej. Na začiatku jeho vzniku stálo sloveso b e l, v e l, v a l, f a l, ktoré sa posunulo do podoby f e l a potom f i l a f i l k (tvar Vylka, Filka ako staré označenie Veľkej!), až nakoniec, pri vytváraní názvu obce, vznikol tvar Filkusdorf - Vilkusdorf. Označoval Obec pri bani.

Iná verzia poukazuje na veľkú pravdepodobnosť, že názov väzí v dnes už menej používanom nemeckom slovese w i l k e n, zapisovanom niekedy aj v podobe v i l k e n –

zmäkčovať, robiť jemnejším. Tvrdí, že Vilkusdorf bola pôvodne osada, kde mäkšou a jemnejšou robili v okolí vyťaženú rudu. Dávne Vlkovce boli teda osada, kde stála huta, čo vlastne potvrdzuje aj názov používaný spišskými Nemcami. Ten (výraz kunz označoval v starej nemčine hutníka) vznikol vo význame Obec v hutníkov, resp. Hutisko.

Slovanské obyvateľstvo, ktoré túto obec osídlilo po ukončení jej hutnickej periódy, dalo však názov Vilkusdorf do súvislosti so zvierat'om, ktoré sa vtedy v Levočských vrchoch vyskytovalo možno častejšie, ako dnes, no učite nebolo pre ňu typickým – v spišskom nárečí totiž vlka označuje výraz „vilk“. A hoci sa prvá podoba dnešného názvu v súpise obcí z roku 1773 uvádza v tvare Wilkovce, roku 1905 v tvare Wilkanowce a roku 1920 zasa ako Viľkovce, nakoniec skončila v tvare Vlkovce.

Dnešný oficiálny názov bol ustanovený roku 1927.

VOJKOVCE	1300 Wykfolva
Počet obyvateľ'ov: 421	Rozloha chotára: 751 ha
Nemecký názov: Woikendorf	521 m n. m.

V chotári obce tečie potok, ktorý dnes nazývajú Jasenovec, pričom názov má nepochybne korene v starom výraze j a s, teda ruda, a pôvodne sa nazýval Jasenitz. Pri ústí tohto potoka zasa kedysi ležala banická osada. Dnes sa spomína pod názvom Podproč, v jej starom názve Poltrad je však tiež zachytená skutočnosť, že sa v jej okolí ryžovala ruda.

Preto je oprávnené sa domnievať, že najstarší názov Vojkoviec vznikol ako označenie lokality svojím podložíom podobnej tej, v ktorej založili aj susednú Slatvinu a že jeho základ tvorilo už v súvislosti s Vikartovcami spomenuté prídavné meno w e i c h, zjednodušené zapísaný v podobe w i k.

Iný základ najstaršieho názvu ponúka skutočnosť, že stará nemčina poznala aj slovo v i c - hovädzí dobytok. Toto sa tiež mohlo podieľať na vzniku názvu obce, zvlášť, ak chotár obce pôvodne slúžil na pasenie dobytku a prvú osadu zakladali jeho pastieri.

Názov Wojkovec sa prvý raz zjavuje roku 1773 (predchádzal mu tvar Wyok, pôvodne trejme Wyauch), úradne sa však tvar Vojkovce začal používať až roku 1920.

VOJŇANY

1296 Krig

Počet obyvateľov: 284

Rozloha chotára: 579 ha

Nemecký názov: Krig

668 m n. m.

Baňa sa na Spiši, ale aj na dnešnom strednom Slovensku v stredoveku označovala slovami *k r i g*, resp. *k r y g* odvodenými od starého nemeckého slovesa *k r a c h e n*, *k r i c h e n*, *k r i c k e n* – lámať, dobývať či slovesa *k r i g e n* - ťažiť. O tom, že sa na Spiši takéto tvary slovesa bežne používali, svedčí aj názov zaniknutej baníckej osady Kyryk neďaleko obce Pavľany v Levočských vrchoch, najstarší názov Krikerschaw pre banícku Handlovú, no najmä zápis z roku 1317, kde sa dnešné Roztoky, na Spiši jedna z najstarších stredovekých banských lokalít, uvádzajú ako „locum, qui vocatur Krih“. Najstarší názov Vojňan v podobe Krig môžeme teda preložiť ako Banské.

Stredovekú ťažbu výnosných rúd dosvedčuje aj nevelká vzdialenosť obce od zaniknutých baníckych osád Schwab a Bela (základ v ešte starom germánskom slovese *b e l* – kopať, hľbit', dolovať) v povodí Vojňanského potoka, či typicky banícky názov Grajner, ktorý sa kedysi používal pre Vojňanskú horu. Ten je odvodený od nemeckého tvaru *g r a n* označujúceho ložisko rudy. Spomínali sme ho už v súvislosti s názvami Hranovnice a Hraničného. Dokladom dávnej banskej ťažby na Vojňanskej hore je však aj dodnes zachovaný názov vzťahujúci sa na úbočie tohto vrchu – Šajby, odvodený od starého nemeckého slova *s k e i d a*, neskôr *s c h e i d e* – banský diel. Naznačuje, že práve v tejto lokalite boli vytýčené ťažobné diely jednotlivých baníkov. Iným dokladom je ďalší starý názov vrchu v podobe Schurberg, súvisiaci s nemeckým slovesom *s c h ü r f e n* - kutať.

Dnešný názov obce sa používa len od roku 1948 a je, úplne mimo kontextu, odvodený od spišskej nárečovej podoby názvu Krigovce, ktorého základ videli novodobí tvorcovia názvov v nemeckom slove *der Krieg* – vojna.

VRBOV

1251 Werbew

Počet obyvateľov: 1340

Rozloha chotára: 1930 ha

Nemecký názov: Menhardsdorf

663 m n. m.

Tento názov úzko súvisí s jeho najstarším zachovaným tvarom, v jeho pozadí však nestojí slovo vrba, ako to predpokladá všeobecne rozšírený názor, ale nemecké slovo der W i r b e l – vír, vodná krútnava, ktoré stará nemčina poznala v tvaroch w e r w e l alebo w e r b o. Prví osadníci totiž odvodili názov svojej obce od vtedy voľne vyvierajúcich termálnych prameňov, ktoré boli také výdatné, že vytvárali mocné vodné víry. Werbew, tvar, ktorý vznikol z pôvodného Werbau, je teda zápis, ktorý by sme mohli preložiť ako Obec pri vodnom víre. Dnešný názov vznikol cez podoby Berben (pre spišskú nemčinu typická zmena W na B), neskôr opäť Werben a tvar Werbo, uvedený roku 1786, ktorý sa neskôr posunul do podoby Verbov. Práve ten začal byť chápaný ako názov odvodený od slova „verba“, ktoré v spišskom nárečí označuje vrbu...

Skutočnosť, že už prví obyvatelia lokality pripisovali miestnej vode dôležitú úlohu, dokazuje aj ojedinelé patrocínium miestneho kostola, ktorý je zasvätený sv. Servácovi, pomocníkovi pri bolestiach nôh.

Zaujímavý je názov Menhardsdorf z roku 1268. Vraj sa vzťahuje na šoltýsa Menhardta, ktorý priviedol ďalšiu skupinu osadníkov a založil pri pôvodnej samostatnú osadu. Nedá sa to vylúčiť, aj keď o tom nejestvujú prakticky nijaké dôkazy, nepochybne sa však treba zamyslieť, či v názve nebolo skomolené staré nemecké podstatné meno m e n h e t – spoločenstvo roľníkov. Takéto označenie obce vzhľadom na jej chotár by naozaj nepostrádalo logiku.

Názov používaný spišskými Nemcami je odvodený od názvu villa Menhardi, čiže Menhardova dedina. Popri ňom sa však používal aj tvar Menersdorf, ktorý poukazuje práve na spomínaný základ menhet.

Ešte roku 1920 platil pre obec úradný názov Verbov, názov v tvare Vrbov platí od roku 1927.

VÝBORNÁ

1289 villa Birbury

Počet obyvateľov:1054

Rozloha chatára: 1054 ha

Nemecký názov: Birburn

706 m n. m.

Kostol vo Výbornej má ojedinelé patrocinium sv. Uršule. Táto u nás takmer neznáma svätica bola v stredoveku zvlášť uctievaná na západnom brehu rieky Rýn, v oblasti, kde nemecké osídlenie krajiny sa postupne mení na flámske. Patrocínium teda naznačuje, že zakladateľmi aj tejto obce, podobne ako susednej Slovenskej Vsi, mohli byť baníci z flámskonemeckého pohraničia, ktorí boli do tejto lokality pozvaní, aby pomohli vytážiť bohatstvo ukryvané v južnom úbočí Magury. Všeobecne rozšírená mienka sa však drží názoru, že do názvu svojej obce ukryli zmienku o miestnom „prameni“ označovanom v nemčine slovom *b r u n n e*, čo niektorí miestni kvázihistorici ešte upresňujú – malo vraj ísť o prameň „pivný“, ved’ prvá časť názvu vznikla zo slova *das Bier*...

Ak ale chceme preniknúť k skutočnému významu názvu, nezaškodí si pripomenúť tradovanú legendu, podľa ktorej mali zakladatelia Výbornej na ňu preniesť názov obce, z ktorej pochádzali. To naznačuje, že názov svojim základom zrejme siahal do veľmi starej vrstvy ich jazyka, konkrétne do tej, kde nájdeme sloveso *b u r n e n* s mnohými významami, ktoré však všetky súvisia s tepelným spracovaním rudy, teda tavením. Nájdeme tam však aj sloveso *b i b e r n e n* - čistiť ohňom. Práve ono sa mohlo stať základom názvu Biberau, ktoré bolo ale, možno nárečím, možno nepozorným pisárom skomolené do podoby uvádzanej roku 1289.

V prípade že, základ názvu tvorilo sloveso *burnen*, mohlo druhú časť tvoriť slovo *b u r a* z rovnakej vrstvy nemeckého jazyka, čo bol výraz označujúci budovu. Potom treba prijať za pravdepodobné, že najstarší názov Výbornej mohol vzniknúť ako odraz skutočnosti, že neďaleko založenej obce stála *b i r b u r a* – stavba, kde tavili rudu, teda huta. Zväšť, ak výraz *b u r*, *b u r a*, *b u r e* označoval aj „Werkstätte des Grossschmieds“, teda hámor! Ved’ nie náhodou sa územie, kde táto obec vznikla, v 12. a 13. storočí nazývala Ruda a zachovali sa tu názvy ako Barich pôvodne Bergrik – Banská ryha či Valtín, názov spojený so slovesom *valten* (viď kapitoly o obci Lendak a Spišskej Belej)...

Tvar Viborna sa spomína už roku 1463, keď ho do tejto slovansky znejúcej podoby upravili novoprišli slovanskí osadníci, dnešný názov v podobe Výborná platí od roku 1927.

VYDRNÍK

1294 Wydernik

Počet obyvateľov: 1096

Rozloha chotára: 496 ha

Nemecký názov: Wiedrig

610 m n. m.

Povodný názov obce vraj súvisel s hojným výskytom vydry v miestnom potoku...

Nuž, ak má ísť o názov tohto typu, pravdepodobnejším zdrojom názvu sa javí názov miestneho potoka zložený zo slov *w i d e r* – baran a *n i t z* – potoka a to najmä preto, že osada desaťročia tvorila majer Spišského opátstva a v okolí miestneho potoka sa vtedy mohli pásť ovce.

Popri tom netreba však zabúdať na skutočnosť, že stará stredoveká nemčina poznala aj prídavné mená *w e d e r e n* – búrlivý alebo *w i d r i g* (*weder*) – nepríjemný, zákerný. Názov potoka a neskôr aj obce mohol vzniknúť aj na základe týchto slov, pravdaže, s už iným, podstatne odlišným významom. Táto možnosť ostáva aktuálna aj preto, že už roku 1326 sa názov obce uvádza v podobe *Wedrenick*, potok sa dodnes nazýva *Vydrničanka* a donedávna to bol naozaj potok, ktorý živelne ohrozoval okolie...

Ak však predpokladáme, že názov obce vznikol vo vŕahu k neďalekému Spišskému kláštoru pri Štiavniku, nemôžeme neprijatť ani možnosť, že základom názvu sa stala stará nemecké prídavné meno *w i d e r e n* – byť vzdialený, pričom druhú časť zrejme pôvodne tvoril výraz *n i t z* – čistina (základ v starogermáskon slovese *nit* rúbať). Presne v takej zemepisnej pozícii sa totiž lokalita, kde obec vznikla, vzhľadom na sídlo nadriadenej inštitúcie nachádza.

Názov v podobe *Vidernik* bol prvý raz zapísaný roku 1773, tvar *Vydernik* sa používal ešte aj po ustanovení Československej republiky.

Dnešná podoba názvu je v platnosti od roku 1927.

VYŠNÉ REPAŠE

1343 Wyrepach

Počet obyvateľov: 103

Rozloha chatára: 947

Nemecký názov: Obere Ripsch

800 m n. m.

Pravdepodobný vznik názvu celej lokality, pôvodne nazývanej Repach, a jeho význam je vysvetlený v kapitolke o Nižných Repašoch. Mohol vzniknúť ako názov lokality bohatej na rudu, ale tiež aj zlato, po latinsky aurelium. Iný pohľad na názov ponúka verzia, že tvar Repach predstavuje pomenovanie odvodené od starého nemeckého slovesa *r e d a n, r e p a n*, čo znamená získavať drahé kovy ryžovaním .

V týchto súvislostiach sa patrí pripomenúť, že v údolí miestneho potoka už pred rokom 1280 podnikal levočský ťažiar Gebul, čo zvyšuje predpoklad, že išlo o naozaj bohaté nálezisko. Názov teda mohol vzniknúť aj z pomenovania *R e i c h b a c h* – Výnosný potok, resp. baňa.

Že názvy tohto typu naozaj vznikali a existovali najmä v lokalitách osídlených baníkmi, dokazuje aj starý názov obce Repejov, roku 1454 zapísaný v podobe Repo. Ak pri ňom vezmeme do úvahy názov k nej susednej obce Olka (základ vo výraze *o l z* - ruda), musíme pripomenúť, že stará stredoveká nemčina poznala aj slovo *r e p a*. Označovala ním Schutzdach - ochrannú striešku, v širšom zmysle slova provizórny príbytok, resp. primitívne obydlia baníkov pri štôlnach a šachtách. Vzhľadom na charakter lokality, kde obec vznikla, môže mať teda názov obce pôvod aj v tomto výraze - vznikol na označenie osady, ktorú tvorili práve takéto objekty. Okrem tohto je tu však iný a veľmi podobný výraz *r e p a*, ktorý v starej nemčine označoval diel. Čo ak názov s takýmto základom kedysi označoval územie dielov - banských polí?

Približne o dvestopäťdesiat rokov po tvare Wyrepach (Uj Repach – Nový Repach) sa prvý raz zjavuje dnešný názov obce, zatiaľ ešte len v latinizovanej podobe Repass Superior. V slovenskej bol názov prvý raz použitý roku 1773 v podobe Wisne Repase, dnešná podoba platí od roku 1920.

Spišskými Nemcami používaný názov, ak by sme ho prvoplánovo preložili, by mal podobu... Rebierko! V danom prípade však ide zrejme o nárečovú podobu názvu Reps, ktorá robí pravdepodobnými dve s koreňmi *r e p* či *r e p a* spojené verzie.

VYŠNÉ LAPŠE

1340 Felsolaps

Počet obyvateľov: 943

Rozloha chotára: 1685 ha

Nemecký názov: Obere Lapsch

642 m n. m.

Ďalšia zo šestnástich obcí, ktoré po roku 1920 pripadli Poľsku a dnes sa nachádzajú na tzv. poľskom Spiši. Pôvod jej najstaršieho názvu je podrobnejšie vysvetlený v kapitole o susedných Nižných Lapšoch. V nej sa naznačuje dva možné základy názvu. Prvým je latinské slovo *l a p i s – l a p i d e s*, ktoré sa na Spiši používalo na označenie rudy. Jeho nositeľom mohol byť najprv miestny potok vyvierajúci pod vrchom Osthorn (ale tiež Lapis!), dnes nazývaným Skalka, neskôr sa názov preniesol aj na pri ňom ležiacu osadu. Iným možným základom sa javí ešte starogermánske sloveso *l a i p* - žiariť, páliť, ktoré sa mohlo do názvu dostať vzhľadom na dávnu existenciu jednoduchých taviacich pecí.

Spomenúť bol aj starý germánsky výraz *l e p* - skala. A na tomto mieste ešte opatrne pripomíname, že stará nemčina poznala výraz *l a p aj* vo význame príliš jednoduchý či zaostalý človek. Nedá sa, vzhľadom na odľahlosť údolia a vtedajšiu úroveň života v ňom, že názov mohol vzniknúť, aby označil práve túto skutočnosť.

Názov *Vyssne Lapse* sa prvý raz v úradných dokumentoch uvádza roku 1773, oficiálne sa používa od roku 1920.

VYŠNÉ RUŽBACHY

1329 Nova Rusunbach

Počet obyvateľov: 1377

Rozloha chatára: 1796 ha

Nemecký názov: Obere Rauschenbach

617 m n. m.

Najstaršia podoba názvu môže predstavovať nepresne zapísanú podobu spišskonemeckého slova *r o s e n* – červenkastý, ku ktorému bolo priradené slovo *b a c h*, čo vytvorilo názov Červený potok. Ten mohol pomenúvať sfarbenie vody v miestnom potoku spôsobenej výskytom drobných zrníek medenej či železnej rudy. Jej ťažbu tu dodnes pripomína niekoľko miestnych názvov Vansľoch (pôvodne Wandsloch – Baňa v skalnej stene) či Turová (tur – baňa) ale aj staré šachty objavené na území miestnych kúpeľov. Pomenovanie obce však súvisieť aj s výrazom *r u s e* - hruda a poukazovať na výskyt drobných zrníek vzácnych kovov v miestnom potoku...

Menej pravdepodobná sa javí verzia, že názov súvisí so slovesom, ktorého podoba je úplne zhodná s tvarom, ktorý sa zachoval v názve Nižných Ružbách z roku 1286, teda so slovesom *r u s e n* – robiť hmot, hučať.

Nuž a najmenej tá, ktorá spája názov so slovesom *r a u s c h e n* a tvrdí, že názov obce bol odvodený od miestneho Šumiaceho potoka.

Prídavné meno nova malo v najstaršom názve odlišiť túto obec od Ružbách, ktoré nesú prívlastok Nižné.

Názov Vyšné Ružbachy bol za úradný ustanovený roku 1927.

VYŠNÝ SLAVKOV

1347 Owzalok

Počet obyvateľov: 309

Rozloha chatára: 1717

Nemecký názov: Ober Schlauck

560 m n. m.

Už v najstaršej zachovanej zmienke o tejto lokalite pochádzajúcej z obdobia budovania Spišského hradu sa spomína mimoriadne silný prúd miestneho potoka. Nie je to náhoda, dá sa predpokladať, že už vtedy bola jeho energia využívaná na pohon banských stúp či dúchadiel miestnych taviacich pecí (o v e n - v zápise zachytené tvarom o w). Ich činnosť tu mohli v druhej polovici 12. storočia riadiť mnísi, ktorých kláštor sa predpokladá v miestnej lokalite Koscelisko. Pri osade hutníkov sa postupne hromadil odpad – hutnícka troska v starej nemčine označovaná výrazom s l a k e, nuž a tvar Zalok predstavuje opäť, ako v prípade Malého či Veľkého Slavkova, jeho výrazne pomad'arčený tvar...

Najstarší názov obce treba teda chápať vo význame Dedina hutníckej trosky.

Že muselo ísť v tomto prípade o huty naozaj významné, svedčí aj fakt, že sa tu neskôr ako majitelia vystriedali v baníctve a hutníctve takí obratní podnikatelia, ako boli rody Kissevitz či Roll. A o tom, že v okolí obce v minulosti prebiehala intenzívna banská činnosť svedčia dodnes zachované chatárne názvy Teufelloch, pôvodne D e u p a l o c h - Hlboká baňa, Bane, Cemná džura či Prepadliská, čo mohla byť lokalita, kde sa prepadla podkopaná, no históriou spomínaná ako zaniknutá pôvodná osada.

Ako v každej spišskej banskej obci, aj tu v 15. či 16. storočí prebehla výmena pôvodného spišskonemeckého banického obyvateľstva za takzvané valaské, a toto si pôvodný názov obce – podobne ako v prípade iných obcí s názvom Slavkov – upravilo do slovansky znejúcej podoby. Zachovalo však pôvodné patrocínium miestneho kostola (sv. Michal archanjel), ktoré tiež poukazuje na spomenutú minulosť obce.

Dnešná podoba názvu bola v úradnom zázname prvý raz uvedená roku 1773 v tvare Wisny Slawkow, pričom prídavné meno v ňom mal obec odlíšiť od susedného Nižného Slavkova, ktorý už leží v Šariši. Úradný tvar Vyšný Slavkov sa používa od roku 1920.

ZÁLESIE

1560 Gibel'

Počet obyvateľov: 82

Rozloha chotára: 479 ha

Nemecký názov: Giebel

690 m n. m.

Malá osada po stáročia slúžila ako poľnohospodársky majer rôznych panstiev a pánov. Vzhľadom na hlavnú cestu v údolí potoka Pribych ležala **z a** vrškom, ktorý sa dodnes nazýva Giblík, čo je očividne názov odvodený od slova **g i p f e l** - vrchol. Od neho zrejme prevzala názov aj osada - tvar **G i b e l'** treba považovať za nárečovú podobu tohto slova.

Názov Zálesie tento význam, keďže naznačuje polohu **z a l e s o m**, mierne posunul. Do platnosti vstúpil roku 1948.

ZÁVADKA

1352 Zavada

Počet obyvateľov: 590

Rozloha chotára: 2243 ha

Nemecký názov: Trichtbrunn

823 m n. m.

Slovo závada sa v geografických súvislostiach vysvetľuje ako prekážka na hraničnom prechode či názov odvodený od faktu, že založením obce došlo k porušeniu nejakej tradície alebo zákona. Veľmi často však označuje odľahlé usadlosti. Ako možný motív vzniku názvu sa niekedy spomína aj poloha obce za vodou...

Do úvahy však treba zobrať, minimálne v prípade Závadky spišskej, ktorá vznikla v horách bohatých na rudu a nie náhodou ju spišskí Nemci nazývali Trichtbrunn, že stará stredoveká nemčina poznala slovo **z a w e n**. Malo význam byť pridelený, resp. dostať ako podiel. Vzhľadom na spôsob, akým vznikala táto obec (kolonizácia územia patriaceho Máriašsovcom baníkmi, ktorým bolo toto územie **pridelené**, aby v ňom otvorili ťažbu rudy), sa naozaj nedá vylúčiť, že názov obce môže súvisieť s týmto slovesom. **Z a w e n a u**, **Z a w a u**, práve tak mohol vyzerat' prvý tvar názvu, z ktorého sa prispením novousadeného rusínskeho obyvateľstva vyvinul názov Zavada.

Iný základ môže tvoriť spojenie nemeckých slov *s e k e n, z e k e n, z a k e n a w a l d*. Zahwaldau, neskôr or transformované do podoby Závada mohol byť názov označujúci les, v ktorom sa ťaží.

Okrem toho, v stredoveku existovala neďaleko Závadky osada Žaloba – roku 1345 spomínaná ako Saloba. Sociálnejšie ladení čitatelia v ňom možno objavili narážku na vtedajšie neutešené pracovnoprávne pomery a následné banícke ponosy, treba však pripomenúť, že v starej nemčine existovalo aj slovo *s a l o* adekvátne dnešnému výrazu *d u n k e l* – tmavý, ale aj špinavý. Salobau mohlo byť teda slovné spojenie označujúce baňu, kde sa ťaží tmavá ruda, ale aj „špinavú“ stavbu – hutu. Názov však mohol vzniknúť aj zo základu *s a l* - panstvo, názov Salenbau, nárečím skrátenej do podoby Saloba mohlo vzniknúť vo význame K panstvu patriaca baňa.

Dnešný názov obce v tvare Zavadka sa začal používať od roku 1773. Oficiálne názov Závadka však platí až od roku 1920.

ŽAKAROVCE

1368 villa Zakery

Počet obyvateľov: 790

Rozloha chotára: 863 ha

Nemecký názov: Sockelsdorf

537 mn. m.

Najstaršia podoba názvu sa mohla vyvinúť z tvaru Zakerau a ten zo starého nemeckého slovesa *s e k e n, z a k e n*. To malo v starej nemčine význam raziť, rúbať, teda ťažiť (práve v ňom má korene napríklad aj slovenský výraz čakán). V takom prípade by názov zachytával všeobecne známu skutočnosť, že obec sa vyčlenila z pôvodného územia Gelnice ako prosperujúce stredisko ťažby v banskej oblasti. S podobným formovaním názvu sa stretáme napríklad aj pri názve dediny Sačurov na východnom Slovensku, ktorej raná minulosť je tiež spätá s baníctvom. Táto je roku 1402 spomínaná ako Zachur, čo je názov takmer do písmena zhodný s neskoršie zaznamenaným názvom Žakaroviec v podobe Zakuri. O tom, že názvy podobného typu nepredstavovali nijakú výnimku svedčí však aj názov obce Skároš v Above, ktorý bol zasa roku 1304 zapísaný v podobe Zakarus.

Zabudnúť však nemožno na starý nemecký výraz *s a k k a r i*. Označoval Scheiterhaufe, kopy zo „šajtaníc“ - narezaných kusov dreva a tiež uhliarsku míľu, tleníť v ktorej sa

získavalo drevené uhlie. Ved' čo ak najstarší názov obce označoval skutočnosť, že v nej dominovalo uhliarske remeslo? Tvar názvu obce z roku 1390 Sakar neodporuje ani takejto verzi...

Názov obce používaný spišskými Nemcami zasa naznačuje, že pôvod názvu môže siahať do oveľa staršieho obdobia. Starý germánsky jazyk totiž poznal sloveso *s a g* - vyhľadávať (aj „drahé kamene“), ktoré sa neskôr vyvinulo do podoby *s o k e n*. Pôvodný, neskôr mierne deformovaný, mohol teda obec, vzhľadom na charakter územia, v ktorom vznikla, kedysi dávno úplne prirodzene označovať ako *takú*, v ktorej žijú baníci ťažiaci v povrchových baniach.

Tvar Žakarovce sa prvý raz objavuje roku 1808. Súčasná oficiálna podoba je v platnosti od roku 1920.

ŽAKOVCE

1209 Isaac

Počet obyvateľov: 864

Rozloha chotára: 1603 ha

Nemecký názov: Eisdorf

671 m n. m.

Niektorí historici sa nazdávajú, že názov je slovanského pôvodu a znel rovnako ako dnes. Zmenil sa vraj len preto, že „obec ovládli Nemci“ – jeho význam však nevysvetľujú.

Existuje aj verzia, že obec v dávnej minulosti odvodila svoj názov od pôvodného miestneho patróna sv. Izáka. To však na našom území v minulosti nebolo rozšírené, nie je tomu tak ani v prítomnosti, ťažko predpokladať, že by Žakovce tvorili výnimku.

Veľmi pravdepodobným, najmä vzhľadom na polohu, sa ale zdá vysvetlenie, že názov vznikol v procese vývoja nemeckého slova *e i s e n*, ktoré v malo v dávnych storočiach podobu *i s e n* a označovalo tak železo ako i železnú rudu, pričom v hovorovej nemčine nadobúdalo podobu *i s a*. *I s a a c* mohla teda byť obec, v ktorej okolí sa pred osemsto rokmi ťažila alebo spracovávala ruda. Podobne je obec Žipovce na východnom Slovensku v tom istom období uvádzaná ako *I s a j*, *I s e j*. Ďalší vývoj názvu Žakoviec prebiehal po línii *Isacau* – *Zakocz*, až nakoniec dospel do tvaru *Zakowce*.

A čo ešte dokazuje, že minulosť obce mohla byť spätá so železnou rudou? Napríklad aj skutočnosť, že tak, ako sa Žakarovce nachádzali v rozsiahlom gelnickom rudnom pásme, vznikli Žakovce v revíri rudných ložísk zasahujúcich na ich územie z okolia Šváboviec a Kišoviec.

Tvar Zakowcze pochádza z roku 1808. Dnešný názov platí od roku 1920.

ŽDIAR

1590 Zdiar

Počet obyvateľov: 1358

Rozloha chotára: 2733 ha

Nemecký názov: Morgenroetten

896 m.n. m.

Názov obce má, podľa všeobecne prijímaného názoru, základ v slove ž d i a r, ktorým vraj valaské obyvateľstvo označovalo nevysoké, trávnaté pahorky. Teda presne taký terén, na akom po roku 1590, spojením sezónnymi baníkmi opustených, no novými obyvateľmi čerstvo osídlených osád vznikla prvá organizovaná obec pod Belianskymi Tatrami. Tvar ždiar má však, ako už vieme, úplne iné korene, navyše, pred pol tisíročím prebiehal v miestnom podhorí úplne iný proces...

V listine Dunajeckého panstva vydanéj v uvedenom roku boli tieto osady označené výrazom „posessio“, teda ako miesta, kde prebiehala individuálna banská ťažba. Od prítomnosti baníkov a uhliarov, či vlastne od prítomnosti jedného z nich, ktorému podľa povesti pravidelne svietila do okna Zornička hlásiaca brieždenie, má byť odvodený spišskými Nemcami používaný názov Morgenroetten, a tiež ten, ktorý v domácom goralskom nárečí znie Zor. V obidvoch prípadoch vraj označujú „miesto, z ktorého uhliari ako prví zbadali rannú zoru“. V skutočnosti sa však názov Morgenroetten skladá z dvoch slov: m o r g e n a r o t t e n. Ak prvému etymologický slovník starej nemčiny priznáva význam „pozemková miera“ (s takýmto jeho významom sme sa stretli už v histórii obce Ihľany) a druhý tvar r o e t e n predstavuje nárečovú podobu starého nemeckého výrazu r a t h e n – klčoviská, názov zrejme vznikol vo význame Vyklčované Diely.

A ako vznikol názov obce v podobe Zor - Ždiar?

Neďaleko Betlanoviec nájdeme lokalitu dnes tiež nazývanú práve týmto menom, kde kedysi stála banícka osada roku 1409 uvádzaná pod názvom Scyar. Ten sa však zdá byť podobný výrazu tvoriaceho súčasť názvu, ktorým až donedávna spišskí Nemci pomenúvali v tesnej blízkosti Ždiaru založené Jezerské, a to výrazu s c h a a r tvoriaceho súčasť názvu Nedschaaren. Čo ak majú tvary Zor a Ždiar korene v tomto slove odvodenom od starého slova s c a r a, ktoré tiež označovalo diel? V slove, z ktorého postupne vznikol tvar s c y a r a nakoniec cez názov zaznamenaný roku 1808 v podobe Žjár, tvar Ž d i a r? Ved', napríklad, názov Žďáru nad Sázavou sa v polovici 14. storočia uvádza v podobe Saar! A v Tirolsku nájdeme aj dnes blízko seba ležiace obce s názvami S c h a r n i k a P o l i n i k, teda Diely a Banské, obidve v starom baníckom údolí...

Banícku minulosť obce Ždiar však dokazujú aj niektoré, nie náhodou patriace medzi najrozšírenejšie miestne priezviská, dnes už považované za typicky goralské. Napríklad priezvisko Budzák má korene v starom nemeckom slovese b e i s s a n , b u z a n – ťažiť, dobývať, priezvisko Kriššák zasa s veľkou pravdepodobnosťou súvisí so slovesom k r i c k e n , k r i c h e n , k r i g e n , ktoré sa v miestnom nárečí vyslovovalo krišen a znamenalo kopať, teda tiež ťažiť rudu či priezvisko Bachleda, ktorého základ treba vidieť v spojení b a k l e i d e a r e - banský vedúci, možno b a k l a d e a r e, teda muž, ktorý nakladal do banských vozíkov vyťaženú rudu a hlušinu. Ak sa totiž v pohorí Branisko názov s rovnakým koreňom b a k a – baňa vyvinul do podoby Bachureň, je veľmi pravdepodobné, že podobný proces prebehol aj v tomto prípade a jeho výsledkom je priezvisko, ktoré zdanlivo v sebe skrýva slovo bach - potok...

Iným starým nemeckým slovesom, ktoré označovala pri ťažbe rudy vykonávanú činnosť je b o k e n , resp. b o e k e n -raziť! Čo ak práve od neho pochádza ďalšie v Ždiari veľmi rozšírené priezvisko Bekeš? Od slovesa s veľmi podobným významom z e c h e n môže byť zasa odvodené iné miestne priezvisko Čekovský, od výrazu h e l d e - halda priezvisko Heldák...

Azda najrozšírenejším priezviskom v Ždiari je meno Pitoňák. Aký je pôvod tohto mena? Všetko nasvedčuje tomu, že aj jeho základ tvorí v súvislosti s názvami niekoľkých spišských obcí spomínané sloveso b o e t e n , b e t e n v podstate s rovnakým významom, aký v sebe nesú všetky vyššie spomenuté slovesá a ktorý by sme mohli zhrnúť výrazom baničiť! Tvar Pitoň, Pitoňák vznikol jeho postupným spodobovaním – tu treba pripomenúť už uvedené staré názvy spišských lokalít Pethenye, Petong či Bethan, všetko baníckych. A len tak mimochodom aj fakt, že v niekoľkých cestopisných reportážach zo

začiatku 19. storočia, ktorých autormi sú poľskí etnografi a podobne zameraní cestovatelia, je Ždiar označovaný za *n e m e c k ú* dedinu! Toto ich tvrdenie netreba, samozrejme, brať doslova, nepochybne však naznačuje, že vzhľadom na vyššie spomenuté fakty tu ešte aj vtedy bolo možné stretnúť ľudí, pre ktorých nebol nemecký jazyk už úplne neznámym. Kto iný to mohol byť, ako potomkovia stredovekých baníkov?

A ešte raz mimochodom: Slovo *s c h a a r* tvorí zrejme súčasť aj v súvislosti so založením obce často spomínaného výrazu *z a r e m b e k*, označujúceho vraj zárubok -sekerou vyrobeným znakom vyznačený diel zeme, čo je však termín vo vtedajších prírodných a majetkových pomeroch v podstate neysvetliteľný. Pravdepodobnejším sa, aj vzhľadom na dávnu podobu obce, keď ju tvorili v podstate izolované osady, zdá vysvetlenie, že tento termín vznikol skomolením spojenia *s c h a a r e n w e r k - s c h a r e n b e r k* ako označenie s významom baňa na vytýčenom dieli. Preto sa v názvoch jednotlivých častí obce často vyskytuje výraz vrch (berg), a to aj pre lokality, kde tento výraz nevystihuje situovanie osady v teréne: Antošovský vrch, Pitoňákov vrch, Šiškov vrch, Filipský vrch...

Spomenuté fakty, zdá sa, presvedčivo poukázali poukázali na skutočnosť, že okrem nie celkom presného výkladu názvu obce a romantických povestí s ním spojených, nie je pravdepodobná ani doterajšia interpretácia začiatkov histórie obce Ždiar, ktorá jeho vznik považuje jednoznačne za výsledok takzvanej valaskej kolonizácie.

Dnešný názov sa prvý raz uvádza roku 1773 v tvare *Zdyár*, podoba Ždiar sa používa od roku 1920.

ŽEHRA

1245 Sygura

Počet obyvateľov: 2109

Rozloha chotára: 966 ha

Nemecký názov: Schigra

426 m.n.m.

Najznámejšia verzia o pôvode názvu tejto obce hovorí, že je odvodený od podstatného mena „žeh“, ktoré vraj už v dávnej minulosti označovalo u miestnych Slovanov spopolnenie mŕtveho. Tvrdenie, že práve toto bola činnosť, na ktorú zostala v maďarskom či nemeckom jazykovom prostredí spomienka aj počas stredoveku, však vyvoláva značné pochybnosti.

Faktom totiž ostáva, že história obce Žehra sa v pravom zmysle slova začala písať až vtedy, keď sa stala centrom panstva šľachtického rodu, ktorého prímenie nakoniec nadobudlo zmaďarizovanú podobu Zsigray. Rod ho získal na základe vlastníctva rozsiahleho územia na úpätí pohoria Branisko (pôvodne Torgebirge – Banské vrchy), v zápise z prvej polovice 13. storočia nazývaného „terra Sceek“ a siahajúcom od Harakoviec až po ľavý breh Hornádu, územia, kde postupne vznikla približne desiatka nových, takmer všetko baníckych osád. Ako jeho prvý vlastník sa v spomína Ján, rytier, ktorý adekvátne k tomu používal prímenie de Sceek. V tom istom období sa ale v histórii Harakoviec stretávame už aj s názvom Sygra que Rudna apelatur a v názve inej do panstva patriacej obce zasa s tvarom Sygra Superior. Výskyt a príbuznosť týchto dvoch slov použitých k označeniu lokalít na území Sceek sa zdá byť dostatočným dôkazom, že tvar s y g r a nemôže byť výsledkom transformácie slovanského slova ž e h, ale je výsledkom vývoja starogermánskeho slovesa s e g u r o do novej podoby s y g h e n, čo bola predchodkyňa už v súvislosti s Torskami spomínaného slovesa s y b e n. A ako vieme, toto sloveso bolo používané vo význame preosievať...

Čo teda z uvedeného vo vzťahu k najstaršiemu zaznamenanému názvu obce Žehra z roku 1245 vyplýva? Veľka pravdepodobnosť, že aj v jeho pozadí stojí práve toto sloveso, ktoré sa zrejme dávno pred 13. storočím spojilo s vtedy ešte zrejme živým starogermánskym slovom u r, označujúcim vodu. Sygura je teda názov označujúci obec (a u) ležiacu pri Rudnej vode (veď jej prameň leží pod vrchom ešte aj dnes nazývaným Rudník!), názov, ktorý cez tvary Zsigra, Zsegra nakoniec dospel k podobe Žehra. Tá sa prvý raz roku 1773 vynorila v tvare Zehra.

Názov v dnešnej podobe Žehra sa prvý raz uvádza roku 1808, úradne sa začal používať roku 1920.

Súčasťou obce je aj osada Hodkovce, roku 1293 spomínaná ako Hodkouch. Jej názov mohol súvisieť so starým nemeckými slovom *h o d e*, *h o e d e*, ktoré nieslo význam ochrana, resp. ozbrojený sprievod. Veď čo ak Hodkovce boli v dávnej minulosti sídlom vojenskej posádky patriacej k Spišskému hradu? Výraz *h o e d e k e n*, ktorý sa zdá pravdepodobnejším základom názvu, zasa označoval malú hutu...

NA ZÁVER:

Aj pri písaní tejto verzie som vychádzal z vedomostí nadobudnutých čítaním bežne dostupnej literatúry, ktorá sa venuje stredovekej histórii Spiša. Ide najmä o monografie venované jednotlivým spišským mestám a obciam a tiež histórii kraja. Okrem nich najmä ročenky Spišského dejepisného spolku a publikácia Miroslava Števíka *Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša* Základný zdroj informácií však pre mňa predstavovali *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*, *Bergmännisches Wörterbuch* od Antona Pécha vydaný roku 1879 v Banskej Štiavnici a etymologické slovníky starej nemčiny zostavené profesorom Gerhardom Köblerom z Univerzity v Innsbrucku. Tie predovšetkým!

Okrem týchto si ešte spomínam na knihy prof. Varsíka o osídlení Slovenska (v pamäti mi utkvelo tvrdenie, že obec Venécia v bardejovskom okrese mohla získať svoje pomenovanie na základe spomienok majiteľa na Benátky!), ale aj na diskusie s profesorom Šimonom Ondrušom, počas ktorých som ho, napríklad, márne presviedčal, že názov Iglov nesúvisí so slovom *j u g o*, názov jeho rodného Klčova *s k l č o v a n í m*, moje priezvisko s názvom mesiaca v kalendári a stará litovčina naozaj nie je tým najšťastnejšie voleným zdrojom pri hľadaní pôvodu spišských miestopisných názvov. Svojho času napísal o týchto našich posedeniach aj článok a uverejnil ho v Slovenských pohľadoch! Neviem či práve vtedy mi prvý raz nepreblesol mysl'ou zámer dopátrať sa skutočného významu názvov, o ktorých sme diskutovali a priradiť k nim aj tie, na ktoré reč neprišla...

Dnes, stále si vedomý vlastných odborných limitov, predkladám výsledok svojho snaženia po tom, čo som sa niekoľkokrát vrátil k neveľmi vydarenému vydaniu knihy *Nomen omen* z roku 2016. Nepatrí sa rozoberať, za akých okolností a pod redakciou akých „odborníkov“ vyšla, nemôžem však nespomenúť, že som ju dokončoval vyčerpaný pravidelnou chemoterapiou. Aj to sa podpísalo pod jej podobu.

Tá dnešná predstavuje ďalší pokus pozrieť sa na spišské miestopisné názvy z hľadiska ich, podľa môjho názoru, najpravdepodobnejšieho etymologického pôvodu, teda spôsobom,

o ktorý sa doteraz nikto seriózne nepokúsil. Ide o ďalší pokus prvolezca – príspevok do diskusie, ktorá by už konečne mala prísť s rozumným vysvetlením, ako to so Slovenskom a Slovákami v minulosti bolo naozaj.

Názov Spiš

Už o pôvode a význame názvu Spiš jestvuje naozaj požehnané množstvo teórií.

Jedna z nich napríklad hovorí, že pôvod treba hľadať v názve kmeňa Gepidov, ktorí v priestore Strednej Európy, ale aj na Spiši žili ešte pred našim letopočtom. V latinčine mal byť kraj, čo obývali, označovaný *G e p u s i u m*, čo sa neskôr skrátilo do podoby *G e p s i u m* a potom *C e p s i u m*, od čoho vraj už nebolo ďaleko k oficiálnemu *terra S c e p u s i e n s i s*, či krátko *S c e p u s* a potom Spiš.

Iná zasa vidí pôvod názvu v pomenovaní kmeňa Karpov, od ktorého sa niekedy odvodzuje aj názov pohoria Karpaty. Z latinskej podoby ich pomenovania *Carpus* vraj vznikol názov územia pod najvyššími štítmi Karpát – *C a r p s i u m*. Ten sa postupne pretransformoval do podoby *C i r p s i u m*, od ktorého nebolo ďaleko k staronemeckému *Zips - cíp* a potom prešmyčkou k podobe Spiš. V tejto súvislosti sa poukazuje na názov zachovaný na najstaršej pečati Spišskej kapituly, ktorý má podobu *C I P I S*.

Niektorých jazykovedcov a historikov zasa zaujalo latinské slovo *s e p e s* znamenajúce plot. Vraj práve od neho bol metaforicky odvodený názov kraja ako „oploteného“, čiže horami obohnaného. Svojho času sa zjavila aj teória, že názov Spiš pochádza z maďarského *s z é p*, čo znamená pekný.

Slovenský jazykovedec Šimon Ondruš, zhodou okolností Spišiak, presadzoval zasa teóriu, podľa ktorej má názov korene v nárečovom slove *s p i š k a* označujúcom drevený íver. Vraj je to pripomienka časov, keď na Spiš prenikali prví osadníci, kliesnili si cesty a všade naokolo lietali ívery. Nuž, fantázii, a najmä u slovenských jazykovedcov a historikov, sa medze nekladú...

Vyskytli sa aj názory, že slovo Spiš má korene v staroslovanskom slove *š í p*, čo vraj vtedy označovalo trň, a že teda vznikol na označenie „trňmi chráneného kraja“. Akousi trňovou hradbou mala byť obklopená pevnosť na Dreveníku, predchodcovi Spišského hradu, trňovými hradbami mali byť chránené aj údajné krajinné záseky, ale ako ukáže rozbor názvu, ktorý má tvoriť v podstate synonymické slovo chrásť či rozbory názvov údajných strážnych osád, aj táto verzia je len výplodom fantázie.

Ale máme tu aj latinské slovo *s c e p t r u m*, ktoré vo vtedajších súvislostiach mohlo označovať priamo vladárom riadené územie, a neskôr, ako mnohé iné názvy na Spiši, transformáciou nadobudnúť podobu *S c e p u s*.

Okrem týchto však existujú aj ďalšie teórie:

Že kraj prevzal svoje pomenovanie od názvu hradu, ktorý bol od začiatku sídlom jeho politickej i administratívnej správy a že ten – ide, samozrejme, o Spišský hrad – získal svoj názov od vyvýšeniny, na ktorej bol postavený, a to v období, keď kraj osídlili prví slovanskí osídlenci z poľského Vislanska. Jeho základom má byť skupina spoluhlások *s p* a koreň pôvodného slova mal mať podobu *s y p*. Z neho vraj vzniklo nielen sloveso *sypať*, ale aj podstatné meno *sopka*, ktoré v pôvodnom význame označovalo kopec pravidelných tvarov, na akom vraj hrad stojí. Názov kraja teda súvisí s podobou jeho centrálnej vyvýšeniny, s podobou *kopca* akoby „nasypaného“ a vznikol tak, že k uvedenému základu sa pripojila vtedy ešte živá slovanská slovotvorná prípona *-i š...*

Že súvisí s latinským slovom *s c a e p u s*, čo znamená hradba, pretože Spiš bol kedysi považovaný za „kraj pod hradbami“ Spišského hradu, alebo latinským výrazom *c i p p u s*, čo znamená zaostrený kôl - práve také vraj tiež chránili spomínané záseky. Ba uvažovalo sa aj nad slovom *p i c e a*, čo je latinský výraz pre smrek, veď Spiš bol kedysi kraj husto porastený lesmi ...

A tiež, že pôvod názvov jednotlivých spišských obcí ukazuje súvislosť najmä so slovami, ktoré v starej spišskej nemčine súviseli s baníctvom, preto sa treba zaoberať aj úvahou, či základom názvu Spiš nie je z jazyka stredovekých nemeckých kolonistov pochádzajúci výraz *c z i p s s c h*, neskôr *s i p i c h*. Ten by označoval tento kraj ako taký, kde presakujú, resp. vystupujú na povrch ložiská v stredoveku zvlášť vyhľadávaných bahenných rúd, ktoré bolo možné získať obyčajnou povrchovou ťažbou, prípadne ťažbou v jednoduchých lomoch či štôľňach. Tieto svojím zložením železité rudy totiž obsahovali popri medi najmä mangán vysokej kvality, z ktorého bolo možné vyrobiť špeciálne, nelámajúce sa oceľové meče a iné časti v stredoveku zvlášť žiadaného vojenského výstroja – zdroj budúcich ziskov, ktoré, popri ťažbe striebra a medi, predovšetkým povzniesli *Z i p s*, teda Spiš, na jeden z najbohatších regiónov Uhorska! Iný výklad tohto slova s významom mäkký, jemný umožňuje tento názov zasa poňať ako taký, ktorý naznačoval, že miestne geologické podmienky vytvorili pomernene ľahko prístupné ložiská vhodné i pre menej náročnú povrchovú ťažbu.

Napriek vysokej pravdepodobnosti najmä poslednej verzie treba však za najpriateľnejší základ pomenovania Spiš prijať starý nemecký výraz *z i p s* - výbežok (v slovenčine používame tvar *cíp*). Ten celkom prirodzene označoval severný výbežok pôvodného Turnianskeho komitátu, do ktorého toto územie dovtedy patrilo. Výraz *zips* bol však zrejme v istom období nahradený iným, synonymickým výrazom *s p i t* (v slovenčine *špic*), ktorý mal tendenciu nadobúdať aj podobu *s p i s e* a práve z neho sa v behu stáročí zrejme vyvinul názov Spiš.

Osídlenie Spiša

Kedy sa vlastne na Spiši usídlil človek? Sú to vraj už tisícročia. Úroveň i kvalita jeho života sa v priebehu vekov vyvíjali od primitívnej spoločnosti až po tú dnešnú, hedonistickú a konzumnú, on sám patril k rôznym skupinám, spoločenstvám i národom. Od tých, ktoré si dnes pamätá už len historia, až po tie, ktoré dnes patria v Európe k dominantným. Nuž, pripomeňme si ich...

Ako prvý treba v tejto súvislosti spomenúť travertínový kráter v Gánovciach. Práve v ňom pred približne sto rokmi našli lebku nesmierne dávno žijúceho človeka. Vedci, skúmajúci v nej zasintrovanú kôru (ten jedinec sa vraj v kráteri utopil!) určili jej vek na viac ako stotisíc rokov. Pri Gánovciach, a tiež pri Spišskej Teplici, sa našli aj kosti akýchsi zvierat, ktoré iný tu žijúci ľudský tvor lovil, ako svoju potravu. Vraj sa tak dialo pred tridsaťtisíc rokmi. Na Hrádku v Gánovciach sa tiež našli jednoduché pracovné nástroje, vraj lovca mamutov. Vedci odhadli, že sú staré približne dvadsaťdvatisíc rokov...

Na území dnešných Matejoviec pri Poprade existovala údajne už päť až tritisíc rokov pred našim letopočtom osada akýchsi iných lovcov. Zrejme tých najotužilejších, lebo zo všetkých známych osád z tohto obdobia stála táto v najvyššej nadmorskej výške. Oveľa príjemnejším miestom, iste najmä vďaka termálnej vode, boli predsa len spomínané Gánovce. Ďalší ľudia z obdobia bližšie k nášmu letopočtu, čo tu žili a už spracovávali železnú rudu neďalekých hôr, nám tu zanechali úlomky už vtedy vyrábanej železnej sekery ...

V tesnom susedstve Veľkej Lomnice vidieť umelo vybudovanú vyvýšeninu, dnes je na nej umiestnený cintorín. Nazýva sa Burbrich a svojho času, približne dva a poltisícročie pred našim letopočtom, tam stála osada iných obyvateľov Spiša, pozoruhodná svojou veľkosťou. Vraj sa sem, do vtedy naozaj odľahlého kúta krajiny, utiahli pred neznámym nepriateľom. Obývali jednoduché príbytky zahĺbené do zeme a prikryté jednoduchou strechou. Samotný život komunity sa však zrejme odohrával pred týmito objektami. Hoci tu archeologický prieskum objavil aj pece na vypaľovanie typickej kanelovanej keramiky či pece na pečenie chleba, hlavným zamestnaním týchto ľudí bolo podľa všetkého pastierstvo a chov dobytka, ktoré dopĺňali málo výnosným poľnohospodárstvom. Okrem mäsa, mlieka a výrobkov však títo ľudia získavali zo zvierat aj suroviny ako je koža, vlna a kožušiny pre jednoduchú

remeselnú výrobu. Rozvinuli však aj primitívne kováčstvo a hrnčiarstvo. Osadu nakoniec zničil nájazd kmeňov tzv. otomanskej kultúry.

Okolo roku 300 prenikli na Spiš Kelti. Železné výrobky pre nich vyrábali Kvádi, starogermánsky kmeň, nazývaní niekedy aj Laténi. Stopy po ich činnosti nájdeme najmä v Hornádskej doline, našli sa však aj v Tatrách. A dodnes ich v našom jazyku pripomína slovo kováč, odvodené práve od mena Kvád. No nielen to, mnohé pôvodné miestopisné názvy na Spiši nasvedčujú tomu, že práve oni boli ich autormi a nasledujúci osídlenci ich len preberali a v súlade so svojim jazykom modifikovali.

Pod Tatrami títo ľudia osídlili lokalitu Burich ležiacu dnes medzi Veľkým Slavkovom a Dolným Smokovcom. Pred nimi, ešte v polovici prvého tisícročia pred naším letopočtom, bola táto už osídlená ľudom tzv. halštatskej kultúry, ale až Laténi zásadnými stavebnými úpravami z nej vybudovali pevnosť, ktorá sa už mohla poskytnúť aj spoľahlivé útočisko. Vidieť to aj z premysleného usporiadania jej jednotlivých častí: Prístupová vozová cesta k nej viedla po jej západnom svahu. Bola dostatočne vzdialená na to, aby z nej nepriateľ nemohol efektívne zaútočiť, zároveň ale situovaná v dosahu lukostrelcov brániacich ju spoza hradieb. Do pevnosti sa vstupovalo rovnako dobre chránenou bránou. Na západe zasa tvorila opevnenie jednoduchá palisáda, tá však postupne prechádzala do hradby spevnenej okruhliakmi, ktorá sa potom opäť menila na kolovú hradbu. Podobu ľudských príbytkov na starom Burichu ťažko identifikovať, výskum však naznačil, že pri ich stavbe už mohli byť použité klince. A naznačil aj možnosť, že na najvyššom bode hradiska stála z hlíny a dreva vybudovaná veža slúžiaca zrejme rovnako obranným ako aj signalizačným účelom. Napriek celému tomuto obrannému systému existovalo toto sídlisko len niekoľko desaťročí a podľahlo nájazdu východogermánskych Vandalov.

Otázkou zostáva, samozrejme, dôvod, pre ktorý ho dávnoveký človek staval práve na tomto mieste. Jednu z možných odpovedí ponúka objav „Žltej steny“ nad Tatranskou Poliankou, kde Laténi pravdepodobne zorganizovali ťažbu rudy i objav neďalekej hutníckej pece. Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že pri hľadaní rudy prenikli až do tatranských dolín. Tam totiž tiež nájdeme niekoľko miestopisných názvov, ktoré majú starogermánsky pôvod...

Slovania sa začali na území Spiša usadzovať niekoľko storočí po nich. Opatrnejšie verzie predpokladajú 7. storočie, odvážnejší historici kladú ich príchod, odvolávajú sa napríklad na

nedávne archeologické nálezy pri Spišskom Štvrtku, do 5. storočia. Historici zastávajúci neskorší príchod sa domnievajú, že miestne slovanské obyvateľstvo tvorili najmä Slovania z Malopoľska a Vislanska, ku ktorým sa mala pridať neveliká skupina Slovanov, čo postupovali hore údolím Hornádu a že územie Spiša vtedy netvorilo hospodársky zvlášť rozvinutú enklávu. Odvážnejší historici zasa presadzujú názor, že Spiš osídlili predovšetkým na území dnešného východného Slovenska žijúci „starí Slováci“, ktorí Spiš zmenili na vyspelý kraj, v ktorom prosperovalo poľné hospodárstvo i baníctvo. A mal to byť tiež kraj, kde sa na označenie osád a geografických útvarov bežne používali slovanské, resp. slovenské názvy, ktoré vraj neskorší západoeurópski kolonisti len mechanicky prebrali a upravili primerane svojmu nárečiu.

Toto tvrdenie je však, ako to ukáže nasledujúci rozbor, v rozpore s pôvodom a podobou naprostej väčšiny najstarších názvov, v ktorých sa slovanský koreň jednoducho nedá objaviť. Nepodporujú ho však ani správy zachované z obdobia, keď do neho dorazili organizovaní západoeurópski kolonisti. Tie opisujú kraj ako pústy a nekultivovaný (silva nigra – čierny les), kde neexistovala ani len základná cestná sieť. Ani donačné listiny z toho obdobia nepoužívajú pri opise hraníc názvy, ktoré by potvrdzovali prítomnosť slovanského etnika – pomenovania typu Gonoyruk z roku 1209 (vraj Hnojník) je možné považovať za slovanské naozaj len s veľkým optimizmom, skladá sa totiž z doložitelných starých nemeckých slov, ktoré vytvárajú názov Biedny (na vodu, možno na rudu) potok, prípadne Krivý potok. Iným príkladom sú zemepisné názvy ako sú Dupä (údajne Dúpä), Stragar (údajne Stráž) či podobné, ktoré sa tiež spomínajú ako dôkaz slovanského osídlenia Spiša. Prvé ale v skutočnosti označuje hlbokú jamu, druhé banskú lokalitu. Veľkosť a sila slovanského osídlenia Spiša sa v minulom storočí historikmi z ideologických dôvodov jednoducho preцениla...

Preto, ak tu pred viac ako tisíc rokmi vôbec nejaké slovanské obyvateľstvo žilo, treba sa prikloniť k názoru, že sa mu nepodarilo vytvoriť osídlenie kraja v pravom zmysle slova. To existujúce malo pravdepodobne len charakter roztratených a navzájom izolovaných usadlostí, ktorých obyvatelia sa živili lovom, málo výnosným hospodárením na skromných poliach, chovom domácich zvierat, pričom sa istá skupina obyvateľstva nepochybné venovala aj povrchovej ťažbe rudy a jej veľmi jednoduchému spracovaniu. Vzhľadom na úroveň týchto činností a vzájomnú izolovanosť usadlostí však nepotrebovali svoje okolie označovať zložitejšími názvami – stačili im základné slová typu „lúka“, „pole“, „rieka“, „vrch“ a niekoľko adekvátnych prídavných mien.

Názor, že stredovekí kolonisti prebrali miestne slovanské názvoslovie totiž nepodporuje napríklad ani skutočnosť, že títo nikdy nepoužili údajne slovanský, resp. slovenský názov na označenie miestnych veľhôr! Nazývali ich raz Snežné hory (montes nives resp. Schneegebirge), pôvodne však Turtal či Turtul alebo Karpaten či Karpak - nikdy však nepoužili na ich označenie výraz Tatry. A keď o nich o niekoľko storočí neskôr píše domáci alebo zahraniční vedátori, výslovne uvádzajú, že názov T a t r y patrí medzi tie, čo na označenie hôr používa miestne slovanské obyvateľstvo, prípadne ho uvádzajú slovíčkom „vulgo“! Ak si teda kolonisti neosvojili názov v kraji dominantného a zo všetkých strán viditeľného pohoria, navyše miesta, na ktoré počas stredoveku smerovala veľká časť ich baníckych aktivít, len ťažko sa dá predpokladať, že prijali za svoje názvy menej sa „natískajúcich“ lokalít. Dôvody, pre ktoré sa tak nestalo, sú uvedené v ďalších častiach knihy, na tomto mieste je vari vhodné spomenúť jeden v tejto polemike akosi opomínaný, no elementárnou logikou diktovaný fakt: Ak prijmeme premisu, že západoeurópski kolonisti prevzali názvy tu usídlených Slovanov, musíme prijať aj možnosť, že Slovania, zvlášť ak naozaj Spiš osídlili už v 5. storočí, prijali názvy svojich predchodcov na tomto území! A tými nebol nikto iný, ako starí Germáni - Kelti, ktorých nedávno pripomenula pri Matejovciach objavená hrobka ich kniežaťa! Nedá sa teda vylúčiť ani možnosť, že západoeurópski kolonisti prichádzajúci na Spiš v 12. a 13. storočí sa tu stretávali s názvami, ktoré im boli blízke a zrozumiteľné...

Kedy teda bol kraj pod Tatrami vlastne osídlený v pravom význame tohto slova, presnejšie, kedy začal byť kultivovaný činnosťou, ktorej výsledkom je jeho dnešná podoba a akým obyvateľstvom?

Existuje pomerne rozšírený názor, že sa tak stalo až po tatárskom vpáde roku 1241, keď zostal Spiš úplne vyľudneným krajom, do ktorého panovník, vedený akýmsi vyšším vnuknutím, pozval kolonistov z Nemecka. Tí ho potom osídlili a vzápätí tu vybudovali dediny, mestečká a mestá, čoby strediská prosperujúceho stredovekého obchodu, remesiel, podnikania a kultúry. Historickou skutočnosťou však ostáva, že tento proces sa začal skôr, oveľa zložitejšie a mal aj hlbšie príčiny:

Tú základnú vytvoril už pri vzniku Uhorska zrejmy fakt, že toto kráľovstvo vzniklo, podobne ako svojho času Veľká Morava, vlastne z vôle Franskej ríše – ako nárazníkové územie či bariéra pred vtedy mocným Bulharskom a najmä Byzantskou ríšou. Uhorsko počas prvých storočí svojej existencie jestvovalo de facto ako lénna krajina Svätej ríše nemeckého národa, čiže prijímanie západoeurópskej kultúry, najmä kresťanstva, kultúry života, západoeurópskej šľachty i západoeurópskych kolonistov tu prebiehalo ako súčasť viac – menej prirodzeného procesu. Teda aj väčšina názvov použitých pri organizácii územnej správy krajiny mala nemecký pôvod – dôkazom je napríklad maďarsky vyzerajúci výraz *székely*, v skutočnosti ale v starej nemčine označujúce panstvo.

Dôležitú úlohu zohrala v tomto procese aj skutočnosť, že uhorskí vládari panujúci v tomto období mali často za manželky ženy pochádzajúce z významných západoeurópskych rodov. Najznámejšia z nich, Gertrúda, manželka kráľa Ondreja II., pochádzala, napríklad, z meranskej vetvy nemeckého panovníckeho rodu Babenberg, a podobne to bolo aj v prípade niekoľkých ďalších panovníčok, ktoré prichádzali do Uhorska práve preto, aby sa stali nástrojmi uvedených mocenských zámerov. V ich mene sa potom často práve ony stávali iniciátormi príchodu západoeurópskych kolonistov do krajiny.

Ďalším podstatným faktom, ktorý sa podpísal pod podobu miestnych názvov je ten, že územnosprávnu organizáciu i správu nového kráľovstva spočiatku takmer bez výnimky organizovali šľachtici a vzdelanci nemeckého pôvodu.

Špecifickou črtou Spiša sa v procese formovania uhorského štátu stala skutočnosť, že aj po začlenení do Uhorska ostal v povedomí obyvateľov bývalej Franskej ríše zapísaný ako kraj bohatý na zdroje, z ktorých sa dala vyrobiť mimoriadne kvalitná oceľ a z nej potom vo vojnami zmietanej Európe zvlášť žiadané zbrane a iné súčasti bojového výstroja. Kraj, v ktorom sa už pred storočiami s úspechom osídlili starí Germáni! Od začiatku sa teda prvoradou úlohou tu ustanovenej štátnej správy stalo zabezpečiť pre vládarske centrum pravidelné dodávky tejto suroviny či výrobkov. K tomu bolo nevyhnuté osídliť kraj baníkmi, hutníkmi a hámorníkmi, nuž a vojakmi. Úlohou chlapov vykonávajúcich takzvané čierne remeslá bolo zabezpečiť proces dolovania rudy a jej premeny na príslušné typy zbraní a výstroja, úlohou vojakov bolo postarať sa o efektívny výkon štátnej správy, ochranu územia a nerušený transport suroviny alebo výrobkov na miesto určenia. Zdá sa, že tí prví prišli v počiatočnej fáze osídľovania Spiša ponajviac z pôvodne baníckeho územia ležiaceho za riekou Rýn rozvráteného vtedy zatváraním tamojších baní, vojnami, hladomorom i prírodnými katastrofami, ktoré, navyše, začínalo pociťovať neúnosnú hustotu osídlenia.

Ozbrojené sily zasa zrejme vytvorili najmä námedzní žoldnieri a profesionálni vojaci rakúskeho a švajčiarskeho pôvodu.

Okrem týchto však treba zobrať do úvahy ďalšie fakty.

Po prvé: Vôbec nie je isté, či Tatári v onom roku na Spiš vôbec vtrhli a či práve oni boli príčinou jeho spustošenia. Niet o tom vlastne nijakých dôkazov, aj keď, napríklad, poľská princezna Kunigunda v jednej svojej listine spomína vyplienenie Podolínce okolo roku 1240, čo vraj zavdalo dôvod na jeho znovuoobnovenie rytierom Henrichom. Pravdepodobne však išlo len o Tatárov tiahnucich cez Šariš na Krakov a ich náhodný výboj. Naopak, viacero faktov nasvedčuje tomu, že spomínaný úpadok kraja mohlo skôr spôsobiť niekoľko s očakávaným vpádom len súvisiacich udalostí - napríklad útek pôvodného obyvateľstva do vopred vybudovaných pevností či odľahlých horských lokalít, rabovanie opustených usadlostí miestnymi zbojníkmi, následne nemožnosť obrobit' polia a zasiat' budúcu úrodu, k čomu sa mohla pridať nejaká epidémia. Na pozadí neskoršieho vývoja kraja sa totiž zdá celkom možné, že predstava Tatármi úplne spustošeného Spiša bola vytvorená až oveľa neskôr, možno aj vďaka nie celkom objektívnym interpretáciám tohto obdobia, s akou sa stretávame napríklad v spise nazvanom *Carmen miserabilis* od varadínskeho prepošta Rogeriusa. Ten, nevelmi sa pridržiavajúc objektívnych faktov, vykreslil v ňom totiž priam apokalyptický obraz úplne vyplieneného Uhorska. Je však tiež možné, že spomínanú verziu vytvorila len tradícia, čo spojila s rokmi 1241 – 1242 neskorší vpád Tatárov, vtedy spojencov „kumánskeho“ kráľa Ladislava IV., keď sem roku 1288 vtrhli malé oddiely cez Podolínce a vyplienili Kežmarok. V rokoch 1241 – 1242 však do podtatranského kraja, porasteného vtedy ešte stále hustým lesom a prakticky bez ciest, prenikli pravdepodobne len malé výzvedné skupiny Tatárov, resp. skupinky prenasledujúce roku 1241 kráľa Bela IV., utekajúceho po prehratej bitke pri obci Mohi. Tie mohli azda napadnúť vtedy už jestvujúce významné a relatívne bohaté stavby, akými boli benediktínske kláštory, spišský kláštor cistercitov či Spišskú kapitolu a hrad. Na spustošenie celého kraja ich však bolo primálo, navyše, potrebovali sa čo najrýchlejšie opäť pripojiť k svojim oddielom.

Po druhé: Nemecko malo v tom období úplne inú podobu ako dnes. Existovalo ako „rímska ríša nemeckého národa“, malo väčšiu rozlohu ako je tá dnešná, pričom – a to je pre kolonizáciu Spiša zvlášť dôležitý fakt – patrilo do neho v porovnaní s dneškom oveľa väčšie územie za riekou Rýn, teda aj pomerne veľká časť Valónska a Flámska, nazývaného niekedy aj Flandersko. (Valóni – národ, ktorého jazyk má základ jazyku románskom, Flámi, resp. Flanderčania – národ, ktorého jazyk má základ starom jazyku germánskom.) Stredovekí

kolonisti prichádzajúci na Spiš však pochádzali aj z iných regiónov ríše – Durínska, Saska, Bavorska, Sliezska ale aj z Tirolska, no neskôr medzi nimi nájdeme tiež živel slovanský, najmä tzv. Poľanov a Rusínov. To sa, samozrejme, odrazilo aj na podobe miestopisných názvov „dotvorených“, ako už bolo spomenuté, najmä zo slovnej zásoby vtedajšej spišskej nemčiny, ktorá mala v 12. a 13. storočí výrazne odlišnú podobu od nemčiny dnešnej.

Okrem toho, oná kolonizácia Spiša neprebíhala živelne – najmä baníci sa nevydali do tohto kraja naslepo. Prinajmenšom už pri náboře im boli prisľúbené isté privilégia a výhody, okrem toho ale nepochybne disponovali aj spoľahlivo overenými správami, že odchádzajú do kraja bohatého na drahé kovy, kde nájdú podmienky pre dôstojnejší život ako vo svojej domovine. Veď nie náhodou sa ten kraj možno označoval, a oni tomu názvu dobre rozumeli!! prídavným menom *c z i p s s c h*, resp. *s i p i c h* a vyčlenil sa z *T u r n i a n s k e h o*, teda banského komitátu! Zároveň do toho kraja ale odchádzali s vedomím, že ich základnou povinnosťou bude toto bohatstvo pomocou v tomto kraji ešte neznámych technológií v čo najväčšom množstve vytážiť, a preto sa primerane k tomu na túto činnosť vystrojili zodpovedajúcou banskou technológiou a nástrojmi.

A nakoniec: Táto kolonizácia prebehla v niekoľkých vlnách už pred, ale i po spomínanom roku 1241. Pred týmto rokom, najneskôr v polovici 12. storočia, kolonistov pozýval na Spiš kráľ a on im aj udeľoval právo usadiť sa na jemu patriacej pôde, neskôr však tento proces prebiehal zložitejšie a organizovali ho najmä šľachtici – vlastníci čerstvo darovaných podtatranských území, ktorým však už išlo aj o poľnohospodárske využitie kraja. Príslušníci rodov Berzeviczy, Máriássy a Görgey, a neskôr, už počas valaskej kolonizácie, aj rodu Horváth....

Valaská kolonizácia

V druhej polovici 16. storočia už začínalo byť zrejmé, že spišskými šľachtickými rodmi uskutočňovanou šoltýskou kolonizáciou bola obsadená vlastne všetka pôda vhodná pre typický roľnícky spôsob života. Ďalšie možnosti usadiť sa ponúkalo už len osídlenie horských lúk a pasienkov, prípadne opustených banských prédií, nazývaných folvarky. To prebehlo takzvanou valaskou kolonizáciou, založenou na takzvanom valaskom práve, ktorá umožnila

usadiť sa v tejto časti Spiša ľuďom, ktorí roľníčiť veľmi nechceli alebo nevedeli a bolo im bližšie slobodné pasenie dobytky či drevorubačstvo.

Odkiaľ takíto osadníci na severnú hranicu krajiny prišli?

Jedna verzia o ich pôvode tvrdí, že niekedy v druhej polovici 15. storočia začali Valasi, ľudia románskeho pôvodu živiaci sa najmä pastierstvom a dovtedy obývajúci východnú časť dnešných rumunských Karpát, teda oblasti medzi Moldáviou a Sedmohradskom, putovať po širokých hrebeňoch tohto pohoria smerom na západ. Utekali vraj pred Turkami, ktorí postupne obsadzovali Balkán, pričom hľadali nové, ešte neobsadené pasienky pre svoje stáda. A tiež, samozrejme, miesta, kde by život ich rodín mohol nadobudnúť novú kvalitu. Takmer vždy a všade boli vítaní. Veď konečne mohli mať zemepáni úžitok aj z dovtedy nevyužívaných odľahlých horských území! Valasi tvorili od začiatku pomerne privilegovanú časť obyvateľstva. Zostávali osobne slobodní, nevzťahovala sa na nich povinnosť robotovať na panskom, teda odrábať nájom pôdy, namiesto toho strážili v hornatom teritóriu hranice i obchodné cesty a starali sa o bezpečnosť cestujúcich na nich. Vrchnosti odvádzali iba desatinu zo svojich výnosov, nevzťahovala sa na nich, keďže vyznávali východný obrad, povinnosť platiť cirkevný desiatok a mýto platili len výnimočne. Na pridelenom území mohli voľne pásť ovce i dobytok (ten ich bol vraj celkom inej „fajty“, oveľa ľahšie znášajúci drsné horské podnebie), pričom ako daň odvádzali päť kusov z každej stovky zvierat. Navyše, mali dovolené nosiť zbraň.

Iná verzia však hovorí, že Valasi neboli len ľudia z dnešných rumunských hôr, ale že sa sformovali aj z pastierov západoukrajinského, lemkovského, rusínskeho, slovenského a snád aj huculského pôvodu, čo sa, hľadajúc miesto pre lepší život, usadzovali v horách dnešného severného Slovenska.

Ba existuje aj verzia, že sa títo pôvodní obyvatelia kniežatstva Sedmohradsko, kde mal korene rod Hunyadyovcov, pohli smerom do Horného Uhorska na popud kráľa Mateja, najmocnejšieho i najrozhladenejšieho príslušníka tohto rodu, ktorý práve takto chcel kolonizovať vtedy ešte púste časti svojej krajiny. Nehovoriac, pravdaže o verzi, ktorá považuje Valachov za potomkov starej slovanskej šľachty, čo sa pred nájazdom Maďarov ukryla do karpatských hôr...

Nuž, ktohovie, ako to vlastne bolo, isté je, že pôsobenie tohto etnika, vlastne interpretácia jeho pôvodu, vyvoláva mnohé otázky. Zoberme si napríklad tvrdenie, že práve toto etnikum

prinieslo do nášho zemepisného názvoslovia slová ako sú g r ú ň, k y k u l a, b e s k y d, ž d i a r, m a g u r a, č e r c h ľ a, m i n

o l, f o l v a r k, b y s t r i c a a podobné. Podrobnejší, a hlavne ideológiou nezaťažený rozbor totiž ukazuje, že vôbec nejde o slová pôvodné, ale že Valasi vlastne len upravili názvy vytvorené dávno predtým sezónnymi baníkmi germánskeho a nemeckého pôvodu, ktorí v jednotlivých lokalitách – folvarkoch, prédiach a lazoch (od starého nemeckého slova l a z – prázdny) dávno pred nimi skúšali šťastie. Výraz g r ú ň je napríklad poslovančenou podobou nemeckého výrazu g r u n d t, ktorý mal už predtotoľko významov, že ním mohol byť označený prakticky každý útva r v krajine, výraz k y k u l a korení v starom nemeckom slove k u w u l o, ktoré sa neskôr posunulo do podoby k u k u l a (nad Ružbachami dokonca do podoby Kukura!) či g u g e l (nad Mlynkami), čo označovalo vrch ihlanovitého tvaru a výraz b e s k y d predstavuje zasa skomolené nemecké spojenie wesen- ,resp. b e s e n s c h e i d e n (nárečová zmena W na B) – lúčne diely. Slovo ž d i a r, ako to vyplynie aj z rozboru názvu rovnomennej obce, je tiež len upravenou podobou starého nemeckého výrazu s c h a a r – diel, výraz m a g u r a zasa predstavuje termín, ktorý vznikol zo starého nemeckého výrazu m a g u l a – nevysoké pohorie, zatiaľ čo výraz č e r c h ľ a korení v starom nemeckom slovese c h e r c h e n – kopať, dolovať a označuje vyklčované pole či poľanu. Aj slovo m i n č o l je takéhoto pôvodu a bolo používané na označenie minimálne výnosnej banickej lokality, je totiž odvodené od starého nemeckého prídavného mena m i n d i s c h, ktoré sa v nárečí skrátilo bo podoby m i n č, ku ktorémusa pridalo značne transformované slovo t e i l - diel... Označenie k ý

e r a zasa, nech znie čo ako rázovito, je len nárečovou podobou výrazu tiež koreniaceho v slovese k i r k e n a výraze s c h a a r, pričom pomenúv vrch s vytýčenými banskými dielmi, kde sa kedysi kopaním jednoduchých šácht a povrchovou ťažbou hľadala výnosná ruda. A veľmi podobný pôvod má aj iné slovo púoužívané na označenie časti horského masívu p o l o m. Neoznačuje totiž, ako sa traduje, vrchy, kde kedysi víchrica polámala lesný porast, ale súvisí so starým nemeckým výrazom f a l l, ktorý sa, ako dokazuje napríklad v texte spomenutý názov Polymberg, často transformoval do podoby p o l ..

Ešte rázovitejšie znie zemepisný termín b y s t r i c a. Vysvetľuje sa ako označenie rýchlo tečúceho toku. Bystrice však, buďme úprimní, až takými „bystrými“ riekami sú len zriedkakedy – takýto názov totiž často vyplýva zo skutočnosti, že pretekajú nevýnosnou lokalitou, teda cez w u y s t e r i c h a u. (Približne takto – Bystricha – sa, napríklad, nazývalo napríklad územie na sever od Kežmarku. V tomto slovnom spojení totiž tiež došlo k zmene

začiatočného W na B.) Ae o naozaj prudké toky, základ spomínaného termínu treba vydiť v starých nemeckých výrazoch b i s t l i - prudký a a – voda...

Pozornosť si však nepochybne zaslúži aj samotné označenie Valasi. Všetko totiž nasvedčuje, že nevychádza zo slovnej zásoby etnika, ktoré ním bolo označené, ale zo starej nemčiny. Práve tá poznala výraz w a l a s k, ktorým označovala človeka románskeho pôvodu, akými východokarpatskí Valasi boli. Poznala však aj výraz w a l a h, ktorým označovala cudzinca vo všeobecnosti. Čo ak označenie valasi označovalo jednoducho všetkých spoza hraníc Uhorského kráľovstva prichádzajúcich cudzincov? A čo ak takzvané valaské právo bolo právo záväzné práve pre takýchto ľudí, nehľadiac na to, či pochádzali práve z východných Karpát? Že spomínaní „valasi“ totiž naozaj nemuseli pochádzať práve z tohto kúta Európy, dokazuje aj skutočnosť, že v slovnej zásobe obyvateľstva označovaného ako Valasi niet vari jediného slova, ktoré by malo vyslovene románsky pôvod. Aj také irečité slovo ako bryndza má svoj ekvivalent v starej nemčine (b r i w a r - syrová kaša), aj slovo salaš súvisí s výrazom s a l - obydlie a slovo geleta zasa s výrazom g e l e i d e - nádoba, obal. A ktovie, či aj výraz halušky nemá základ v starom nemeckom výraze h a l u n k e - biedny človek. Halušky – jedlo chudobných, to dáva zmysel...

Dosiaľ nepovšimnutým faktom ostáva aj ten, že údajní valasi sa prví raz spomínajú v obciach Koromľa a Tibava, v chotári ktorých rozhodne nemohli nájsť ideálne podmienky na svoj spôsob života, pretože tento kút východného Slovenska bol po stáročia známy výrobou vína! Okrem toho sa tiež spomína pálenie dreveného uhlia, čo tiež nebolo remeslo, v ktorom by pastieri nejako zvlášť vynikali. A už vôbec nie v baníctve a hutníctve, ktoré spomínaná príprava dreveného uhlia implicitne predpokladá... Neboli teda už v tomto prípade prívlastkom walah označení jednoducho pôvodnému obyvateľstvu neznámi prisťahovalci? Alebo ľudia, čo sa zaviazali na novom území správať podľa i u r e w a l a s k i s - práva pre cudzincov? O tom, že to bola nemčina, čo dominovala v miestnom názvosloví i pomenúvaní javov súvisiacich s osídľovaním, svedčí aj názov susednej obce Husák, ktorý má základ v starom nemeckom slove h u s - dom.

A ešte jedna poznámka: Nesignalizuje vyššie uvedené fakty, že valasi – cudzinci neosídľovali celkom pusté horské folvarky, ale sa tu stretli so zvyškami pôvodného, starou nemčinou hovoriaceho obyvateľstva a aj oni od neho prevzali do svojej slovnej zásoby nielen mnohé výrazy, ale aj v podstate všetky miestopisné názvy?

Vzhľadom na to, že už na začiatku osídľovania severnej časti Spiša väčšinu kolonistov tvorili ľudia z Vislanska, ku ktorým neskôr pribudli tisíce Lemkov i Podhalancov z okolia Nového Targu a Žyvca, (ale ešte predtým sem pozval osadníkov poľského pôvodu vtedajší pán Dunajeckého hradu Hieronym Laski), vytvorila sa v severnej časti aj početná skupina svojrázneho obyvateľstva, ktorých dnes nazývame Gorali, čiže ľudia obývajúci hory.

(Ale opäť – ktovie či aj toto označenie nemá základ v starej nemčine, ktorá poznala výraz g o r a g - chudobný, divý. Práve takto totiž mohli horské usadlosti obsadzujúci ľudia pôsobiť na miestny mestský patriciát, ktorý bol takmer bez výnimky nemecký. Veď aj v samotnom goralskom nárečí nájdeme mnoho slov so základom v starej nemčine. Ba aj mnohé goralské priezviská majú takýto základ...)

Základ goralského nárečia ale tvorí poľština. Tento stav ešte posilnilo pôsobenie poľsky hovoriacich katolíckych kňazov na tomto území v období po reformácii. Dôvod? Na výrazne nemeckom Spiši vtedy „po slovensky“ (existovali totiž len nárečia!) hovoriacich katolíckych kňazov jednoducho nebolo, nahrádzali ich kňazi z tarnovského biskupstva pozývaní starostami zálohovaných spišských miest Lubomirskými. Aj stará poľština bola jazykom vtedy pre miestnych ľudí jazykom zrozumiteľnejším, ako ešte sa len formujúca slovenčina. Do tohto základu sa však postupne navrstvovali slová aj nárečové výrazy slovenského, rusínskeho i nemeckého pôvodu, nuž a pravdaže tiež tie považované za valašské....

Všetky tieto vplyvy vytvorili na Spiši naozaj svojrázne názvy, ktorých pôvod a význam sa pokúšam v tejto knižke objasniť.

Spiš – rieky a cesty

Rieky. A popri nich vedúce prvé cesty, ktorými prenikali na Spiš prví osadníci i správcovia kraja. Tie, ktorými neúnavne, najmä zo severu na juh a z juhu na sever putovali kupci i nábožní pútnici.

Kadiaľ tie najdôležitejšie, čo pretínali kraj pod Tatrami, vlastne viedli?

Tá najstaršia, ešte z úsvitu nášho letopočtu, viedla z oblasti dnešného Krakova popri Visle až na miesto, kde sa do nej vlieva Dunajec (neskôr tam vzniklo mesto Nový Sancz), hore jeho tokom a cez Spišskú Maguru (Toporecké sedlo) do údolia rieky Poprad a potom popri Hornáde k rieke Tisa. Iná, novšia, pochádza z obdobia formovania prvého poľského a uhorského štátu. Spájala Krakov, Tarnov, Starý Sancz, pohraničné územie, kde neskôr vznikla obec Piwniczna a popod Lubovniansky hrad viedla smerom na Sabinov a Košice. Táto cesta bola využívaná najmä pri transporte soli z mimoriadne bohatých baní v okolí Bochne – dovoz tejto v minulosti veľmi žiadanej suroviny zariadil i zorganizoval kráľ Ľudovít I. roku 1364. Pre furmanov zo severnej časti Horného Uhorska pripravovali v Bochni dokonca špeciálne, okolo sedemsto kilogramov vážiace valce soli. Ale vraj aj „sól darmowu“, teda podstatne lacnejšie úlomky soli, čo vznikali pri opracovaní balvanov a ktoré sa potom predávali za podstatne nižšiu cenu.

Variantou tejto cesty bol smer vedúci popri Dunajci k pôvodnému kláštoru antonitov (neskôr na tom mieste vyrástol dnešný Červený kláštor), odtiaľ cez Maguru do Toporca, Lubice a Levoče, až nakoniec údolím Hornádu a do Košíc. Pokračovať sa však dalo aj hore Hornádom – k Spišskému kláštoru cistercitov, odtiaľ do Spišskeho Bystreho a potom cez chotár dnešného Vernára smerom k Muránskemu hradu a južnými údoliami až do sídelného mesta uhorských kráľov Budína. Tento smer predstavoval vlastne najkratšie spojenie medzi hlavnými mestami vtedajšieho Poľska a Uhorska. Bol však ohrozovaný zbojníkmi, a preto používaný len v naliehavých prípadoch. V Hranovnici smerom na Spišskú Teplicu zasa z tejto cesty odbočovala cesta na Liptov. Dôležitý bol však aj smer zo Starej Ľubovne popod hrad Plaveč smerom na mimoriadne dôležitý Bardejov, ktorý vtedy predstavoval baštu uhorského obchodu s Haličou a Vladimírskom, ba až s Ruskom....

A kde majú korene názvy riek, čo odvádzajú vodu spišských jazier, plies, potokov a riečok?

Pôvod názvu rieky Dunajec treba vraj hľadať v slovách d u n, d a n alebo d o n, ktoré označovalo tečúcu vodu, a teda i riekou – slovách, ktorých základ objavíme už v prastarom

indoeurópskom jazyku. Dodnes sa na území východne od Vislanska zachovali názvy Don, Dneper, Dnester, Dvina – všetko vraj napospol také, čo majú základ práve v tomto slove. A koncovka -ec? (aios?) Práve táto má odlišovať riekú tečúcu na severe dnešného Slovenska od rieky tečúcej na jeho juhu (Dunaj) a naznačiť, že čo do mohutnosti, ide o podstatne menšiu riekú. Dunajec je teda podľa oficiálneho vysvetlenia „malá tečúca voda“.

Ale stará nemčina tiež poznala slová, od ktorých mohol byť odvodený aj takýto názov. Prvým je prídavné meno d o n n e n – byť príliš natiahnutý, pridlhý. V prípade Dunajca ide o naozaj najdlhšiu riekú v kraji, zbierajúcu vodu všetkých bočných prítokov, takže pomenovanie takéhoto typu naozaj nemožno vylúčiť. Iným zdrojom názvu mohlo byť sloveso d o n a h t i – vinúť sa, tiahnuť, ktoré sa mohlo stať základom názvu z rovnakých dôvodov. Poznala však aj slovo d u n i a n – hučať, dunieť....

O tom, že spomínané tvary d o n , d a n , d u n naozaj nemuseli byť základom názvu rieky Dunajec, svedčí aj skutočnosť, že na Kysuciach, ktorých prvú podobu jednoznačne formovali baníci zo Sliezska, vznikla dedina s názvom Dunajov. Vznik pre tento kút Slovenska naozaj nezvyčajného názvu sa len ťažko dá vysvetliť prienikom nejakého indoeuropskeho slova, základ názvu miestneho potoka, vytvorený z niektorého vyššie spomenutého slova, ktorý neskôr prebrala aj prvá osada, sa však vylúčiť nedá.

O pôvode názvu rieky Poprad existuje niekoľko teórií a všetky sa zhodujú s verziami o pôvode názvu rovnomenného mesta, pretože ono odvodilo svoj názov práve od názvu rieky.

Rieky Poprad a Dunajec odvádzajú tatranské vody na sever do Baltického mora. Dve ďalšie rieky ich však odvádzajú do mora Čierneho. Prečo? Nuž, práve z hlavného hrebeňa Tatier vybieha hranica rozvodnia európskych riek. Tá sa začína v oblasti Koprového štítu, cez Štrbský pokračuje na Solisko a potom, pomyselne križujúc hladinu Štrbského plesa, zbieha po lesnom hrebeni na lúky medzi Štrbou a Važcom. To znamená, že vody z Furkoty tečú do Čierneho mora, ale vody susednej Mlynice do Baltického. Vody z Temných Smrečín, Hlinskej doliny a Nefcerky tiež do Čierneho mora, zatiaľ čo z Mengusovskej do Baltického. Vody zo Štrbského plesa však presakujú na obidve strany...

A ktorá rieka to zbiera vodu na západ od onoho rozvodia? Samozrejme Váh. Aj o vzniku jeho názvu existuje niekoľko verzií, najpravdepodobnejšia sa zdá tá, že dostal svoje meno ešte v storočí Marca Aurelia, keď „limes romanum“ stál aj v kraji, kde sa Váh vlieva do Dunaja. Ale možno mu ten názov dali až iní rímski vojaci – tí, ktorí okolo roku 179 prenikli až do okolia dnešného Trenčína a zanechali o tom do skaly vyrytý záznam. Rieka sa pri tom vlievaní, ale aj tečení kedysi dosť rozlievala do šírky, jej tok bol dosť neurčitý, na čo mali Rimania už vtedy výraz „vaagus“, ktorý mi dnes používame vo význame vágny. Práve od neho zrejme odvodili názov rieky kupci, čo už vtedy putovali popri tejto rieke zo severu na juh a naopak a potrebovali túto trasu nejako pomenovať. Existuje však názor, že názov Váh pochádza z nemčiny, ktorú iste hojne používali kupci tiahnucci údolím v neskorších storočiach. V nej sa pre podobný typ vodného toku používalo označenie w a g vo význame prúd a slovo w a g a zase údajne označovalo kľukatý tok.

Inou veľkou riekou pretekajúcou cez Spiš je Hornád. Ako vznikol jeho názov? Všetko nasvedčuje tomu, že je spojený s miestom, kde rieka pramení. Je ním masív Kráľovej hole, v najstarších zápisoch označovanej ako Golicha a Polta, teda miesto s ložiskami zlata a rudy. Stará nemčina však na označenie rudy používala aj výraz „kynigsteyn“, v ktorom prvú časť tvorili výrazy k y n i g či k u n i g – ušľachtilý. Tieto však boli použité tak v prípade názvu masívu dnes nazývaného Kráľová hoľa (Kunigberg), ako aj v prípade pod ňou prameniaceho potoka, resp. riečky (druhú časť tvorí slovo r a d – potok, na ktorom sa ryžuje). Názov Kunrad, Chunrad potom cez rôzne podoby, medzi ktorými nechýba napríklad aj bizarný tvar Konrad dospel k dnešnému názvu. Je však tiež možné, že základom názvu Hornád sa stal starý nemecký výraz h o r n - najvyšší bod určitého územia, teda vrchol. Práve za taký mohla byť kedysi v kraji považovaná Kráľová hoľa a tak vznikol najprv názov Hornrad, ktorý sa neskôr zmenil do dnešnej podoby.

Nuž a poslednou veľkou spišskou riekou je Hnilec. Pôvod jeho názvu je, podobne ako pôvod názvu rieky Poprad rovnaký, ako názov mesta, ktoré na jeho brehu vzniklo. V tomto prípade je to Gelnica...

A akú podobu mali názvy týchto riek na starých mapách? Názov Dunajca je tu uvedený v už spomenutej podobe Donays, názov Váhu mal obyčajne podobu Wag alebo Vagh. Rieka Poprad je už v 14. storočí uvádzaná pod svojím dnešným názvom, nuž a Hornád sa prvý raz uvádza pod spomenutým názvom Chunrad. Tvar Hnilec vznikol približne pred storočím,...